M. KAMPMANN

№ 214 № 598/1858

EESTI LUGEMIK

ALGKOOLIDELE

VIIES JAGU

ÜHTLUSKOOLI VI ÕPPEAASTA

K./Ü. „LOODUS“, TARTUS
1929

182247

A-6169

№ 598/1858 № 214

EESTI LUGEMIK

TEGELIK KIRJANDUSE-ÕPETUS ALGKOOLIDELE

KOKKU SEADNUD

M. KAMPMANN

VIIES JAGU

ÜHTLUSKOOLI VI ÕPPEAASTA

TEINE TÄIENDATUD TRÜKK

IA

37164

K./Ü. „LOODUS“, TARTUS
1929

K./Ü. „Looduse“ korrektor M. Bekker.

Käesolevat lugemikku ilustavad:

R. Kiviti ja **H. Lehepuu** joonistatud kirjanikkude näopildid,
O. Sonne sulejoonistused ja
H. Lehepuu suured algustähed.

2
Tartu Ülikooli
Raamatukogu
182 247

K. Mattiesen'i trükk, Tartus, 1929. a.

Ülevaatlik sisujuhataja.

A. Lõpetav osa.

Siin loendatud uute lugemisainete käsitluse puhul on ülevaate andmiseks soovitav meelde tuletada nende juurde kuuluvaid ennemalt õpitud kergemaid kirjandustooteid „Eesti lugemiku“ I, II, III ja IV jaost.

Jakob Liiv.

Luuletisi.

Konnade kuningas .. E. lug. I. lk.
Põllu ääres . . . . E. lug. II.
Kas tunned meest? E. lug. III.
Kallid kohad . . . E. lug. IV. 5
Mu luule hällipaik 6
Rästas 6

Jutustis.

Jää tuleb! . . . Eesti lug. II.

Juhan Liiv.

Jutustisi.

Linnu pesa . . Eesti lug. I.
Ilus suve päev oli Eesti lug. II.
Tuul . . . . . Eesti lug. III.
Talv Kukulinnas. Eesti lug. III.
Punasoo Mari . Eesti lug. III.
Muldmäe Mats . Eesti lug. IV.
Peipsil . . . . Eesti lug. IV.
Käkimäe kägu (katkend) . . . 7
Vari (lühendatud) 13
Esimesed kirjaniku-tundmused (lühendatud) 58

Luuletisi.

Rukkivihud rehe all . E. l. I.
Ta lendab mesipuu poole E. l. II.
Kevade lähenemine E. lug. III.
Mets . . . . . Eesti lug. III.
Paremat ei kannata E. lug. IV.
Oh kanarbik, oh lilleke! E. l. IV.
Rändaja . . . . Eesti lug. IV.
Mänd . . . . Eesti lug. IV.
Tuisk 62
Nõmm 62
Must lagi on meie toal 63
Ma lillesideme võtaks 63
Suvepäev 63
Juhan Liivi elust ja kirjanduslikust tegevusest 64
Käkimäe kägu. G. Suits . . . 66

August Kitzberg.

Kuidas koolis lumesõda peeti Eesti lug. II.
Surnuaia püha . Eesti lug. II.
Sauna-Kärdu jõulud E. lug. III.
Karjase kauplemine E. lug. III.
Sauna Antsu oma hobune Eesti lug. IV.
Püve Peetri riukad (lühendatud) 68
Kitzberg'i elust ja kirjanduslikust tegevusest 100

Eduard Wilde.

Jutustisi.

Õpipoisi priiksütlemine E. l. III.
Väljaotsa saun . Eesti lug. III.
Kupja-Kaarli adjustaadid E. l. III.
Lina-Mai . . . Eesti lug. IV.
Üle suure vee . Eesti lug. IV.
Võllamäe Päärn ja Huntaugu Miina (romaan. „Mahtra sõda“) 103
Tooma tohter 126
Sõber 147
Wilde' elust ja kirjanduslikust tegevusest 150

Ernst Enno.

Luuletisi.

Õhtu kodutalus 153
Võiks otsast alata 154
Tartu valgel ööl 154
Hõõgamine 155
Enno elust ja luuleloomingust 156

A. H. Tammsaare.

Jutustisi.

Tõsi jah! 158
Tammsaare elust ja kirjanduslikust tegevusest 164

B. Täiendav ja ettevalmistav osa.

Härg ja ori 167
Orja õpetus 167
Teoorja kaebus 168
Suve lõbu 168
Tuuleke 168
Sakala neiu unenägu 169
Pulmalaul 169
Millal saame hellad ühte? . . 170
Ilulaul 170
Loomine. Fr. R. Fählmann . . 171
Koit ja Eha. Fr. R. Fählmann . 172
Kuldrannake. A. Reinwald . . 174
Jaaniöö. Juhan Jaik 175
Igavene juut. J. Bergmann . . 180
Mure, muud midagi kui mure! Jaan Lattik 183
Urgas. Jakob Tamm 185
Kiir kaugusest. Jakob Mändmets 188
Katkiraiutud kaljas. Jakob Mändmets 197
Narva juga. J. Leidin 212
Kannelniku saatus. Mait Metsanurk 214
Ühte laulu tahaks laulda. G. Suits 217
Aike. G. Suits 218
Kevadelaul. G. Suits 219
Soolaugastel. G. Suits 220
Oma saar. G. Suits 221
Inimese vari. Fr. Tuglas . . 222
Meri (lühendatud). Fr. Tuglas 235
Kevade tunne. W. Ridala . . 236
Haldjas. J. Lintrop 236
Hingede päev. Jaan Lõo . . . 240
Mustjala pank. Jaan Rumma . 241
Karidel. Heiti Talvik 244
Bernhard Riives. Aino Kallas 245
Priiuse hommikul. Marie Heiberg 250
Laulvad kellad. A. Tassa . . 250
Kuperjanov ja tema pataljon. Rich. Roht 255
Soo ilmsi ja unes. O. Luts . . 259
Hilissuvi. Marie Under . . . 262
Jõe ääres. Marie Under . . . 262
Teekond Eesti ürgmetsadesse. J. Piiper 263
Meri ja inimese elu. Fr. R. Kreutzwald 268
Tuhkja Märdi vastlasõit. A. Kivikas 269
Kodumaa laul. H. Visnapuu . . 278

Lisa.

Kirjanduse-õpetuse kokkuvõtteid.

Idüll 279
Romaan 280
Novell 282
Draama ehk näidend 283
Satiir ehk pilkelugu 284

Sõnaseletisi 287

A. Lôpetav osa.

Jakob Liiv.

KALLID KOHAD.

a väike ojake ja vaikne salu,
Ei ma teid iial uuustada või!
Sealt ema mulle kauneid lilli tõi,
Kui paterdasin õues palja jalu.

Seal pärastpoole lustil püüdsin kalu,
Kui minu kaitsel kari aasal sõi.
Seal süda esimest kord armust lõi.
Seal hiljem tundsin lahkumise valu...

Seal veelgi nagu õhuõrna käega
Mu ema vaim mind õhtul õnnistaks
Ja paitaks palgelt kurbust, hingest vaeva.

Mu süda nagu sala imeväega
Seal uuesti saab nooreks, kergemaks,
Ja lapseline palve tõuseb taeva.

MU LUULE HÄLLIPAIK.

Mu mängumuru oli Peipsi kallas,
Kus vesi sinas ala silma ees,
Mis vahel paistis peeglivaiksuses
Ja vahel mässul hirmu hinge valas.

Ma armastasin rahu vetevallas,
Sest taeva kuju nägin vaikses vees;
Ka karjaloomadki seal paistsid sees
Ja karjapoiss — ma ise — viisud jalas.

Seal nägin vahel pilvis vikerkaari,
Mis säras, läikis iluvärvidest
Ja maalis uhkeid pilte järvepinda,

Mis kujutasivad seal metsi, saari
Ja linnasid kui üles tõusvaid veest...
Neid nähes täitis imestus mu rinda.

RÄSTAS.

Vabaduse püha leegi loidul
Laulis rästas rõõmulugusid,
Hommikusel helendaval koidul
Kullana ta suled särasid.

Aga kurja kulli kõrvadesse
Kostavad ta laulu helinad,
Sule hiilgus murdja südamesse
Kannab himustused kangemad.

Veel ei olnud otsas laululugu
Ega päike tõusnud koidule,
Kui ju kulli kuri, paha sugu
Kohutust tõi laulja hingesse.

Heaks ju kurja südant laul ei [muuda...
Juba püütud süütu linnuke;
Nõder vastu võidelda ei suuda; —
Hädakisaks muutub laulmine...

Kotkas kuuleb laulja hädakisa,
Ruttab uhkelt võidupaigale,
Pakub abi nagu päästja isa
Rästale, kes üsna verine.

Nüüd on linnukene jälle vaba,
Päästjale ta tänus ligineb.
Aga kotkas tõstab uhkelt saba,
Kuninglikul viisil kõneleb:

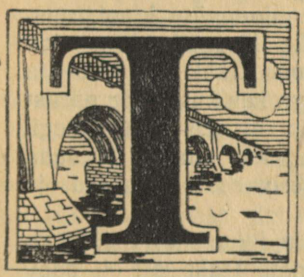
„Ei su haavad elada sind lase,
Ega iial enam parane —
Minu kõhus on sul parem ase —
Päästja palgaks sure, linnuke!“

Juhan Liiv.

KÄKIMÄE KÄGU.

Katkend Juhan Liivi samanimelisest novellist.

a oli Palupera küla vanakarjane, aga hoidis hea sõna ja saiapätsi eest ka sigu ja kitsi, ehk nendest küll sõnagi tema kaubas ei seisnud. Siga ja kits on aga loomad, keda iga aus vanakarjane häbiks peab nimetada, veel vähem oma karja sekka vastu võtta. Tema aga arvas teisiti. Esiteks olid habemikud kitsed nõnda naljakad, et nad poisi tihti naerma panid, ja sigade hoidmise eest, seda teadis ta, anti talle sügisel ühest kui teisest talust seasaba palgaks, tükk kamarat veel küljes, ja see on harilikult siguri jagu.

Peale selle oskas ta pasunaid teha, sikusarvi kaapida ja tina suupidemeks otsa valada, mille läbi sarv sai palju heledama hääle. Õitsipoisid tarvitasid mõlemaid tema vabrikust: sikusarvi ja pasunaid; ta ise aga puhus neid meistri viisi, küll kümneid lugusid mõlemate peal lüües: kuuldus, nagu oleks hõbeterakesi külvatud, nii nad helisesid, või nagu oleks kõramuna veeretatud — ei saa ütelda, kuidas see kuuldus.

See kõik aga ei olnud veel midagi. Kui koer karjas kirpe otsis, siga põhku kandis, harakas üle karja lendas või härg

sarvedega mätast lõhkus, siis teadis ta igal niisugusel korral isesugust ilma ennustada: kas vihma, müristamist, palavat, või — mis veel pahem — et ta täna peksa saab.

Aga ka sellega ei ole veel üteldud, mis ta oli ja oskas. Näiteks keeris ta kodus naiste vokkidele hambaid, jootis kardtikutoose tinaga kinni niisama hästi kui juut ja parandas rikkiläinud lukke, et need kui päris uued välja nägid. Kord tegi ta koguni terve tuuleveski karjamaale üles, mille aga Peebu pere sulane lõi saapaninaga ümber. Ja veel laulda ja trallitada — noh, seda ära kõnelegi!

Siiski ei olnud kõigi nende arutute kunstide oskaja vanem kui viieteistkümne-aastane.

Kes ta siis õige oli?

Käkimäe kägu oli.

Noh, ristimisel anti temalegi ikka oma nimi nagu muile, ja tema oma oli Hans — Hans Remmelgas nimelt; nimi nagu Saksa poisil kohe. Aga keegi teda selle nimega ei nimetanud, isegi külakoolis mitte. Välja arvatud seal üksi need korrad, kui reede õhtul laste päevi üles kirjutati ja tedagi nimepidi raamatust hõigati: „Hans Remmelgas!“ — „Siin!“ hõikas Hans nii kõvasti kui võis, rõõmus, et tema see Hans Remmelgas oli. Külas aga oli küll inimesi, kes talle muud nime ei teadnud anda ega ka tundnud kui ainult Käkimäe kägu.

Miks siis just Käkimäe kägu? Muu kägu ehk veel koguni muu mäe kägu ei oleks ta kuidagi võinud olla. Mitte mõtetki. Ta oli valla vaesteküla laps, ja selle küla nimi oli Käkimägi. Ka nimetati seda veel Käkimäe külaks, aga et see nimi natuke raske oli ütelda, üteldi ainult Käkiküla — mine võta kinni, mispärast Käkiküla! Vahest sellest, et külake liivaseljandikule oli ehitatud, mis niimoodi paistis kui pikergune käkk — jahu- ja verekäkk, mida mihklipäeva ajal tehakse. Aga kas küla selle pärast või muu pärast seda nime kannab, seda ei tea õieti keegi. On üks vana, nurjatu maakoht soo sees, kus huntki ei taha elada, ja küla rahvas olid vallasandid, verivaesed inimesed, ja niisugusele kohale on iga nimi hea küll.

Sealt külakesest oli nüüd Palupera küla lojustekarjane Käkimäe kägu. Kägu sellepärast, et ta alalõpmata tralli lõi, oli päev mis tahes või tund mis tahes. „On sellel aga kõri küll!“ ütlevad moonamehed mõisaväljal, kui mina juhtun kuulma, ja moonanaised ütlevad: „On aga selle nahk (ma ei ütlegi nõnda, kuidas nemad ütlevad) lusti täis!“

Mine nüüd tea kui lusti täis. Ega ta ka armu pärast nii suurt ametit saanud — külakarjane olla. Enne pidi ta mitu suve sigu hoidma ja peksa saama, kui asi nõudis. Siis alles valiti ta küla vanakarjaseks.

Ega au kellelegi teenimata anta. Uues ametis olid naised temaga väga rahul. Isegi nende lugupidamist ta leidis ja nende saladusi tundis. Siin ütles talle Kuke perenaine, kui karjane

neil lõunat sõi, et nende Leena sügisel vist Tõistre Peedule mehele saab — või miks muidu Peedu alati nende õue vahib ja pühapäeviti neil seisabki. Seal ütles talle teine perenaine teist asja, mis tal südamel juhtus olema. Ossi otsakesed ja saia suutäiekesed pisteti niisugusel korral muidugi karjase ette.

Vaat', seep see oligi, mispärast käol siin hea oli kukkuda. Ja et tal hea pidi olema, tundub ju sellest, et ta mõisa koerapoisiks ei tulnud, kui opman teda müllu kutsus. Mõtle ometi, koerapoisiks ja — ei tulnud!

Jah, aga tal oli veel teine põhjus. Ja see teine põhjus oli iseäralik põhjus.

* *
*

Mina aga olin mõisa maamõõtja. Mõisa maamõõtjat nimetab rahvas maamõõtja-saksaks, või kui hea meel on — koguni maamõõtja-härraks.

Ja Käkimäe kägu oli mu noor sõber. Tohoo! — mõtleb mõni.

Jah, lugu oli nii, et saks, härra ja koerapoiss üksteise sõbrad olid, ja ma ei häbene seda sõprust.

Ta oli üks nendest sõprustest, mis ka veel siis tuleb, kui inimese pead hallid juuksed ehivad — ta oli inimese südame külgetõmbamine, oli inimlik sõprus, oli sõprus sõpruse pärast. Ta oli ka kurb sõprus.

Ühel juunikuu hommikul, kell oli alles seitse, istusin oma töötoas, pliiatsiga paberile sihte ja kupitsaid ajades. Aga hommik oli nii ilus, et ma pliiatsi käest panin ja akna alla astusin. Päike paistis juba üle pärnalatvade ja härrastemaja, mis pärnade varju kui ära oli maetud, aga veel nõretasid rohuaia roosid öösisest kastest ja sirelid mu toakese akna all olid, ehk küll vastu päikest, alles kastepisaratega kaetud. Ma tõmbasin seinalt õlgkübara pähe ja astusin läbi mõisa rohuaia välja ilusat suvehommikut imestama. Päike paistis heledasti sinisest taevast, hommik oli üks ilusamatest. Juba tegid mõisasulased väljal särgiväel tööd. Küla vahel, mis mõisaga pea ühte oli kasvanud, mängisid lapsed; küla taga higistasid mehed adra käsipuude taga, sest ehk päike küll veel madalal seisis, oli palava algust siiski juba tunda. Ma astusin kruusatud maanteele välja, mis külast läbi Palupera meeste põldude nõmmikusse viib, ja sealt edasi, kus küla karjamaad olid. Ma astusin küla poole, ilma et õieti oleksin mõtelnud, kuhu minna, ja sammusin nõmmiku poole edasi.

„Hali, hali, haliluu,
haliluu!"

kõlab korraga hele karjalapse trall mulle vastu. Seal kaugemal metsa all sööb kari. Üks haliluu kõlab teise järele, kuni neid

on terve männik täis. Üks heledam kui teine, nagu ajaksid nad üksteist taga.

„Haliluu!“

Missugune rõõm selles hääles! Ma jään kuulama nagu öö-biku laulu.

„Tilluke punane põrsake
kõneles suurele seale:
ära mine küla karjaaeda —“

järgneb sellele. Hääl on nii värske ja lustiline nagu hommik ise. Aga juba tuleb teine viis:

„Olin orjas, käisin karjas,
olin orjas Uganias,
käisin karjas Kasaritsas jne.“

Nõnda vahelduvad sõnad ja viisid; siis järgneb hele sarve helutamine.

Imelik laulik ja — kägu, mõtlesin ma edasi astudes, ja mu meelde tuli mu enese karjapõlv ja see aeg, kus ma veel kui lõoke haljas metsas lõõritasin, haljas, rohelises vabas metsas...

On silmapilke, mil suvehommikud, ilusad selged hommikud iseäraliselt meisse mõjuvad — ei tea kuidas. Kõik on nii mahe, armas, magus. Me leiame siis, et päike kui naerul meie peale vaatab, loodus on lõbutujus, mets ja laas täis meelehead, nagu vataks su peale ja vastu tuhat naeratavat silma — ülevalt taeva-laotusest, kõrgete männilatvade otsast, mis eemalt nagu sinine pilk sulle vastu helgivad. Kõik mu ees on isevärki armas, täis lõbu ja meelehead, nagu ma isegi praegu, ilma et teaksin, mille peale või mispärast. Linnukesed siristavad, mets kajab nende sirinast — see tuleb samal sunnil, mis mindki nii värskeks teeb. Karjane, linnukesed ja mina oleme nagu keeled sellel viiulil, mida loodus iluhäälde seab, ja see armuvõim, mis maailma rohkel rõõmul imetab, liigutab ise poognat, kutsub välja imeviise...

Karjakellad kõlavad mulle kõrvu. Märkamata olen karja ligi-dale jõudnud. Seal harvade puude all sööb ta. Tasane nagin tunnistab, kuidas loomad lühikest rohtu hammustavad. Mõned loomad on juba täis ja mäletsevad puude all pikali; noor kirju tallekene lööb murul kepsu ja tõttab ema alla imema; kaks valget sikutalle löövad eemal lusti pärast poksu; ja koer kase all ajab oma valget sabaotsa taga, mida ta aga kunagi kätte ei saa.

Ühe koha peale jäävad mu silmad pikemalt peatuma. Väike-sel künkakesel, mille kõrval kari sööb, istub väike tütarlaps ja punub lilledest pärga. Ta kullakad juuksed on lahti läinud; rätt, mis peast ära tulnud, ja juuksed — mõlemad ripuvad ühes peeni-kest pihta mööda alla seljale. Nägu ei või ma täiesti näha. Mu silma paistab ennegi väike ilus kõrv, ümmargune lapsepale ja

ilus suur silm oma ripsmetega. Pärjapunuja mõtted on üksi pärja juures, kummargile oleva peaga liiguvad näpud vanikut valmistades. Hea meelega näikse ta silmad lilledel viibivat — samasuguse meeleheaga, nagu minu silmad tema enese peal; tunneme ühte moodi: üks imestab lille, teine lillede köitjat.

Praegu mõtlen ma suure männi varjust välja astuda, kui teiselt poolt mäerinnakut mööda üles tuleb arvata tütarlapse enese vanune poiss, nii umbes viieteistkümne-aastane. Tal on pasun ja leivakott kaelas ja mõlemad käed lilli täis.

„Vaata, Elli, need lilled on õige ilusad!“ ütleb poiss ja paneb lilled tütarlapse ette murule maha.

„Oi, kui ilusad pääsusilmad!“ imestab tüdruk. „Nendest teen Anni puusärgile pärja, ja see saab veel ilusam kui see, mis käes.“

Nende sõnadega vajutas tütarlaps praegu valmissaanud pärja oma lahtistele juustele ja vaatas nõnda lustilikult poisikese otsa. Sellejuures võisin ma ta silmi näha. Need olid selged, taevakarva sinisilmad, ja see õrn valge nägu oma ümmarguste lapsepalgekestega näitas, nagu ei olekski ta külas, vaid kuskil paremas paigas kasvanud.

Poiss pani käed vaheliti selja peale ja jäi nii seisma. Ta oli tüseda kehaga, tõsise, lahja, peaaegu pahase näoga poisikene — või oli see pahandus üksi praegune. Vana mütsiloti all rippusid paksud ruuged juuksed alla, ja lõhkise sirmi alt välkus kaks musta silma.

„Elli!“

„Noh?“

„Kas on tõsi, et sind sügisel linna viiakse?“

„Isa lubab viia.“

Poiss nokitses kaelkoti juures ja katsus sikusarve, et puhuma hakata. Aga see amet ei näinud praegu just hästi meeldivat.

Tüki aega vaikisid mõlemad. Viimaks ütles poisike, aga, nagu kuulda, veidi aramalt:

„Elli, kas sa mulle pärga ei annagi?“

„Oo jah, kui sa aga tahad — säh, võta see! Kas ei ole ilus või?“

Nende sõnadega võttis tütarlaps pärja oma peast ja vajutas ta poisikese sasis juustele.

Aga poisikesele ei näinud see täna õiget rõõmu tegevat. Ta katsus veel ikka oma sikusarve, et kas puhuda või mitte.

„Hans — sina — mis sul täna on?“ küsis tütarlaps veidi imestades.

Hans veeretas sarve käes ümber.

„Kas tead — Hans, ka sina tule homme lõunal meie Anni matusele. Peebu Joosep tuleb ka.“

„Mina ei ole homme enam teil,“ arvas Hans.

„Mis sest, tule aga.“

„Ei, sinu ema ei taha seda — nad ei taha,“ vastas Hans maha vahtides.

„Juba jälle kõneled sa nõnda. Kas sa ikka veel pole seda ära unustanud, et mullu talvel ema käest said tõrelda, kui me kelguga kahekesi mäe küljel ümber läksime?“ küsis tütarlaps.

„Ah siis, kui liugu lasksime? Jah, siis tahtis sinu ema mind lüüa ja ütles: Ennäe, ikka Käkimäe kägu!“

„Ema tõreles ka mind ja ütles, et see sugugi ilus ei olevat, kui tütarlaps poiste seas ümber kargab — tead ise, aga sinuga ei karda ma sugugi liugu lasta. Ka on minu ema väga hea. Kevadel kinkis ta sulle selle tallekese, ja sina nüüd ikka veel oled tema peale pahane.“

Hans aga vaikis ja kõheles, Hans mõtles koguni muud. Vähe aja pärast ütles ta viivitades:

„Ära mine!“

„Kuhu?“ küsis tütarlaps, kellel juba endine küsimine meelest ära läinud.

„Ikka sinna linna.“

„Ah — miks siis?“

„Nõnda muidu,“ arvas Hans.

„Isa viib, ega ma muidu lähekski.“

Vaikus.

„Ma tulen aga kevadel jälle koju,“ ütles viimaks tütarlaps, et juttu teha.

„Aga karja ei tule sa enam.“

„Muidugi tulen.“

„Siis oled sa juba — preili; niisugused, nagu need seal mõisas.“

„Kas see ei ole siis hea,“ naeris Elli heameelel. — „Kuule, Hans, mis sul on? Ma annan sulle ka selle pärja.“

„Mina pärga ei taha.“

„Ma annan sulle oma tallekese.“

„Mina ei taha tallekest, ei kedagi.“

„Hans, — matusele tuled sa ometi?“

Hans vaatab jälle sikusarve.

„Hans, — kas sa ei taha, et ma kooli lähen?“

Hans puhub sarve...

„Hans, — ma siis ei lähe. —“

Hans puhub kõvemini sarve, Hans ruttab karjale vastu, Hans paneb sarve kotti, ja korraga kõlab mets heledast laulust nii rõõmsalt ja kõlavalt.

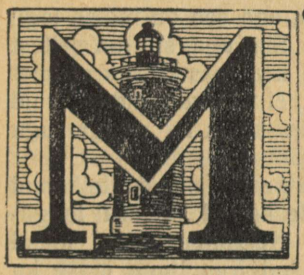
———

VARI.

Juhan Liivi jutustus lähemast minevikust.

1.

Põllukene, mis sa põed?

eie seisame saarel. Mitte just saarel, sest vett ei ole ümberringi ja Peipsi on veel hoopis kaugel, metsa taga, aga siiski saarel. See saar on ainult mõnisada sammu pikk, loogasarnane liivaseljandik soos. Soos ei kasva midagi, liivikul, puhta valge liiva sees vast õieti mitte midagi. Keegi ei ole ka iial nõudnud, et siin midagi kasvaks — siin? Mis siin kasvab, kasvab iseenesest: mõni peotäis kanarbikku seal, kus liiviku selja äärest soo hakkab, mõni igav, üksik rohukõrreke, mis oma seltsimehe järele hüüab, ja saare ühes otsas jändrik mänd. See on, jumal teab, kuidas siia saanud, ja tal näib nagu eneselgi kahju olevat, et ta siin on. Eemal soos näeme tillukesi, imelisi kaski ja mändi, mis aga pöidlajämedustel juurtel salgamata oma küpset vanadust näitavad, et mõni ei arvaks, et nad on poisikesed, — ei, vaid on vanakesed, kes aastasadade pikkusel küllalt juba on näinud ja sedavõrt lugupidamist nõuavad. Seal, vindunud juurikal, on see kõik küllalt selgesti kirjutatud.

Ja nagu oleks sellest rikkusest juba sellele kohale üleliigagi, kaovad needki äbarikud viimaks. Punakas roostekarva turvas läheb madalamaks, et sünnitada pudrusarnast raba, kus virtsanäoline vesi vahel suve läbi seisab. See on just kesk sood, sellel kohal, mis liiviku seljandikust ja talurahva põllumaast ühevõrra kaugel. Nõnda läheb see nagu rõngas ümber saare, ainult üks koht on puuhagudega ja kividega nõnda täidetud, et siit hobusega üle käiakse. Suveajal ei kanna kõik soo kohad inimest peal, nimelt seal mitte, kus on virtsane vesi ja pudruraba turvas. Mõni kõrrejämedune pajuke või männikasv on kõik, mida silm näeb viletsate sookailupõõsaste vahel. Näib, nagu oleks loodus siin oma ehitustööd koguni seisma tahtnud panna, aga et enesele mitte auku sisse jätta, on ta siia kokku visanud kõik ülejäänud kõlbmatud tükid, mida keegi omaks ei tahtnud võtta. Saar on nõnda-ütelda ülejäänud tükk, ja peaaegu ei ole tal päris teatavat peremeest. Talupoeg seda ei taha, pealegi vaene Nurmeküla talupoeg, ja mõisa ei tea temaga ka õieti midagi peale hakata. Üheks asjaks kõlbab see siiski. Seda tunnistavad mitmesugused hobuste, loomade, koerte ja kasside luud, mis siin maas pleegivad. Kui üks neist loomadest otsa saab, olgu haiguse, tüdimuse või noole läbi, on nende

kehi väga sünnis siia visata. Seda teevad ümberkaudsed talupojad. Muidugi ei ole see selle paiga kohta lugupidamist suurendanud, ja mõni karske Nurmeküla naine ei lähe siit hea meelega mööda. Vähemalt sülitab ta kolm korda, ennekui temasse astub, ja viga sest ei ole, kui ta välja saades veel kord seda teeb.

Soo järele algavad talumeeste viljapõllud. Harvad, vikati jälgedest ülejäänud poolikud viljakõrred, rohumättad, võsuga kasvanud kiviahervarred põllu sees ja poolkinnivajunud kraavikesed tunnistavad, et põllud ja nende omanikud ka soo lähedust põevad. Eemal — seal on küll tugev põllumaa, aga see on mõisa jagu ja ka Kõrgepalu küla meeste koht on seal. Siin aga, siin on sellest küllalt, kui soo ääred kaeru kannavad ja heal aastal viis seemet annavad. Siia ei ole loodus midagi andnud, ei ilu ega sigidust, vaid ainult liiva ja raba. Ja ilust ei oleks siin külas ka keegi lugu pidanud! Mis siis ilmaasjata raisata...

Ja ometi ei ole see soo, mille sisse raiped ja muud ülejäänud asjad visatakse, ilma eluta, mitte tühi. Selle keskel, kõveral loogasarnasel saarekesel, liivikul, on — linn! Kukulinn. Linn, tõesti linn! Ei kuskil, ei rahva suus ega kirjas, kui Kukulinna üldse ka kirja pannakse, ei ole sellel teist nime. Ta ei ole suurem kui üksteistkümmend hütti, üksteistkümmend sauna. Kõik ühesugused, ühesuurused. Üksi esimesel on vastu lõunat laud-, vastu põhja puukatus; teisel katust polegi, kolmas on upakil, neljandal-viiendal jälle kas seinanurk lagunemisel või maja ise küllakil jne. Midagi kurvemat, igavamat ei või enam mõtelda kui need saunad oma lapitud katustega ja viltu seintega ja nende ukse-esised oma kurva tühjusega, kui sealt kõle sügistuul vingudes üle puhub ja liiva sinna-tänna keerutab — kuni narudega kaetud akna-auguni, kuni paljaks, varatuks jäänud roovikulattideni. Tühi, tühi — huu, huu! laulab tuul, nagu hakkaks temalgi siin igav, ja ruttab üle sookailu kuusemetsa, kus koguni mõnus on mühistada. Siin, see on lõuna pool küljes, kuhu poole ka saunade aknad-uksed, on liivaku looga rõnga seespool linna — kaevud, veesopikesed, mõnel koguni rakkedki ning kook peal, see on, teivas pika raudnaelaga. Natuke ülemal, looga kõveral turjal, juba selgel liivikul, seisab ilmatusuur kõrge kivi, mille üks nurk on õige pikk. See on kaunisti hobusepea sarnane ja vanast köietükist on talle päitsed tehtud, mis tunnistab, et siin on ka lapsi. Mõnigi sohu visatud saapapea, kausitükk, vikatikand kõlbab nii mõnusasti mänguasjaks, ja neid näikse kivi ligidal küllalt olevat.

See on kõigele vallale kuulus linn — Kukulinn. Kukulinn — mispärast? Mine küsi? Linnas eneses ega terves vallas ei teata seda, mispärast just Kukulinn ja mitte mõni muu linn. Küsid sa seda kellegi käest, siis jääb ta su otsa vahtima, nagu tunnistama, kas õieti kuulis, ja mõtleb küll iseeneses: Jumalukene, kui veidralt see küsib! Olgu nüüd kuidas on, Kukulinn on Kukulinn, olgu et nimepanijal just see sõna käepärast oli, olgu et juhtumisi mõni seda nõnda nimetas, või et paremat meelde ei tulnud. Linna

saamine ise ei ole aga sugugi teadmata asi. Vallas, mõisas ja mõisa ümber oli vaeseid inimesi, kes kellegi päralt ega kellegi teenistuses ei olnud ega kedagi teenida võinud; olgu, et üks ühe käega, teine ühe jalaga, kolmas poolpime oli või midagi muud. See nüüd oli hea küll, et nad kellegi teenistuses ei olnud, sest keegi neid sinna ei tahtnudki. Kellelgi, ei mõisal ega vallal, polnud nendega just midagi tegemist. Muidugi nemad arvasid enesel mõisaga või ka vallaga tegemist olevat — kerjasid ja mangusid leiba. Mis sa teed ära, inimene on inimene. Aja ta korra ära, ta tuleb jälle tagasi, — ta elab. Seal tuli mõisas ühel heal tunnil kas opmanile, aidamehele, kutsarile, toa- või tarepoisile mõnus mõte. Paneme need leivamangujad ja kõrvasehimustajad Sokusoo liivikule! Soo ei ole kellegi päralt, nemad ei ole kellegi päralt, ja sedaviisi saavad nad teineteise päralt. Kuidas mõeldud, nõnda tehtud. Mõis kinkis ehitusmaterjaliks vana heinaküüni, metsast palgiotsakesed, mis mujale ei kõlvanud, vallarahvas ehitas üles, ja nõnda sündis Kukulinn, kus inimesed elavad, kes kellegi päralt ei ole, ja linn ise ei ole ka praegu õieti kellegi päralt.

Uue linna korterid olid juba enne ära jaotatud, kui linn ise sai katuse alla. Siin oli lesk ema kolme, seal nelja väeti lapsega, kellele kodaniku-õigused anti; siin peast ogaraks läinud külakarjane, seal vana, kakskümmend viis aastat teeninud, nüüd juba vanaks jäänud soldat, ja seal Käe-Madli, kes ka enese õigusi ei lase võtta. Mitmest üksikust vaesest tehti kokku üks perekond. Talurahvas, kui neil on väike loomalaut, panevad mõnikord soku, oina ja kuldi ühte aeda — mis sa teed ära, kui ei ole ruumi. Mõisa käest sai iga vaene kaks kolmandikku rukkeid, kaks naela rasva ja kohtumehe käest kolm rubla raha, mis eest aga kohtumehele kahekümne kopika eest viina tuli osta. Muidu võis järgmisel aastal armuraha kaduda.

Linna- ja vallarahva vastastikune seis ei olnud sugugi nii lihtne, et seda ühe-kahe sõnaga saaks ütelda. Talupoegadele, kellel oli kibe mõisaorjus seljas, kuhu ka veel kiltri kepp pidi sündima — ja kuuekümne aasta eest sündisid sinna mõlemad — oli see suureks troostiks, et nendest veel üks selts inimesi olid alamad. Kukulinna rahvas aga, kelle eest mõis ise hoolt kandnud, arvasid, et nemad ei ole sugugi nii väga talupoegade torgata ja torkida. Ja kui arvamised kahele poole kalduvad, sünnib arvajate enestega sedasama. Taplesid Kukulinna ja Nurmeküla poisike vastastikku, siis oli kindel, et Kukulinna poiss protsessi kaotas, kui seletajaks tulija kolmas Nurmekülast või Kõrgepalult, aga võitis, kui see oli Kukulinnast. Ametlik peks langes siis paraku selle osaks, kelle vastas-erakonnas oli riiu seletaja. — Oli ju veel muidki asju — sina aeg, või inimesed kuskil on inglid! Püüdsid suureks saanud ja teenistusse läinud Kukulinna tütred käia talutütardega ühesugustes riietes, siis oli see andeksandmata süü. Korra oli koguni ühe Kukulinna poisikese jalas saapaid nähtud, kuna talulastel polnud neid veel kellelgi. Saapad olid küll ristiisa kingitus, kes Tartus

kive raius, aga kes seda nägi või uskus. Tuli vaene aasta ja läksid Kukulinna lapsed, kotid kaenlas, alla külasse kerjama, siis ei jäetud küll saapapoisikestki ilma, aga saabastest kõneldi enne ikka.

Kes ei tee nalja — kui nali tuleb? Ükski rahvas, olgu ta kõige orjalisemas ikkes, ei kaota oma tervet rahvanalja, oma himu pilgata, oma soovi enese ja teise veel alama vahel vahet teha. Kukulinn ja ta elanikud olid nalja märgilauad juba sellepärast, et tal oli nii tore nimi. Räägiti linna lossidest, uulitsatest, „vurledest", agulite ja südalinna rahvast. Linnas oligi midagi, mida terves vallas ei olnud: käekatsujaid, roosi- ehk elitingi-sõnade mõistjaid, kupulaskjaid, nikastuse arstijaid ja jala lahasse panijaid. Linna arstid olid otsitud, aga muidugi ainult üksi sel korral, kui häda oli majas. Kukulinna ei tulnud muidu keegi, aga kui karjaseid, teopoisse oli tarvis, läks esimene tee Kukulinna. Sedasama tehti, kui rukkid kippusid pudenema. Siis saadi siit poolmuidu päevilisi. Muidu oli Kukulinn — noh, Kukulinn. „Kust sa oled?" küsiti kerjaja poisikese käest, kellest aga juba küll teati, kust ta oli. „Kukulinnast." — „Mis linnasaksad teevad?"

Kukulinnast ei tahtnud keegi hea meelega olla. Küll oli Kuuse peremees ise Kukulinnas üles kasvanud, aitas hea meelega vaeseid, kui võis, aga seda ta ei tahtnud kuulda; isegi siis mitte, kui ta laupäeva-õhtul tuli saunast ja tal oli valge särk seljas. Kubjas ütles kord kohtumehele, kelle talu Nurmekülas vastu Kukulinna oli esimene, õieti üksi väljas seisis, ta olevat Kukulinna agulist. Kohtumees oli kupjaga selle eest kaks aastat vihane ega leppinud enne, kui kubjas ostis poole kruusi viina. Kukulinn oli ja jäi kohaks, millest keegi lugu ei pidanud ja mis millalgi suuremaks ei kasvanud, sest et igaüks sealt põgenes, kui jõud vähegi kandis, mis aga millalgi väikesemaks ei jäänud, sest et ikka jälle leiti armetuid, kellele varju vaja — ühe sõnaga, see oli Kukulinn, üksi iseenese sarnane Kukulinn.

2.

Sool — sabata silk,
Vaeslaste või.
Rahvasõna.

Oktoobrikuu on lõpul. Taevas on paksus lumepilves ja vinge põhjatuul puhub Peipsi poolt. Sooloike, mida sügisvihmad suuremaks paisutanud, katab jää; kaikad ja kivid seal tunnistavad, et see juba kannab lapsi, kes siin oma tralli ajanud.

Kurikas käes, seisab vanaldane naisterahvas Kukulinna esimese hüti ligidal sooloigu ääres, madal pesupingike ees, mille peal ta üht riidetükki ümber keerab ja sellele tublisti pihta annab. Ta ei hooli kõledast tuulest, millest käed ja nägu õhetavad, ega pilvis taevast, kust paksu lund maha hakkab tulema. Üks hoop teise

järgi sajab triibulise riidetüki selga. Ise vaatab ta korrati hoolitsedes sauna poole, nagu oleks seal armas asi, mis selle riidetükiga on ühenduses, sest lähem pilk, sauna pealt ära pöördes, on riide jaoks. Ometi sunnib kange tuul teda korraks sirgu ajama ja külmast kangeks jäänud käsi puhuma ja riideid, mis põlvini märjad, tuule vastu kaitseks kõvemini ihu ümber tõmbama. Hästi ei taha see küll korda minna, selleks on need liiga narused, käed liiga kanged. Jalas on porised lapid, ühel king, teisel saapapea otsas. Viimane on nii katkenud, et punased varbaotsad välja paistavad.

Viimaks ometi on ta tööga valmis ja rahul olles vaatab ta ümber, kuhu pesu kuivama panna. Sauna seina ääres on kaks teivast, üks otsapidi palgi lõhe vahele löödud, teine maa sees püsti, ja mõlemate otsad on ristamisi õlesidemetega kokku seotud. See on ju ennegi pesunööri või lati aset täitnud, ja sinnapoole pööris naine nüüdki sammud. Ta laotas riide laiali, vaatas korra katusele, kas sinna mõnd kivi tuulehoidjaks vaja ei ole, ja puhus käsi. Ise on ta sellejuures krabe ja kärmas ning pikkade, mustade ripsmekarvade alt vaatavad kaks elavat, musta silma kord pilvedesse, kust ikka rohkem lund hakkab tulema, kord Nurme küla poole, kas seal on inimesi liikvel. Tuul tõmbab ta räti peast lahti, aga sellest ei ole viga. „Uhujuu!“ hüüab ta rätist kinni rabades nagu mõnele teisele inimesele, „sel ei ole ka enam aru raasugi!“ Sellega ühtlasi muutub ta kärme, tüse keha nagu tugevamaks, et millelegi vastu panna. Rohkesti krimpsunud lahke nägu läheb ühtlasi murelisemaks. „Näe, sealt on ometi tuul katuse lahti kangutanud!“

Tükk kanarbikku ja paar kivi katavad tehtud augu. Nüüd viimaks on aeg sauna minna.

Suits tuleb uksel vastu. Naine kummardab ja vaatab tunnistades tagumisse nurka, kus midagi voodi või lava sarnast suitsenud seina äärest vastu kumab.

Saunal on üks ainus aken, väike kui silm, vastu lõunat. Aga sellel on haruldasel korral klaasid ees, mida tervest Kukulinnast enam ei leita. Üks ruut on küll ju katki, ennegi kolm veel olemas, aga klaasitükid, näe, on seina vahel, ootavad aga aega, mil neid saadakse kokku seada ja tagasi panna. Puuduva ruudu asemele on pandud vana lauluraamatu laudne kaas, mille nahk nii hapraks on läinud, et kaas ära tulnud. Akna all põrandal seisavad kaks puupinki, esimene söögilauaks, teine istepingiks. Vastu akent ukse kõrval on ahi, mille lõukal praegu ühe potisarnase asja all põleb tuli ja ajab suitsu välja. Ahju kõrval seisab must, suitsnud vokk, selle kohal ahjukapis paar värtnat, lõngakera, kannikas leiba, tohust soolatops, paar kulbisuurust lusikat, tõrvane peahari ja ühe kaanega lauluraamat, kuna ta teise aknale klaasiks on pidanud andma. Voki taga seinas ripub meesterahva kampsun, ühe luunööbiga ja kahe puupabulaga. Näha on aga, et kampsunil enam peremeest ei ole, sest see on tagasi lõngakeraks saama hakanud. See ripub ta kohal all maas ja pooleli harutatud käisest jookseb lõng alla kerasse — sedamööda rändab kampsun viimaks kõigeni kera kõhtu. Kesk tuba on kolmejalgne järg maas.

„Ema, süüa tahan!“

Hääl tuleb nurgast, mis toas on kõige pimedam. Aegamööda harjub silm ka siin asju nägema: pikad õled laval, mis teivastest ja laudadest kokku raamitud. Teivaste või, kuidas tuleb ütelda, sängisammaste otsas on paar pooleli nõelumata sukki. Kesk õlgi laval mustab midagi — õige! Lapse pea, mis undruku seest nagu kupp välja paistab. Aga ainult pea. Kuid selles peas on midagi, mis, ei tea ütelda, kas võõrastama või imestama paneb, mis nagu oma kohal ei oleks ja siiski jälle nagu on. See on, et see lapse pea peab olema, ja kogu järele, mis undrukus varjul, võib see laps ainult viie-, palju kui kuue-aastane olla. Pea ise aga oleks nagu kahekümne- — nagu kuuekümne-aastane. Aru ei või saada, kumba suurema õigusega. Nägu on nõnda tõsine, nõnda tumerahuline, lahja ja ühtlasi tüse, suu nõnda kiusakastõsiselt kinni, lõual nii tugev kont kui kuuekümne-aastasel. Otsaesine aga, enam palged, on nõnda pleekinud, et kenal kombel kahekümne-aastane välja tuleb. Nüüd aga ütleb selles näos midagi, et siin ei ole kuuekümne- ega kahekümne-aastane, vaid laps on meie ees. Need on silmad. Kaks süsimusta silma. Need ei ole sugugi selle tuima näo päralt — nad on uus mõistatus selles imelises peas. Nad otsivad rahutult midagi taga, mida siin toas ei või ollagi, — nad otsivad midagi kuskilt kaugelt, mis võiks olla hoopis tagapool siinseid

seinu ja mida ta nagu ei tahagi näha saada... Süsimustad juuksed on sasis, üksi otsa eest on nad märja käega siledaks tõmmatud.

„Ema, kas saab juba süüa?“

Nüüd alles on eide silmad ära näinud, et kõik on vana viisi korras. Tunnistuseks lööb ta käe korraks undruku kupu külge, mille üks äär on veidi kõrgem. Kui aga ühe kana kõkõk! siit vastu kuuldub, jääb ta rahule. See on haige jalaga kana; laps ei ole üksinda kupus. Kana jala on Kupu-Kaie poeg eile katki visanud, see suur poisi-võrukael. Villule seltsiks, kes praegu paraku on ilma särgita, sest et see alles parsil kuivab, on ema ta sängi pannud. Kupu-Kai ei näe just hea meelega, et Käe-Madli, Villu ema, ühe osa tema leivast ära võtab. Tema oskab niisamuti kätt katsuda, ehk veel paremini kui Madli.

„Ema, kas saab juba süüa?“

„Oota ometigi, mustlane, ma lähen enne külasse. Kuuse-Peetri naine, jumal andku temale tervist, lubas kampsuni eest pütitäie haput piima anda. Hea piim. Kuuse omadel on ikka hea piim. Näe, puder ongi juba valmis. Panen õige veel kaane alla hauduma, kuni tagasi tulen. Küll siis sööme. Ära sa kuku, Villu! Ära kana jalale haiget tee!“

Nähes, et suits välja on läinud, lükkas emakene ukse kinni ja läks läbi soo külasse. „Ära kanale haiget tee!“ oli ema ütelnud. Mispärast haiget teha? Oli ta ometi tema saatuse osaline, see haige jalaga kana, maja ainus rikkus. Kana ei saa välja, Villu ei saa välja. Kana jalg on haige, tema jalad — ah — on nii terved, tahaksid hea meelega loigul liugu lasta, kus praegu Kupu-Kaie pojad tantsivad, kepiga jää sisse löövad ja — ah — nii rõõmsasti huikavad: uhtii! Kuidas nad lendavad ühest äärest teise — siuhh! Villul ei ole särki — kuub on, aga see on alles pooleli paikamata. Ja Villu aastane südame soov — saapad — ah! Kui tal saapad oleksid! Niisugused nagu kohtumehe pojal, kes mullu isaga siin käis, kui vaestemaja üle vaadati. Tal olid saapad jalas. Kui ilusad, kollased! Ja alt mis ilusad pruunid, tõkatiga nii kenasti ära määritud — ah! Või ikka missugused punased paelad äärtel, puudikud otsas. Sellest saadik ei ole mitte üht päeva läinud, mil ta saabaste peale ei oleks mõtelnud. Korra on ta unes näinud, et tal olid just niisugused saapad jalas, aga ta ärkas enne üles, kui nendega jää peale sai minna...

Väike, kahvatanud mees kummardab ettepoole ja vaatab läbi akna loigu poole, kuhu ikka rohkem külalapsi koguneb. Ta vaatab, kuni väsib, mõtleb ja mõtleb...

Kuule! Mis see isevärki tume mühin on, mis kostab nagu määratu linnuparvede tiibade sahin? Aga palju tõelisem, sügavam — ah, nii armas, nii igatsust äratav! See on, mida kahvatanud lapse silmad enne väljast otsisid, see on — Peipsi kohisemine! See on, mis vaese lapse palged kahvatuks kohab, seda — ah — tahaks

ta kord ligidalt näha! Ah — ei või! Paks läbitungimatu mets varjab järve ta silmade eest. Ta ei teagi, mis asi on järv; ema ütleb, metsa taga olevat suur vesi ja see võib nii imelikult kohiseda... Tõesti peab see suur, vägev asi olema, see suur vesi. Kui Villu silm vahel on pisarail märg, kui tal ei ole särki, et loigule minna, mõtleb ta selle kohina peale ja veel enam pisaraid tuleb silmi. Aga selle järele läheb süda nii kergeks, ja Villu naeratab koguni... Siis on nii imeline hea, ja kui päev soe on nagu suvel, istub Villem suure kivi otsas, ajab hobust ja huikab, et mets vastu kajab... See järv, see järv, kui seda kord näeks!...

Ükskord ometi on ta seda — vist näinud. Seal kaugel — kaugel — jah, seal! Villu ei tea enam isegi, kui kaugel, aga kaugel pidi see olema, kuhu ta kord ära eksis. Hirmunult ronib Villu mäekühmu otsa. See kuuskedega sinav mäekühm seal, ema ütleb, see olevat Palupera Kuusemägi. Laps vaatab ümber, selge sinise looduse sisse ja seal — just seal, kust imekohin tuleb, paistab puude vahelt midagi sinist — nii selge kui Looja silm! Kuidas ta sätendab, läigib!... Suuremaks ja suuremaks lähevad lapse silmad. Ta vahib ja vahib ega mõista imele seletust anda... vahib...

Teisel hommikul leiab ta enese tumedast sauna nurgast, lavalt õlgedelt. Õlg valutab kangesti ja teine käsi on kriime täis ja sinine. Ema ütles pärast, ta saadud hundi käest veel kätte.

„Villu, tule nüüd sööma!“

Villu on tukkuma jäänud ja ei ole kuulnud, kuidas ema koju tuli, piimapüti lauale pani, pudrukausi koldelt kõrvale tõi, siis parrelt kuivaks saanud särgi võttis ja sellega tema aseme ette astus, kus ta nüüd praegu teda äratab.

„Villu!“

„Hunt — sinine — järv — varjab — mets, — mets, kas mets ikka veel varjab!“ sonib unine Villu.

„Jälle mets, mets igapäev — tule sööma!“ Ruttu on väike mees ja särk teineteisega ühendatud ja kärmesti ronib Villu lavalt alla. Sellejuures tuleb lapse kõhn, valge jalg nähtavale; kõik on ta keha küljes, õlgadel, seljas nii nurgeline, kondine ja nõrk — laps võib küll kuue-aastane olla, aga kasvu järgi peab teda paar aastat nooremaks pidama.

Ema ja laps istuvad sööma, panevad käed kokku ja laulavad ühe lauluraamatu salmi, kumbki iseviisil. Õieti ei ole see küll kellegi laulmine, lugemine seda vähem; see on nii laulmise ja lugemise vahe. Villu hakkaks küll kõige armsamini sööma, sest tangupuder, mida ta, Jumal teab, millal viimati sõi, on nii meelitav, ja täna ei ole ta veel midagi suhu saanud, aga ta teab, et siis ema käest lüüa saab. Kes niisugust asja kui tanguputru ilma salmita hakkab sööma!

Ta uni on nagu pühitud. Iga lusikatäie järele lähevad ta silmad elavamaks, kõnekamaks muutub ta nägu, ehk küll ikka nii tõsine, tume.

Ema näos on midagi kui rõõmsat saladust, mis vägisi välja tahab kippuda, aga ta ei tea, kuidas peab algama. Viimaks ometi arvab ta otsusega valmis olevat.

„Villu!“

„Keda?“

„Kui sa kadripäevaks „Kas on linnukesel muret“ ja „Issameie“ selgeks saad, teen sulle jõuluks uued püksid.“

Villu on pudruga ametis, niisama tõsine kui ennegi.

„Ilusad triibulised püksid.“

„Aga sul ei ole riiet, ema?“

„Täna hommikul pesin su püksiriiet — näe, seal — missugune riie! Sest saavad aga püksid, missuguseid ka opmani pojal ei ole. Valget ja kollast triipu, nii ilusad, nagu seda üksi nende koortega saab teha, mis Kõrgepalu emalepilt saadakse. Tunaeile kudusin ta Kuuse Peetri naise telgedel ära. Kuuse ema ütles, tema kadunud Jassil olnud just samasugused, ja kui Jass surnud, lasknud ta säärte otsast tükid maha võtta, siis olnud nad Mikule üsna parajad. — Näe, mis paks, mure piim see on! Kohe kas murra lusikas sisse! — Püksid saad ilusad. Värv hakkas ka kohe külge, kui koori keetsin. Eks ole, kui inimene aga oskab. Jah! — On ikka head inimesed, annavad kohe suure püti täie piima, ja töö alles tegemata. — Vitsa! Mis nüüd songid lusikaga, kui enam süüa ei taha! — Lotiga püksid on paremad. Pane nüüd käed risti!“

Villu paneb käed risti ja ütleb ema järele „Issameie“, mõtleb aga, millal püksid valmis saavad. „Kes sa oled taevas,“ ütleb ema, „kes sa oled taevas,“ ütleb Villu, mõtleb aga, kas pükstele ka tasku tehakse. Püksid, püksid, triibulised püksid on kõik, mis talle meelde jäi.

„Ema, mis päev on täna?“

„Teisipäev.“

„Mis siis tuleb, kui teisipäev on möödas?“

„Kolmapäev.“

„Ja jälle, mis siis tuleb, kui kolmapäev on möödas?“

„Neljapäev.“

Villu küsib nädala läbi ja saab seletuse, et seitsme päeva pärast jälle teisipäev tagasi tuleb ja möödaläinud päevad siis on üks nädal.

„Mis siis tuleb, kui üks nädal mööda läheb?“

„Siis tuleb teine.“

„Ja kui teine mööda läheb?“

„Kolmas!“ vastab ema, kes lapse küsimistest enam lahti ei saa. „Nädal läheb nädala järele, kuni aasta täis saab, ja aastad kaovad üksteise järele ning ükski neist ei tule tagasi.“

„Kuhu nad kaovad?“

„Isa ristike, kui rumalasti sa küsid!“

Villu kuuleb, et ta rumalasti küsinud, ja jääb rahule. Aga mitte täiesti. Tasakesi kobib ta lavale.

3.

Ema, kus isa on?

Videvik on käes. Tugevamini mühab tuul, sügavamini kohab Peipsi. Lapse näole ilmub jälle sama vanakesetõsidus, silmadesse jälle sama otsiv vaatamine. Ah, see kohin on nii kutsuv, nii ustav, nii igatsev, et see haiget teeb... kui nüüd, kui nüüd seda metsa ees ei oleks!...

Nobedasti liiguvad akna all ema näpud. Sukk venib ja venib, niisama igavalt kui sügisõhtud — kui kogu elu! Silm silma peale, kuni ring ümber, päev päeva järele, kuni aasta täis; ring ringi järele, kuni tuleb kanna käänamine, mis suka koguni kõveraks teeb, aasta aasta järele, kuni ükskord su elu koguni teise rööpasse keerab; uued ringid kuni varbani, kus vardad välja võetakse, uued aastad, kuni nad su puusärgi kaane kinni löövad. Elatud ja tallatud, vaevatud ja kaevatud terve eluaeg läbi — mispärast? Ei tea, tõesti ei tea.

Alamale langeb kuduja pea, viledamini vilksuvad vardad.

Kõnekamalt liiguvad Villu silmad, tõsisemaks läheb ta nägu. Ema mõtleb möödunud päevade peale. Villu mõtleb kohtumehe poja saabaste peale, millega küll järve äärde saaks minna. Kui tal püksid ja saapad kord käes, tahab ta seda tõesti teha, olgu mets ees kui suur.

Seinakoi tiksutab seinas, kui tuul vahet peab, kilk laulab ahju all...

Kohtumehe poeg tuli isaga siia, mõtleb Villu. Isaga? Isaga, kuidas, kui temal ka — ? Imelik, et ta varemini sugugi selle peale ei olnud mõtelnud — isaga, — isaga? Isaga pääseks ta küll ka järve nägema!

„Ema, kas mul isa ka on?“ hüüab ta isevärki erutusega.

Naisterahvas tõuseb järsku istmelt üles, sukk langeb ta käest, mustad silmad hiilgavad... Väljas! Väljas on see sõna, mida ta ju ette on oodanud, aga mis siiski kui mõõk ta südamest läbi lõikas. Täna on see õnnetu tund käes — see tund, mille ees ta ema — ta ema, oh ta ema, ta ema...! Kui palju on ta salapalvet teinud, et Jumal lapse huultelt selle küsimuse ära võtaks, mille eest ta ema ise põgenes... kahekordne valu on nüüd talle osaks saanud. Oh, ema ja isa nimed, kui õndsad olete teie kuulda, kui teie järele lapsed küsivad, kui hirmsad, kui süüta lapse suu neid hüüab ja nende peal — häbi, vanne lasub!

„Ema, kus on isa?“

„Laps, laps, küsi parem, kus on su ema! Jää magama, Villu, jää magama!“

Ta istub pingile, katab silmad kätega kinni. Veel kord on rasked pisarad ta palged üle ujutanud, kust juba nii palju vett voolanud, et nad tuhmiks on jäänud.

Ainult valu ja häda on elu talle toonud, teistele ainult rõõmu. Seal... seal oli ka kord aeg, kus ta oli õnnelik, oh nii üliväga õnnelik, nagu ta nüüd tunneb. Sinna lähevad ta mõtted, selle väikese majakese juurde, kus nii ilusasti päike tõusis suvehommikuil üle metsa latvade, karjakellad kõlisesid ja karjaste trallitamine kuuldus mitmekordse järelkajaga. Kui ilusasti sinas jõgi! Nagu hõbenöör kõverdus see läbi aasade ja läikis päikesele vastu, ja otse nende toa taga tegi ta nii ilusa käänaku rammusa rohumaa kallaste vahel. Oh, kuidas jooksis seal väike tütarlaps lillede keskel ja korjas pääsusilmi, mis just nagu emakese silmad vastu vaatasid. Kui siis ema tuli järele, et väike tippjalg ei kukuks jõkke, ja kodus määris värsket võid paksult leiva peale, kuidas oli siis nii hea! Seal elasid ta vanemad. Pärast küll, tüdrukuna, tulid raskemad ajad. Mõisapäevad olid rasked orjata, kupja kepp alati karta, aga õigus ja usinus aitasid heaga läbi saada. Siis — siis tuli see aus, tubli mees, metsavaht, Mägisoo Hans, ja nõudis teda vanemate käest enesele. Uus kodu lubas kõik, mida soovis noor süda. Ta oli vanemate lähedal, armsa mehe kaisus, armastatud, lugupeetud, siis — oh kui armas see kuulda oli — ema! Oo, ta ilus, käharpea, sõstrasilmaline tütar, kuis oli ta vanemate uhkus, rõõm, päike, lõbu! Kuidas ta targalt oma lapsesilmadega otsa vaatas! Sügavale südame sisse vaatasid nad. Ehk kui ilusad ta väikesed, valged hambad naeratades! Kuidas ta viie-aastaselt kiljatades ema juurde vainule jooksis ja hüüdis: Ema, ema! Ma oskan sukasilmalist! Ta jutt, — kuidas oli see nii tark. Ja kui isa õhtul metsast või jõelt kalalt koju tuli ja ema ning tütar temale ukse ees vastu läksid, lastud metskitse ning kalad vastu võtsid, missugune pidu! Korra tõi ta terve ämbritäie sudakuid. Missugused sudakud! Kuidas kõik nende abielu kiitsid, nende tütart imestasid! Juba kümne-aastaselt oskas ta lugeda ja isegi mõisa preilid, kes nende juurde jõe äärde kalu käisid püüdmas, imestasid armast, tarka tüdrukukest. Ja kui Sillu preilid armsaks saanud lapse mõisa võtsid, teda Saksa lastega ühes õpetasid, kohkusid peaaegu vanemad ise oma lapse õnne pärast ja nägid suurt tulevikku ette. Puhas, peenike nagu väike valge inglike, tuli ta, kerge kleidike seljas, suvel hüpates oma vanemate poole; nägu õrn ja valge nagu maalitud. Ema silm läks rõõmul niiskeks oma tütrekest rinnale tõmmates. Ehk kui siis Sillu mõisa lahked preilid ühes Mariga tulid, keda nüüd Mari Mägi asemel Marie Berg nimetati, ja lahkesti, — heasüdamelised naisterahvad, nagu nad olid, — temaga juttu ajasid ega ta tütre tarkust küllalt jõudnud kiita, ei teadnud õnnelik ema, kuidas Jumalat ja preilisid selle eest pidi kiitma; ka preilid olid mõnikord liigutatud, kui nad nii sügavat tänu ja kallist meelt nägid talunaise silmis, mida nad ei oleks uskunud. Ainult tuimust ja kalki meelt oli nendest räägitud. See pidi rahvas olema, kellele Looja ei ole annet andnudki ülemate ja õrnemate asjade jaoks. Metsavahi rahvas jälle õppis tundma, et mitte kõik mõisasaksad ei ole nii kurjad, nagu rahvas neid pidas, vaid et ka

kalleid südameid on nende seas. Seda kindlamad olid nad oma usus, kui ühel päeval Marie ütles, et teda noorhärra ja väikese preili koolipreiliks nimetatud ja et ta nüüd peale muu kakskümmend rubla kuus saab palka. Oh, see oli neile kuulmatu ime, õnn, mis neid peaaegu kohkuma pani! Veel enam pidid nad kuulma. Ühel õhtul, kui Marie lastega vanemate kodunt mööda jalutas, kõndis peenike, sirge noorhärra kui kuusk Marie kõrval ja ajas mahedasti juttu. Võõras härra imestas küll nähtavalt, kui jämedas riides talunaine ta kaaslase — preili — juurde tuli ja see ta otsaette suud andis, teretas aga aupaklikult, kui kuulis, et see ilusa peenelt haritud Marie ema olevat. Ja näe imet, võõras härra tuli teisel päeval otse Hansu majasse, tuli veel, tuli tihti, tuli igapäev, käis Hansuga jahil, jõi Mäesool teed; kõneles, et ta härra sugulane, aga sündimise poolest on taanlane ja Sillu mõisas peab ülema metsahärra ametit. Tema kodumaal ei peeta talupoega halvemaks kui iga teist seisust. Mõisnik ja talupoeg on paremad sõbrad, kuigi esimene suurema hariduse on saanud. Kõneles seda, kõneles palju muud, kõneles väga ilusasti, väga lahkesti. Küll ehmatasid mees ja naine, kui ühel õhtul Marie ema kaela langes ja nuttes ja naerdes tunnistas, et ta õnnelik mõrsja olevat. Aga õnn on pimestav. Oli ta senini nende lapsele lahket nägu näidanud, miks ei võivat see ka nüüd tõeks minna? Seal tuli välk, purustav sõnum: Marie olevat mõisast minema pekstud, härra ja metsahärra vahel olnud kange sõnavahetus, mille peale viimane üle pea-kaela mõisast ära läinud — kuhu? Jumal teab kuhu. Mõju oli hirmus. Marie jäi kadunuks; isa, ehk küll „rumal talupoeg", suri südamevalu kätte, noore-ealisest naisest tegid mõned nädalad vana eide. Vanemate uhkus ja südamerõõm oli — langenud, kadunud õnnetu tütarlaps, tervele mõisaperele ja vallarahvale irvitada, kes saksaks tahtnud saada ja Saksa meest kosida. Ja õnnetu ema — ta oleks oma last varjanud, teda vastu võtnud, aga keegi ei olnud teda näinud, keegi temast kuulnud. Kingitused ja palga, kõik oli ta enesest ära heitnud ja nende ette visanud, kes tema ta vanemate majast õnneliku lapsena välja olid toonud, aga kellel nüüd südant ta vastu ei olnud. Ta isa hingab kalmukünkas; kirikhärra oli teda õnnistanud, sugulased juures nutnud, köster pika palve lugenud, omaksed mulda hauda järele visanud — midagi ei ole puudunud, midagi kombe vastu olnud; ka matuseid on peetud, söödud, viina joodud ja — unustatud. Kas ta seda teab? Teab tütar, et ta isa kirikaial, et ta tema pärast on seal? Seal — naisterahvas sauna akna all mäletab seda, nagu oleks see alles täna olnud — kuuleb ta isa haua juures, kus üksi elamajäänud ema tihti käis, ühel õhtul videvikul rasket ohkamist ja sõnu. Ta näeb seal üht kogu põlvili, paks linik näo ees. See on ta õnnetu, taganutetud tütar. Siia on teda hingepiin ja ahastus ajanud. Ta jääb tema seljataha seisma, kuuleb, ja mis ta siin kuuleb, on nii lõhestav, osalt mõistmata, aga sõnad ja hääl on nii lõikavat valu täis, mis kummardaja suust tulevad, kes ristis kätel

isa risti peal nutab. „Isa, anna andeks, ma ei või enam elada. Ma ei või sellele elu anda, kelle kuju igavesti mind piinaks, kelle palgelt ma enese süüd ja häbi peaksin lugema. Mispärast peab ka tema, see süütu taim, minu häbi all kannatama, minu pärast inimeste ees punastama! Mis võin ütelda, kui ta küsib: „Ema, kus on mu isa?“ Oh teie uhke sugu, mehed, kes teie nõrku eksiteele veate ja siis ise veel — irvitate! Oh teie variserid, kes eksinud naisterahva peale põlastades vaatate, keda teie ise olete süüle avatelnud! Oh teie silmateenrid, kes aus hiilgate, kuna need, kelle õnnetuse sünnitajad teie olete, põrmus roomavad. Te lähete ja kiitlete veel pealegi võitudest, mis te teinud; olete uhked selle üle, aga teie jälgedel ringutavad käed, veerevad pisarad, lõhkevad südamed!“

„Tütar! Tule mu rinnale, veel elab su ema, kes su valu mõistab!“ hüüab ta, ja ema ning laps nutavad surnuaial teineteise kaenlas. Kaks elu on hoitud selle läbi, et veel üks inimene oli, kes teistmoodi otsustas kui teised inimesed — see igavesti äramõistmatu, lõpmata armusügav ema süda!

Aga ühele elu andes lõppis teine elu, kes nii palju oli kannatanud, ja üksi abita taim, kes nüüd pärib oma isa järele, jäi vanaema käte vahele. Ei ema ega isa ole sul, vaeslaps! Käsi vaadates, millest ta enne midagi ei teadnud, siin ja seal heade inimeste juures ulualust ja kõhutäit saades, rändas ta lapsega kohast teise, kuni viimaks oma sündimispaigast kaugel eemal Kukulinnas, võõra rahva seas, selle hütikese sai omaks. Kui palju vaeva on see temal maksnud, ennekui ta Villu nii vanaks sai kasvatada. Ja seal ta magab nüüd laval õlgedel, ei teagi, et tal ema ei ole, vaid nõuab üksi isa järgi. — Maga, laps, maga! Elu ja valu ootavad sind, maga, kuni isa saad! „Ema, kus isa on?“ ütlevad ta kahvatanud huuled. Kilk laulab ahju all, seina sees tiksub seinakoi... „Kui aga, kui aga seda metsa ees ei oleks!...“

4.

Särk ihu ligi, surm ligemal.

Rahvasõna.

Nädalad, kuud on möödunud. Talv paugub õues, puud on valge koormaga rõhutud, Peipsi ei kohise enam. Ka tema rahutule rinnale on külm kaane peale tõmmanud. Kukulinn on nüüd palju ilusam. Soomülkad ja liivandikud on ühesugune tasane, valge vaip, mets kaugemal on nagu valge müür. Toredad, uhked kuused Kõrgepalu pool seisavad kui liikumatud vahimehed, lumiseid kroone tõstes. Kuusemägi on nagu valge torn. Kuuvalgega paistab ta kui hiiglase kübar, nagu tahaks ta alla külasse tulla... Metsa-

meeste reejalaste all krigiseb lumi lõbusalt, kui nad hommiku koidu ajal siit mööda puumetsa sõidavad. Kui aga post talvel või mõisasaksad siit sõidavad, heliseb hele kellade hääl: till, tall, trill, trall, nii et metsad suurel kaugusel vastu kajavad. Siis on noor ja vana sauna ukse ees väljas, isegi vana puujalaga soldat, kellel raha lindiga rinnas, tuleb poolteist-poolteist! astudes välja, topib piipu ja hoiab seda külge ettepoole, kuspool raha ripub.

Vanemad Kukulinna lapsed käivad koolis, nooremad ajavad kodu A-B-D. Vaimurikas Kukulinna noor meestesugu ei ole. Seda kaebab koolmeister. Neil on palju teiste laste käest küsida, et aega ei saa raamatut lugeda. Kord pekki, kord silku, kord mõlemaid. Siin on suu. Kuidas sa vaatad, kui teine sööb? Tütarlapsed — iseasi koguni! Nemad löövad talulapsed üle. Ütle aga algsõna, siis tuleb terve lugu nagu oreliga. Ja terased on nad nagu nõelad. Koolmeister ütles, see tulevat sellest, et nende emad elavad, kes neid juhatavad. Poeglaps ema õpetusest ei hooli, kui isa „kari“ peal ei ole. Sa aeg, kus poistel on seks aega! Nad on isekeskis korralik „linnavägi“, ja talupoiste kulmud ja kuklad teavad nende lumekuulidest kõnelda. Mõnikord lendab rusikas kuuliga tükkis, aga siis on toas kuri lugu. Harilikult võetakse „nahk maha“, „must maokene välja“. Muudkui mis sest? Kergem õhtul koju minna! Teel on sagedasti kuulda hüüdmisi: „Meie mehed, meie mehed! Jass, ära jäta! Mikk, ole mees!“ — Mõni mõtleb, suur taplus. Tühi kõik! Silma ega kõrva pole keegi kaotanud. Kukulinna „polk“ läheb ainult tulesse, muud midagi. Seda teeb ta talvel niisama suure käraga, kui ta suvel õuna-aeda oskab minna, kaalikasse, naerisse. Muhud ja vommid, mis saadud, küll need pika talvega jälle paranevad, seda rutemini, kui koolis peenikest peale pannakse. Beltsebuli aetakse Beltsebuliga välja.

Oi, mis mõnus on talvel liiviku turjalt alla sohu liugu lasta! Küll pükste peal, küll saanikutega, mis igamees enesele ise teeb. Saanikusse, jalad ette ja — uhti! alla kuni Konnasilmani.

Aga Villu ei saa palju välja minna. Ema on haige. Voodis, juba mitu nädalat, see on laval. Villu peab aitama, seda-teist andma. Küll mitte ikka ja alati, sest ema käib ka vahel üleval, aga Villul ei ole luba välja minna. „Suren nägemata ära, vaata siis!“

Mis on surema, seda ei tea Villu. Kes ära sureb, see ei tule enam tagasi, ütles ema. Päevad ja nädalad ei tule ka ema ütluse järele tagasi, siiski on neid küllalt. Kaovad, kaovad, aga ei kao ise kuhugi.

Kuuse perenaine käib mitu kord nädalas siin. Toob iga kord kas sooja leivapätsi, tüki pekki, tangu, rasva, jah — ükskord koguni tõi ta käkki! Ema keelab küll ja keelab: ära too, mis te ennast nii palju kulutate; aga Villu ei saa igakord aru, miks ema nõnda keelab. Kui ta teda midagi keelab, siis ütleb ta seda koguni teise häälega, ja see tähendab siis just: ära too või tee! Nüüd aga keelab ta ka, aga see kõlab nagu: too, too ikka, too!

Ühel päeval on ema ligi õhtuni laval olnud. Videvikul tulevad Kuuse peremees ja perenaine kahekesi siia. See on imeasi, seda nad ei ole millalgi teinud. Tulevad laua juurde, vaatavad haige peale, teineteise otsa, Villu poole. Näe, mis nad nüüd vaatavad, mõtleb Villu. — Perenaine toob potitäie sooja kalasuppi lihaga, valab kaussi ja paneb haige ette. See ajab enda istukile; ta on täna õige rõõmsa näoga.

„Oh jumal, perenaine, mis te ometigi kannate kõik ära siia!“ ütleb ta, aga seekord tõesti juba tõreldes. „Millal jõuan seda kõike ära tasuda?“

„Söö nüüd ikka, söö, mis sul siis tasuda ei ole. Kampsun on kududa.“

Ja jälle vaatavad peremees ja perenaine teineteise otsa.

„Mul on eneselgi häbi, et ta veel valmis ei ole. Kui Jumal tervist annab — aeh! siis kujun ta tuleval nädalal ära. Ma tunnen — aehh! — juba on veidi parem.“

Peremees ja perenaine pilgutavad silmi. Vaatavad siis mõlemad nagu käsu peale Villu otsa.

Haige katsub suppi, mõtleb nagu süüa, langeb aga asemele tagasi:

„Ei tea ma, miks süüa ei taha, kas hakkab õige vanadus tulema. Kas teie — ai jah! — linad juba haritud? Hea supp küll, aga ei taha. Mis Miku teeb — aijehh! Kui suure lihatüki sisse pannud! Kas loeb juba või veerib veel? Näe, ritsika-raibe, kuhu kargab! Ooh! Säh, Villu, söö sina — see väike lihatükk saab sulle. Suure panen ära, Kutsika-Krõõt lubas pühapäev siia tulla, ka suutäis ette panna. Tuleval aastal — aijeh! — katsun kuidagi põrsa osta ja aeda panna, vaene Villu — ooh, ooh! — lõpeb näost ära kui vari ju. Aijeh!“

Perenaine annab peremehele märku. Nüüd on paras aeg. Peremees köhatab, nuuskab nina, vaatab ümber, kõneleb. „Kuule, üleaedne — küla rahvas: Madli ikka üleaedne, see on nõnda ilusam — kuule, üleaedne, sina anna Villu ära meile.“

„Meile kasulapseks,“ ütleb perenaine, kes näeb, et peremees väga aegamööda edasi jõuab.

„Aijehh! Jumal õnnistagu teid — oh, torkas! — head inimesed, aga kuidas võin ma ilma lapseta ihuüksi jääda. Saun on kahelegi nii kole.“

„Aga sur — “

„St!“ ütles perenaine peremehele vahele ja lõi talle küünarnukiga külge. Õnneks oli peremehe ütlemine nõnda alt üles tulemas ja vägisi, et haige seda ei pannud tähele.

„Sa tuled ka ise meile,“ ütles perenaine. „Ega me praegu veel Villut tahagi. Sellega on aega.“

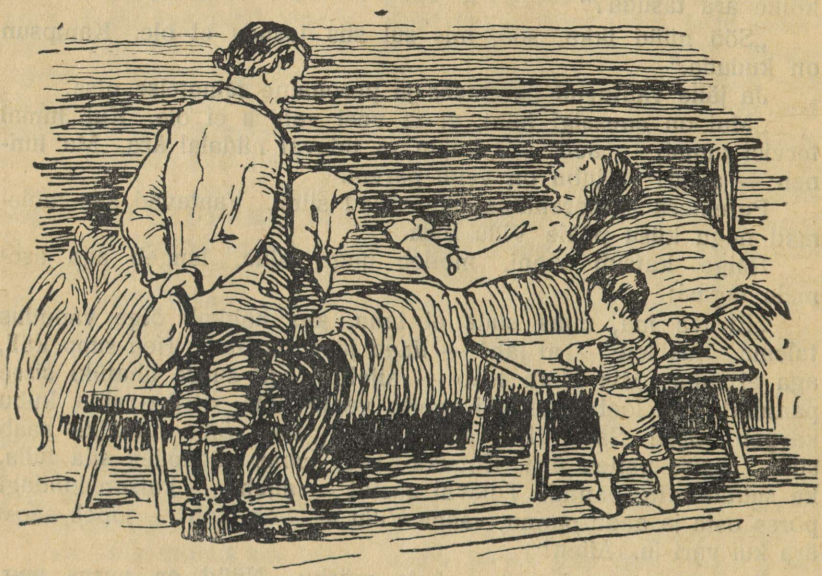
„Teil on ju enestel lapsed, aijahh!“

„Suutäis enam või vähem,“ ütleb peremees.

„Annab jumal omale, annab ka võõrale,“ õiendab perenaine.

„Ei tea, mis imet see täna on — ooh! — pistab nagu noaga külje sees. Mõtlesin ikka täna juba üles ajada — ei saa!“

Ja ta katsub tõusta, langeb aga valusa oigamisega tagasi. Imelik, et ta seda ei märka, miks laps suuril hirmunud silmil ta otsa vahib ja suutäit suppi ei ole võtnud, ei märka, et Kuuse omad isekeskis pilkusid vahetavad ja on ootel. Juba ammu oli terane perenaine näinud, et Madli näost ära lõppis ja ta köha ikka läks koledamaks, just nagu nende kadunud Jassil. Aga juba nädalapäevi tagasi märkas ta, et Madli ühe jalaga juba haua kaldal

seisis: sellepärast olidki nad täna tulnud, et haige viimseid tunde kergendada, nimelt lapse pärast. Nad oleksid ammu juba Villu enesele oma surnud Jassi asemele pojaks võtnud, teadsid aga, et Madli on selles järeleandmata; Villu vägisi äravõtmise korral oleks see aga olnud Madli surm.

Haige oigas kangesti, jäi aga viimaks magama. Paks, külm higikord tõusis teradena ta otsaette, hingamine oli korratu.

Peremees, kes toapoissi pidi vastu võtma, läks koju, perenaine aga jäi haige juurde valvama. Ta silm langes lapse peale.

„Villu, kas oled hea laps?“

Villu jäi vaatama.

„Villu, tule mu sülle!“

Villu vaatas vähe võõrastades, nagu küsiks, mis see tähendab, tegi aga, mis sooviti.

„Pane käed kokku ja ütle: Anna meile andeks meie võlad, kui meie andeks anname oma võlglastele! — Nii, hea laps! Kui

sa suureks saad, siis pea meeles: see oli su kasuema esimene õpetus. Ole mulle pojaks, Villu, ole hea laps, nagu kõik vagad lapsed on head.“

Mõlemad jäid selle järele vait. Üksi ritsika kriiskamist ja hingetõmbamist kuuldus.

Perenaine jäi mõttesse.

Kui perenaine silmad üles lõi, nägi ta, et haige silmad olid pärani lahti ja iseäralise läikega tema peal viibisid.

„Perenaine — aijeh! — sa oled — ainuke inimene, kes mind armastab, peale lapse, — kes teab, et see laps — aeh! — Issand õnnistagu sind! — “

Perenaine tõusis ruttu istmelt ja astus haige aseme ligemale. Haige nägu oli sisse langenud ja läikis nii veidralt ja võõralt, silmad olid isevärki nahksed, nõrkenud lõõtsutamine ei lasknud teda rääkida ega istukil olla.

Perenaine toetas teda.

„Ooh, ooh! — Ma tunnen — et mu tund on tulnud — sina tead — et Villu — mitte — mu laps vaid — tütre laps — on — ära ütle — talle seda — enne kui ta — suureks on saanud — siis — anna — meile andeks meie — võlad — kui — kui — oma võlglastele — — “

Ta oli surnud. — —

5.

Kui pajupill ja pasun seal
On hüüdmas poisi suus.

K. A. Hermann.

Pulmad, pulmad! See on pulmamäng, mis looduses kõlab, need on mõrsjaehted, mida loodus nüüd kannab. Kuidas sinendavad metsad ümberkaudu, nagu sulaksid nad sinise taevalaotusega kokku! Kuidas kajavad kaasikud karjalaste laulust, kuidas läigivad luhad lilledest, kuidas sinendab Peipsi nagu mõõtmatu peegel! Kuidas siristavad linnud, kuidas kepsutavad tallekesed, kuidas vulisevad selged, karged allikasooned! Kui karastav on see karjasele, kes seda tohust torbikuga suu juurde paneb, koer kõrval, kaelkott kaelas; eemal loomakari — lehmad, lambad, mullikad: ühed söömas, teised maas, kolmandad tulevad oja äärde ja rüüpavad himukalt... Looduse rind tilgub rikastest andidest inimestele, jagab täiel käel oma andisid, ei küsi, kes neid vastu võtab. Inimene üksi tuleb ja teeb vahet oma ja oma vahel. Siin hällib rukkiväli nagu ilmatu vaip tuule käes, nagu puri. Seal sinendab tõuvili lopsakas kasvamishoos; igal pool kasvamine, lubamine, lootus; igal pool, kuhu inimese käsi pole piire pannud

ega oma võimu sirutanud — lust, lõbu, sirin ja laul, kuldne, kuldne vaba põli...

„Päits, kuhu sa lähed, näh!“

Karjane allikal ruttab päitspea-härjale vastu, kellel mõte on heinamaale minna. „Krants, võta!“ Loom jookseb karja juurde tagasi, nähes, et tal siin ei ole voli. Karjane istub kase alla, võtab kotist leivakannika ja silgukarbi ning hakkab sööma. Koer istub ta jalgele ja vahib... loodab...

Karjane on umbes viieteistkümne-aastane tubli poiss, aga veidra, isevärki näoga. Alguses näib see nägu vana, inetu; aga kui pikemalt vaadata, kaob inetus ära, ja midagi arusaamatut on neis elavais silmis, otsaesises, mis selle näo teeb koguni isevärki armsaks. Tuleb tundmine, nagu oleks see rutemini kasvanud ja mehevalmim kui muu keha.

See on Villu — Kuuse talu karjapoiss. Kasuvanemad on poisi eest hoolt kandnud, nagu näha. Tugevad kondid avaldavad tervist, tüse keha jõudu. Ema surm ei ole teda vististi jõudnud palju kurvastada. Siis, kui ta sai aru, mis on surm, ei olnud ta kurbus ema mälestuse järele enam nii suur. Ta on rahuline poiss...

Ja Peipsi? Oh, seda on ta juba küllalt näinud, mitu korda. Imelik — kui ta sinna tagametsa läheb, kus on Peipsi, ei ole seal midagi igatsusevääriliist! Kui ta aga kaugelt üht purje näeb, mõtleb ta igatsevalt: Kui sinna teisele poole Peipsit saaks — mis seal on? Peipsis eneses ei ole muud kui vesi...

Ei olnud — tõesti? Järves eneses küll mitte, aga see pilk, mis ta sel korral, kui hunt ta õlga hammustas?... See ei olnud vististi järv, mis teda seekord liigutas, vaid miski muu... Seesama, mis korrati ta meele nii imelikuks teeb, kui ta metsa all istub, üksi... Ehk kui ta ümber mets nii vaikne, nii mõttes on, nagu tahaks ta temale midagi ütelda... Ehk sügisel, kui vaikse ilmaga lehed pikkamisi maha tulevad... tasa... keereldes... Mis see ometi on, mis ta meelt nii imelikuks teeb? Ehk kui kured kõrgelt suures pikas reas üle pea lendavad ja soojale maale lähevad ja nagu jumalagajätmiseks üksikuid hüüdeid alla saadavad.

Soojale maale? Ah ja, see ta imelik tundmus küll sellest, et ta kord mõisa vaimutüdrukuilt kuulis üht laulu, mis kõneleb kurgede minekust. Vaimud kolkisid linu ja laulsid:

„Teele, teele, kurekesed,
Üle metsa, maa!
Üle suurte linnade,
Üle mere ka —
Ikka, ikka lõuna poole,
Kus Egiptimaa.“

Kust tüdrukud need sõnad saanud, kes seda teab. Aga kui ta üksinda mättal istub, kui kõle sügistuul ta peale puhub, kui pilved kõrgel, üks tomp teise järele, lendavad, siis on tal rinnas nii imelik arusaamatu igatsus, ikka nagu heliseks ta kõrvu:

„Ikka, ikka lõuna poole!“

Siis nagu tahaks temagi sinnapoole, nagu tahaks ta ka enesele tiibu, et siit ära lennata, kaugele, kaugele... Mis võib aga maailmas kõik olla? Need imelikud maad, millest Piibel räägib, need inimesed, kuningad ja nende väed, sõjad ja kanged mehed? Kord, pühapäeva õhtul, kui külamehed tulid Kuuse peresse, kõneles Andres, kuidas Prantsus Moskvas käinud. Kui Riia all sõditud, siis müdisenud maa ja põrisenud aknaruudud. Hu — hirmus! — kividega purustatud üksteist, kui piigid katki läinud! Oleks tema seal olnud, küll ta siis Prantsusele oleks näidanud! Kas Prantsuse inimesed ka niisamasugused on kui meie? Kas nad siis tõesti inimesliha söövad? Kuspool küljes peaks küll nende maa olema — kas sealpool Peipsit, sealpool Kukulinna või Kõrgepalu? Või seal, kus on ilma ots? Kus päike läheb maa sisse looja? Püssi Madis, kes kakskümmend viis aastat kroonu peal olnud, ütleb, et ilma ots seal olevat. Kui nad kord laevaga merel sõitnud, saanud nad ilma otsa juurde ja pidanud üle ääre alla kukkuma, saanud aga veel aegsasti laeva tagasi keerda.

Missugune on meri? Vist palju suurem kui Peipsi. Missugune on laev? Kus on need suured, uhked linnad, millest nii palju lugusid kõneldakse? Ah, kui neid võimalik oleks näha!

„Üle suurte linnade,
Üle mere ka."

Imelik, kuidas need sõnad ikka ta meelest ei lähe! Nagu kisuksid, tõttaksid, teeksid nagu haiget, on aga siiski jälle nii hea... Pilved, pilved! Lendavad edasi, aga on nüüd palju tuttavamad, armsamad. Näe, see tükk seal on just ratsamehe nägu... Kuidas ta kihutab nagu kindral, teised kõik taga järele nagu sõjavägi... Näe, nüüd löövad kokku, nüüd on nagu suur kohav puu... Nüüd kaovad nad Kõrgepalu Kuusemäe taha ära...

„Ikka, ikka lõuna poole,
Kus Egiptimaa."

Ai! Süda valutab! Ja Villu jääb mättale istuma, mõtleb ja mõtleb... Korraga kargab ta maast üles ja:

„Halih, halih, haliluu, haliluu!" kõlab hele karjalapse trall ta huultelt, nii hele, nii rõõmus, et see metsast kümnekordselt vastu kajab! Haliluu!...*)

---

*) Kuuse talu peremees ja perenaine otsustavad samal ajal viksile kasupojale Villule oma majapidamise pärandada, kuna nende oma poeg Miku on mõisas toapoisiks ja ei tule tallu enam tagasi.

Mõisa vahimees, vana hea Salu onu, toob Kuuse peremehele käsu oma karjapoisiga järgmisel päeval mõisa minna, sest et poiss jänese olevat kinni püüdnud.

6.

Mis vara vaikselt minu põues tuikas,
Kui nooreks meheks olin sirgunud?

Kreutzwald.

Pikad ridaspuude read. Kohavad vahtrad kahel pool laia, õige tee ääres. Kõrval maa kuum juunikuu päikese kõrvetusest, mis paistab sinisest taevast otse pähe, vilu ja armas puude all. Ilupuiestikud. Purskkaev oma sätendava veega. Lossi moodi uue aja ehitis oma tornikestega, lipukestega, akende ridadega, palkonitega. See on mõis. Ilus Murumäe mõis.

Lossi eest, ilumetsast, seal, kus kerge, valgest riidest telk, lainetavad imelikud hääled. Nagu kivi veelaineis rõngaid sünnitab, nõnda paisuvad nad, ringivad üksteisest läbi, võtavad üksteise kaelast kinni, tantsivad, hõiskavad õhulaineil virvendades, just nagu päike hõbetatud torni katusel sätendab; — siis paisuvad nad üheks ainsaks magusaks häältemereks — nii pehmeks, nii mahedaks; seal külvavad nad nagu sätendavaid hõbeteri kergelt tibades laiali... Kargavad siis kui marutuul tammemetsa... mühin, raksumine, põgenemine, hirm, valjus... seal, seal ärkab tasane arg hääl... magus... kosutav, hõiskav, nagu oleksid pimeduse võimud võidetud, nagu pühitseks ta suurt üldist võitu...

Vaene poiss, kes sa tükk maad eemal opmani toa juures seisad — kuulad, näost kahvatanud nagu surnu, silmad hiilgel, nagu tahaksid pea seest välja tulla ja iluhelide meres ujuma minna; vaene poiss, ära eksi, sa ei ole taevas! Sa kuuled siin toanurga juures, et toas sinu peale kohut mõistetakse selle jänese pärast, keda sa paeltega püüdsid ajaviiteks, teadmata, missugune karistus sind ootab! Sina ei ole taevas, sina oled mõisas, oled Villu. See ei ole inglite laul, mida sa kuuled, see on Beethoven'i sonaat, mis mõisapreili klaverilt tuleb; need valged, kerged kujud ei ole Murueide tütred, vaid tantsijad neiud, kes on tulnud noorhärra sündimispäeva pidule naabrimõisadest. Tead sa, mis on sündimispäev, mis kõrgesti haritud inimene, kas tead, mis on Beethoven? Vaene poiss, kust võid sa seda teada! Kes jutustas sulle neist karjavainul, kus sa õrna metsamühinaga kõnelesid, kurgedele laulsid, Peipsi kohinaga ohkasid, — kes ütles sulle Kukulinna saunalava õlgedel, kui sa palavalt ohkasid: Oh kui see mets, kui nüüd see mets varjuks ei oleks! Kes rääkis sulle karjamaal niisugustest asjadest, kui sa maailma linnade, sõdade, kuningate, merede ja laevade peale mõtlesid, — kes ütles sulle seda? Kes tõi sulle sõna, et kord maailmas elas muusikavürst, kes kõik need hääled, need kutsumised, mida sa kuulsid metsa ja järve kohinas, maru mühinas ja marduse kiljatuses, üheks ainsaks muusikatükiks kokku valas, — taevaga hõiskas, põrguga

mässas? Kelle vägevad hääled nagu vastupidamata lained su hinge peale langevad, kui sa seda kuuled, kus ainult hing hingega kõneleb, meistri enese surematu hing! Seal selgub nüüd, mida sa igatsed, mida sa püüad, tahad, mida sa kord Palupera Kuusemäe otsas arvasid nägevat, mida sa ka nüüd jälle näed, aga mida veel paksem mets kui enne varjab — veel paksem mets! Kukulinna laps ja Beethoven — oh, kui sa ise selle peale mõtelda oskaksid! Su linavalgeks kahvatanud pale ütleb seda, et selle peale mõtelda oskad, su rahutu silm, et sa seda metsa näed, mis seda vahet varjab — ära katsu teda iial oma nõdra jõuga laastama hakata! On enne sind andeid hilpude alla magama jäänud, on jäänud, jääb igapäev ja saab ikka veel jääma, niikaua kui maailm seisab. See hiiglane, elutõde, on igavesti võitmatu, igavesti peab ta valgusetähtedega sõda, igavesti kestab võiduta sõda tõehiiglase ja luule-ingli vahel, igavesti jäävad tähed meist kaugele, ja sel surelikul, kes saaks nende peale, läheks neist isu ära. Ja õigused, rikkus? Püüa neid saada, aga ära vihka neid, kellel neid on. Sina teeksid nende asemel sedasama, mis nemad on teinud. Nad on inimesed samade tundmustega, mis sinul on, ja ka head inimesed, ehk nad küll sinust aru ei või saada, sest et nad on oma aja vangis. Nad on endid sinust paremaks hakanud pidama: sest nad ei näe, et sinu südames seesama liigub mis nende südames, sest vari on ka nende silma ees, mis nende pilku varjab. Sinu silmi varjab vaesus, nende oma rikkus — ühesuguse varjumetsa tagused olete mõlemad, ollakse mõlemal pool.

Kõik mitte!

Opmani toas peetakse kohut. Opman on kirjutajaks ja ühtlasi peakohtumeheks. Ka — hallid kuued on igatahes seal ja ka nende kandjaid endid leitakse sealt seest, kui terasemalt hakatakse vaatama. Opman aga on otsusetegija, ülekuulaja ja maksmapanija. Kuulatakse, kuulatakse. Asi on selgem kui selge. Kuuse talu karjapoiss on paelad maha pannud, metsavaht ise on seda näinud, aga need sinna jätnud, et süüdlast süüteolt kätte saada. Ja teisel päeval leiab metsavaht jänese paeltest, jääb aga põõsa taha vaatama, kuni Villu tuleb jänest ära võtma. Ja ta tuleb. Ja ka Aru peremees, kes puukoormat koju viib, näeb, et see on nii. Küsitakse Aru peremehelt. Tõsi! Peremees ei tahaks küll tunnistada, seda tunnistab ta kohmetu nägu, aga — ei, kuidas tohib ta mõisa vastu olla? Otsus on teada, kuidas see tuleb.

Veel ikka seisab poiss väljas, veel ikka joob ta hing himukalt neid hääli, mis tulevad ülevalt lustmetsa aiamajakesest.

„Poiss, mis sinu vaatab!“

See on sügav mehe hääl. Villu pöörab ümber. Ta ees seisab kõrge, sirge noormees, mantel üle õlgade, õlgkübar musta lindiga peas ja raamat käes. Uurivalt vaatavad ta mustad silmad, lõuga katab ilus must habe, nägu on nii selge, usaldatav, et Villu kohkumine varsti kaob.

„Kes sinu oleb?“ küsib jälle noormees, kes juba kõik selle aja ühe sirelipõõsa varjul talupoissi tähele pani, kuidas see liikumata nagu kivikuju muusikahääli kuulas, kuidas ta kahvatas ja kuidas ta silmad särasid. See on Murumäe mõisa noorhärra, kes Tartu ülikoolist eile koju on tulnud.

Sel silmapilgul viib üks mees kohutuppa vitsu, mis ta kaevukünast välja võtab, ja kaks meest, teine neist kasaka abi, tulevad Villut tooma.

Poisi silmad hiilgavad imelikult...

„Mis see poiss tegema?“ küsib noormees meestelt.

Mehed võtavad mütsid peast ja kasaka abi, kes ju peeni kombeid mõistab, ütleb: „Kuidas härrad käsivad. See poiss on jänese püüdnud ja kohus mõistab talle kolmkümmend.“

Noormehe silm vaatab küsides ümber kohtutoa, meeste, vitste, poisi peale, ja ta astub kohtutuppa.

Kohtumehed tõusevad püsti ja kummarduvad aupaklikult — opman kõige rohkem.

„Kuidas, kas see poiss olema süüdlane?“

„Jah, aus härra,“ kostab opman, „ta on mõisa jäneseid püüdma hakanud. Valu niisuguste talupoja —“

„Mina küsin kohtumehelt!“

„Jah, aus härra, opmani-isand räägivad õigust,“ vastab peakohtumees ütlemata vaga näoga. Temal on anne, et ta nägu väga vagaks läheb, kui ta suuremate inimestega kõneleb.

„Talle on tarvis nii anda, et eluaeg mäletab,“ ütleb opman, kes noorhärrale iseäranis head meelt tahab teha, sest vanahärra sõitis tunni aja eest ära Saksamaale ja mõisa ülemvalitsus jäi poja hooleks.

„Vaja on talle nii anda, et tal —“

„Vait!“

Opman ehmatab, imestab, aga kohtumeeste ees ei taha ta oma au kaduda lasta.

„Armuline härra — eksivad — vanahärra laskis niisuguseid mehiselt parkida, kui ta kätte sai. Ükskord pani ta —“

„Vait!“

„See poiss —“

„Vait, inimene, ükskord jääma! See olema papa jänes. Kui minu tahab, et tema peab jääma peks, siis ei peksa peks. Oleb minu jänes, siis oleb minu asi!“

Opman, aga veel enam kohtumehed, ei teadnud oma kõrvu uskuda. See oli saks, härra enese poeg, kes nõnda rääkis; talumeeste südames algas parema aja ootus, opman aga mõtles: „No, no, kollanokk, las' saad koolipingilt enne ära, oled veel õelam, kui vanahärra ongi.“

Väljas jäi noor üliõpilane poisi ette seisma. Midagi näis ta meeles liikuvat, mis nüüd niisama ta hinge ülendas nagu see, kui professor vaimustatud sõnal maailma rahvaste saatusest kõneldes noorte kuulajate südameid kaasa kiskus ja vana Rooma ja

vana Kreeka aja kui elavaks, praeguseks tegi. Kõigile läks see südamesse, vähedele jäigi sinna.

„Poiss, kas sinu oskama lugema?“

„Jah!“

„Oskama ka kirjutama?“

„Jah!“

„Imelik poiss olema. Keegi siin maal ei oskama, koolmeistrid isegi veel ei oskama. Kust õppima?“

„Mõisa toapoisi käest.“

„Toapoisiga tuttav olema?“

„Mu kasuveli.“

„Kust õppinud toapoiss?“

„Mõisa noorhärra õpetanud,“ ütleb ta. „Noorhärra pidanud ükskord mustlaste käest naha peale saama. Sellest hädast päästnud teda mu kasuveli, kes aga ise mustlaste parkida jäänud, ning ka noorhärra pilt, mis ta mustlastest tahtis teha, läinud kaotsi. Selle tänuks õpetanud noorhärra talle kirjutuse selgeks ja mõne sõna ka saksakeelt.“

„Soo, soo! See noorhärra siis vist üks hea härra olema?“

„Mina ei tea. Ma ei ole kuulnud, et keegi härra hea oleks olnud.“

„Aga kui üks noorhärra, nagu see, kellest me kõneleme, toapoisi lugema õpetab, kas see ei olema headus?“

„Kui temal nahk terveks jäänud, toapoisil mitte, siis on see tasumine.“

„Hm — terane poiss! Mis nimi olema?“

„Villem.“

„Hea küll, Villem! Kui sinu härra või — seltsimees mustlastega riidu minema ja need ta kallale kippuma, kas sinu ei aitama oma härrat?“

„Muidugi, aga mitte enne kui asi selge oleks olnud.“

„Mis asi enne selge olema?“

„Kellel õigus, kas härral või mustlasel,“ vastas Villem kindlasti.

„Hm, tark poiss! Aga et see oli härra maa, mille peal mustlased asusid, siis oli õigus härra pool?“

„Siis löögu ta oma tarkusega mustlased kallalt minema, mitte aga toapoisi rusika abil.“

Ikka rohkem meeldis noormehele julge, terane talupoiss. Ta vaatas mõttes raamatu peale, mis käes oli.

„Säh, võta see raamat ja lugema. See olema maakeele kirjutatud. Maamees ka kirjutada oskama, maamees ei olema rumal. Ja siin see teine raamat kirjutama saks, aga maamehi armastama. Ütlema isale, et mõisa tulema, minu tahtma temaga rääkima.“

Lõi mantli õlgadel koomale ja läks.

Imestades vaatasid kohtumehed ja opman kohtutoa ukse ees, kuidas noorhärra tüki aega talupoisiga nagu omasugusega kõneles. Peakohtumehe vaga nägu paistis nii rumal ja imestav, op-

mani oma häbi pärast nagu kupatatud kurk, üksi kasak oli nagu päris rõõm ise, et tal täna vaja ei olnud kisa kuulda ega peksa. Ta ei tea isegi, kuidas, aga on ikka nagu hale, kui ta inimese ihu peale peab lööma. Viskaks selle ameti hoopis käest, aga naine ja lapsed tahavad toita, ei saa kuidagi! Kiriku juures hoiavad kõik temast nagu eemale; see on siis niisamasugune halva tundmuse ärataja, nagu see, kui ta juba kätt tõstab, et lüüa. Ja — mõnikord laseks ta parem ennast lüüa, kui ta selle eest teiste löömisest lahti pääseks. See oleks kergem kannatada. Ükskord rääkis ta seda kirikhärrale, aga see arvas, et karistus tuleb Jumalast ja karistaja on Jumala käsu täitja. Aga see ikka nagu ei tahtnud aidata ega ole ta oma ametiga täiesti rahul.

Villu kõnnib puiesteed mööda mõisast välja, pea imelisi mõtteid täis. Sulatavad muusikahääled on veel ikka ta kõrvades, kerged valged, elavad Murueide tütred ta silmade ees. Mis see oli? Unenägu? Ei. Tal on praegu kaks raamatut käes: Masing'i „Nädalaleht" köidetult ja krahv Mannteuffel'i valmid. Ja imelik see tundmata härra oma pärimistega? Kes see oli? On see siis tõesti tõsi, et ta mõisast peksmata pääsis. Kas see ei olnud mitte unenägu, mitte ka taevasolek, mis ta meeli nõnda vangistas? Siis oli ometi midagi sellesarnast tõesti ilmsi olemas, millest Tõhu-Andres nii palju teadis jutustada: metshaldjaist, muruneiudest, näkkidest, kes kõik vaeseid karjapoisse kuningalossidesse juhatasid ja nad kuninga väimeesteks tegid? Oli see tõesti inimene, kes need ilusad hääled sünnitas? Tema meelest oli, nagu seisaks ta teist korda Kuusemäel ja näeks imelist sinavat vett. Ja nagu seisaks ka teist korda põline laas selle vahel, mida ta üksi mäe otsast nägi, ja selle vahel, mida täna kuulis ja nägi. Imelik, imelik...

Aga mis... On see jälle silmaviirastus, mida ta seal näeb? Ei, sealt tulevad tõesti kaks muruneiut eemalt puiesteed mööda talle vastu, teineteise käe alt kinni hoides! Kui ilusad on nende kujud särava päikese valgel, kui kerge neil aste — nagu ei puutuks jalad maa külgegi! Lumivalged riided katavad nii ilusasti sirgeid kehi, rindu, käsi, kaela... nad on nagu luiged või muruneiud — nõnda just on nad Tõhu-Andrese juttudest ja nõialosside lugudest talle meelde jäänud. Ei, nad räägivad teineteisega, naeravad nii hõbeselgelt, kui talupoisi imestust näevad, — need on elavad inimesed. Kerged õlgkübarad liiguvad sinna-tänna elava jutuajamisega, lipendavad lindikesed kübara küljes liiguvad nõnda isevärki ilusasti, kui üks või teine jutu sekka oma näkisarnast peakest nikutab... ei, sarnaseid nõiduskujusid pole ta veel ilmaski näinud.

Villu ei pane tähelegi, et ta otse kesk teerada seisma on jäänud ja vastutulijail kitsas on mööda saada. Pisem nendest on liiga kaugele kähara vahtra alla tunginud. Ennekui ta märkas

ette vaadata, on madalale kaaluv oks ta kübara peast ära tõmmanud, ja ta ilus juuksepats on oksa küljes vangis.

„Ai!“ kiljatab ehmatanud muruneiu, kes alles paari silmapilgu eest nii vallatult naeris.

Ruttu astub Villu neiu juurde ja katsub vangistatud juuksepatsi oksasarika küljest lahti teha, mis aga sugugi nii kerge ei ole. Juuksed on pehmed ja käharad kui siid, ja et oks nad lahti tõmmanud, hakkavad nad isukalt igale poole kinni. Viimaks ometi, kui juba ka teine seltsiline kohmetusest toibub ja appi tahab tulla, läheb tal korda neiut vabastada. Nüüd tõstab ta maast ka õlgkübara ja annab selle ta omaniku kätte. Seda kõik teeb ta täie rahuga.

Neiu vaatab oma aitaja otsa — ta ümmargune, peen lapsenäoke on imestav ja tänulik ning uudishimulikult viibivad suured selged sinised silmad tõsise, rahulise talupoisi näol.

„Hea poiss, tänan — teid!“

Kui pehme ja tänulik on see hääl? Niisugust ei ole Villu veel enne kuulnud. See tuleb nagu kuskilt paremast ilmast kui see siin, kus ühe ainsa jänese pärast inimene kolmkümmend võib saada. Ja see tuleb selle neiu suust, kes nii vallatult naeris, kui talupoiss teel sambana seisis. Sellesama neiu suust, kellel nii puhtad, selged sinisilmad on — kuna nad tema otsa vaatasid, nii — nii — pehmelt! Ta seisab ja — nii hea on see — vaatab veel korra nendesse silmadesse, kes, nagu ei oleks nad senise arvamisega rahul, veel kord talupoisi tõsist nägu tunnevad. Isevärki hea on see, kui nad vaatavad... „Ma — ma — jäin teele ette — minu süü!“ kogeleb Villu vabanduseks.

„Hei, poiss, mis — raamatud sul seal on?“ küsib teine neiu, kui Villu raamatud maast üles võtab, mis ta enne rutuga maha visanud. Küsija seisab sammu kolm eemal, ilus, külm ja vali on ta küsimine.

„Ah raamatud?“ vastab Villu küsijat tunnistades.

„Ehk sa — käisid —“ küsib teine veel teravamalt, ei saa aga oma küsimist lõpetada.

„Aga Adelheid —!“

See ehmatushüüe tuli väikesema neiu suust, kes näost punaseks oli läinud ja nüüd noomivalt oma kaaslase peale vaatas.

Villu seisab, — kahvatu, — trotsiv vaade silmis. Esimest korda elus tunneb ta nagu pistet südames... Esimest korda mõtleb ta selle peale, et ta Kukulinnas on üles kasvanud...

„Kui teie neid raamatuid —“ on kõik, mis ta võib ütelda.

„Imelik poiss!“ ütleb nüüd pikem neiu, aga veidi häbenedes. „Ma tahtsin üksi teada, kes nad sulle andis. Talupoisid ei kõnni raamatutega.“

„Need andis mulle noorhärra, kes mu — ka kohtumeeste käest päästis.“

„Sooh — noorhärra?“ küsisid mõlemad neiud ühest suust. „Missugune oli see härra?“

„Missugune — kes ta oli, seda ma ei tea — mantel, õlgkübar ja — enam ma ei mäleta.“

„Minu vend!“ — „Hugo!“ hüüdsid kaks imestavat häält korraga. Kerge puna lendas üle noorema näo.

„See on tema maitse järele talulaste järele vahtida,“ naeris Adelheidiks nimetatud neiu, „aga et ta neile koguni raamatuid hakkaks kinkima, seda ma küll ei oleks uskunud, — mis imelisi asju nüüd aga ülikoolis noortele pähe pannakse! — Võid minna, poiss! — Pea, kust sa oled?“

„Kukulinnast.“

„Kukulinnast. Ah soo, sealt vallavaeste külast. Kes su isa on?“

„Kasuisa?“

„See on nüüd. Aga enne?“

Villu kahvatab.

„Ema?“

„Kasuema?“

„Kes oli pärisema?“

„!!!“

„Ei, ei, selle poisi suust peab iga sõna nagu ostma — ma arvan, ta on vist koguni uhke. Mine!“

Villu läheb, aga väikesema neiu tasane pilk langeb nagu palgaks ta näole, mis ütleb, et ta oma seltsilise viisiga rahul ei ole. Okas torkab teda jälle...

— —

„Adelheid,“ ütleb teine neiu, kui nad käsikäes jälle edasi kõnnivad, „sa tegid sellele poisile ilmaaegu haiget.“

„Ei, ei — vaata ometi õrna südant! Haiget? Kust võisin ma teada, et raamatud mu vend talle kinkis? Neid sulaste ja külalapsi jookseb siin igapäev tosinate kaupa ümber ja kes võib teada, kas mõni midagi kusagilt ära ei varasta. Linnas tahtsid uulitsapoisid meid lagedaks varastada, kui aiapoolsed aknad lahti jäid.“

„Need olid uulitsapoisid. Meie mõisas pole veel ette tulnud, et lapsed midagi oleksid varastanud.“

„Ohoo, see kõlab ju kui kaitsekõne, mu Helenekene. Tröösti ennast. Mis haiget tegemisse puutub, siis ole mureta, talupoegadel pole sugugi nii õrnad kõrvad“ —

„Adelheid, sa vaatad üldse talurahva peale kõrgilt — mitte kui nende peale, kes talupojad on, et nad seda peavad olema, vaid kui ei võikski nad muud olla kui talupojad.“

„Trehvatud.“

„See on aga vale seisukoht, tõesti vale.“

„Näiteks?“

„Näiteks on igal ajal ja igal maal talurahva soost suurte annetega mehi tõusnud ja ajalukku elama jäänud.“

„Nii, nii — kui naised politikaasju arutavad, siis peab ilm küll paradiisiks saama ehk — käru peal prügihunnikusse aetama,“

hüüdis tugev tenorihääl, ja Hugo, kes vahtra alt pingilt praegu üles tõusis, tuli vaidlejatele neiudele naerdes vastu. „Teid tuleks tulevaseks maapäevaks Riiga saata ja seal tahaksin ma oma äravõitmatule õele öelda, et ka s e l l e r a h v a seast mehi võib tõusta, juba ongi tõusnud!“

„Kes aga juba nüüd sõjariistad käest maha paneb ja alla annab,“ naeris Adelheid, „sest üks kahe vastu oleks ometi liigjulgus. Kus noorhärra-mõttetark ja preili kaastundmus von B. ühenduvad, seal oleks vastu panna asjatu katse.“

7.

Läksin tilluke teole,
Vaba vaimuke vaole.

„Käi, Küüt!“
„Punu, vagu!“
„Astu!“
„Nõõ, nõh!“

See on mõisa põllul. Kõrvetavalt paistab juulikuu päike, tulipalav on muld. Teomehed künnavad kesa. Higi tilgub inimeste otsa eest, vaht hobuste ja härgade selga mööda maha. Kubjas kõnnib, kepp käes, ühe juurest teise juurde, kiidab, laidab, kirub, ähvardab. Korra ilmub ka kirjutaja või opman õlgkübaraga välja serval nähtavale, vaatab, kaob jälle. Südamed tuksuvad, kui õlgkübar valendab, hingavad kergemini, kui ta kaob.

Õhk on raske kui sauna leil. Maa on kõva kui paepank, ammu juba oodatakse igatsusega vihma. Siin murdub ader, mida kohe hakatakse parandama, kuna kubjas kirub, seal aga — vaatab teomees, kuspool kubjas kõnnib, et nii tasakesi lasta kui võimalik. Aega orjal, aega härjal! See on aga üksi seal võimalik, kus künd ei ole jaopärast. Kus vakamaa kätte mõõdetud, ja see on enamasti kõigil, kui põld on niisugune, et mõõta saab, seal ei saa pikaline olla.

Täna ometi on seesugune õnnepäev, mida teomees niisama ootab nagu jõulupühi. Kitsas põlluriba heinamaa ääres on nii sakiline ja sopiline, et seda vakamaadesse panna ei saa, sellepärast on ta huupi kätte antud. Siin on nüüd aega ja võimalik „venida“, nagu teomees ütleb, see on siis, kui kubjas juures ei ole. Muidugi teatakse, teavad teopoisid ja mehed tänagi, et niisuguse venimise peale tihti keppi antakse. Aga mis sest! Keppi saab muidugi, veni või ära veni. Ole kui usin, kes teab, kust küljest siiski kepp tuleb. Ja — kuidas mina ruttu künnan, kui teine kõrval on pikaline ja hoiab hobuseid. Kas tema maad, mille eest orjab, on väikesemad? Parem siis ise venida ja — ennast venitada lasta, kui see just peab olema.

Siin, mõisa poolt tulla, põlluriba viimses tipus, metsa serval, künnavad kolm teomeest. Need on Räpsi-Rein, Veni-Villem ja

kolmas on Villu. Kaks esimest on aga teoseltsile nii tähtsad, tervele vallale nii palju räägitavad, et me niisugustest meestest ükshaaval peame rääkima.

Räpsi-Rein, oma kõbusa, kärme oleku pärast nõnda nimetatud, on peremees metsakoha peal, — koguni kehv mees, aga temast räägitakse rohkem kui kõige rikkamast. Juba Reinu välispidine mood on isevärki. Tilluke mehike, tedretäheline nägu ja nõsi nina, mille ots nagu sarv üle pea püüab vaadata; pisikesed, hallid silmad, mis nagu kes teab kust ilmast välja vaatavad ja nagu ühtelugu on vigureid täis; ümmargune käbe keha ja lühikesed jalad, kuna ta ruttu käies natuke lonkab. Kui Rein teiste sekka tuleb ja sõna ütleb, on kohe naer lahti. Mitte et Reinu naerdaks, — hoidku, seda ei ole veel terves ilmas keegi teinud, — vaid see on juba loodud asi, et Reinu kõne, nagu rahvas ütleb, on „vigureid täis". Reinu meelest on terve ilm ainult nalja pärast olemas, ja naljaga segane on kõik ta jutt, häälgi, mida ta nii mitmel viisil oskab muuta. Ja Reinul on hea hääl. Rein räägib kartulitest, mis ta jaanipäeva ajal maha pannud ja mis „nõnda üles tulid, et maatüki seljas tantsisid ja aega ei saanud maha kukkuda." Rein räägib — nagu ainult Rein räägib. Mõnikord ei ole Reinu sõnades ometi vähematki nalja, aga et Rein neid ütleb, siis naerdakse neid ometi. Nagu keegi Reinu ei pilka, nii Reinu ka keegi ei vihka. — Reinu vihata? Seda ei ole veel kellelgi meelde tulnud. Rein saab oma naljaka olekuga, käbedusega kõigil pool läbi; ka seal, kus kõige tähtsam mees vallas kimpu jääb. Sagedasti jääb ta kupjale nagu kahe silma vahele, kui teiste käsi käib halvasti. Ja keegi ei vihka teda selle eest; see on ju — Rein! Isegi Reinu kärmus on naljakas. Kui mõnikord vihm heina ajal seisma sunnib ja teolised mõisale vihtu ja luudi teevad, paistab nii, nagu teeks Rein selle aja sees kümme vihta, kui teine viis saab. Hakkab aga keegi teraselt tähele panema, siis leiab ta, et Rein viis, aga teine kümme teinud. Keegi ei ole kade, kubjaski mitte, see on ju — Rein. Mõtlemine ja täidesaatmine sünnib Reinu juures ühel ajal. Siis üteldakse ka: Oh, Rein! Kui aga kedagi eemalt oodatakse ja kui tulijast paistab, et see on Rein, üteldakse: Ah Rein!

Kuidas Rein oma „Räpsi" nime kärmusest, nõnda on Veni-Villem oma nime saanud enda aeglasest olekust. Kõik on Villemi juures veniv, tasane, nagu magama panev. Vahest tuli see sellest, et ta nii tugev on nagu Koljat, tugev kontide ja keha — iseäranis aga paksuse poolest. Ükskord lõid Sepa Mart ja Mõniste Mihkel käed selle peale, et Villem nii jäme on kui neljavakane jahukott. Raskuse poolest ei olnud Villem, isegi mõista, tagasi. Kui kord opman heinakoormat laskis kaaluda, pani ta Villemi teise kaalulaua peale istuma, katsudes, kas heinad on üle seitsme puuda. Mõtlemise poolest oli Villem veel aeglasem. Kui ta seda teada tahtis, kas ta homme villased või linalabased jalga peab panema, siis istus ta maha ja mõtles mitu tundi, kui aega oli. Kui ta aga seda teada tahtis, kas ta tuleval suvel sulase või tüdruku peab

võtma, siis käis see üle Villemi jõu. Kevad tuli kätte, Villem ei olnud ikka veel otsusel, ja kui naine ei oleks otsustanud, ei oleks ta kunagi saanud. Kord küsiti magasivilja andes Villemilt, kas ta tahab rukkeid või otri. Villem mõtles nii kaua, et ta jäi mõlemaist ilma.

Ja niisugune tugev mees pidi tänase palava päevaga mõisa kesa kündma, sest talvel oli ta jälle nii kaua mõtelnud, et sulane jäi võtmata; naist ei olnud seekord enam nõuandjaks. Ja ometi ei olnud Villem sugugi sihuke mait, kes tööd ei oleks teinud. Igatahes tegi ta rohkem kui Räpsi-Rein, aga unise oleku pärast ei paistnud see välja.

Niisugused olid Räpsi-Rein ja Veni-Villem.

Päike paistis sulatavalt. Teomehed olid aeglased, aga nad olid ka tõesti väsinud. Mõisa söögivahe on pikk ja lõuna oli juba oodata.

Mida mitmed kartsid, sündis. Mõisa poolt tuli kubjas põlluriba mööda alla; ta kätega ja kepiga vehklemisest oli näha, et head ei olnud oodata. Kubjas ise oli heinaliste juures käinud ja töömehed olid vähem ja sandemini kündnud kui muidu. Asi lõppis sellega, et kõik said kordamööda keppi, oli keegi õige või kõver. Igaüks ootas oma korda. Ikka lähemale jõudis kubjas meie kolmele kündjale.

„Ei, hobusekene," ütles ta hobuse range lahti tehes, „siin on juba kurjad päevad, lähme aga metsa."

Ja Rein kargles hobuse nina all nagu süte peal, et ära oodata, kas peksmine ehk järele ei jää. See, mis ta nägi, ei võinud vist rahuldav olla, ja üks, kaks, kolm — oli Rein hobuse seljas.

„Mis teie veel ootate?" hüüdis ta Veni-Villemile ja Villule.

Veni-Villem mõtles, astus hobuse rangide juurde ja jäi kaaluma: kas teha lahti või ei?

Ühe teise järele võttis kubjas läbi ja jõudis ikka lähemale.

Räpsi-Rein tõmbas ohelikust.

„Kas teha lahti või ei teha?" mõtles Villem.

Kolm kündjat.

„Kas teha lahti või ei teha?"

Kaks.

Villem seisis liikumata.

Üks.

„Kas teha lahti või ei teha?"

Sellel silmapilgul lõpetas kupja kepp Villemi mõtlemise. Nüüd oli aeg Reinul ära sõita. Kui ta enese juba parajas kauguses arvas olevat, jäi ta peatuma.

„Ära mine, ära mine!" hüüdis kubjas talle järele. „Tule tagasi!"

Rein aga arvas: parem on parem, ja sõitis veel tüki maad.

„Tule tagasi, ma ei tee sulle midagi."

Nüüd arvas Rein paraja aja olevat rahutingimusi ette panna.
„Kas ei tee midagi?“
„Ei tee.“
„Kas tõesti ei tee midagi?“
„Jah, tõesti ei tee midagi.“
Rein sõitis tagasi ja — kubjas ei teinud midagi.
Villu üksi oli veel.
„Poiss, võta kampsun maha!“
Villu seisis sirge kui küünal.
„Poiss, võta kamps maha!“
Põlgav vaatamine.
„Ohoo, see poiss suurustab! Oota sa — säh.“
Ülestõstetud käsi langes kepiga tagasi. Villu vaates oli midagi, mille üle kubjas kohkus ja kindluse kaotas. Aga ainult silmapilguks. Teisel silmapilgul tõstis kubjas uuesti löömiseks kätt. Aga alla jõudes ei olnud see enam vaba: Villu oli käest kinni rabanud, ja ennekui kubjas aega sai silmapilku aru pidada, oli kepp käest kistud, pooleks murtud ja eemale visatud.

Kubjas tõstis kära, teomehed, kes ligemal, jäid vaatama.

Sel silmapilgul astus Hugo metsast välja, püss seljas, linnukoer järel.

See oli kupjale nagu kutsutud.
„Mis siin on?“ küsis noorhärra.
„See poiss hakkab vastu.“
„Kuidaviisi?“
„Ta kiskus mu kepi käest ja murdis katki, kui ma teda lüüa tahtsin.“
„Mis eest?“
Kubjas jäi vaatama — tõepoolest, seda ei tulnud tal eneselgi meelde.
„Mis eest sa tahtsid teda lüüa?“
„Armuline härra — selle eest, et — et teomehed tänase lõunavahe puhtani ära on laiselnud, kui ma ise heinaliste juures metsa taga olin, — kõik teolised ja see poiss ühes.“
„Kui muud kaebust ei ole — see poiss ei laiskle, seda ma tean. Jäta ta rahule. Ah — õieti on hea, et ma siia juhtusin — ma olen puhtaks ära unustanud. Sina oled seesama poiss, keda ma kahe aasta eest nägin opmanitoa juures?“
„Jah!“
„Miks sa seekord mõisa ei tulnud, nagu ma käskisin?“
„Kasuisa arvas, et seda tarvis ei olevat.“
„Hm — kasuisa? Ja kes on su päris isa?“
Villu vaikis ja vaatas maha.
„Veider poiss — ka minu õele ei ole sa tahtnud oma vanemaist midagi ütelda. Saladus?“
Villu pea langes alamale.

„Olgu. Selle järele ma ei küsi. — Kas sa neid raamatuid lugesid?“

„Härra — nende eest olen ma teile südamest tänulik, ehk nad küll — mind õnnelikumaks ei ole teinud,“ ütles Villu kibedusega.

„Ma arvan — kubjas, teie minge töö juurde! — et sinusuguses seisukorras inimene õnnelikumaks ei saa, kui ta mõtlema hakkab. Hm — ometi katsume sellele asjale abi teha. Tule homme pärast lõunat vististi — mõisa. Ma tahan sinu pärast enne papaga rääkida.“

Ta sammus edasi mõisa poole.

Villu kündis rahulikult edasi, nagu ei oleks midagi sündinud, aga ta seespool kääris ja kees. Juba teist korda langes ta mõisameeste kimpu, aga juba teist korda päästis teda see noormees — noor tulevane mõisahärra. Teist korda tõusis ta rinnas lootus nendele soovidele leida täideminekut, mis juba varakult teda täitsid, aga nüüd ei olnud mitte enam see nimeta tume aimamine endisest ajast, vaid ikka kindlama kuju võtsid. Kuidas — kas tahtis saatus temale armulisem olla kui tuhandetele teistele, ja kas tohtis ta seda vastu võtta, pealegi sealt küljest?

Lõuna tuli kätte, teomehed võtsid hobused lahti. Villu sidus hobuse ohelikkupidi vankri külge, mis oli põllu ääres põõsa kõrval, andis heinamärsi ette ja sõi ise silku, leiba ja haput piima. Ka oli hea kasuema temale võid andnud, mis sel ajal oli väga harva teomehe leivakõrvane. Siis viskus ta teiste teomeeste kombel vankrisse pikali, õhtupoolse söömavahe tarvis puhkama.

Aga uni ei tahtnud tulla. Ta mõtles võõraste maade peale, millest kingitud „Näddalaleht“ nii imelisi lugusid jutustas, mõtles valmide ehk „Aiavite peergo valgussel“ peale, mis keegi krahv kirjutanud — tõepoolest, imeline krahv, kes sellele rahvale hakkas kirjutama, keda teised nagu pilvist alla vaatavad — mõtles kure võõrsilkäigu, rebase ja kaarna, konna ja hiire, maja- ja põldhiire ja teiste imeliste lugude peale, mis nii sõnakalt ja selgelt selles raamatus seisid. Mida kaugemale, seda imelikumaks läksid mõtted; nagu pool-unes, pool-ilmsi või nende mõlemate vahel kudusid nad kirjumaid kangaid. Ta on nagu üksi õudsesse metsalaande maha jäänud, rändab, rändab, aga ei lõppu laanele, teed ega rada ei tule kuskil. Seal jälle viibib ta kui armsate omaste keskel, kõik on nii kodune, armas, hea. Mered, mäed, lillelised vainud lähevad silmade eest mööda, ta on nagu reisil, kui ära eksinud. Seal paistab midagi kui valendavat, nagu tantsiksid Murueide tütred jälle ta ees; siis oli, kui tuleks päris ilmsi kenam, ihaldatavam nendest ta poole, kui lehviks see inimkogu kuristiku kaldal, vaataks ütlemata hellal sinisilmal ta peale ja pakuks talle õitsvat roosioksa... Ta tahab seda põlvili laskudes vastu võtta ja hõisata, aga lilleandja nägu on kahvatu... tõsine, ja nagu kõlaks ta selja tagant kaebav leinahelin...

Till, tall, till, tall!

See on mõisa kell. Ta äratab magajaid tööle.

8.

Ööl on üheksa poega.
Rahvasõna.

Aastaid on möödunud.

Imelikke varje nagu tondikujusid ronib mööda sirgeid kuuski üles. All on nad valged, latvade poole jõudes tumesinised ja üleval mustad. Nad hüppavad lainete moodi, kiiguvad üles ja alla, löövad siia ja sinna laiali ja ühendavad endid jälle või kaovad üles kuuskede tumedatesse kroonidesse, mille kohal ja läbi tähed nii heledasti siravad... Huš! nüüd on nad metsa all maas nagu valge kangas, keerlevad siin ja lehvivad metsa äärt mööda ümber, niisama suurt ringi tehes nagu metski. Heledalt valendavad puude tüved.

See on õitsiliste, õitsil olevate teomeeste tuli.

Tule ääres, mille valgus valgustab tumedat augustikuu suveööd, on hulk mehi. Ühed istuli piipusid toppides, teised sirakil maas, silmad vastu taevast, kolmandad külili tule ääres, mõned aga, nimelt pool-täiskasvanud poisid, kes päevatööst väga väsinud, norskasid juba eemal rohu peal.

Keegi vanem mees istub tule ääres ja paikab mahasaetud kuuse kännul kinga. Naaskel on otseti kännu sisse püsti löödud ja pussnuga selle kõrval, mida mõlemaid kordamööda tarvitatakse. Ta käed on tööst korbased ja mustad, nõel ei taha sugugi näpu vahel seista.

„Lapsukesed, heitke magama, ega homme ole pidupäev," ütleb ta ühele noorele poisile, kes praegu seljatäie raagusid metsast tulle toob.

„Ega ka kõigil see õnn ole, et kupja kepi katkimurdmise läbi saksaks saab," vastas üks hääl teispool tuld ja väike käbe mehike, kes seliti, silmad maas vahtis, tuleb kingapaikaja juurde.

„Hm — sakste tujud," arvab esimene.

„Ega saa kõik ratsahobusega põgenema, nagu sina, et sealt kupjaga kauplema hakata," hüüab üks madal, paks mees, püstijalu lähkrist piima rüübates, mees, keda teolised Juhmi-Jaaniks kutsuvad, sest et ta nii palju unustab. „Kas mäletad veel seda lugu, Rein! — ha, ha! Kas tead kedagi?"

„Kõnele parem mõni jutt, kui veel magada ei taha," ütleb Veni-Villem ja tõmbab nõela kingast hammastega läbi. „Aega on veel hommikuni."

„Kelle käes on kord?" küsib Juhmi-Jaan.

„Sinu enese käes," vastab üks sinise kampsuniga mees ja keerab teisele küljele. „Mina kõnelesin eile vanapaganast ja kavalast Hansust, sina lubasid koerakoonlastest kõnelda."

„Kõnele, kõnele!" hüüdsid mitu häält.

„Mul ei ole enam seda lugu meeles — ei, ei, ärge vaevake,

ma tõesti enam ei mäleta. Aga ma kõnelen teile midagi, kõnelge teie enne.“

„Juhm ikka juhm!“ pahandasid mõned petetud ootajad ja panid pead uuesti mättale.

„Noh, madude kuningast, sepast, libahuntidest, — kes lubasid kõnelda?“ hüüdsid hääled läbisegi.

„Ma lähen toon veel puid tulle,“ ütles keegi noor poiss, et selle teenistuse eest saada kuulamisluba, sest vanad mehed sundisid alaealisi magama, et nad raskele tööle kõvemad oleksid.

„Ära mine, metshaldjas tuleb!“ venitas Veni-Villem.

„Kõnele metshaldjast — metshaldjast!“ hüüdsid kõik ühest suust.

Veni-Villem nägi, et siin vastupanek oli võimatu, tõmbas paigatud kinga jalast ja hakkas kõnelema [1]):

„Sest one nüüd ike juba kauva aega tagasi,“ — algas Veni-Villem, kes rohkem Peipsi lõunapoolist murret kõneles, kust ta pärit oli, — „ja mia õlin ike viil nuurmiis, õman täien rammun ja jõuun. No üvakene küll! Õhhõ! Vot siisama Kadri, miu naine — Jumal õnnistagu tämä hinge ja alandagu pattu — teie tiätä küll, õli sel a'al tüdrik. Ükskõrd keriku juuren ütlin mia Kadrile: mia tulen tuleva lauba õhta sinna. Kadri ütel, tule, ku tahad. A koss Kadri siis elli? Tiätä küll, et va Soko Juhani talu idaväss [2])

---

1) Muinasjutt „Metshaldjas“ — Kodavere murdes; 2) igavesti.

kaugel mussa[1]) metsä taga one. No tiätä küll, miske sii mets one ehk miske ta viil siis õli. Ihukarva tõõsevad püssi[2]), ku selle piäle mõtled. Õhhõ! A vot veli, sellest metsäst oli vaja läbi minna. Jumal ise tiäb, kost sii julgus õmete siikõrd tuli vai messi õli, aga mia võtin südame rinda ja läksi. Mul õli kolme kopke edest prantssaia ja nelja kopke edest kompvekki õstetud ja neid — õhhõ! — tahtsin Kadrile veedä. Kui isä-emä ju ära magama läksid, panin pühäpäivä semeski-nahka püksid jalga, vasse[3]) kampsoli selgä, isä suapad jalga ja võtin aga assu[4]) õtsekõhe silmõs mussa metsa poole. Õssu[5]) pime ja ilm pilven nõnda ku kõhe. Juba edemalt lõi mulle nagu kahamus üle ihu, ku mets nagu müür ju üle eenämua[6]) mussama[7]) naksi. Liän[8]), liän, assun[9]) assun, süda nakkab peksmä. Ärä mine! Mõtlen, seesän, ja keski nagu ütleb: Kadri nutab. Ku assun siis õmete metsa sisse. Jumal tiäb, kost siis julgus tuli ehk messi õli! Mets pime ja paks nagu kott, õtsin sõrmega tiirada taga. Mis kaugemale mia saen, sedä koledamaks läks mets. Niisugusel kõrral one nõnda, jüsku[10]) vajotatasse, jüsku lotsitasse sulle rinde piäle. Õmete ei tule mia kua mitte enam tagasi, assun aga edasi ja mõtlen: Mes sia siis õege pelgäd? Kerikun käid, kedägi pattu ei õle teinud: ei mõisarehest teri varastanud, ei metsäst suari toonod, ei isäle vassa[11]) löönod. Ei mitte kõege vähämäd. A vot, saen sinna kõhta[12]), kohe ühel aassal[13]) miis puu alla jäe. Kahamus[14]) käis üle ihu, ku sialt läbi läksin, kos sii kolmeharuline kuusk one — tiätä küll, vanemad mehed! Kõik o nõnda vagane nagu kotin. Ühekõrraga — põõsad liiguvad! Õma silmägä nägin, kuda põõsad liigid, ja üks jookseb miu selja taga: müt, müt, müt! Jumala rissike, miu hingekese juuren, messi õmete one ehk õlmata, mõtlen mia ja ei tõhi tagasi vaadata. Ku sa nisukesel kõrral tagasi vuatad, siis süüb tä su ära. Vai kessi muu õli ku vanajuak. Nõnda ku mul siis miilde tuli, hakkasin Issameie lugema. Ühekõrraga kadub müdin ärä, ja miu — miu seljä taga oiatasse[15]), nõnda ku kõhe, ikke aijeh! ja aijeh! Miul peks süda nõnda, et enäm hingätä ei julenud. Sii ike one patt lauba õhtu tüdrukid õtsma[16]) minnä, mõtlin miä ja palvin Jumalat: Miä ei taha enam eloilmangi lauba õhtu küllä minnä, ei kua ühtegi santi ilma söömätä ära laska, ei emäle vassa tõrelda, ei kua isä tagast tubakud võtta. Ku miä selle ära mõtlin, katti oigamine ärä. A Jumalukene — mes sii one? Mes sii õmete one? Mia tahan juuksma pissa[17]), aga jalad one nagu kammitsan: miu eden vahtra õksa piäl seesäb veike ilus poosikene[18]) jüsku tulevalgel, ilus kuldkruun[19]) piän. Palged tõõsel nõnda punased ku õõnad[20]), kael valge, ja ilus sinine kuub seljän, hõbevööga piält

1) musta; 2) püsti; 3) vastse — uue; 4) astuda; 5) õhtu; 6) heinamaa; 7) mustama; 8) lähen; 9) astun; 10) just kui; 11) vastu; 12) kohta; 13) aastal; 14) ehmatus; 15) oiatakse; 16) otsima; 17) pista; 18) poisikene; 19) kuldkroon; 20) õunad.

kinni. Istub õksa piäl ja pakub mulle — õhhõ — pakub mulle kuld-tubakukotti. Missugune kott! Ilusatest siidi- ja sametilappidest, sitsiservädega ja kuldpuudikutega! Millal ju mia võtin enesele tubakukotti tasta [1]), aga ike ei õlenud mia ku poissmiis viil nõnda rikas, et õlesin võinud lappa [2]) ossa [3]) ja teha lassa. Ku mia nüüd selle siin ärä võtan, mõtlin mia, kuningal ei õle kua ilusamad. Ma õige võtan tämä tä käest ärä, mõtlin mia jälle. Ära võta, sellest üva ike ei tule! ütel jüsku keski miu kõrva sisse. Ehk ma tõhin täd vähämält katsu? Higi tõusi miu õtsa ette, nõnda mia mõtlin, kas võtta vai ei võtta. Ma võtan ta ärä, suagu mes suab, võtin ma viimäti südänt — ma katsun täd — sõrme õtsakesekägi. Aga jälle ütel nagu keski: Ära katsu — nõnda piä, ku sa sõrme koti külge pissäd, oled sia ise kotin, kedä sulle pakutse, ja vanajuak läheb suga kus kolmkümmend: ei näe enam Kadrid egä isäd-emäd! Nõnda kui mia selle ära mõtlin, panin käed rissi ja ütlin: Issand Jeesuke! Mis te mõtlete, mes sae? Kõik katti [4]) ärä. Katti ärä, nagu ei õles kedägi koski õllud [5]). Ja kui mia messast [6]) välja saen ja Kadri poole minnen Soko Juhani talu silmä paiss [7]), küssin mia iseeneselt: Õli sii unen või ilmsi?“

Jutt on lõpnud. Põnevil olid näod, iseäranis noortel poistel, kes hirmu pärast tule ligemale olid tulnud. Nüüd aga oli himu kord äratatud ja uni ära läinud — nüüd taheti palju rohkem kuulda. — — —

Prantsuse sead, — säh sulle, Hotentoti — säh sulle see uuenduste puder puhas kõigega tükis! Ääh!“

Ja nagu marutuul jooksis vana, halli peaga Murumõisa pärishärra toas edasi-tagasi, millega paks keha koguni nii väga nõus ei olnud, ja vehkles kätega iga „säh sulle“ juures, nagu viskaks ta midagi kümme versta enesest kaugele. Härra oli äkiline ja põles kui kadakas, kui vihaseks sai. Aga see hoog läks harilikult ruttu üle, ja kui ta lühikesed, hallid harjasjuuksed jälle madalamale langesid, käed vagusamaks jäid, võis temaga mõistlikku juttu ajada — mõnikord laskis ta enesele veel rohkem ütelda, kui mõni teine oleks kannatanud.

„Teie, noored inimesed, ei tea, mis tahate. Jah, jah, ei tea. Teie ilm on trükimust ja „uus aeg“ on teile kangesti pähe hakanud kui vana tubakas. Pealegi sinusugune rikkiläinud mõttetark — ehk keda küll see Saksamaa uue aja kunstsõnnik ei riku, mida nad seal üheksateistkümnenda aastasaja valguseks nimetavad. Selginud aeg, uus aeg! Haha! Uus aeg! Millal ei ole uus aeg? Igaüks arvab selle uue aja olevat, milles ta elab, ja alati ikka selle kõige selgema. Mõistagi. Arvad, et ma noores põlves niisama ei mõtelnud kui sina, kui ülikooli uks mu selja taga kinni kukkus! Kuhu see jäi? Elu siin maal, selle rahva seas viis ta ära. Siinne olek peab just nõnda olema, kuidas ta praegu on; teisiti seda juba võimalik ei ole. Ei, ei! Ei sugugi võimalik! Muidugi teada tuuakse seda tarkuse ja vennastuse unenäo kaupa ka siia. Ka Riias maapäeval on juba tulipäid, kes teoorjuse raharendiks muutmist, talukohtade ümbermõõtmist ja koguni — kuule ometi — päriseks-müümist unistavad. Üks samm veel edasi ja — Jüri ja Jaan, kes sa nüüd oled, astu sisse ja võta mõisa enesele, härra astub aupaklikult köögi kaudu välja. Nii näivad need härrad soovivat.“

See, kellele seda meeleparanduse-jutlust peeti, seisis vagusi akna all, käed vaheliti, nagu see, kes säärast asja ei kuule esimest korda ja kes teab, et siin vasturääkimine oleks asjata.

„Vaata — mis ma tahtsin õieti ütelda — näe, näe — seal on jälle tükk tehtud! Jälle sinu pehmus! Öösi on hobused Kirsimäe rukkipõllu puha ära purustanud, teomehed — äh! — ise pooleni — äh! — keskhommikuni maganud — äh, äh, — ilus kord — rumal see küll!“

Põrand värises paksu härra saapakontsade all. Põrades viskas ta ukse kinni ja kadus suurest trepist alla opmani toa poole puude vahele.

Noormees jääb sügavasti mõttes akna alla seisma.

„Hugo!“

Silmapilk pööris ta ümber, ja korraga läheb rõõmsamaks ta nägu, kui ta ukse poole vaatab, mis tema selja taga lahti on läinud ja kust ilus neiupea sisse vaatab.

„Tule ometi jälle kord kohtumõistjaks! Mis? Kas su aeg ei luba? Kui me Adelheidiga kahekesi jääme, siis on riid kolmandaks.“

Hugo astus neiule vastu, kes nüüd kõigini tuli lävel nähtavale. Vaikselt vaatasid selle suured sinisilmad tulijale vastu, must kleit kattis ta sirget, saledat keha ja andis valgele kaelale ja ilusale, valgele, veidi kahvatanud näole seda armsama kuju. Väike kena sale keha näitas õrnust — väikesed valged käed aga pidasid midagi paberisarnast nõnda iseteadvalt ja kindlalt käes, silmad vaatasid nõnda pehmelt, aga ka nii rahulikult läheneja peale, nagu teaksid nad väga hästi, mis nad elult võivad nõuda ehk ei või. Jah, midagi tõsist on selles näos, mis siiski nii lapselik ja usaldav on, aga mitte enam pole lapse jagu, vaid noore, õrna neiu päralt.

„Helene, — ah, heal ajal,“ ütles noormees, kelle palgelt endine kurbuse vari korraga kadus — „nii, või tülitsete? Lootuse järele jõuan ma lepitada, kui mõlemad pooled üle kuulan? Küll mitte selle üle, kui pikk üks kaelalint, missugust värvi üks kübaralint võib olla, ehk kas kassipoeg süles või sohval on ilusam?“

Ta pakkus neiule kätt.

„Ei, seekord on midagi tõsisemat,“ vastas Helene, kui nad saali uksest sisse ja üle pehme põrandavaiba saalist läbi sammusid.

„Mõtle ometi, Hugo, Helene vaidleb, need laulud, mis praegu ta käes, olevat Villu, meie Villu luuletatud?“

See küsimus kõlab tulijaile vastu, kes saalist läbi uhkesse taevakarva sinisesse tuppa astuvad. Kerged siidkardinad liiguvad lahtise akna ees, keset tuba on ümmargune, peene valge linaga kaetud laud, mahagonipuust, hõbedaga ehitud toolid, marmor- ja kipskujud seina äärtel laudadel ja riiulitel ning uhke seinakapi kullatud alustel, toredad vaasid ja muud, need on asjad, mis kõigepealt silma paistavad.

Uhkel, siidiga kaetud sohval, hommikumaa põrandariie jalge all, istub akna kõrval pika, allpool lõua juures teravaks mineva näoga naisterahvas ja silitab karvase puudli pead. Naisterahvas on kuiveljas, hallide silmadega, mõned üksikud tedretähed näol, mis aga kitsale näole iseäralise kenaduse annavad. Hääl, mis ta sõnadest praegu kuuldus, on nagu habras, mitte küll kare ega külm, aga nagu iseäralise ühendava jõuta, veidi kärsitu.

„Adelheid arvab seda võimatuks, ja nimetab mind naeruväärliseks, et ma neid selleks pean,“ vastab Helene Adelheidi kõrvale sohvale istudes, kuna Hugo keset tuba laua ääres tooli võttis ja naisterahvastele vastu istus, selg laua poole.

„Villu laulud — kus?“ küsib Hugo igapäevasel viisil. „Muidugi on Villu mõne salmiga katset teinud.“

„Ja, jah, seda ma tean,“ vastab Adelheid, „muidugi võtan mina kõigest osa, mis teie pailapsesse puutub, — muidugi natuke kül-

mema verega, — aga need laulud siin ei või Villu luuletatud olla — niipalju eestikeelt ma ka oskan, et aru saada.“

„Näidake ometi neid kurjategijaid, mis preilid koguni kahevõitlusele on ajanud.“

Ta vaatab paberilehekest Helene käes.

„Need võtsin ma ise viimati ta käest, sest et nad mulle meeldisid.“

„Aga kui minu otsust kuulda tahate, peab enne Helene nad ette lugema.“

„M e t s k o h a s“ on esimese laulu pealkiri, ja Helene loeb:

„Mets kohas tumedalt, tõelt...
Ma kuulasin himuga.
Ta kohin tiibu laotas
Mu üle ju hällissa.

Ta tume kohin jäi rindu,
Seal kohab nüüd alati —
Ma nagu tad taga leinan,
Ei rõõmsaks saa iialgi.

Lugeja hääl on nii pehme ja valuline, nagu kuuleks ta praegu ise seda metsakohinat, mis laulutegijale haiget näib tegevat. Õnnelik naeratus, kerge, vaevalt arusaadav, on Hugo näol selle üle, et Helene laulu mõttest nii selgesti aru saab ja ühes seda tunneb, millest seal kõneldakse.

„Ja seda peab Helene Villu tööks?“ küsib Adelheid pilgates.

„Ta on seda.“

„Asi läheb kirjumaks! Vend, kas sina võid seda uskuda?“

„Täiesti!“

„Ah nii, ümbertehtud laul, mille mõte ja vorm muidugi saksakeelest võetud?“

„Ei sugugi, õde! Siin on Villu enese mõte, enese vorm.“

„Siis — siis ma ei tea, mis ma pean ütlema.“

„Seda, et see rahvas niisamuti igatseb ja tunneb kui iga teine.“

Helene loeb teise laulu ette. Selle pealkiri on „P u u d e a l l“.

Kõik vaikne... rahul seisvad puude lehed,
Mets jäänd kui mõtte, vaikselt seisab ta;
Öö hõlmast kõrgelt vaat'vad alla tähed.
Kõik vaikne... kõik on nagu ootel ka...

Üks närtsind leht, see langeb praegu alla
Ja keerleb ka kui ootel... värinal...
Kui käseks keegi võim tal viibi sala,
Üks võim, mis ise ka on üleval...

Siin rind jääb vaikseks, nagu rõhuks häda,
Kui tahaks nutta, tahaks hõisata...
Kui ootaks ta, kõik loodus ka üht sõna,
Mis iial ei saa keegi ütelda...

„Mul on niisugune tundmus, kui seisaksin ma praegu vaiksel kuuvalgel ööl puude all ja nagu ootaksid tähed, puud ja puulehed midagi iseäralist, nagu oleks terve loodus mõttesse jäänud," kõneles Hugo.

Helene silmad hiilgasid, pale oli kahvatu...

Adelheid näris huuli.

„Ma ei ole enam südamest selle vastu, et sa Villu mõisa oled võtnud ja teda ise nüüd õpetad, aga ma — kardan tema pärast, vend!"

Ja Adelheidi näost, kellele oma venna vaimust hea osa oli antud, kes hea meelega õigust laskis maksa, kui ta seda aga oma arvamiste läbi ära tundis — Adelheidi näost paistis tõsine mure.

„Mispärast?" küsis Hugo imestades.

„Sellepärast, et temast — mis temast sel kombel viimaks saab."

„Ah, selle poolest ole mureta. Ma loodan teda niikaugele viia, et ta gümnaasiumi viimsesse klassi sisseastumiseks eksami võib teha, siis — on tal tee lahti."

„Aga papa?"

„Lubab seda ilma kahtlemata. Papa on hea, kuigi ta äkilises meeles mõnikord teeb, mida ta pärast kahetseb. Praegu on jälle midagi sündinud, mis ta lainetama on pannud. Teomeeste hobused on öösi Kirsimäe rukkid ära purustanud."

Sel silmapilgul visati aiapoolne trepi klaasuks nii kõvasti kinni, et see klirisedes katki läks, ja ähkimist ning jalaastumist oli lähemas toas kuulda.

Hugo lahkus naisterahvaste juurest ja läks teise tuppa müristamist vastu võtma.

„Häh — häbemata — hirmus! Säh — seal on nüh — nüüd sinu uue aja püüete vili! Kirsimäe rukkid hih — hirmsasti ära puh — purustatud. Kammitsas hobused — öö otsa sees — kuulmata! Seda võib üksi minu mõisas sündida, kus härra ilmaparandaja ajab asju! Võeh, häbi! — Teomehed magavad — hobused söövad mõisa rukkis! Kuule — kuule!" siin läheb vanahärra hääl valjumaks — „sellel asjal peab täna ots olema! Täna — kas kuuled! Ja see peasüüdlane kõigi, nende õnnetuste juures — oo, temaga tahan ma omal kohal sõnakese rääkida! Mitte nõnda — veri on veri. Ei, mitte nõnda. Nõnda või nõnda, aga mitte nõnda!"

Härra on nagu meelest ära. Veel iial ei ole Hugo oma isa nii ärritatud näinud, ehk ta küll on äkiline. Ta teab — siin vastu-

Raamatukogu

rääkimine oleks õli tulle valamine. Ta ei saa aru, kes see peasüüdlane võib olla, igatahes mõni teomees, kes veel iseäralikult vanahärra meelt on pahandanud.

„Sõida sina üksi võõrastele V. jaama vastu," ütleb Leo von K. käskivalt oma pojale. „Mina jään koju ja vaatan, et kõik karvapealt nõnda sünnib, kui mina tahan."

Nende sõnadega läheb ta uuesti toast välja.

Hugo läheb paremat kätt tuppa ennast riidesse panema. Kui ta ust kinni tõmmates tagasi vaatab, näeb ta naisterahvaste-toa ukse pooleli lahti olevat, Helenet üksi sohval istuvat, pea kahele käele toetatud, sügavas mõttes. Adelheid on vist välja läinud.

Hobused sõidavad trepi ette. Hugo tahab praegu eeskoja ukse lahti tõmmata ja teenri saatel tõlda astuda, kui üks pehme hääl teda hüüab:

„Hugo!"

Hääl on nii paluv ja hirmul, et noormees, nägu salaväest tõmmatud, lävelt tagasi astub.

„Helene!"

„Kus Villu on?"

„Muidugi rohtaias — mis sul on!"

Ta vaatab imestusega — neiu nägu on kahvatanud, rahutu, silmad vaatavad hirmul ja paludes ta peale, nagu tahaksid nad teda läbi vaadata. Õrnalt rõhub ta tema kätt, mida teine vagusi laseb sündida.

„Mis sa — tema järele küsid?"

„Hugo, sina oled mu — täida mu palvet, see on esimene kord mul midagi sinult paluda."

„Aga jumala pärast — ?"

„Otsi Villu üles!"

„Villu üles?"

„Ütle talle, et ta täna kodunt ära läheb — või parem võta ta enesega ühes — või et ta kuidagi härra meelt ei pahandaks — ütle talle midagi, et ta ennast teab hoida."

„Aga Jumala pärast, mis siis?"

„Ma kuulsin küll — kas sa siis selle peale ei tulnud, kes see peasüüdlane võib olla?"

„Ah — !" tegi Hugo.

„Sellepärast!" ütles Helene rõhuga ja pigistas noormehe kätt.

Ometi ükskord! Hugo huuled viibisid palavusega ühe silmapilgu Helene huultel, kes seda vaikselt laskis sündida; siis tormas ta kärnerituppa. Villu oli nimelt noorema kärneri koha peal. See oli nii Hugo tahtmine, et ta nõnda loodusteadust õpiks tegelikult. Tuba oli tühi. Ta otsis aias, — ei näinud midagi, hüüdis teda nimepidi, — vastust ei tulnud. Helene tuli talle kahvatanult vastu. Aeg oli kiire; ta pigistas veel korra oma mõrsja kätt ja sõitis ära.

10.

„Jää vagaks, laps,
Siis Jumal sinuga!“

Kuuse talu kambri otsas on kena ruumikas aed. Noored õunapuud, alles paari aasta eest istutatud, lähevad ridades kambri akende kohalt rinnakut mööda alla. Nende vahel on marjapõõsad; ka need näikse alles hiljuti istutatud olevat. Akna all on ilusad kõverad lillepeenrad, nende vahel kruusatud teerada, mis kesk aiast õunapuude ridade vahelt läbi läheb. Teeraja otsas allpool on kena ümmargune lõhmusepõõsastik, pingid sees ja laud keskel. Ka siin on ümmargune plats ära kruusatud ja äärele murumättad pandud.

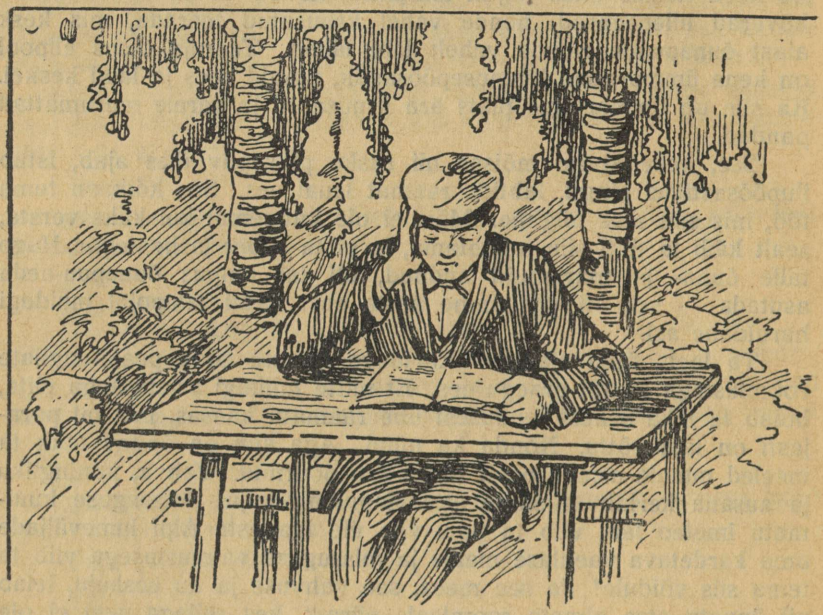
See, kelle kohta mõisas nii raske piksepilv üles ajab, istub ilupõõsastikus pingil, lahtine raamat laual ees. See kõik on tema töö, mis siin aias nägime. Mõis ei ole kaugemal kui kaks versta, sealt käib ta tihti siia toimetama, ja et ta sõber ja heategija Hugo talle õuna- ja marjapuid andnud, oli tal hõlpus õunapuu-aeda asutada — see oli viiekümne aasta eest Eesti talupojal muidugi haruldane asi.

Ta loeb, õpib ajalugu. Kartaago õnnetu sõda pealetungijate roomlastega on tal praegu ees. Et mitte millalgi asjata aega viita, hoiab ta ikka sellest teadusest ühe raamatu kaasas, mis tal parajasti on läbi võtta. Nõnda ka nüüd. Aga siin on õpitav tükk ta meeled muude asjade pealt täitsa ära pöörnud. Vahva, kuningliku ja ausana kerkib ta silme ette Hannibali kuju! Missuguse kuulmatu imeteo läbi viib ta oma väe üle igaveste Alpi lumeväljade oma kardetava vaenlase maale ja missuguse vaimustusega viib ta tema siis võidule! Ja see mees, see vahvuse ja au eeskuju, leiab nii õnnetu otsa ahnete roomlaste pärast, kes sellega veel ei ole rahul, et sõjaõnn viimaks nende on, Kartaago õitsvad maad ära võetud, vaid ka Kartaago enese, kelle rahvas kuulsat, suurt surma sureb, maatasa teevad, ta asemegi ära neavad ja sinna soola külvavad, märgiks, et sinna iial enam elu ei pea ärkama! Isegi siis veel ei anna nad ta suurele pojale, Hannibalile, hingamispaika, kuni ta ise nende ohvriks langeb!

Sügav kaastundmus võtab temas võimuse. Kui inetu tegu on see roomlastest! Aga seal — ta tunneb ajalugu läbi ja läbi, õpib nüüd aga eksami tarvis — seal tõusevad roomlaste eneste seast mehed, täis tõearmastust ja eeskujulist, aatelist püüdmist. Rahvas jõuab kuulsuse, vägevuse ja hariduse kõrgema tipuni, siis kaob temagi, Aasia toorestele hulkadele maad andes, mida rahvarändamine külvab. Täis segadust, pimedust, verd, rumalust, ebausku, usumäratsemist tuleb aeg, aga — hakkab selguma, harguma, üksikud salgad löövad valgemaks, üks ning teine täht tõuseb ja — särana hiilgab vaimutaevas neist meie ajal. Üksi see maa

siin, mille keskaja mõõk ristiusule võitis, on pime. Alles hakkavad esimesed kiired tulema, kui juba kange vastane vägi neid vastu on võtmas — kuuesaja-aastane vari ei lase valgusekiiri läbi. Ja ajalugu ei räägi siin selle maa rahvast, vaid ühest teisest üksi, üksi nende heast ja kurjast käekäigust; läheb aga maarahvast enesest mööda, nagu teda ei olekski. See on orduaeg, raske aeg, keskaeg, pime aeg — vabandatav aeg! —

Ta enese lapsepõlv, ta enese minevik! Ei, selle peale ei maksa mõteldagi... ei! Olgu igavesti unustatud! — Tema on

ju nii kaugele jõudnud, et ta mineviku süüd praeguse aja selga ei koorma. Mis temasse puutub — seal on tal luba seda unustada. Üksi seda, mida nüüdselt ajalt nõutakse, tahab ka tema kord nõuda.

Tema? Kuhu kisuvad teda mõtted? On sinul julgust nende silmade särast õnne tunda, mis on sinust tähtede kaugusel, sa Kukulinna laps? Õigust? Küsib silm õiguse järele, kui see särale lööb? Ta ise on ori, aga ta — pilk on vaba! Karistavad nad teda — pilk jääb karistamata! Ja kui ta enese süda on karistamata, ei karista teda ükski ilm. Seesama võluv vägi, mis valusid lõi, aitab neid ka kanda. Jumalat nimetab pühakiri armastuseks, kes kõik maailma on loonud ja üleval peab. Oh, kui sügav sõna, kui mõõtmatu tähendus! „Ema — ma annan sulle andeks," sosistavad ta huuled, „ma mõistan sinu eksitusest nüüd aru saada! Ja ka sina — eksitaja! Ka sina oled oma enese südame kohtumõistja

ees maksnud!“ Ja nagu seisaks ta jälle Kõrgepalu Kuusemäel, niisugune tundmus on Villul, kui ta raamatu kinni paneb, sest lugeda ei ole enam võimalik.

Mis sünnib küll teiega, õnnetud teomehed! mõtleb ta. Ta kuulis iga sõna, mis tule ääres räägiti. Ta on metsa serval kõndinud ja jutte kuulama jäänud. Tema püüab, kui iganes võimalik, niisuguste kõnetundide salajaseks pealtkuulajaks saada, et siit rahva elavat keelt tundma õppida ja rahvalikumalt kirjutada kui on piibli keel. — — — — Õnnetud teolised aga jäid kauaks magama. Küll ajas ta hommikul ise hobused rukkist välja, et neid päästa, aga kahju on liiga suur, paistab liiga selgesti silma. Ja siis — kas ta tohib varjul hoida, salata, kes oli asja esimene nägija. Ta arvab seda, sest teomehed ei jõua tehtud kahju ometi ära maksa ja nende peksmine ei tee sündinud asja enam sündimatuks. Ometi — kui talt küsitakse, ei või ta salata, et ta nägi. Ta peab asja üles tunnistama, kui see juba iseenesest välja ei ole tulnud — saagu mis saab.

Ta tõuseb üles, et minema hakata ja kasuvanemaid jumalaga jätta.

„Jumal õnnistagu sind, laps!“ — „Jumala õnnistus teiega, vanemad!“

11.

Suurt meretäit sinisilmi...

Heine.

Mõteldes astub Villu mööda puiesteed mõisa poole. Ta süda on iseäraliselt pehme, rahulik, vagune. Teatud elukutse, teod, au hoiavad teda. Ta tahab edasi püüda — oh, kuis ta tahab õppida! Need inimesed armastavad teda, kust ta praegu tuli. Nende sõnades ei ole ei tea mis, aga see komme, need tõsised näod, need head avalikud, ausad silmad! Kui nende suust sõna tuleb, siis on see ikka südamest, räägivad sama keelt mis silmad, kuna mõisarahvas — kirjutaja, metsaisandad ja härraste omad ise — on hoopis teistviisi.

„Jah, nii imelik vahe on talu ja mõisa vahel. Siin on lihtne ja vagune, seal kõik nii tore ja käratsev, külm, hoolimatu. Siin toimetatakse ja talitatakse, et asi toimetada tahab, seal, et toimetama peab.

Ja siiski köidab üks tugev, vabastamata side teda selle viimase koha külge. Siin elab ta heategija, kes ta silmadele ilusa, mõõtmatu maailma kõige ta täiusega on avanud ja kes teda viib niisugusele tulevikule vastu, millest tuhanded eemale peavad jääma. Vari hakkab kaduma... selgimas on udu...

Kõik, kõik takistused! Ja mitte üksi enesele, ei, ei, ei, — ka teistele tahab ta elada, nagu nüüd ta kallis heategija temale elab. Seal, ah! Ka tema mälestusele tahab ta elada. Sellele oma

kaitseinglile, kes teda igal sammul saadab, kelle nimi on talle nii aukartust täis, magus ja püha, et ta kohkub, kui ta teda enesegi kuuldes nimetab. Kaks sinist, usaldavat silma, tõsine lapselik nägu ja tükk kuldseid käharaid juukseid, õlgkübar ja vaher — need on juba karjapoisi ja teopoisi unenägudesse endid pununud... nii selged silmad nagu kõige ilusamal suvepäeval...

Seal eemal on see vaher, mille küljest ta nelja aasta eest tema vabastas ja — enese vangi andis. Nüüd on ta selle puu küljes südantpidi kinni ja keegi ei või teda vabastada, ka tema ise mitte, ta kaitseingel.

On see silmaviirastus või tõde: seal ta seisabki selle puu all ja — veri tungib ta pähe, silmis läheb tumedaks — tuleb talle vastu! Kahvatu nägu lööb äkki helepunaseks, kui ta näeb, et Villu ta otsa vaatab.

Villu jääb seisma — aralt tuleb tulija lähemale.

„Villu!“

Tulija vaatab maha, Villu oma jalge peale; kumbki ei tea midagi ütelda.

Korraga läheb Villu nägu tõsiseks. Ta võtab kübara peast, teretab aupaklikult ja tahab uhkel sammul mööda minna.

„Villu“ — kõneles Helene ruttu, nagu oleks ta hirmul, et ta juba kaua siin seisnud, „hoidke, et te vanahärra meelt täna kuidagi ei pahanda — teie olete seda õnnetul kombel täna juba kuidagi teinud. Jääge täna tuppa varjule!“

„Ja teie, austatud preili, tulite mulle seda ütlema?“

„Ma — ma — olin hirmul.“

„Minu pärast?“ hüüab Villu ja see kõlab kui hõiskamine.

„Jah, teie pärast — nüüd ja ikka!“

Ja ruttu, hirmunud sammul astus ta tagasi ja kadus põõsastiku vahele Villu silmist...

12.

Sa ära sõitle välku,
Mis tamme purustand.
Ja ära vibu sõitle,
Mis kotkal' noole kan'd.

— — — — — —

„Anna talle! — Anna talle! Nii — nii! Hästi, ahah, kas naitseb! Vaata hobuseid — vaata hobuseid! — Nii nii! Hästi soolaselt!“

See on vanahärra hääl. Vali oigamine kuuldub selle vahele. Opmani hoovi peal, puuriida kõrval, on õnnetu paljaks kistud teomees pingil pikali. Riida tagapool oigavad valus need, kelle kord juba läbi, õue peal ootavad kubjaste ja vahimeeste keskel teised, mil nemad käsile võetakse.

„Anna talle! Anna talle! Nii — nii! Tublisti — nii!“

Ja härra lööb iga „anna talle“ juures peaga takti juurde. Ta seisab vitsamehe seljataga, kupjad ja teomehed temast aupaklikus kauguses eemal.

„Anna talle!“

„Härra von K...! härra von K...!“ hüüab lõõtsutamisest lämmatatud hääl ta selja taga.

See on Villu. Ta tuleb praegu joostes hooviväravast sisse. Kui välk keerab vana, paks härra enese ümber. Ta punane nägu lööb tumesiniseks, juuksed tõusevad harja...

„Pidage — teomehed on —“

„Kus sa olid — säh! — Säh — veel — veel Ve —“

Hele naisterahva hirmukarjatus kuuldus ülevalt mõisa rohtaiast.

Enam ei saanud härra hüüda. Ta langeb — kätest tõugatud — vastu puuriita, siis tõuseb ta vihast kärisedes üles; sõrmejämedused sooned on ta otsa ees. Viimaks pääseb hääl suust:

„Maha ja kuuskümmend!“

Kupjad kohkuvad esiti, siis — täidavad oma kohust.

— — — — — — — — — — — —

Õhtul on mõisas suured sõidud. Isamajast ilmajäänud poeg sõidab minema, pärast seda, kui vanahärra toas tema ja isa vahel raske sõnavahetus olnud; praegu alles siiajõudnud võõrad sõidavad; arsti järele sõidetakse, et ehk veel Helene elu päästa, kes palavikus jampsib. Kõigil on rutt...

— — — — — — — — — — — —

13.

— — — — — —

Välk tuli pilve põuest.
Nool lendas küti käest.
Mis tuleb aja õuest,
On ülem meie väest.

Paliu aastaid on möödunud. Veel enne oma surma on vanahärra rahva armastust teeninud ja ka lepitus isa ja poja vahel korda seatud. Ennekui Hugo ja Helene altarile astusid, tõotasid nad vastamisi ühel nõul vallarahva käekäiku kergendada, ja seda tõotust on nad pidanud. Kui vanahärra on üksi, mõtleb ta ja vangutab pead; näeb, kui paha tagajärg ta äkilisel vihal olnud, ja ohkab raskesti. Kes võis arvata, kes võis arvata? Vana hallikese nägu aga katab rõõmujoon, kui ta näeb, et veel viimastel päevadel need inimesed lahkesti ta otsa vaatavad, kes enne rusutud näol ta ette ilmusid, ja vanamees ajab, kui juhtub, mõne

küla hallpeaga õige mõnusasti juttu, noorest east ja nõnda, kõige rohkem aga oma lastest ja lastelastest. Vanakese silmade ees on midagi selginud, mis kuuesaja aasta jooksul varjuna sinna oli korjunud, aga selle varju murdis — äh! nii raske tagajärg, mis oli ta teol. Nüüd, jah, nüüd soovib ta oma poja eeskuju kõigile naabrimõisadele; aga — seal on see vari veel niisama paks kui enne, ehk küll valgusekiired juba heledamini ta taga kumavad. Nad ei näe, mida nende rahule tarvis läheb — Murumaa mõis on veel ainuke üksik valge koht udu sees...

Kord on vanake koguni üksi jalgsi Nurme külas käinud. Kuuse talu lõhmusepõõsas räägivad kaks vanakest, Madis ja külaline, kaua, väga kaua aega, ja kui härra aiast välja astus, pühkis ta silmi, Kerdo-Kaie tõenduse järele, kes perenaisele oma tööd, linast lõnga, ära käis toomas. Sest saadik käib vanake tihti Madist vaatamas, pistab midagi paberi sees tasku, ja kui pereemake, kõbus vana inimene, tuleb ja klaasides värsket piima ja võileiba toob, istuvad kõik kolm seal. Madise kui ka teiste talumeeste kohad on ammu päriseks ostetud, ehk küll naabrimõisades veel teopäevi tehakse. Madisele on härra ostupaberid sõprusetäheks tahtnud kinkida, aga Madis ei võtnud, vaid ütles: „Igaühele, mis tema oma.“ Ja selle juurde on ta jäänud, kuni koht tasa saanud.

Ja kõige selle imevedru käimapanijad on — Hugo ja Helene.

Ja Villu? Kukulinna esimese sauna asemel on pärnade varjul väike valge majake. Siin üksi on nõrgameelne vagune, siia viimaks on Hugo oma sõbrale paiga leidnud, kus pime vari, mis ta hinge peale langenud, teda ei vaeva — kus ta rahule jääb. Kui aga Peipsi sügav, vägev kohin metsa tagant, mida kirves ikka harvemaks teeb, ta kõrvu ulatub, siis tuleb ta ukse ette pingile istuma, ja kuna tuul ta hallikslöönud juukseid liigutab ja ta silmad metsast läbi kohinani tahaksid tungida, liiguvad ta huuled:

„Kui seda metsa ees ei oleks!...“

ESIMESED KIRJANIKU-TUNDMUSED.

Trrrr!... Viimse poogna, viimse lehekülje, viimse rea alla lendas rägisedes paks tindijoon. Valmis! ütles sulg. See oli hõiskamine, väljakannatatud hädade lõpuhümnus — oli, nagu oleks kindral oma väega praegu vaenlase linnavärava lahti murdnud, tuhandekordne hurraa läbi õhu helisenud, mõrsja aasta ootamise järele peiu rinnale langenud, nagu oleks tuhat suurtükki lahti lastud — kõik need hääled olid segamini koos ja siiski ei olnud see muud midagi kui kirjutusesule rägisev trrrr! Valmis! hüüdis sulg nagu sõjapasun vapruse, viha ja hõiskega segamini — valmis!

Mis te arvate? Aastad mõtte juures pead murtud, kuud kibedasti kirjutatud, nädalad otsa uneta oldud, päevad söömata ja tunnid paberossita mööda saadetud ja nüüd kuulutab sulg selle suure sõnumi: Valmis!

Aastad pead murtud ja kuidas murtud, paraku?

Kas olete näinud, kuidas hobustega harjumata noor inimene peru hobuse selga istub? Tõmbab üht, tõmbab teist oheliku haru, aga kes tõmbab, on hobune, keda tõmmatakse — noorhärra ise. Mitte ratsutaja, vaid ratsu tahtmine sünnib. Sõit läheb sinna, kuhu Jumal aitab. Kui hobune tahab, võib noorhärra eluga koju saada, siiski on aga kardetav küllalt peru hobusega välja sõita, pealegi siis, kui seda teeb pühapäeva-ratsanik... Ilus mõte on peru hobune — õige tõsi. Tuleb kogemata ja lugu läheb kirjuks, kui sõiduhimu suur ja sõitja süda südi, aga loogika valjastega veel hästi ei oska ümber käia... Tunnete seda lugu, kuidas Pegasus noore luuletaja seljast maha viskab ja hirnudes edasi kihutab?...

Aga see sule südi hõiskamine? Jaa, vaadake, on koguni iseasi. Miks sulg hõiskas? Sulg teadis, mis ta lõpetas. Sulg ehitas püramiidi. Ei võinud Vaarao see ja see rõõmsam olla, kui ta neljakümne aasta ehitus viimse tipukivi sai, kui mina, kui ma viimse joone tõmbasin.

Ja nüüd — trükkijad?... Ma ei oska ütelda, missuguse tundmusega — enese meelest olin ma juba kuulus kirjanik — seadsin valmissaanud käsikirja kokku ja ajasin palitu selga — teate ise, mispärast... Trükkijat otsima, see oli kõik, mispeale ma maailmas veel mõtlesin. Mu tuba on teisel korral, millest kaunis äkiline trepp alla viib. Ma astusin uksest välja — pumps! Nii ruttu polnud ma iial astunud! Kullake, mitte astunud, vaid kukkunud! Kui inimesel suured mõtted peas, ei ole tal aega väikesi treppe tähele panna. Ei ole aega kuulata, kas mõni koht sai haiget...

Viimaks olin tänaval... Astusin ühte raamatukauplusesse. Astusin sisse. Te arvate, et niisama oligi. Ma kukkusin, tormasin sisse, niisuguse pilgu ja kombega, nagu kuningas talupoegade keskele. Ütlesin, käin seda ja seda, on nii ja nii. Ma olin oma kirjatöö tähtsuse peale kaljukindel.

„Küll ma loen, kui aega saan," ütleb Eesti juttude kirjastaja, „jätke aga siia!" Kui hirmsa, raudse rahuga tegi ta seda! Inimene ae, kas sul sooja verd sugugi soontes ei voola? mõtlesin ma iseeneses... Astusin kauplusest välja, tulin aga saja sammu maa pealt tagasi.

„Mu härra, kas teil on tule- ja veekindlat kappi?" küsisin kaupmehelt.

„Mis sellega?"

„Noh, käsikirja pärast. Võib ju tuleõnnetus juhtuda."

„Mu härra, meil on ju tuletõrjujate selts."

„Ei, mu härra, vaadake — võib ju — maavärisemine juhtuda ja seal väriseb teie tuletõrjujate selts ühes — terve linn võib vees või tules hukka saada.“

„Siis ei oleks ka käsikirja enam tarvis,“ vastas raamatukaupleja, keda arvatud nali väga lõbustas.

„Jumala pärast, ei või sugugi nalja teha. Kui te — ?“

Juba ma loen, küll näen, olge mureta!“ Mis sa inimesele teed? Tule ära, muud midagi. Kodu poole minnes ei olnud ma iseenesega just kõige paremini rahul. Aga kui väike rahuline toakene, kirjutuslaud ja raamatud jälle lambivalgusel vastu naeratasid, olin ma õnnelikum inimene maailmas. Valmis! See oli muusika, see sõna. Kaua-aegne rahutu mõtlemine, tormamine mööda ja nüüd — terve maailm ees lahti, kuulsus ja rikkus tulemas! Mis küll inimesed ütlevad, kui loevad? Mis ütleb kriitik? Üldine suur imestamine, siis vaimustatud hõiskamine. Oh, ma pigistasin silmad kinni — magus, magus!...

Nagu unenägija vankusin ma kaks korda 24 tundi läbi, siis läksin otsust tooma. Otsust? Keegi kohtualune ei ole küll nii värisenud kui mina.

„Ei saanud aega lugeda — nii, natuke ka ikka lugesin,“ ütleb kirjastaja.

„Kas trükite?“ Väljas on see küsimine kord.

„Ei — tea!“

„Kas — see on, ei trüki?“

„Ei tea — ei vist küll — hm — ei tea.“

„Jumalaga!“

Nüüd läks tee N. N. juurde. N. N. vaatab, küsib:

„Teie ei ole enam — s e a l?“

„Kus seal?“

„Noh — s e a l?“

„Ei ma ei ole küll enam „seal“.“

„Jah, armas sõber, vaadake — hm — oleksite seal olnud, koguni iseasi. Oleksite võinud ise enese üle kriitika kirjutada ja asi oleks läinud. Tunnen teie töid, nad on head, lugesin neid ise, kui seal olite, aga — hm — nüüd ei ole te enam seal, nagu ütlete.“

„Tule, Jumal, appi — ise kriitikat kirjutama — kas päike nüüd õhtust tõuseb ja hommikusse looja läheb?“

„Jah, sõber, vaadake, nii tehakse äri, nii äri läheks. Nüüd aga — hm, hm — ei või trükkida.“

Ptüi!

Kannata, see oli alles hakatus. Ma lähen N. N. N. juurde, M. M. juurde, M. M. M. juurde — ei ühtigi. Ühe kartus on see, et ma enam seal ei ole, teised kahetsevad, et mu jutus ainustki mõrtsukatööd, ainustki palavikku jäänud neiu armuavaldust, jah, isegi mitte ühte musu ega kõrvalopsu ette ei tule. Ilma nendeta ei või raamat minna.“ Ei mõtetki. Jah, oleks

vähemalt mõni lapse vahetaminegi, üks ainus tilk kihvtigi jutus leida olevat!

Järgmisel päeval uus rändamine. Hea mees pakub kolmkümmend rubla. Võta! Anna! Ei.

Tuhat, missugune hea summa! Jaa, aga kullakesed, mis nüüd? Raha otsas, aeg otsas, tööhimu otsas, kõik otsas. Endise kõrge kuuni ronimise järele pidi tagasikukkumine tulema, see on ju loomulik, püüdsin ennast tröösti da, aga et kukkumine nii sügavasse maapõhja sündis, oli kibe. Oh, ütelge, kes on kuulus omas linnas ja omastest ära tuntud!

Ühel õhtul istusin leentoolis, kurb, abita, nõuta. Jah, kui õli jaoks enam ei ole raha, mis siis? Tool on ju korteri peremehe oma, ja homme tahetakse korteri eest üüri. Kuu vaatab läbi akna osavõtlikult mu otsa. Ta on palju, palju suuremaid õnnetuid näinud kui mina olen, aga ei ühtki küll, kes nii kahvatult, nii rahutult ta peale vaatab. Ja kuu laenab mulle õliraha. Armas kuu, ma tänan valguse eest! Kuu vahib, kuni mu silmad kinni lähevad. Magades? Ei, ma olen vist üleval. Ma vaatan teise seina, kuhu kuu paistab, ei saa silmi lahti teha, näen aga siiski — näen, näen tervet seltskonda. Kõik mu jututegelased seisavad poolringis mu ees: Õnnetu karjapoiss vaestekülast oma kahvatanud näoga, vaene vabadikunaine viiskudega ja katkise kuuega, rüütel meie aja ülikonnas, talu peremees ja perenaine ja paar neiut. Nende kõikide jalge ees, kesk poolringi, on mu käsikirja tühjad kaaned, aga ei, sealt nurga vahelt tulevad veel kaks inimest, pisukesed nagu pöidlad, nähtavale. Teine neist lükkab lehe ääre üles ja väljas nad ongi. Kaks viimast tegelast paisuvad, üks käbedaks kärmeks mehikeseks, kuna teine kui Koljat oma konte painutab. Kõik vaikivad ja ootavad.

„Mis te tahate?“ küsin ma.

„Me kaebame,“ kostab rüütel.

„Kelle peale?“

„Selle peale, kes meid kaheksa päeva sees loonud.“

„Sõber, kuue päevaga loodi maailm, miks ei või kaheksa päevaga väikest juttu luua?“

„Aga aeg on lühike — liiga lühike.“

„Sõber, kui te Eesti kirjanikke üles peate, siis — ütelge, et see aeg on lühike.“

„Anna mulle mu seisuse järele riie — sa näed, ma olen poolalasti, veel vähem rüütel. Anna mulle mu raudriie, mu mõõk, mu kannel.“

„Sõber, ma ei või sulle anda, mis sul enesel ei ole... Ma ei või sulle midagi anda, kui seda, mis aeg sulle andis.“

„Ja teie, kahvatanud kujud, mis soovite teie?“

„Päästa meid siit kaante vahelt, meil on kitsas siin!“ paluvad teised.

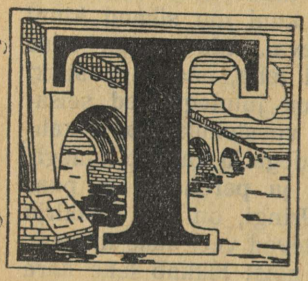
„Kitsas on ka mu enese rinnas, mu lapsed, ma ei või teid aidata,“ vastasin ma neile... „Teie ei ole selle seltskonna meele

järele, kelle maitse Münchhauseni imelugudega, tapmistega, musudega ja kõrvalopsudega nüriks on tehtud — teie olete oma kodukülast, aga küla rahvas, teie naabrid, ei tunneks teid vast esimesel silmapilgul ära. Kannatage minu pärast, nagu ma teie pärast kannatan. Aga jätke oma küla hallid kuued selga ja viisud jalga, mida te oma eluajal auga olete kandnud.“

Vagusi jäid kujud seisma. Siis hakkasid nad kõikuma, tasakesi nägematult käsikirja kaante ümber kokku koguma — muutusid väikesteks, siis lehekujulisteks ja lükkisid üksteise järele kokku raamatuks.

Puuh! uni... Ma lõin silmad lahti; kuu vaatas mu otsa ja naeratas osavõtlikult...

TUISK.

Tuisk jookseb võidu tuisuga,
Ei teine teisest mööda saa,
Üksteise ette tõttavad,
Üksteist nad maha jätavad.

Ma vaatan, kuni väsib silm,
Mu mõtte tuleb vaimuilm:
Tuisk jookseb võidu tuisuga,
Ei teine teisest mööda saa.

Need lumelained väljal,
Nad on nii armsad, head,
Kui süda on tusas ja palav,
Nad jahutavad pead.

Ja põhjatuul on nii lahe,
Nii lahedaks läheb pea,
Jah, isegi surm on nüüd mahe
Ja isegi hukatus hea.

NÕMM.

Igav liiv ja tühi väli,
Taevas pilvine —
Jõuan võsastiku ääre,
Algab nõmmetee.

Vaikus, lehed, liiv ja sammal,
Mets on hääleta...
Männitüved valendavad —
Vaikus... vaimuna.

Vaikne surnuaia-rahu,
Üksik nõmmetee — —
Pedak heleroheline,
Kask kuldkollane.

Pedak heleroheline,
Kask kuldkollane:
Oh, sa vaikne nõmmekene,
Oh, sa sügise!

MUST LAGI ON MEIE TOAL.

Must lagi on meie toal,
On must ja suitsuga,
Seal ämblikuvõrku, seal nõge,
On ritsikaid, prussakaid ka.

Mis tema kõik kuulnud, näinud,
Ei suuda ütelda,
Kuis valu viskab varju,
Kuis muudab näo ta!

Näind palju pisaraid, nuttu
Ja palju riidu ka,
Nii palju, palju valu, —
Oh Issand halasta!

MA LILLESIDEME VÕTAKS.

Ma lillesideme võtaks —
Sind köidaks sellega,
Sind köidaks sellega ühte,
Mu õnnetu Eestimaa!

Ma taevasina võtaks,
Võtaks päikse särava,
Võtaks eha, võtaks koidu —
Sind köidaks sellega.

Ja armastuse ka võtaks,
Võtaks truuduse, aususe ka,
Ja köidaks sellega ühte
Sind, kallis kodumaa!

Ja veresideme võtaks,
Võtaks venna südame ma —
Ja köidaks sellega ühte
Sind, õnnetu Eestimaa!

SUVEPÄEV.

iin perenaise käsi hoolel tegev,
Hulk kistud rohtu eemal hunnikus.
Aed lehkab sõnniku ja õite lõhnast,
Muld must kui siid. Siin hool ja õnnistus.

Seal ajab kõrvits ennast laiali
Ja küüslauk peenra äärel nagu muru,
Seal kaalik, porgand kasvab priskesti,
Siit rohi kistud, kohendatud puru.

Ta hoolas olnud hommikuses vilus.
Nüüd vaevatasuks hiilgavam tal kroon:
Töösinus siin viljakandvas ilus,
Seal lillekuhi eemal nagu troon.

———

JUHAN LIIVI ELUST JA KIRJANDUSLIKUST TEGEVUSEST.

Andekas ja meeldiv Eesti kirjanik Juhan Liiv, kelle proosa- ja luuletöödest eelpool näiteid esitatud, sündis Alatskivil Tartumaal 30. mail 1864. Ta vanemad pidasid sel ajal väikest kandimehe kohta, kuid võtsid varsti rendile sama valla Oja talu, kus poeg Johannes — nii on ta ristitud nimi — vennastekogudusse kuuluvate vagade vanemate hoolel suureks kasvas. Ju lapsena oli tal nõrk tervis ja sellepärast oli tal meel enamasti nukker. Karjas käies ei võtnud ta teiste laste mängudest ja vallatlemistest osa, armastas üksi olla või mängides niisuguste asjadega tegemist teha, millest teised palju lugu ei pidanud. Üksildusele kalduval poisikesel ei olnud muud paremat ajaviidet kui raamatuid lugeda. Vanematest vendadest eeskuju võttes, hakkas ta Kodavere kihelkonnakooli kippuma. Esiotsa seisid vanemad vastu, ometi võitis Johannes lapseliku palvega nende südamed, ja ta viidi 1879. a. sügisel Kodavere kihelkonnakooli, kus vanem vend Jakob äsja õppimisega valmis saanud. Et vanemate kehvus ähvardas edasipüüdmise tee sulgeda, jäi õpihimuline noormees veel ühe lisa-aasta kihelkonnakooli õpinguid kordama ja saksakeeles ennast täiendama. Kirjanduse lugemisest tüdinud, läks ta vahel Peipsi kaldale, vaatas seal vaikset veevälja või jälle tormi puhul mässavaid laineid. Hiljem tõendas ta, et eneses ärganud ilumeele eest ainult Peipsi järvele ja koduküla karjametsale tänu võlgnevat.

Kui vend Jakob, kes oli Väike-Maarja kihelkonnas Virumaal kooliõpetajaks, kord haigeks jäi, astus Johannes talle asemikuks ja abiliseks. Siin hellitas ta lootust muusikale anduda, kuid tarviliste muusikariistade ja juhatuse puudusel pidi ta selle unistuse jätma. Nagu mitmes muus kihelkonnas sel ajal, töötas Väike-Maarjaski Aleksandrikooli abikomitee, mille koosolekuil peeti äratavaid kõnesid ja lauldi isamaalisi laule. Neist koosolekuist võttis Johannes Liiv elavalt osa. Siin räägiti sellest, kuidas C. R. Jakobson'i „Sakala“ eesti meelt lugejais õhutab, koolides ja kohtutes eestikeelt soovitab saksakeele asemel tarvitusele võtta ja rahvale omavalitsustes hääleõigust nõuda. Siin koguti vaimustusega raha ja muid andeid tulevase eestikeelse keskkooli tarvis, mida eestlaste priikslaskmise mälestuseks kavatseti Põltsamaal avada. Väike-Maarjas selgus Johannes Liivil isamaaline elusiht, ärkas armastus kodumaa ja rahva vastu. Et vend Jakob sel ajal ajalehtedes luuletisi avaldas, hakkas ka Johannes oma esimesi salmikuid kirja panema ja ajalehtedes avaldama.

Juhan Liivi katsed luulealal meeldisid ajaleht „Virulase“ toimetusele sedavõrt, et Liiv selle ajalehe toimetusse Tallinnasse ametisse kutsuti. Siit peale algabki Liivi ajakirjaniku-elujärk, mis okkaline ja täis võitlusi. Tööd andis see kutse küllalt, kuid pingutas närve, kurnas tervist ja tasus vaeva halvasti. Oli Liiv poolteist aastat Tartus Hugo Treffner'i erakoolis oma haridust täiendanud, peab ta olude sunnil jällegi ajalehe-toimetuse liikmeks hakkama. Kaks aastat on ta „Sakala“ abitoimetaja Viljandis, siis saab ta 1890 „Oleviku“ toimetuses Tartus koha. Nagu enamasti kõik andekad inimesed, oli Liiv loomult kärsitu, ei lepi kauaks oludega ega ümbrusega. Ta otsustas kirjaniku-ande peale oma tulevikku rajada, lahkus „Oleviku“ toimetusest ja tahtis Tartus ennast kirjatöödest elatada. Jutukesed, mis Juhan Liiv pealkirja all „Kümme lugu“ avaldas, nagu „Peipsil“, „Muldmäe Mats“ ja „Punasoo Mari“, võitsid sedamaid arukamate lugejate lugupidamise, kuid kirjanikku ei suutnud raamatute kirjutamine sel ajal ülal pidada. Nii ilusad jutustused, nagu „Käkimäe kägu“ ja „Vari“, mis Liiv iseseisvuse õnne maitstes lühikese aja jooksul kirjutanud, võisid alles pärast pikka ja vaevalist kirjastaja otsimist trükis ilmuda ja ei pandud neid esiotsa tähelegi. Selleaegseid elamusi kujutab ta jutukeses „Esimesed kirjaniku-tundmused“.

Närvinõrkusega oli noor kirjanik juba mõnda aastat võidelnud. Teda vaevas peavalu, nõrkus ja hingetus rinnus ning unepuudus, kuid kõige rängem oli Liivil see kanda, et kirjastajad ja lugejad ta teoste õiget väärtust ei tundnud ja neid tuli poolmuidu käest anda. Selle tõttu sattus Liiv suurde ainelisse kitsikusse. Toitmisolude halvenemine ning puhkuse puudus nõrgestas lõplikult ta tervise, ihuliselt ja hingeliselt murtud, lahkus ta 1893 Tartust ja läks, nagu ta seda ennegi sagedasti teinud, maale vanemate juurde rahu ja kosutust otsima. Ärrituste ja puuduliku ravitsuse tagajärjel tabavad teda raskemeelsuse tujud ja viirastusetaolised meelenõrkused. Paar aastat põeb ta Tartu närvikliinikus, näib pisut paranevat, kuid siit pääsedes on ta veel rahutum ja kärsitum kui enne, ei lepi ühegi perekonnaga ega seltskonnaga ühte. Juhan Liiv oli vaimuhaige, kuid ta haigus ei olnud harilikku laadi. On silmapilke, mil Liiv nagu pilvede vahelt paistev päike isesugust vaimuteravust ja vaimuselgust ilmutab. Niisugustel heledatel silmapilkudel on ta oma kõige ilusamad tundelaulud loonud ja sügavmõttelisi väikejutte üles tähendanud, näit.: „Ilus suvepäev oli...“ ja „Ega me ometi sellepärast vihased ole!“ Et puudust kannatav

ja põdur kirjanik kellelegi koormaks ei oleks, lasksid sugulased ta Alatskivi vallasantide kirja üles võtta... Liivi õnnetut saatust kuuldes hakkas seltskond teda tähele panema ja talle vähesel mõõdul abi pakkuma, kuid kirjanik oli ülihell, ei tahtnud abi vastu võtta ja haavus kergesti. Liivi piinas esmalt tagakiusamise kartus, mille mõjul ta nagu hirmunud lind kohast teise rändas ja närvesöövat kaja arvas kõige vähemates häälitsemistes, näiteks kella tiksumiseski kuulvat. Elu lõpu poole muutus tagakiusamise kartus suurusehullustuseks. Liiv pidas ennast keisripojaks ja unistas troonist, mis teda Poolamaal ootavat. Ta suri tiisikusse 1. detsembril 1913 ja maeti Alatskivi surnuaiale, kus kümme aastat hiljem „Teguri" töölised ja juhatus ta hauale nägusa mälestussamba püstitasid.

Ehk küll Eesti rahvas Juhan Liivi oli ära unustanud, on Liiv Eestit kuumemalt armastanud kui vaevalt keegi teine seda suudaks. Liiv õpetas isamaad õieti armastama; mitte kõlavate sõnadega ei tule seda teha, vaid ennastohverdava teoga. Nagu mesilased kõuepilve tulekul rahet mikski pannes saagiga mesipuu poole tõttavad (vaata luuletis: „Ta lendab lillest lillesse". Eesti lug. V õppeaasta) nii ihkas tema hing raskel ajal isamaa poole; surma põlates tarvitas ta oma viimast elujõudu Eesti luulevara rikastuseks. Armastuse, truuduse ja aususe sidemega ja venna südamega tahaks ta õnnetut, lõhutud Eestit ühte köita. Ja kui Tallinnas „Estonia" teatrihoone üles kerkis ning ehituseks veel andeid edasi korjati, jäi kehv kirjanik Tallinnas viibides „Estonia" hoone ette seisma, tõmbas oma kuue seljast ja tahtis seda isamaaliseks ohvriandeks tuua, sest et tal muud ei olnud annetada.

KÄKIMÄE KÄGU.

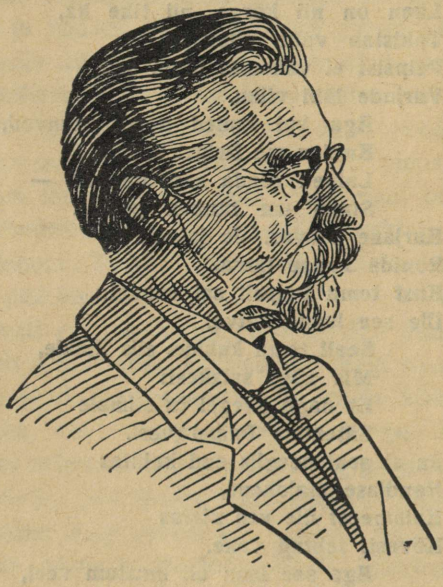
Juhan Liivi mälestuseks.

Päikene paistis nii palavalt,
Käkimäel kukkus kägu.
Karjane vaatas kase alt,
Igatsust helkis nägu.
Oleksin kägu, siis tõuseks ma
Käkimäe kuuse latva,
Kust mina Peipsit saaks vaadata
Üle see laane katva.
Käona siis kukuksin ilmale,
Mis ma näen salakesi,
Kui nagu peegel mu silmale
Sätendab Peipsi vesi.

Olen nii noor, ei veel jaksa ma
Ronida kuuse latva,
Kust mina Peipsit saaks vaadata
Üle see laane katva.
Laan on nii kõrge, nii tihe ka,
Takistab vaba pilku,
Peipsist ei vähemat täppi saa
Varjude läbi vilku.
Aga kui tuuled need puhuvad,
Kuulen ma Peipsi hüüdu,
Lained randa seal uhuvad —
Sinna ma tunnen püüdu.
Karjane kasvas. Ju jaksas ta
Ronida kuuse latva,
Kust tema Peipsit sai vaadata
Üle see laane katva.
Sealt tema kukkus siis ilmale,
Mis nägi salakesi:
Et nagu peegel ta silmale
Sätendas Peipsi vesi.
Ja et seal peeglis end kujutas
Randlase majakene,
Kalameest üle vee ujutas
Kõvasti tehtud vene.
Aga see laan oli mustem veel,
Kui oli endisel ajal,
Järjesti haudus ta tige meel
Varjusid mäe rajal.
„Näe, laanest venimas otsatu
Varjude pime kari,
Päästa end, kägu! oh uppus ju
Käkimäe kuuse hari."
Ei enam kukkujalt kuule häält,
Surnud on Käkimägi.
Varjusid tõrjuda käo pealt
Ei või ka Peipsi vägi.
Unustand kägu on koguni
Need, kellel' korra ta kukkus,
Kas siis kõik tänagi täiesti
Kukkuja vastu hukkus?
Eks tema kukkunud ilmale,
Mis nägi salakesi:
Et nagu peegel ta silmale
Sätendas Peipsi vesi.
Ja et seal peeglis end kujutas
Randlase majakene,
Kalameest üle vee ujutas
Kõvasti tehtud vene.

Gustav Suits.

August Kitzberg.

PÜVE PEETRI RIUKAD.

A. Kitzberg'i külajutt.

1.

„Püve Peetri riukad!“ Jumala eest, see mees oli tükke täis nagu viljapea teri, kuidas ma siis teisiti pean ütlema? Kolm tütart pani mehele, ilma et punast krossi kaasraha valmis oli seismas. Kas sellega saab mõni teine toime, kellel ei ole riukaid?

Püve talu seisab keset Mulgimaad. See on üsna halb lugu, et selle nõndanimetatud Mulgimaa kindlaid piire keegi ei tea ja kodumaa kaardilgi neid ei seisa! Ühe teada on Pikasilla parvest üle tulles maa siinpool parve kõik selge Mulgimaa, teised teevad vahet Pärnu- ja Viljandimaa vahel — mine võta kinni, missugune see päris eht Mulgimaa on, — see, millele Holstre, või see, millele Abja keskkohaks. Abjakad muidugi nõuavad mulgi nime tingimata enestele, sest Abjas on Mulgi

nimeline talu, kust „ajalooliselt“ esimene mulk Tartumaale olevat läinud, tartlase tare läve ette seisma jäänud ja käest äragi ostnud Tartu velle talu. Pärast olevat sellele esimesele mulke järele ränanud kui rahet, ja ikka Tartumaale talusid ostma. Sellest olevatki Mulgi nimi sündinud, esiti sõimu-, pärast aunimi.

Vakuste külas seisab Püve Peetri talu, ja Vakuste küla mehed on esimesed üle valla. „Elud-majad“, nagu meie pool üteldakse, on neil kõigil ehitatud, marja-aiad istutatud, linu kolgivad nad hobusemasinatega, s. o. hobustega käima pandavate masinatega, ka kive ei leia nende põldude pealt enam koeragi visata. Neil on, sest et talud lähedal koos seisavad, üle hulga rehepeksumasingi soetatud, ja nad peksavad oma vilja auruga. Mõned peremehed räägivad juba ühispiimatalituse sisseseadmisest, — asi ehk oleks juba ammugi teoks tehtud, aga — Vakuste küla perenaised on asjale kangesti vastu. Nemad kardavad õigusega või ja piima koduse äratarvitamise kitsendust, ja — millest peavad nad siis tulevikus veel „korpe“ tegema? Ning oma korpide poolest on Vakuste küla perenaised kuulsad: nende korbid nagu sulavad suus. Ja ilma paksu piima ja võita ei saa ometi häid korpe teha. Mannapudru appivõtmine on ju selge jumalaanni võltsimine.

„Püve Peeter!“ Mõni ehk mõtleb, Püve Peeter on mõnest vanast, ajaloosse üles tähendamata jäänud ajaloolisest Eesti perekonnast pärit, mil eestlased alles oma lastele lindude ja loomade nimed andsid, sest mulgikeelne „püvi“ on ju kirjakeeles „püü“, „põldpüü“. Kuid — vale puhas. Selle priinimega on lugu seesama, nagu kõigi muude Eesti priinimede saamisega.

Püve Peetri isaisa olnud metsavaht ja kange mees „püvesid pillitama“, s. o. väikese luust vilega püü häält tegema ja linde püüdma; sellepärast antud temale ka nimeks Juhan Püvi.

Püve Peeter oli, nagu inglased ütlevad, *self-made-man* [1]), ta oli ise enesest mehe teinud, ise raha kogunud, ise talu ostnud ja peremeheks hakanud. Vanematelt pärinud ei olnud ta midagi. Isaisa oli küll metsavaht olnud, ja metsavahti arvatakse ikka natuke raha koguda võivat, aga Peetri isaisa ei olnud enesele midagi kogunud. Ta ei olnud sellest rahva hulgas valitsevast arvamisest lahti saada jaksanud, et metsavargus vargus ei ole, vaid et mets on kõikide päralt. Nõnda oli ta ilma loata puuvõtjaile sagedasti läbi sõrmede järele vaadanud ja hea kõhutäie ja suutäie viinaga ennast alati lasknud lepitada. Kord oli ta naabri juures tuliuue, kõige sirgemaist ja pikemaist roovikuist kopliaia leidnud. Et naaber mõisast puutähte ei olnud toonud, oli ju selge, et roovikud olid nõndaütelda varastatud. Kuidas oli metsavaht karjunud ja sõimanud ja ähvardanud asja mõisas üles anda! — „Jäta,“ oli naaber vaigistanud. — „Jäta, jäta,“ pahandanud Püvi, „sa ütled: jäta! Kelle pea peale? Ppuhas see ppunane ppedajas!“ oli Püvi

1) (ütle selfmeidmän) inimene, kes omal jõul midagi tähtsamat saavutanud.

karjunud, avaldades oma täit põlgust sellega, et iga sõna peale pani kahekordse rõhu. — Aga leppinud oli ta siiski. — Säärased leppimised aga olid tal viimaks ameti ja koha maksnud, ja metsavahist ja tema pojast olid jälle saanud teomehed.

Pojapoeg aga, meie Püve Peeter, oli juba noorelt olnud nikri peaga mees, esiti mõisas puusepa-ametit pidanud ja pärast vallas maju hakanud ehitama. Nõnda oli ta enesele mõnegi hea kopika kogunud.

Iseenesest oli Peeter aeglase loomuga, aga kaval ja visa. Ta au oli ta habe. Peeter oli lüheldane mees, aga ta habe oli pikk, iseäranis suur ja pikk. See kattis kogu rinna. Kui Peeter tuulise ilmaga kodunt läks, pidi ta habeme alati vesti alla panema, muidu oleks see lainetamine talle igal pool tülinaks ees olnud.

Habe oli, nagu üteldud, Peetri au. Igal pool äratas see habe tähelepanu, ja kogu Vakuste küla oli oma habemiku peremehe peale uhke.

Kui ma juba kaks korda ütlesin, et habe oli Peetri au, siis oli mul sellega täitsa õigus. Habeme tõttu oli Peetrist saanud peremees. Oleks Peeter juba noorelt hakanud oma habet kärpima ja lühemaks lõikama, nagu tegid teised, vanemad mehed, kes iga laupäeva õhtul saunast tulles habet kääridega pügasid või ta koguni noaga maha nühkisid — Peeter oleks ehk alles praegugi olnud puusepp. Asi oli aga nõnda tulnud: Peetri habe oli kasvanud ja pikaks saanud ja talle ta puusepa-ametis tülikaks hakanud saama. Lühendada ta teda ei raatsinud, aga habe oli palgi tahumise juures juba kirve ette jääma tikkunud, ja mõnegi korra kruupingi juures oli Peeter oma habeme pingi vahele kruvinud. Just habeme pärast oli Peeter ameti ja elukutse muutmise peale hakanud mõtlema, ja — ilusa habeme pärast oli ta mõisahärrale meeldinud ning see temale vähese sissemaksuga talu müünud. Seepärast hoidis Peeter oma habet pärast veel enam kui enne.

Mõni ehk pahandab, et ma Peetri habemest nii palju räägin ja tema riugastest veel mitte sõnagi. Ja, aga — ega sel ajal ju Peeter veel riukaid täis olnudki, neid õppis ta alles pärast, ilma käest, kui tal kui ametmehel tuli paljude inimestega kokkupuutumist ja — kohtute ja ametikohtade eestubades ootamist ja konutamist. Need kohtute ootamistoad olid ju selged rahvaülikoolid. Üks teadis üht ja teine teist rääkida; seal tehti kõige lollemgi targaks, miks siis mitte Peeter, kellel oli juba loodud kaval pea.

Habeme tõttu oli siis Peetrist saanud peremees. Esiotsa oli asi kaunisti läinud. Peeter oli iga kõlbliku maalapikese adra alla pannud, ka marja-aia üles kündnud ja lina sisse külvanud, igale poole muudkui lina! Pärast, kui linade hind langes jäädavalt, oli Peeter mõisamaksudega taha jäänud, ja asi tema taluga oleks ehk juba halvasti läinud, aga — Peetril oli enne kui pärast õnne: Peetrist sai vallavanem, ja vallavanem leiab oma maksudega ikka nõu.

Peetrist sai vallavanem ta tütarde tõttu. — Küll ma räägin.

Peetri naine oli varakult surnud, aga talle kolm pea ühevanust tütart — aasta ja paar ei tee ju suurt vahet — järele jätnud. Oh, need tütred, — suu kisub vett jooksma, kui nende peale hakkad mõtlema. Ühesugused ilusad kõik, parajad pikad, parajad paksud, siniste silmadega ja punaste paletega, ilma tedretähtedeta, ilma rõugearmideta, viksid, virgad, ja viisakad — kõik kolm nagu — „ainukesed“ lauluisa Kreutzwald'i laulus.

Vakuste küla poiste ja noormeeste suud jooksid ka vett, kui nad Püve Peetri tütarde peale mõtlesid. Tuli õnnis laupäeva-õhtukene, kallis videviku ajakene, juhtus Hans Jürile ehk Jüri Jaanile tänaval vastu, — kohe oli küsimine lahti:

„Koes sia täempe lääd?“

„Sinnasamas iki.“

„Koe sinnasamas?“

„Mia lubasi püvesid pillitem' minnä.“

„Mia tule kah, lääme!“

Ja ühel meelel seadsid mehed sammud Püve Peetri talu poole.

Seal tehti alati „simmanit“ ja tantsiti ka. Ja Püve rahvas ei olnud sugugi uhked, ei teinud vahet perepoja ega palgalise vahel: iga viks noor inimene võis tulla ja rõõmus olla ühteviisi. Peeter nimetas vahet tegemata igaüht väimeheks.

Vakuste küla poisid ja noormehed hoidsid alati ühte ega olnud nende vahel ilmaski tüli ega pahandust. Enne oli „kulka“-mäng neid koos hoidnud ja olid nad laupäeva- ja pühapäeva-õhtuti kõigi vanemate inimeste meelehärmiks üheskoos kulkat löönud mis laksus; pärast, kui mäng moest ära oli jäänud, ühendas noormehi Püve simman.

Tuli siis vallavanema valimine, — kelle paremini pidid noormehed vallavanemaks valima kui Püve Peetri? Lahke mees ta ju oli. „Elagu Püve Peeter!“ kõlas juba enne häälte võtmist lausa; see oli avalik, et Vakuste küla mehed oma hääled Peetrile annavad. Teisedki jäid mõtlema. Ja mis selle Peetri juures siis oli laita? Mitte midagi, mees kui kõik teised. Habeme poolest oli ta veel kõige ette ja võis vald uhkustki teha. — Õhtul oli Peeter suure häälteenamusega vallavanemaks valitud. Oma habeme ja tütarde tõttu. Sest nagu tütred noortele, meeldis habe vanadele.

Ei Peeter ega tema tütred läinud uue au ja ameti tõttu uhkemaks, vaid jäid, nagu nad olid. Peeter ei saanud ametiga ka rikkamaks, niisama kui tütredki isa ameti tõttu mehele ei saanud. Ilu poolest oleks neid võtnud iga mees, kuid — Mulgimaa noor peremees tarvitab alati naisega koos ka kõlisevat raha — vendadele ja õdedele välja maksa, ja raha Peetril anda ei olnud, see oli teada. Ja talusulasele minna peretütre süda ei raatsi ega au luba.

Tiina, Miina kui Liina — õieti oli kõige noorema nimi Leeni, aga riimi pärast ja et ta masinaga õmbles, hüüti teda Liinaks — olid kõik kolm — parajas meheleminemise eas. Aga kui Tiina —

kõige vanema — käest küsima läksid: „Tinsi“, — Vakuste küla noormehed ei ütelnud kunagi Tiina, Miina või Liina, vaid alati hellatades Tinsi, Minsi ja Linsi — „Tinsi, millal sa ka pulmad teed?“ siis oli kohe vastus käepärast: „Noh, küll saad näha, et minugi aknasse kord päike paistab.“

Peeter oleks ka ehk tütardega aegapidi nõu leidnud ja ameti kuulsuse tõttu nad mehele pannud, ja kõik oleks hästi olnud, aga — mis ütleb laulusalmike? — „Ei midagi ilmas jää kauaks!“ Ka vallavanema amet ei jäänud Peetri kätte kauaks. Vallal tuli vaja uut vallamaja ehitada, mõisahärra kinkis selleks tüki maad ja materjali, aga — Vakuste külast koguni eemale, Pära külasse, hästi kõrtsi lähedale, ja — volikogu ehitas kõige vallavanema vastuseismise kiuste vallamaja sinna.

Ning nüüd tõusid Pära küla mehed üles ja ütlesid: „On vallamaja Pära külas, siis olgu ka vallavanem Pära külast.“

Ja valitigi Püve Peeter lahti ja vastne vallavanem Pära külast.

Ja ei veel sellega olnud mõisahärra viha lepitatud. Peeter kutsuti mõisa ja kuulutati talle, et ta aasta jooksul tahajäänud talukapitali-võla, tuhat viissada rubla, ära peab tasuma, kui ei taha, et kohtu haamer lööb kolksu. Või nüüd mõisahärra ise nii tige mees oli, — tühi ei teadnudki midagi ei mõisa ega valla asjust, — puha valitseja-isanda ettekaebamine.

Nõnda seisid lood-järjed. Peeter ise, visa ja kaval, nagu ta oli, ei lasknud märgata, et tal vanasõna järele vesi päris oli ahjus, aga Tinsi, Minsi ja Linsi ilusad peakesed olid norus. Peetril oli ehk ametiajast veel muidki auke jäänud tasuda, aga või seda ilm teadis. Hädavaevaga sai ta vallakassad ära anda — au jäi alles küll, aga — tasku oli tühi.

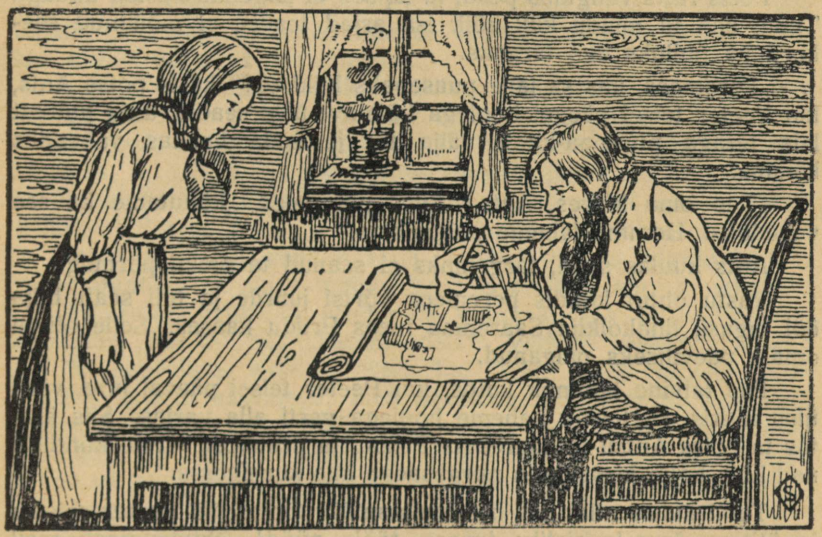
Ma olen näinud mõndagi kukkunud kõrgust, lahtilastud vallavanemat, kõik olid nad ameti äravõtmise puhul õnnetud ega teadnud enam, kuhu end jätta ja mis oma prii ajaga peale hakata. Nad läksid — kõrtsi! Teine lugu on muidugi nende ausate meestega, kes end ise õigel ajal ametist oskavad lahti ütelda; tublit meest ei riku ka valla-amet. Peeter nüüd küll ise ennast ametist lahti ei olnud ütelnud, aga kui ameti äraandmise asjad kõik toimetatud ja Peeter jälle prii mees oli, — kõrtsi ta ei läinud. Paar päeva oli ta küll kui haige, ei maitsnud talle söök ega jook, siis aga asus ta tasahiljukesi oma talu töö juurde.

Kui neid öid ei oleks olnud! Need olid Peetrile nuhtluseks: und ei tulnud silmi! Peeter vaevles ja vaevles voodis ja viskas ennast küljelt teisele. Tiina, kes seda tähele pani, arvas isa voodis — punasevatimehi olevat ja oli ühel päeval kõik voodi piluvahed keeva veega läbi leotanud — ei paremat ühtigi, Peetri vaevlemine kestis edasi.

Ta oli mõtetega käima peal, kuidas ta iseennast pidi aitama, mõisaga toime saama ja tütarlastele sündsad mehed leidma.

2.

See oli ühel hommikul vara enne koitu, kui Peeter krapsti mõlemate jalgadega korraga voodist välja kargas, lambi põlema süütas, imekähku riidesse pani, siis tütre Tiina voodi ette astus ja ütles: „Tiina, võta kasukas ümber, pista tuhvlid jalga, võta latern ja too mulle aida juurest kaarditoru mäele.“ Suurte silmadega jäi Tiina isale otsa vaatama. „Mine, mine, Tinsi, ära muretse midagi; sügiseks teeme sulle pulmad, küll sa näed,“ vastas isa.

Tiina kõheles veel vähe, isa nõudmine ja tõotus olid tema meelest natuke veidrad, aga mis ta pidi tegema! Ta läks ja tõi kaarditoru ära.

Seni otsis Peeter lae vahelt oma vana, suure, raudse puumeistri-sirkli üles. See oli aastate jooksul küll õige roostetanud, aga — sirkel oli ta ometi. Peeter katsus teda natuke puhastada, laotas siis Tiina toodud talukrundi-kaardi enese ette lauale laiali ja hakkas selle kallal sirkliga mõõtma. Mõõtis ja sirgeldas ja mõõtis jälle. Viimaks lõi ta jalakannaga vastu põrandat: hea nõu näis leitud ja Peeter oma plaaniga rahul olevat. Küünega tõmbas ta kaardile ühe nurga peale, kus punast, halli ja rohelist värvi ühevõrra peal oli, kriipsu risti üle, rullis siis tasakesi vilet lastes kaardi jälle kokku ja pani torusse tagasi.

Tiina oli kõike seda rahulikult pealt vaadanud. „Isa, mis plaani sa pead?“ julges ta viimaks küsida.

Peeter tegi kavala näo, silitas habet ja vastas: „Ära küsi palju! Nagu ma ütlesin, sügise teeme pulmad!“

Tiina naeratas nukralt.

„Mine ikka, Tiina, miks sa nukker oled? Pea aga veimekirst valmis! Küll sa näed, ma ei valeta. Nüüd aga mine, aja poiss Ants üles ja lase mulle hobune rakkesse panna. Seni kui ta hobust seab, otsi mulle süüa.“ —

Esimest korda maitsis Peetrile jälle toit. Siis sõitis ta minema. — Õhtuks oli ta linnast tagasi, tuliuus nurgasaag ja käiakivi kaasas.

Poiss Ants vangutas pead, ja lapsed ei julgenud küsida midagi. Tiina, ehk ta muidu küll kõik isa asjad teadis, ei mõistnud seekord ka hulluks ega targaks.

„Peremees, kas sa jälle puusepaks hakkad?“ küsis poiss Ants, kui Peeter teisel päeval hoolega käiakivi üles seadis, aida juurest laia teraga puusepa-kirve välja tõi ja seda hakkas vahedaks käiama.

„Too oma kirves, Ants,“ ütles peremees, „kõhutame ka see vahedaks. Homme läheme palgimetsa.“

Ants kuulas sõna, targemaks ei saanud ta ometi põrmugi.

Vastu õhtut kõndis peremees kõrtsi juurde ja tuli sealt hilja ööl tagasi, linakolkija Saaremaa mees Priidu kaasas. Selle oli ta omale päeviliseks palganud.

Ilus talvine hommik koitis, kui Peeter teisel päeval juba vara üles tõusis, riietus ja habeme hoolega vesti alla varjas. Siis äratas ta poiss Antsu ja Saaremaa Priidu, ja pruukosti järele kõndisid nad kõik kolm kirveste ja nurgasaega alla kuusikusse.

Tubli kuuse alla, mis head seinapalki tõotas, jäi Peeter seisma ja ütles: „Jumala ristike juures, tööle nüüd! Õhtuks peab meil vähemalt kolmkümmend kuni nelikümmend puud maha lastud olema.“

„Seda küll,“ vastas Priidu ja märkis kirvega puu peale, kuhu esimesed hoobid pidid langema.

Ja siis kõlasid kirvehoobid läbi hommikuse õhu, nii et Vakuste küla vastu helkis. Kärisedes tungis saag sügavamale ja sügavamale, kuni puu vaaruma lõi ja suure praginaga langes.

„See oli esimene!“ hüüdis Peeter ja pühkis käisega higi otsa eest. Värske vaigu lõhn levis laiali.

Juba tuli järgmine puu käsile, siis kolmas. Vakuste küla rahvas jooksis välja õue kuulama, mis imet seal Püve kuusikus sünnib. Kui raiumine ja saagimine veel ikka järele ei jäänud, tõmbasid paar naabrimeest kasukad selga ja astusid uudishimulikult kopli poole vaatama, mis seal lahti.

Suu ja silmad pärani, pidid nad nägema, et Peeter Antsu ja Priiduga kuusikus juba väikese raiesmiku oli sünnitanud.

„Tere ja jõudu! Mis pagan sulle meelde tuleb, Peeter, kui sa kuusiku maha raiud?“ küsisid nad.

„Tere, tere, jõudu tarvis!“ vastas Peeter ja äigas käega üle rinna. Ta oli unustanud, et habe oli vesti all, ja habet siluda oli tal ju pruuk.

„Mis nälga sa taga ajad, kui sa metsa rahule ei jäta? Kogu küla tuulevari ja ilu. See temp jäta küll tegemata.“

„Ilu ees, ilu taga,“ vastas Peeter. „Või mina nälga nõnda taga ajan kui nälg mind.“

„Tühi jutt; kes teab, mis sulle jälle meelde tulnud. Mis sa siis nende palkidega tahad tegema hakata?“

„Ei tea isegi veel,“ vastas Peeter ja võttis kirve, et jälle tööle hakata, „kas saab saksa saunakene või saab orja onnikene. Saab ikka kõike, tulepuud ja tarbepuud.“

Mehed vaatasid veel, kuni jällegi palk maha pragises; siis hakkas neil külm ja nad kõndisid tagasi kodu poole.

„Ju teda meest häda taga ajab,“ rääkisid siis Vakuste küla inimesed, ja sellega oli asi nende juures lõpetatud.

Peetri juures aga hakkas alles asi. Sest varsti teadis rahvas rääkida: „Peeter ehitavat omale „sulastetare“ või „rendimaja“. Ta tahtvat pool talu rendile anda. Mõned teadsid koguni ütelda: Peeter minevat ise uude majja elama ja andvat talu väimehele.

Ja Peeter hakkaski rendimaja ehitama, alla piirile, nõndanimetatud „kandi-“ ehk „ääremaadele“. Väikese rehega eluhoone tegi ta, rehealuse, aida ja lauda ka. Kaks ilusat väikest tagakambrit, suurte akendega, laudpõrandate ja punnitud lagedega. Pliidiga kööki ei maksa rääkidagi, saksem värk kohe kõik. Kaevu ei olnud vaja kaevata: otse toa taga immitses kalda seest selge allikas välja: pütt maa sisse ja — valmis. „Päris ilus siin elada,“ ütles igamees, kes uut asundust nägi.

Suve jooksul sai see kõik valmis. Peeter tegi ju suuremalt jaolt kõik ise, puusepa-amet ei olnud tal veel sugugi meelest läinud, ja kui Peeter sai korra tööjärje kätte, siis ta ei hoolinud, lõhkus teha nõnda, et higi tilkus. Ega ta ju aastate järele veel vana mees olnudki. Ja talu, põllutöö eest pidas tütar Tiina muidugi muret niisama kui enne, vallavanema-ameti ajal, mil Peeter ju ka talupidamisest palju midagi ei teadnud. Need paarsada rubla, mis ehituse juurde laudade ostmiseks tarvis läks, need muretses Peeter ka kokku. Naabrid laenasid, sest või Peeter seda suure kella külge läks riputama, et talle mõisas tahajäänud kapitalivõlg üles oli üteldud.

Suve jooksul arendas Peeter ka rendimaja põllupiirid, jagas oma paraja jao põldu ja heinamaad uue koha juurde. Isegi kaardi laskis ta teha, — noor metsasaks, õppija eesti mees mõisas, oli talle hea sõna ja mõne rubla tasu eest kõik ilusasti kaardipaberile üles tähendanud.

Ja mis veel kõige tähtsam: suve lõpul hakkas Püvel kosilasi käima, päris tõsiseid kosilasi. Jutt oli laiali läinud, et Peeter kodu-

väid otsivat — kolmandast ja neljandast kihelkonnast käis tahtjaid ja kuulajaid. Talu oli hea, ja Tiina asi oli kindel, et koht esimese tütre õiguse pärast Tiina oma pidi olema — Tiina oli tubli matsakas tütarlaps; mis seal siis pidi puuduma?

Peeter ei salanud ka küsijaile ja kuulajaile sugugi, mis tingimustega ta talu ja tütre ära annab. Väimees võtku mõisa ja krediitkassa võlg oma peale, maksku teistele tütardele, kui mehele lähevad, kummalegi tuhat rubla välja, andku äiale surmani uue rendikoha maad pidada või jälle talu lauas prii ülespidamine ja viiskümmend rubla aastas tubakaraha. Isegi kaardi ja kontrahid tõi ta ette. Asi oli kerge üle näha. Talu maksis kuus tuhat rubla, sellest oli kolm tuhat rubla mõisa ära makstud, tuhat viissada rubla oli mõisa ja tuhat viissada rubla krediitkassa võlga. Nüüd muidugi oli talu oma kaheksa tuhat rubla isa ja poja vahel väärt, sest Peeter oli talus palju ehitanud ja põldu juurde teinud. Kui ka tulevane väimees talu kuue tuhande peale takseerib, on ometi võit tema pool, sest pool krediitkassa võlga oli ka juba aastate jooksul kahandatud. Väimees võis rehkendada, kuidas ta tahtis, — Tiina kaasavaraks jäi vähemalt tuhat viissada kuni kaks tuhat rubla. Et mõisa võlg oli kohe maksa, kellele Peeter seda läks nina peale kirjutama.

Väimehed ja kuulamaskäijad isamehed pidasid tarka aru ja takseerisid; laita see asi ju ei olnud. Ühed palusid mõtlemisaega, teised lubasid teinekord tagasi tulla. Sest ega üle põlve murta midagi, pea tehakse pilla-palla, targu tehakse tasakesi. Peeter ei ajanud kellelegi peale. Tal nagu suurt himu selle asja peale ei näinudki olevat.

Muud kui kanamune, noori kanu, pardipoegi ja muud sarnast peenemat kaupa ei saanud Tiina sel sügisel müüa midagi, — kulus kõik külaliste vastuvõtmiseks ära.

3.

Missugune seisus või klass rahvast annab koduväi kandidaate Mulgimaal?

Noh, peremeeste vennad, perepojad, kellele isa talu järele ei jätnud, vaid sularaha. Need on esimesed koduväi-kohtade otsijad. Nad valivad aga väga, nõuavad viie jalaga tallekest: koht peab olema suur ja hea, tütar noor ja ilus; äia ja ämma ärgu olgu olemaski, parem kui nad surnud.

Nad ei jõua igakord oma eesmärgile. Koduväi-kohad on enamasti võlgadega ja — väimeheks tahtjail ei ole sagedasti sularaha taskus sugugi valmis, vaid veel isa koha sees, venna käest väljapäritav. Vend ise otsib aga rikast naist, et isa päranduse osad saaks teistele kätte anda.

Teised koduväi otsijad on talupoiste hulgast. Tublid töömehed, kes oma kümme kuni viisteistkümmend aastat hobuse viisil orja-

nud, „hoidjad“ olnud, kes paremate aegadel sada kuni sada kakskümmend rubla aastas palka võtnud ja sellest kopikatki ei ole kõrtsi viinud ega mujale ära raisanud. Neil on vahest küll vähem raha, — aga see on neil taskus valmis, või ometi mõnel kergesti kättesaadaval kohal intressi kandmas.

Nad ei saa ka kergesti eesmärgile, sest et talutütred neid hästi ei taha.

Niisugune viimati kirjeldatud isik oli Jaan Jalakas, oma valla mees. Enese kogutud raha oli tal vähemalt üle tuhande rubla; see oli kogunisti linnas hoiukassas seismas, seda teadis igamees ja — vend Mats, Jumal rõõmustagu hinge, kes ka kange hoidja olnud, nüüd oli ta Jumala kohtu ees, ta oli talvel heinakoorma otsast külmunud maa peale maha kukkunud ja end rängasti seest ära põrutanud, selle haiguse kätte ka surnud — see oli Jaanile, teati ütelda, teist sedavõrt pärida jätnud. Teisi pärijaid ju ei olnud. Päritud raha nüüd küll enam ei olnud kui kuussada rubla, aga ilm teeb ikka kõik suuremaks. Muidugi oli Jaan nüüd selge kullahunnik, aga — raha võlgu kellelegi ei andnud, ehk küll palju tema juures otsimas käidi. „Mine siis, käi nendega kohut,“ ütles Jaan igakord, kui keegi ütles, miks ta raha linnas nelja protsendi peal hoiab, kuna ta taluobligatsioonide vastu igal pool kaheksa protsenti võiks saada. Kohut kartis aga Jaan kui tuld sest saadik, kui ta kord Laatsi-Jaaguga palga pärast kohut käinud ja õigust mitte kübetki ei olnud saanud. Kõik katkiläinud heinahangud, ärakaotatud hobuse-peatorgad ja laadapäevad oli Jaak tal kohtuga palgast maha tõmmanud.

Jaan oli õige ja otsekohene mees, töömees, nagu neid Jumal palju andku. Ta nõudis kõrget palka, aga orjas ka kahe mehe eest, ja see ei olnud tal raske, sest jõudu oli tal kahe eest. Tüli ei otsinud ta iialgi, ja kui talle väikest ülekohut tehti, lõi ta käega. Ega tema kirjatark olnud. Oma viis meelt olid tal ju kõik koos, aga iseäralist imet ta nendega ei teinud. Kui ta oli õige heas tujus, kordas ta vahest enese kohta salmikut, mida ta kellegi Kariste mehe käest postitee kõrtsis oli kuulnud ja mis talle õige meeldinud:

„Ma pole kirjasolkija
Ei tea ka, mis aabits —
Vaid olen linakolkija,
Mu tööriist on mu roobits.“

Ilus mees ta ei olnud, inetu ka mitte, oma kolmkümmend neli aastat sai talle pea turjale. Habet ta ei sallinud, vaid lõug oli tal alati sile ja käed olid suured ja tugevad. Riiete-uhkust ei ajanud ta sugugi: kamassid, nagu neid talupoisid kandsid, olid tema meelest läilad. „Massikandja om puha sõkelpüksi,“ oli alati ta ütlus, nii vähe õigust kui sel ütlusel ka oli. Jaan ise kandis künni ja töö juures pastlaid ja talvel kollaseid „kalavinskisid“ ja, kui

just pühapäev oli või vaja oli parema koha peale ja teiste hulka minna, ausaid kingsepa tehtud säärega saapaid.

Noh, nii kare kui Jaani välispidine inimene ka välja nägi, süda rinnus oli tal siiski soe ja alati veel soemaks löönud, kui ta vahel kiriku või välja paigal Tiinale vastu oli juhtunud. Tiinast teati ju ka, et ta oli „tööinimene", ja see'p see oligi, mis Jaani meelest maksis. Aga kust tema nüüd kui teenija inimene talutütre peale julges mõtelda; seda ei olnud Jaanile meeldegi tulnud.

Saaremaa Priidu oli see, kes Jaani oli erutanud. Tema oli ju pea pool suve Püvel uue ehituse juures puutööd teinud ja teadis Peetri plaane paremini kui keegi teine. Tema jah, v'a lakekoer mis ta oli, rahakopikat ta enese ümber ei sallinud, aga ega tal aru puudunud — tema oli Jaanile ütelnud: „Sa mine võta Püve Tiina ära, sul raha on, ja vana Peeter otsib koduväid. Paremat ei ole, vana Peeter läheb teiste lastega ise rendimajja elama, annab sulle talu ja tütre kätte — mis sa ootad."

Jaan naeris Priidule suu sisse niisuguse jutu peale — ega see jutt tal ühest kõrvast sisse ja teisest välja ka ei läinud. Seda sai mõtelda.

Jaan oli aeglane mõtlema; iseenesest ei oleks ta iialgi niisuguse asja peale tulnud, aga ega see Priidu nõu maast leida olnud. Mida enam Jaan mõtles, seda enam lõi ta süda kõdisema.

Pagana pihta, — Tiina, sellest oleks ikka asja, kui niisuguse kätte saaks.

Suurt iseäranis kavalat pead Jaanil ei olnud ja iseäralisi sõpru ka mitte. Lusti tal oli, aga kust otsast peale hakata? See oli see kupatus.

Aga hea nõu tuleb mõnikord üle öö. Kust asi välja oli tulnud, sealt oli vaja peale hakata. Priidu oli asja ettepanija, Priidut võis ju küsida lasta. Mis see maksis, suutäis viina. Saaks asjast asja, — hea, kui ei, või see oli Jaani süü, kui Priidu tühja lärmi tegi! Tema juttu võis igal ajal valeks ajada ja ütelda: kas mina võin vastata, mis Priidu joobnud peaga lobiseb.

Mõeldud, tehtud. Kui Jaan lähemal ajal Priiduga kokku juhtus, kutsus ta tema kõrvale ja algas juttu.

„Mäletad, mis sa mulle viimati ütlesid?"

„Ega ma tea," vastas Priidu.

„Püve Tiina pärast..."

Kohe oli Priidul tark aru käes:

„Nojah, sa mine võta Tiina ä'ä!"

„Sa mine võta ära! Ja, aga kas ta mulle tuleb?"

„Noo, kas mõne küsija suu peale juba oo löödud?"

„Aga ma ei taha seda häbi!"

„Mis häbi see oo, ega see häbiasi ole, see on kaubaasi. Ega sind ka maast ole võetud, olgu meest, kel on sinu vastu raha."

„Kuule, Priidu, sa võiksid Peetri käest nõnda ääri-veeri mööda küsida ja mulle ütelda..."

„Miks ei, ma küsin kohe. Ma ütlen otse: „Sa pane, Peeter, tütar Jalaka-Jaanile, on ikka mees mis mees!“

„Seda võid sa ütelda. Ja ära sa ilma täis puhu,“ kinnitas Jaan. „Jäägu meie eneste teada.“

Priidu tegi kavala näo. „Ä'ä karda, olen Saaremaalgi seda tööd teinud, ega ma Suurelmaal ka eksi. Küll ma toimetan, ega siis minu suu ka kuivaks jää.“

„Muidugi mitte,“ kinnitas Jaan ja surus Priidule kaks väikest hõbekest pihku. —

Ja Priidu ei olnud sugugi hooletu. Juba selsamal õhtul, pärast seda, kui hõbekesed kõrtsis lendu olid lastud, lookas ta Püve poole ja tegi Peetriga asjast juttu.

„Kas Jaan sind saatis?“ küsis Peeter.

„Just ta ei saatnud. Aga ma ütlesin talle: sa võta Püve Tiina ä'ä. Siis ta ütles: sa võid küsida.“

Peeter jäi mõtlema ja ei vastanud midagi. Aga kui Tiina tuppa tuli, käskis ta Priidule süüa otsida, ja suutäie viina tõi ta temale ka.

Priidu pale lõi hiilgama, ja kui Tiina jälle tuppa juhtus, hakkas ta selle käest kinni ja ütles:

„Tiina, Jalaka-Jaan käskis küsida, kas sa talle lähed.“

Tiina hakkas naerma: „Nonoh, Priidu hakkab õige kosjaisaks koguni.“

„Ä'ä naera ühti, Tiina; noor ja ilus ta ei ole, aga tal on kaks tuhat rubla.“

„Ja minul ei ole,“ naeris Tiina vastu, ja jutt oligi otsas. —

Kui Priidu ära oli läinud, oli Peeter ikka veel mõtetes. Ega laita see asi sugugi ole, plaanitas ta. Kaks tuhat rubla, seda maksis püüda. Tiina aga seisis akna all ja vaatas välja õue; mis mõtted tema peast läbi käisid, kes seda teab. Et Jalaka-Jaan kunagi ta järele käe võiks välja sirutada, ega seda küll unes ta meelde oleks tulnud.

„Mis sa õige mõtled, Tiina?“ küsis Peeter.

„Ma ei mõtle midagi; mis mul on mõtelda.“

„Selle Priidu jutu kohta?“

„Kuula nüüd joodik Priidu juttu, mis ta soe pea välja on mõtelnud.“

„Aga kui asjal põhi all on?“

„Ega ma siis Jalaka Jaanile ikka lähe.“

„Mis sel Jaanilgi viga? Töömees on, joodik ei ole.“

„Vana inimesekont...“

„Oo, veel vanemad saavad veel nooremad kätte kui sina oled. Kaks tuhat rubla, Tiina, see on raha.“

Tiina ei vastanud midagi, ta õhutas hingeauru aknaruudule ja kirjutas nagu unes sõrmega klaasi peale. Midagi ei mõtelnud, aga sõrm kirjutas tahtmata: 2000, 2000. Suur see summa ju oli; õhates astus Tiina akna alt ära.

Ja kui pärast, juba voodis olles, õdede vahel asjast kõne tuli, — Miina ja Liina tahtsid end kas või katki naerda, et Jalaka-Jaan Tiinat tahtvat. Tiina naeris esiti ka ühes, sai aga pärast päris pahaseks ja tõreles:

„Mis te's nõnda naerate?“

„See on ju ka naeru väärt.“

„Mis on seal nii naerda?“

„Ega sa siis temale ometi lähe?“

„Kes selle eest võib seista.“

„Kas siis paremat ei saa?“

„Ega ta ka õlekubu ega aganakott ole.“

„Talu sulane...“

„Kui ta talu kaasa saab, on ta peremees.“

„Ta on ju vana —“

„Küll ta minu kõrval nooreks läheb.“

„Ta ei ole ilus —“

„Oo, kui ma talle ilusad riided selga teen ja ise kõrvale istun, küll ta on siis ilus.“

Tiina hakkas selle vaidluse juures isegi uskuma, et Jaanil midagi viga ei ole, ja Miina ja Liina ei julgenud enam naerda, — õde rääkis nii tõsiselt.

Peeter aga, kui lähemal pühapäeval sai Jaaniga kiriku juures kokku, kutsus Jaani oma poole külla.

Ja Jaan tuli. Paremad hilbud oli ta selga pannud, saapad mustaks rasvanud, siidrätiku kaela sidunud, lõug oli nii puhas, et seal habeme põrmugi ei olnud näha, rõõm ja erutus ajasid vere paletele, — Jaan oli päris noor. Tiina ei osanud laita midagi, ja õed olid päris vait.

Pudel peenikest viina oli Jaanil taskus; selle pani ta häbelikult lauale. „Külakakert ka,“ ütles ta ja läks näost veel punasemaks.

Peeter oskas külalise kohe elava jutu sisse vedada, nõnda et kõik selle kohmetus kadus ja ta enda nagu kodus tundis olevat. Räägiti vastsest vallavanemast, linahindadest ja uuest karskuseseltsist, mis nende valda oli asunud; peaasja ei puututud sõnagagi. Alles pärast, kui juba oli söödud, joodud ja külaline mineku peale näis mõtlevat, küsis Peeter:

„Ma kuulsin, Jaan, sa tahtvat talu osta või?... Osta minu oma ära. Sul ju raha on.“

Jaan lõi jällegi näost punaseks ja hakkas kogelema.

„Sa oled tubli mees, Jaan,“ julgustas Peeter, „sinusuguseid kaineid töömehi ma armastan. Kui sa mulle väimeheks tahad tulla, mul ei ole selle vastu midagi. Tütreid mul ju on, vali ise, ja — laita nad ei ole, seda ma ütlen.“

„Kes siin laita tohib,“ sai Jaan vaevalt sõna suust.

„Seal on mu vanem tütar Tiina,“ rääkis Peeter edasi; „ütle ise, kas ta ei ole kui sulle loodud. Ma ütlen, ta on inimene; nõnda kuidas ta on, on ta hea.“

„Sul on õigus, peremees," kiitis Jaan järele.

„Ja talu saab temale," kinnitas Peeter. „Sa tead mu järge ise paremini, Jaan, kui ma seletada pruugin. Teistele lastele maksad kummalegi tuhat rubla, kui mehele saavad, ja asi sellega."

„Sul olevat ju mõisale ka veel maksa?" küsis Jaan argselt vahele.

„Noh, ega siis ometi kahe tuhande rublaga või Püve talu sarnast kohta tahta. Ja need kaks tuhat rubla ei ole ju ka kohe lauale panna, nendega on aega."

„See on õige kah, peremees," vastas Jaan ja küsis siis: „Aga sa oled ju alles noor; mis sa siis ise tahad tegema hakata, kui talu ära annad?"

„Mis noor!" õhkas Peeter. „Kas tead, Jaan, räägime kui mees mehega ja mina räägin sinuga kui isa pojaga, — salata ei ole midagi, sulle ma ütlen tõtt. Mulle tikub kehvus kallale, linad ei maksa — talu peale on uut, prisket elujõudu, töömeest ja värsket kapitali vaja, mina ei jaksa enam."

„Õige ta on," kiitis Jaan järele. Et Peeter nii avalik oli, see võitis Jaani usalduse.

„Minu poolt lööme käed kokku, Jaan," ütles Peeter ja sirutas talle käe üle laua vastu. Raud oli soe, teda oli vaja taguda.

„Aga mis Tiina ütleb?" kogeles Jaan.

„Seda võime kohe küsida," ütles Peeter, astus tagakambri ja tõi Tiina käe kõrval tuppa.

„Tiina," ütles ta, „Jaan tahab otsust, kas sa talle lähed."

Tiina juba ennegi lõkendav nägu lõi punaseks nagu veri. Ta oleks ära joosnud, aga isa hoidis teda kättpidi kinni.

„Tiina, mina..." Jaan tahtis midagi ütelda, aga ei saanud.

„Kuidas on, Tiina?" ajas isa peale.

„Jah!" libises häbelikult ja kärmelt üle Tiina huulte. Et jahsõna niisugusel korral nõuti, seda oli ta juturaamatutest lugenud.

„No siis on ju asi korras, ja teeme varsti pulmad," ütles Peeter. Tiina tahtis uuesti ära joosta, aga isa ei lubanud veel.

Jaan aga tõmbas särgikaukast tengelpunga. Kaks sajarublalist võttis ta välja.

„Siis ma maksan kohe kautsjoni sisse," ütles ta ja pakkus Peetrile raha. Seda ta teadis, nõnda oli Mulgimaa pruuk.

„Anna Tiinale, kui sa tahad," ütles Peeter, „siis leiad pulmapäeval jälle eest."

Tiina puikles rahasid võtmast, aga et isa ja Jaan peale ajasid, võttis ta nad vastu. Alles siis pääsis ta minema.

„Noh, Jaan-poeg," ütles Peeter, „nüüd oled sa mu poeg. Kolmapäeval läheme kohtumaja juurde ja laseme nööriraamatusse maha kirjutada."

„Kohtumaja juurde?" kohkus Jaan ära: kohut ta ei sallinud. „Mistarvis seda?"

„Sõge, see on ju sinu kasu pärast, et ma sind pärast ei petaks."

„Nojaa,“ ütles Jaan, „aga kohtumaja juures, kus Laatsi-Jaak peakohtumees on...“

„No kui sa ei taha, siis lähme mõisahärra juurde ja teeme tema juures kauba kindlaks. Kaardi ja kontrahid annan ma sulle kohe kätte. Sa maksa mõisa üks tuhat rubla sisse, siis on kõige kindlam asi, siis oled sa ise nagu talu ostja.“

See nõu näis Jaani meelest hea, sest liht Eesti mees usub oma mõisahärrat sagedasti enam kui kohut.

„Ja kunas ma siis kosja tulen?“ küsis Jaan.

„Ah mis,“ ütles Peeter, „see on vana muistse rahva komme,

meie oleme uue aja inimesed. Täna olid sa kosjas ja asi nudi. Millal te kiriku juurde lugema lähete ja millal pulmad teeme, seda võime teinekord rääkida, kui jälle tuled.“

Ega Jaangi osanud paremat midagi. Kõik see asi oli talle natuke liiga äkki tulnud, Jaan ei saanud sündmustele oma pisukeste ajudega järele. —

Videvik oli kätte jõudnud, Jaan tegi minekut. Ta oli nagu natuke segane; talle oli aega ja rahu vaja kõige üle selgemini järele mõtelda; siis oli parem, kui ta läks. Tiina ei olnud seal; Jaan märkas küll, et ilma Tiinat jumalaga jätmata ei sünni ära minna, aga mis teha: kui teda ei olnud, siis ta pidi niisama minema. Andis Peetrile kätt ja läks. „Tule varsti jälle,“ ütles Peeter talle lävel järele, ja Jaan kinnitas: „Küll ikka.“

Aga väljas pimedas eeskojas, kui Jaan käega kobas ja ukselinki otsis, tundis ta korraga kui sooja, õrna, inimese hingeõhku enese ümber lehvivat. Enne kui ta sai mõtelda, märkas ta,

et talle midagi kasuka karmanisse topiti. Ta rabas käega katsuda, ja sai pehme, tuksuva võõra käe omale pihku. Tiina seisis just rinnu ta ees ja mähkis kahe käega talle pika ja pehme asja kaela ümber. Veri voolas Jaanile südamesse; ei tea, kust ta selle julguse võttis, aga enne kui ta isegi aru sai, oli ta käsi neiu piha ümber ja — suudki oleks ta andnud, kui Tiina häbelikult näo kõrvale ei oleks pöörnud.

Siis seisis ta väljas õues ja oli nagu uimane. Kaela ümbert leidis ta enesel suure peenikese valge salli ja karmanist paistsid kirju vöö ja kindad välja. Ta vaatas veel läve poole tagasi, aga seal ei olnud enam midagi näha! Õhates astus ta minema; ta märkas, et ei sünni tagasi minna, et ta pidi minema.

Tal oli säärane tunne, nagu oleks ta natuke jabur, nagu seisaks tema käsivars ikka alles neiu pehme piha ümber ja nagu oleks ta pale alles Tiina õhetavat palet puudutanud. Aegamööda, kui külm õhk palavat verd jahutas, jõudis ta alles järele mõtelda, mis oli sündinud, ja sai selle teadmisele, et ta nüüd oli peigmees. Ta tõmbas kingitud kindad taskust välja, hakkas neid vaatama ja nende ilu imetlema. Need olid küll tema jaoks natuke väikesed, aga või Tiinal oli selles süüdi, et tema käed olid nii suured. Kui hea aga oli lõuaga vastu pehmet, sooja salli nühkida!

Jaanile kippusid laulud peale. Tahtmata laulis ta:

„Ma pole kirjasolkija,
Ei tea ka, mis aabits —
Vaid tubli linakolkija,
Mu tööriist on mu roobits."

Kuid see laul ei olnud talle enam moka järele ega näinud enam ajakohane. „Peremees" ja „Tiina" — need kaks sõna mõlkusid tal meeles, neist tahtis ta laulu laulda. Aga kuidas sa nad lauluks saad!

Kuid kui mõni mõtleb, et tubli Eesti poisi ja linakolkija käes miski on võimatu, siis ta eksib. Vaevalt veerand versta oli Jaan mõttes edasi astunud, siis sirutas ta suu salli seest välja, algas uut laulu ja laulis:

„Ma pole mitte meremees,
Ei kolgi ainult linu –
Vaid olen taluperemees,
Ja Tiina see on minu."

4.

Jaan ehtis linna minema — pruudiehteid ostma ja raha pangast välja tooma. Peeter jälle võttis valla kantseleist venekeelse tunnistuskirja välja, et tema tõesti Peeter Püvi on ja et tal „õigus alles on kohtu juures aktisid teha", ja Tiina pani kodus

sigu aidusse nuuma peale kinni, — nõnda oli igaühel midagi tegemist.

Ühel reedesel päeval sõitis Jaan hirnuva hobusega Püvele, tõi paar pudelit „Kiievi lihvkat“ kaasa ja Tiinale terve sületäie kingitusi: siidrätikuid, undruku- ja jakiriiet ja suure pehme villase rätiku. Kõik oli kõige parem; ta ei olnud rahaga sugugi kitsi olnud. Terve kandam kohe. Tiina pani Jaani peenikest maitset asjade väljavalimises otse imeks ja õde Miina ja Liina olid Tiina õnne üle peaaegu kadedad. „Lihvka“ pudel võeti lahti ja joodi tervist.

Jaan ei olnud enam sugugi endine Jaan, oli otse julge ja agar mees, et ōtsi aga tema sarnast. Ta oli omale toreda täku ostnud, keda terve talurahvas imestas. Jaan pani Püve-Peetrile ette mõisa minna võlga tasuma, et järgmisel päeval Tiinaga „lugema“ võiks sõita, Peeter oli sellega nõus.

Mõisas oli ka õnne ja saadi kergesti härra jutule, ei olnud ootamist ega midagi. „Mis sinu tahab, Peeter?“ küsis härra. — Et ta Peetrile kapitalivõla ise oli üles ütelnud, seda ei olnud tal nähtavasti meeleski.

„Minu toob härrale tuhat rubla talu kapitali ära, aulik härra, ja tuleb ütlema, et see siin on minu tulevane väimees ja et ma talu temale ära annan.“ — Kui Peeter sakstega rääkis, püüdis ta järele rääkida, kuidas need ees rääkisid. Peetri meelest oli see peenike. Eks saksad teadnud muidugi paremini, kuidas eesti-keelt tuli rääkida.

„Sinu toob tuhat rubla?“ hüüdis härra hea meelega. „Kust sinu nii palju raha võtab?“

„Oh, aulik härra, kust mina nüüd nii palju raha võtab; väimees maksab.“

„Väimees maksab!“ hüüdis härra ja laskis vilet. „Ja sinu annab talu väimehele ära, Peeter?“

„Annab ära jah, härra!“

„Kas sinul enam teised lapsed ei omavad?“ küsis härra.

„Jah, on veel kaks lapsed, kaks tütart on veel!“

„Ja sinu annab talu ära ja neile ei annab pärandust?“

„Annab küll, aulik härra: väimees maksab kummalegi tütrele, kui mehele saavad, tuhat rubla.“

„Nõnda on õige,“ kinnitas Jaan ka omalt poolt.

„Jah, härra, pange aga nõnda kirja!“

„Küll minu peab meeles,“ ütles härra. „Maksab siis raha.“

Jaan ladus raha lauale. „Kirjutage, aulik härra, kviitung kohe minu nime peale,“ palus Jaan. Seda ettevaatust pruukida olid sõbrad talle nõu andnud.

„Kirjutage tema nime peale jah,“ kinnitas ka Peeter, ja nüüd kadus Jaani viimne kahtlus. Peeter oli õige mees: mis ta lubas, seda ta ka pidas.

Ja härra kirjutas ja andis kviitungi Jaanile.

„Elab siis ilusti ja ära mineb üksteisega tülli," manitses ta ja sirutas oma küünarnuki jumalagajätmiseks ja suuandmiseks meeste poole.

„Ei läheb," kinnitasid Jaan ja Peeter ja tegid selle tembu ära, et andsid härra kuuekäisele suud. Ega see ju midagi maksnud ja härral oli hea meel, kui seda tehti.

Koju sõites oli Jaan tusane ja Peeter rõõmus. Jaan oli tusane: raha, mida ta eluaeg kopika viisi kogunud, oli ära ja selle asemel ainult tühi paberilipakas tengelpungas ja — Miinale ja Liinale makstavad kaks tuhat rubla hakkasid juba muret tegema. Kust neid võtta! Tuhat kaheksasada rubla oli tal raha olnud, tuhat rubla oli nüüd korraga ära, kakssada rubla oli hobuse ja kingituste ostmiseks kulunud, — järel oli kõigest oma käes nelisada ja Tiina käes kakssada, kust võtta tuhat nelisada! Uus amet ja kohe uued mured. Kuri võtku, mõtles ta, see peremehe-seisus ei ole naljaasi. Aga kui Tiina pehme piht talle jälle meelde tuli, kohe lõi süda rõõmsaks. Saab mis saab, mõtles ta.

„Mis sa muretsed?" küsis Peeter, kes ta tuju tähele oli pannud.

„Need kaks tuhat rubla!" õhkas Jaan.

„Mis kaks tuhat?"

„Mis Liinale ja Miinale maksa on..."

„Juhm," ütles Peeter, „mis tema juba muretseb! Mõtle ometi ka, koht on nüüd peaaegu võlgadeta käes ja toob ometi midagi sisse. Ja kunas neid kahte tuhat ehk alles vaja on!... Küllap sellega ka nõu leitakse. Mõtle ometi, ilma võlgadeta koht."

See näitas Jaani meelest ka õige; ta hakkas nagu aru saama, et ta plaanid ja kavatsemised ikka sulasemehe kombel väga väikesed olid, — ta süda jäi rahulisemaks.

Kodus ootas neid Tiina juba praetud liha ja kanamunadega. Ja kus veel kohv ja koogid! Söö ja joo ja ela rõõmulan. Ja kaarditoru ja kontrahid andis Peeter Jaanile ka kohe kätte. Mis see inimese süda siis õige veel peab tahtma!

Ega Jaani enam täna ära minna küll lastud. Homme pidi ju kiriku juurde lugema sõidetama, mis siis veel ära sõita. Sellest ei lastud rääkidagi.

Ja kuhu pani Tiina Jaani magama? Ei tea, kas peab ära ütlema? Enda voodisse, paksudele patjadele, valgete linade vahele, kirju uue vaiba alla. Ise heitis ta õdede juurde.

Mõni ehk kärsutab nina. Saaremaa Priidu oleks aga ütelnud: „Ärge laitke midagi, see on nõnda meite mua mood."

Teisel päeval sõidetigi kiriku juurde „lugema", ja lähemal pühapäeval kuulutas kirikuisand kantslist: „Abielusse tahavad heita ja kuulutatakse täna esimest korda: pruut — Püve Peetri tütar Tiina Püvi, ja peigmees — talupoiss Jaan Jalakas. Kellel

midagi vasturääkimist, see tehku seda aegsasti ja olgu pärast vait.“

Püvel ehiti pulmade vastu. Tiinal oli tööd ööd kui päeva, — tema aknasse paistis ju päike. Miina ja Liina olid natuke nukrad, aga kui Peeter nad korra nelja silma all läbi pahutas, käskis mõistlikud olla ja kinnitas, et ta, nii tõesti kui ta Püve Peeter on, ka Miina ja Liina aasta jooksul mehele panevat, jäid õed rahule ja olid Tiinale igapidi tõsiselt nõuks ja abiks. —

Ühel hommikul pani Peeter mõnegi hea leisika linu reele ja sõitis linna, nagu ta lastele ütles — pulmaviina tooma. Veider oli aga, et ta kaheks-kolmeks päevaks ära jäi, ehk küll lähedal linnas ühe päevaga lahedasti ära sai käia. Tagasi tulles olid tal pulmaviinad tõesti kaasas ja kaval nägu oli tal peas, aga mis ta nii kaua linnas oli teinud, seda ta ei ütelnud, ehk küll Tiina kangesti päris. Miinale ja Liinale näitas ta aga isekeskis kaht suurt dokumenti ja ütles: „Näete, siin on teie kaasavara, kummalegi tuhat rubla. Kas nüüd loodate kosilasi või ei? Aga ärge sest Tiinale ja Jaanile midagi ütelge, ma ütlen neile parajal ajal isegi.“ Miina ja Liina pikemate uudishimuliste päriminste peale ei seletanud ta midagi selgemini, ütles ainult: „Lootke aga oma habemiku isa peale. Enam teada ei ole teil, lastel, vaja.“

5.

Mitte kaua pärast seda ilmus ajalehes järgmine kuulutus:

Teatus mõldritele.

Poissmehest mõldritele, kellel rahalist jõudu, juhatatakse wäga sünnis tuuleweski ehitamise koht, suure küla keskel; weskiweskit ei ole lähedal. Igasugust nõu ja abi antakse krundi omaniku poolt; on tulewiku kohta ka muud lootust. Selgemat teatust saab selle lehe toimetusest.

Vakuste külas palju seda lehte, milles kuulutus seisis, ei loetud, ja kus loeti, naerdi kentsaka kuulutuse üle. Kuulutuse avaldajat ei hakanud keegi arvama ega otsima. Asi oli sellega. —

Mõni päev enne pulmi kutsus Peeter Tiina tagakambri nelja silma alla, iseäralisele nõupidamisele.

„Laps,“ ütles ta, „varsti on nüüd pulmad ja peale pulmi ei ole meid enam üks, vaid meid on kaks perekonda. Meie peame lahku lööma, muidu ei ole kummalgi perekonnal hea elada. Sellepärast ma ka selle nõndanimetatud rendimõisa ehitasin. Paariks päevaks peale pulmi lähete teie Jaaniga uude majja elama,

kuni ma siis kas ise Miina ja Liinaga sinna elama asun, või kuidas me pärastpoole Jaaniga kokku räägime. Toimeta siis oma pulmavoodi ja kummut uue toa juurde. Viime aga sinna ka lehma ja paar lammast, leivajahu, tangu, herneid ja ube, soola ja kõike kraami, nõnda et seal lahedasti elama võib hakata. Seapõrsa viime aidusse. Laua ja paar tooli toimetan mina, küünlajalg toimeta sina sinna. Põhku ja puid viin mina, kukk ja kana vii sina."

Tiina andis isa käele suud. Kui hea oli isa ja kui ilusasti ta oli kõik ette võtnud! Miina ja Liina abiga toimetas Tiina kõik nõnda, kuidas isa oli soovinud.

Õhtuks oli kõik valmis, ja kui õeksed kõik korda olid seadnud, kui Tiina oma voodi üles ehitanud ja lillelise vaiba peale laotanud, kui ka naelad seina löödud, kuhu riideid võis riputada, kui väikene uus tunnikell, mis Tiina korra laadalt loosiga oli võitnud, seinal tiksus, siis oli uus korter nii armas ja elatav, et Tiina sealt enam ära mäetare juurde minna ei tahtnudki. Kui puhas ja värske oli kõik: ahju soe kiskus lõhnavat vaiku uutest seinapalkidest, külm õues aga maalis käharaid kujusid aknaruutudele.

Veel enam sündis; Liina tõi Tiinale aknakardinad kingituseks, mis ta omakedratud niidist salamahti oli valmistanud; Miina tõi ilusa heegeldatud laudlina, vana Peeter tõi tuliuued söögiriistad, kohvi- ja teekannu, teelusikad, suhkru- ja kohvinõud — kõik pulmakingituseks. Tiina süda kees tänust üle.

Kui teisel päeval väimees Jaan oma kapi ja asjad Püvele saatis, viis Peeter need kõik ka ära uue toa juurde ja seadis nad sinna paigale.

Veel päev ja kaks, siis peeti Püvel rõõmsaid pulmi. Pool Vakuste küla ja pruudi sugulased olid aegsasti Püvel koos, siis tuli peigmees oma sugulaste ja sõpradega, siis sõideti kiriku juurde laulatusele. Mis Tiina ette oli ütelnud, läks täide: Jaan oma noore ilusa naise kõrval oli ise ka noor ja ilus. Kirikust tagasi tulles algas pea pulmailu. Kolm rätsepat olid viiuleid mängimas, savikuuri venelane tõmbas lõõtspilli. Noorrahvas uhtis tantsida, et lubi laest kukkus. Nii rõõmsaid pulmi ei olnud Vakuste küla enam mõni aeg näinud. Isegi Saaremaa Priidu oli pulmas; kuhu tema võis jääda, — tema luges ennast õieti pulmaisaks. Kui ta pea „küllalt saanud" ja ta ise juba oli nokastanud, katsus ta isegi laulda. Ja laulus kiitis ta oma kodu- ja isamaad. Kõik ei ole mulle meelde jäänud, aga need sõnad tulid laulus tõesti ette:

„Seal Saaremaal ei kasva muud
kui kadaka- ja männipuud..."

ja

„Ei tehed meite vastu soa,
Ei neil pole neokseid laule koa..."

Kui vastu hommikut pulmarahvas, nimelt vanemad inimesed, väsinuks jäid ja nooremad tantsu asemel ringmängu hakkasid tegema, tõmbas noorik noormeest käisest ja sosistas talle salakesi kõrva sisse:

„Tule, Jaan, lähme ära magama!“

Nagu suvine öö lõi Jaani meelte ümber õitsma. „Kuhu?“ sosistas ta tagasi.

„Võta kasukas ümber ja tule õue!“

„Kas aida juurde läheme?“

„Tule aga, küll sa näed.“

Ja noorpaar oli kadunud nagu tina tuhka.

Uue rendimaja aknad aga lõid valgeks, seal oli keegi tule üles võtnud.

Oh elu, ilm ja — kui ka hiline, siiski — õiekuu, külmal talve ajal!

Teisel päeval lõppis pulm, külarahvas sõitis koju, ja vagane elu pööris Püve talusse tagasi.

Noorpaar elas paar päeva enam kahe korteri vahel, vana ja uue toa juures ühtlasi; öökorter oli muidugi uue toa juures, seal oli nii vaikne ja vagune, kõik kui inimespaari jaoks loodud, kellel ainult enestega tegu, kellele muu maailm ära vajunud.

Hea oli ju elada, Jaan oli kõigega rahul.

Aga aegamööda, aegamööda, niisugustel silmapilkudel, kus noorik väljas loomi talitas või köögis toitu tegi ja Jaan üksi toas istus, tikkus tal niisugune tunne südames üles tärkama, nagu ei oleks kõik korras, kuidas pidi olema. Sest kui Peeter uue toa juurde tuli, oli ta seal nagu külaline ja ei teinud talu kätteandmisest juttu midagi. Ja Jaanil oli ka piinlik küsida, mõistagi piinlik. Võib olla, ei olnud Peetril midagi paha mõttes, ja siis näitas ta oma küsimusega nagu umbusaldust.

Mida enam päevi möödus, seda enam läks Jaanil tööta elu igavaks, seda enam lõi ta juba rahutumaks. Mis lugu see oli, et talle talu kätte ei antud? — Ta hakkas Tiinaga asja üle juttu tegema.

Kuid noorik, nii mesine kui ta muidu Jaani vastu oli, Tiina ei võtnud enese peale talu isa käest küsida, Jaan rääkigu ise.

Kui siis Peeter jälle tuli vaatama, kuidas laste käsi käib, alustas Jaan argselt juttu:

„Kuidas siis on, äiapapa?“

„Millega?“ küsis Peeter.

„Või sa ise ei tea.“

„Mina ei tea midagi.“

Jaan näris sõnu suus. Viimaks sai ta ometi üle huulte:

„Taluga! Millal sa talu mulle kätte annad?“

„Ah nii,“ ütles Peeter. „Kuidas nõnda, väimees, talu on sul ju käes, kaardid, kontrahid kõik, härra juures mõisas rääkisime ära, mis sa veel tahad?“

Jaan kohkus. „Kuidas mul talu käes on?“ küsis ta. „Ega siis see siin ometi... Missugust talu sa mõtled?“

„Missugust talu s i n a siis mõtled?“

„Püve talu, sinu talu!“ Jaan läks natuke ägedaks.

„Ole nüüd rahul, väimees,“ naeris Peeter ja koputas käega Jaanile õlale. „See on üks Püve talu, kas mäe- või alatare juures. Mis sul viga on, et muretsed? Kas sul süüa ei ole, või juua ei ole, või ei ole sul noor, ilus naine? Ela ometi mõni kuu pehmet elu, mis sa tormitsed? Mina oma sõna ei murra, talu võid sa igal ajal kätte saada. Elame ühel meelel.“

„Seda minagi tahan,“ kinnitas Jaan, „aga — ma ei ole tööta eiuga harjunud, mul on igav.“

„Ohoo, selle vastu leiame nõu. Tee midagi. Mäel ei ole ju ka praegu suuremat tegemist: linad on kolgitud, puud veetud. Ma saadan sulle kuiva puud ja liimeistri alla. Hakka rehapulki valmis lõikuma ja uusi roobitsaid hoolama. Siis on sul natuke nokitsemist. Ja talu kättesaamise pärast ärgu olgu sul vähematki muret. Kui kuhugi peremeest nõutakse, valla asjus või nõnda, küll ma siis saadan sind.“

Ja Jaan laskis ennast vaigistada. Mis oli ka viga elada! Tiina tegi perenaist, punane põll ees, häbelik naerul nägu peas. Pahaks ei pannud ta midagi. Hommiku keetis ta kohvi, lõunaks käritas ta pannil sealiha ja keetis kartuleid või kapsaid, ja õhtuks — heldene aeg, kas või tatraputru, või silmas! Eks õed kõik mäelt kätte kandnud, mis aga iganes vaja. Mõni ime nüüd, — üks ainus väimees kogu talu kohta!

Noorpaar elas rõõmulan.

Mäetare juures tegid Miina ja Liina perenaist ja ootasid, millal nende aknasse päike hakkaks paistma.

6.

Ühel õhtupoolel tuli meistrimehe moodi viks noormees sõites Püvele ja küsis peremehe järele. Peeter ei olnud kodus. Miina ja Liina kutsusid külalise lahkesti tuppa ja palusid istuda. Esiotsa arvasid nad võõra linaostja kaupmehe-selli olevat, aga et külaline linu sugugi ei küsinud ja peremeest lubas oodata, ei teadnud neiud ütelda, mis nad võõrast pidid arvama. Aga lahke ja jutukas meeskülaline oli neiudele hästi moka järele. Ja võõrale näisid lapsed ka õige meeldivat.

Liina lippas kööki ja kutsus Miinat üle läve sõrmega.

„Miina,“ ütles Liina Miinale, kui see külalist üksijätmise pärast vabandada oli palunud ja ka kööki järele läinud, „Miina, ehk on kosilane!“

„Ah mine,“ ütles Miina, „sina oled ka loll! Kust see kosilane peab tulema?“

„Ja, aga — isa ometi kinnitas...“

„Mine, sina näed lahtiste silmadega und.“

„Aga süüa võime ikka valmis teha, ta on ometi isa külaline,“ manitses Liina.

„Seda võime,“ kiitis ka Miina järele. Ja nõnda sündis.

Peeter tuli koju.

Sai ta külalist teretanud, ütles see kohe, ta olevat Vana-Vändrast Andres Ahvenas, mölder ja lehe kuulutuse tõttu tulnud. Jutuajamisel selgus, et külaline tõesti on kosilane.

Siis tõid lapsed süüa ja külaline võttis veinipudeli taskust. Ja siis oli juttu enam kui vaja. Võõras oskas ladusasti rääkida, nõnda et Miinal ja Liinalgi sai kuulatada. Peeter silitas aga habet, kui märkas, et külaline salaja silmi laste poole laskis käia.

Ja külaline jutustas oma elust. Neid olevat kaks venda ja nad olevat mõisa aidamehe pojad. Isa ei olevat neid koolitada tahtnud, aga kihelkonnakooli teinud nad siiski läbi. Isa olevat nüüd surnud ja neile kummalegi natuke varandust pärida jätnud. Vend üürinud kuhugi Pärnumaale poe ja kauplevat, ostvat ka linaseemneid ja linu; tema olevat väljaõppinud mölder. Teist teenida ei olevat ka enam lusti ja oma käe peale hakata, näiteks veskit osta, selleks puuduvat jõud. Rendikohtadega aga olevat nüüdsel ajal, mil tahtjaid palju, vähe peale hakata.

Peeter silitas ikka ägedamini habet. „Kas vend on naisemees?“ küsis ta.

„Ei ole veel,“ vastas külaline ja naeratas. „Otsib ka alles sündsat ja kus natuke rahalist jõudu kaasa saaks.“

Siis jutustas Peeter omapuhku. Temal olevat mõte olnud veskit ehitada, aga sularaha ja oskus puuduvat. Aga kui ta asjatundja väimehe leiaks, aitaks ta sellel veski üles ehitada ja annaks tütrele tuhat rubla kaasa. Sularaha ei olevat küll kohe saadaval, aga võivat obligatsiooni oma pea puhtaks makstud talu peale anda ja selle peale olevat kerge raha saada. Nõnda olevat kaasavara täiesti kindel.

Aga tõenduseks tõi ta obligatsioonid näha. Külaline vaatas nad läbi. Asi oli õige. Obligatsioonid olid kummagi tütre nime peale välja antud ja kohtu juures kinnitatud. Nüüd tõusis avalikuks, mis Peeter enne pulmi linnas oli toimetanud.

Et külaline ööseks jäi, oli iseenesestki mõista. Vana Peeter kobis aegsasti magama ja jättis külalise lastega juttu ajama.

Ja noorerahva vahel sigis jutt tõesti hästi. Enam ja enam jäid külalise silmad Miina peale kinni, aga kavalal kombel tegi ta seda enam Liinaga juttu.

Ja Liina ja Miina ei olnud sugugi jutuahtrad. Varsti oli külalisel teada, et Miina on enam perenaine ja Liina enam saks. Oli tema ometi ju ka õmbluskoolis käinud ja saksakeelt rääkima õppinud. Miinagi teadis, mis see tähendab, kui talle üteldi „komm

äär [1]) ehk „jib mir tsu trinken [2]). Oli ju külakoolis ka tol ajal veel natuke saksakeelt õpetatud.

Hilja oli juba, kui magama mindi.

Külaline teises kambris ehk puhkas juba ammugi magusat und, — õestepaarile, kes nagu linnukesed teineteise hõlma olid pugenud, ei tulnud teda. Südamekesed ju tuksusid, kes teab, kas ja kumma poole õnne kaalukauss vajub. Linnu sulgi katkuma õeksed ju ei hakanud, — lind ei olnud veel pihus. Ja kadedusetulukesele nad ka omavahel ruumi ei andnud, kui ka andis vaielda, kumma vastu külaline lahkem oli olnud. Liina oli julge selle peale, et külaline temaga enam juttu teinud kui Miinaga; Miina aga teadis kinnitada, et külaline teda silmadega „just kui ära süüa tahtnud".

Vara enne koitu olid neiud aga jälle jalul, lauda juures loomi talitamas ja tubaseid töid toimetamas. Miina oli kõige paremas tujus, Liina aga vaikne. Miina pärimiste peale, mis õel viga, ei vastanud see midagi. Aga kui Miina sugugi järele ei jätnud tusatuju põhjuste järele küsimast, hakkas Liina äkki Miinale kaela ja peaaegu oleksid tal pisarad välja pursanud. „Olgu peale," nuutsus ta, „õde, olgu peale kosilane sinu oma, sa oled ju ka vanem ja sul on eesõigus!" Kui Miina päris, mis õde niisuguse ütlusega mõtleb, seletas Liina: tema olevat unes näinud, nemad olevat mõlemad kiriku minema ehtinud, aga Miina uuel maksakarva jakil olevat valged plekid olnud, just kui jahused näpujäljed. Küll olevat nad puhastanud ja puhastanud, aga plekid ei olevat ega olevat kaduda tahtnud. „See tähendab," lisas Liina juurde, „et sinust saab möldri..."

Enne veel kui Liina sai lõpetada, olid Miina käed ta kaela ümber ja suuga surus õde ta suu kinni. „Liina," naeris Miina, „Liina, kas tead, mis mina unes nägin? Mina nägin, meil olid rätsepad kodus ja mina läksin poodi kasuka ehteid ostma. Aga leti taga olid sina kui kunagi kaupmehe proua. Mispärast see nõnda oli, seda ma ei tea, aga — mina häbenesin maakeelt rääkida ja küsisin: „Was kostet diise [3]) ranka [4]) nahka?"

Ja õeksed naersid ja naersid mõlemad, et vesi tuli silmist. Nad ei näinud ega kuulnud, et kambri uks lahti tehti ja Andres Ahvenas nende selja taga seisis. Lõbusalt heitis ta neiudega nalja, kuni lõpuks näidata mõtles, kelle ta õestest välja valinud, ja Miinat tahtis suudelda. Kuid Mulgimaa neiu sai selle üle pahaseks ja kadus Andrese silmist. Aga Liinale andis kaval kosilane märku, et tagasi tulles ka venna kaasa võtab.

Kohe peale pruukosti tegi Vändra mees minekut. Vana Peeter püüdis küll ka veel veski ehitamisest juttu teha, aga külaline ei andnud otsust midagi. Näha oli, et asja tahtis ära lõpetada, nii rutt

---

[1]) komm her — tule siia [2]) gib mir zu trinken — anna mulle juua. [3]) was kostet diese — mis maksab see; [4]) sõnast baran — oinas (lammas.)

oli tal minekuga. Liina kätte jättis ta veel tervisi õele, siis sõitis ta minema. —

Vanal Peetril oli nagu niisugune aimamine südames, et külalisel tütardega midagi ees oli olnud, mis hästi ei olnud läinud ja väimehe tuju ära oli rikkunud, aga et ta sellekohase küsimuse peale vastust ei saanud, ei usaldanud ta ka tütreid süüdistada. Muudkui midagi sarnast ümises ta tütarde kuuldes enesele habemesse, et igaüks olevat ise oma õnne sepp.

Teisi Ahvena taolisi ka enam maad kuulama ei ilmunud ja vana Peetri nägu, mis pulmadest saadik alati head ilma oli kuulutanud, kiskus murelikuks.

Kuid nädala pooleteise pärast tõi valla vahimees Peetrile postmargiga tulnud kirja. Kui Peeter ümbriku lahti käristas, leidis ta kirjas uue ümbriku ja see kandis Miina nime. Andres Ahvenas kirjutas:

Austatud neiu!

Nüüd Teie ehk ütlete muidugi: see hirmus inimene, sellest ma ei saagi enam lahti. Ühest karutükist ei saanud veel küllalt, nüüd ta julgeb mind veel koguni oma kirjaga kiusata.

Jah, kui Teie nõnda ütlete, siis on Teil selleks õigus ja mina ei või sinna midagi parata. Mina ei või muud, kui veel kord andeks paluda.

See oli hull tuju ja ettevaatamata temp. Mina tundsin ennast Teie lahkes perekonnas nagu kodus olevat, siis veel Teie rõõmus tuju ja naer — ärge mõtelge sellepärast minust halba. Ma ei ole mitte nii kergemeelne inimene kui ma ennast üles näitasin, aga mõnikord on ka vanal mehel varsa aru.

Veel kord: andke mulle andeks!

„See võib Teile ükskõik olla," ütlete ehk Teie. Ei mitte, see ei ole mulle ükskõik. Ma tahaksin hea meelega veel kord Teie katuse alla tagasi tulla ja nõnda — ma ei või. Palun, andke mulle märku, kas ma tohin tulla.

Teie isa plaanid ei ole Teile vististi tundmata, vabandage, et ma asjast julgen rääkida. Need plaanid läheksid minu soovidega osalt kokku. Ma mõtlen nõnda: mitte mina ei hakka Teie krundi peale veskit ehitama, vaid Teie isa hakaku. Meistriks ja möldriks tuleksin ma. Kui Teie isal rahalist jõudu ei jätku, oleksin ma valmis veski peale raha laenuks andma, mis isa mulle pärast võiks tagasi maksa ehk veski mulle tasa teenida. Muid soove ja lootusi ei julge ma muidugi avaldada, need jäägu tuleviku ja Taevataadi tahtmise ja armu hoolde.

Igatsusega saadab tuhat tervist
ja jääb vastust ootama
Teie alandlik A. A.

Jume tuli ja vaheldus Miina palgeil kirja lugemisel. Sõna lausumata andis ta kirja isa kätte.

„Loe mulle ette," ütles Peeter, „sul on nooremad silmad."

„Lugegu Liina," ütles Miina.

Ja Liina luges.

„Mis ta seal kirjas nii andeks linub?" küsis Peeter umbes kirja keskkohal.

„Ah, see oli muidu nali," ütles Miina.

„Ah," seletas Liina, „tema tahtis Miinale suud anda ja Miina sai kurjaks."

„No kuula nüüd," tõreles Peeter. „Mis seal siis vaja oli kurjustada!"

Mida enam Liina luges, seda enam silitas Peeter habet.

„Pagana poiss, tõesti pagana poiss, see Vändra mees. Kirjuta talle kohe, Miina, kirjuta kohe!"

„Mida ma pean kirjutama?"

„Kirjuta, et ta tulgu. Tulgu kohe!" käskis Peeter.

„Mina küll ei kirjuta," hädaldas Miina.

„Miks sa ei kirjuta?"

„Mina ei oska, mina pelgan!"

„Narr, mida sa pelgad?"

„Mina häbenen..."

„Lase mina kirjutan, Miina," ütles Liina. „Sa ei pruugigi ise kirjutada."

„Kirjuta sina," ütles isa. „Kirjuta, et igapäev võib tulla."

„Oh nüüd, igapäev..." lausus Miina häbelikult.

„Küll mina tean, kuidas ma kirjutan," ütles Liina ja jooksis kohe teise kambri paberit, tinti ja sulge otsima.

Vana Peeter aga pani kübara pähe ja kõndis alla koplisse, metsa vaatama ja takseerima, missugused puud veski ehitamiseks kõlbaksid maha võtta.

Miina jäi üksi.

Kui Liina tagasi ei tulnud ja arvatavasti juba kirja kirjutas, ei läbenud Miina süda siiski kannatada, ta lippas ka tagakambri ja vaatas üle õe õla.

„Kiri on juba valmis, Miina."

„Nii ruttu?"

„Ja, mis seal pikalt kirjutada. Ma kirjutasin:

„Austatud härra Ähvenas!
Tulge julgesti! Miina ei ole enam kuri.
Liina P."

„Niisama pikk oligi!" õhkas Miina.

„Sellest on küllalt," kinnitas Liina.

Miina jäi mõttesse.

„Kas sa ei ole rahul?"

„Ta on ikka hirmus lühike!"

„Kirjuta sina pikem," ütles Liina ja tõusis üles. Ta oli pea pahane.

„Ära saa kurjaks," vaigistas Miina. „Ega ju mina tea, kuidas parem on. Sina oled ikka koolitatud ja pead paremini teadma."

„Istu siia," ütles Liina, „ja mõtle järele, mis sa veel tahaksid juurde lisada; siis ütle mulle."

Tahtmata istus Miina Liina asemele, mõtles ja mõtles. Midagi ei tulnud meelde. Pisarad tulid tal pea silma.

Viimaks võttis ta sule ja kirjutas õe ridade alla:

„Ja palju tuhat tervist kah saadab

Miina."

Siis tõusis ta õhates üles.

Kui Liina kirja vaatama tuli, naeris ta lõginal ja ütles: „Nõnda on hea."

* * *

Kui Peeter teisel hommikul küsis, kas kiri valmis, sai ta vastuseks, et Liina juba eile kirja karjapoisiga kohtumaja juurde ära saatnud.

„Ja mis sa kirjutasid?" päris Peeter.

„Ma kirjutasin, et ta võib tulla, Miina ei ole enam kuri."

„Ja mis veel?"

„Ei muud midagi enam, sellest oli küll."

„Narrid, mis te olete! Ja nõnda saatsite kirja minema?"

„Just nõnda."

„Seal ta nüüd on, see sinu koolitamine! Mitte kirjagi ei oska sa kirjutada. Siis ma pean ise uuesti kirjutama. Too mulle sulge ja tinti!"

„Ei ole sugugi vaja, isa," ütles Liina. „Eeskätt ei ole enam vaja."

„Kuidas — ei ole vaja? Nüüd ta ei tea hulluks ega targaks, mis ta peab arvama."

Peeter oli päris pahane.

Liina ei võinud siis ka parata, vaid tõi kirjutusriistad.

Ja Peeter määris ja määris, nõnda et higi tilgendas. Ta kirjutas:

Armas väimees!

Sellega anname teile teada — (nõnda olid vallamajas kõik kirjad alanud) — *Teie kirja peale sest... kuupäevast* — (päris kimbus oli Peeter, kiri ei tahtnud edeneda) — *et meie kirja oleme kätte saanud* — (Peeter pühkis higi) — *ja et kaup on meie poolt kindel ja võib kontraht igal ajal*

rutukulli maha kirjutud saada. Ja veski ehitate Teie, ja mina ja mu esimene väimees anname kah raha, ja palgid ja materjali annan mina ja vean juurde. Ja see kõik saab ka rehnungi pandud ja kaasavarast maha arvatud. Ja Miinal ei ole ka vasturääkimist.

Ja nüüd jumalaga vaimus, ilma silma nägemata ja käe andmata, ning tule varsti meie poole.“

Peaaegu oleks Peeter alla kirjutanud: „Vallavanem Peeter Püvi.“ Nõnda oli ta omal ajal harjunud. Aga veel õigel ajal tuli talle meelde, et ta ju „atstahvku“ oli saanud.

Siis pani Peeter kirja ümbrikku ja läks sellega ise vallakirjutaja juurde aadressi kirjutada laskma ja kirja ära saatma.

7.

Püve uue toa juures oli seni noorpaar vagusal viisil elanud. Jaan oli rehapulki lõiganud kolme aasta jaoks valmis, roobitsaid oli ta hoolanud, rehavarsi oli ta metsast toonud ja valgeks koorinud, ilusad pudrukeetmis- ja võilöömis-männad oli ta Tiinale teinud, kena keripuu ja kaks kerget, ilusat tõlva — nõnda oli aeg käest ära kadunud. Seal oli ühel päeval Miina sinna tulnud ja kõik oma lootused, Vändra mehe loo ja mis sellega ühenduses seisis, Tiinale jõhvipealt ära rääkinud.

Tiina süda lõi rahutuks. Mis saaks Jaan ütlema, kui isa nõnda omapead talitas!

Kartlikult ja ettevaatlikult julges ta mehele ütelda: Miinal olevat kosilane.

„Tohoo kurat!“ ütles Jaan kohkudes.

„Aga mehike,“ vaigistas Tiina. „Mis sul on? Kas sa siis Miinale kosilast ei taha?“

„Ei taha, ei taha,“ kordas Jaan. „See maksab mul tuhat rubla! Nüüd märkan, see oli kõik vana Peetri vigur: Ma olen petetud... Peaaegu oleks Jaan jälle kurja nimetanud.

Tiina püüdis Jaanile armulikult läheneda, aga Jaan ei lasknud ligigi. „Tuhat rubla,“ ägas ta, „kes seda võis uskuda, et neid tuli kohe tarvis! Kust ma võtan selle raha!“

Tiina püüdis seletada, et seda tuhat rubla kohe korraga tarvis ei olevat, ja nimetas veski ehitamisest. Sellega viskas ta alles õieti õli tulle.

„Mis?“ paukus Jaan. „Veskit tahab ta ehitada? Kelle maa peale? Minu maa peale! Nojah, nüüd ma mõistan, miks Peeter mulle talu kätte ei andnud! Kus mu raha! Kus mu ilus raha!“ ägas ta. „Aga mina ennast üle lüüa ei lase,“ põrutas ta rusikaga vastu lauda. „Ei lase!“

„Jaanike, Jaanike," nuttis Tiina. Aga Jaanike ei kuulanud enam armusõnu ega keeldu, vaid tõmbas kübara ja pani minema kui kivi, mäetoa juurde.

Nuttes käis Tiina silmnäolt ta kannul.

Jaan leidis Peetri õuest ja hakkas kohe kisama.

„Petja!" karjus ta, „petja! Minu talu anna kätte, või mu ilus raha!"

Peeter laskis teda karjuda. Kui hoo vahe tuli, ütles ta vagusi: „Väimees, tule tuppa, karju seal! Muidu jookseb kõik küla õue peale kokku."

„Tulgu, joosku!" kisendas Jaan. „Kuulgu igamees, kuidas mind tüssati! Aga mina ennast tüssata ei lase, ei lase, ei lase!" Ja Jaan põrutas jalga vastu maad.

Poolvägisi vedas Peeter ta tuppa.

„Mis sul on, väimees?" küsis ta siis vagusi.

Niisugune külm südamerahu tegi Jaani hulluks. Ta märkas, nüüd ei tohtinud järele anda, ehk kõik seisis kaalul.

„Kuidas sa julged veskiehitamisest rääkida; kas sa ei tea, et talu on minu."

„Kannata, väimees, lase mind ka rääkida..."

„Midagi ma ei kannata. Kui sa niiviisi tembutama hakkad, kasi talust välja!"

„Ah niiviisi puhub tuul," ütles Peeter nüüd ka pahaselt. „Kes sa õige oled?"

„Mis see sinusse puutub, kes ma olen?"

„Kuidas sa siis mulle julged ütleda: kasi talust välja."

„Kasi välja jah!" kärgatas Jaan. „Kontraht ja kaardid on minu käes."

„Sinu käes jah, aga kas neil on sinu käes ka midagi väärtust? Kelle nimele nad on kirjutatud? Minu nime peale. Või on nad juba kuskil kohtus sinu nimele kirjutatud?"

Jaani suu jäi ammuli.

„Aga mina olen raha maksnud," ägas ta.

„Jah, 1000 rubla," kinnitas Peeter.

„Siis on talu minu!"

„Ei ole veel sinu. Sul on veel 2000 rubla maksa, mu kummalegi tütrele 1000 rubla. Ma võin sulle ütelda, Jaan, Liinal on ka juba peigmees teada," irvitas Peeter.

Jaan langes toolile, jõud jalust oli ära.

„Oh, kuidas ma olen petetud!" ägas ta. „Ma olen langenud inimene!"

„Kas sa juba natuke alandlikum oled?" küsis Peeter. „Kas mina ka juba võin midagi rääkida?"

Jaan ei vastanud midagi.

„Kas sa nüüd lubad, et võin tallu jääda?"

Jaan jäi vait.

„Vaata, Jaan," algas Peeter. „Ma ei oleks sinuga nõnda rääkinud, aga et sa häbemata olid, ei võinud ma parata. Kas sa oled mu väimees või ei ole?"

Jaan ohkas.

„Vaata, Jaan, sa oled mu väimees. Sa oled mul poja asemel, mul lihast poega ju ei ole. Me peame ühel meelel olema. Ja mis meil viga elada ja ühel meelel olla, katki ei ole midagi. Muud iseäralist muret ei tea ma meil olevat, kui see, kuidas me Miina ja Liina ka mehele paneme."

Jaani nagu torgati noaga. See'p see ju oli.

„Jää aga vagusi," vaigistas Peeter ja pani käe Jaani õlale. „Teeme targu, tasa ja targu. Teeme nõnda, et raha talust välja ei lähe, vaid sisse tuleb."

Jaan ei vastanud.

„Näe, nõnda teeme, Jaan. Miinale võtame mehe ja ehitame talle veski. Puid ja kive meil on, raha toob väimees sisse ja veskit üles ehitada oskab ta ise. Sina anna talle kaks vakamaad maad veski alla ja tema maksab sulle aastas 30 rubla renti ja jahvatab talu jahvatuse prii. Mis sina aitad ja mis sa ehk veel sularaha annad — kõik kirjutame kohtu juures maha — see pane kõik rehknungi. Nõnda saab Miina kaasaraha, 1000 rubla, kergemini tasa ja ei ole sul selle eest intressi maksa. Vakuste külla on veskit vaja ja — veskiliste hobuste sõnnik pudeneb sinu maa peale, ennem kui ta pudenemata jääb. Kas saad aru, Jaan?"

No Jaan ei saanud veel selgesti aru, aga aimama ta hakkas.

„Siis sa ei tahagi mind petta?" küsis ta uskmatult.

„Mitte taime," vastas Peeter. „Ma tahan sind aidata. Ja vaata, kui me tasa ja targu toimetame, paneme ikka Miina mehele ja Liina ka veel, ilma et meile kitsikus kätte tuleb. Mõlemad oleme aidatud. Aga ühel nõul peame olema."

Jaan andis Peetrile kätt ja palus: „Anna andeks, Peeter, sa oled õige mees. Ma näen, sul on parem pea otsas kui mul. Sa oled riukaid täis. Tee ja toimeta, nõnda kuidas tahad. Aga ära sa mind hätta aja." Sest ajast valitses suurem üksmeel väimehe ja äia vahel kui kunagi enne.

Veel mõni päev, ja vennastepaar Vändrast tuli ühel õhtul kuljuste ja kurinatega sõites Püvele. Kahe käega võeti nad vastu. Peeter saatis kohe Jaani ja Tiina järele, ja Püvel oli päris pidu. Andres heitis nii palju nalja, et hoia alt; Jaanile oli ta kohe meele järele. Ja kaupmehest vend alles! Oh sa elu ja valu, see oli kui loodud kaupmees — elav ja põlev. Jaan ütles otse: „Kui teiesugune mees meie nurgas oleks, igaüks jookseks teie poodi ja harjukene-mees kõrtsi juures võiks varsti oma poe uksed kinni panna."

Esimesel õhtul ei tehtud peaasjast juttu midagi. Andres elas enam Miina ümber ja kaupmehest vend ei jätnud Liinat kuhugi. Saksakeelt rääkis ta temaga, — eks kaupmees säärast asja ikka tarvita. Võõraste elavus ajas ka tütardele elu sisse. Vana Peeter

aga silitas habet ja Tiina oleks peaaegu kade olnud, kui mõttes oma vaikset Jaani Vändra meestega võrdles. Aga polnud viga, Jaan omalt kohalt oli ka kullatükk, kuigi ta sehvtimees ei olnud nagu teised. Kui õrn ta oskas olla, tuli Tiinale meelde, ja kui tänulik, kui tema vastu vähegi hea oldi. Ja õed olid ju ka noored, ja noor sünnib ikka enam kokku noortega.

Teisel päeval tuli siis see suur nõupidamine ja otsustetegemine. Kaupmees oskas kõik asjad kergesti tooni ajada.

Ja seda peab ütlema, õiglased mehed olid Vändra mehed. Midagi nad ei salanud. Kaupmees seletas: vennal olevat tuhat rubla raha, viissada rubla tema käes kaupluses ja viissada kuni kuusada rubla enese käes.

Temal olevat raske venna raha kauplusest välja kiskuda. Nüüd tehku Peeter omalt poolt plaan. Veski minevat vähemalt üle tuhande rubla maksma, sest ehitada maksvat ainult kivist Hollandi tuulikut, puust pukiga ei tehtavat nüüdsel ajal midagi. Seda kinnitas ka Andres.

Ja ilma imet, Jaanist väimees, kes kauba tegemisele palju vahele ei olnud rääkinud, vaid enam vaikselt pealt oli kuulanud, Jaan pakkus raha. Viissada rubla panevat ta lauale, kui veski ehitatakse ja uus väimees pulmad ära teeb.

Nüüd oli Andrese käes kord punastada. Kaupmehest vend tõi aga Miina kättpidi tuppa ja ei jätnud enne järele, kui Andresel oli ja-sõna käes.

Ja siis joodi veini ja kirjutati kontraht maha. Kõik pandi kirja, Andres, Jaan ja Peeter kirjutasid alla.

Uue noorpaari elukorter tuli kõne alla. „Ah," ütles kaupmees, „esiti andke neile siitsamast kamber elada; on veski valmis ja toob juba midagi sisse, siis on aega elumaja ehitamise peale mõtelda. Tube on ju teil küllalt. Ja kui juba elumaja hakkame ehitama, ehk ehitame koguni kahe poolega ja paneme kaupluse undama."

„Hurraa!" hüüdis Peeter, „see oligi minu plaanide tipp!"

„Tasa, tasa," ütles kaupmees, „sellega on aega."

„Sellega on aega," kiitis Peeter järele, aga lootust tal juba oli.

Ja siis sõitsid külalised ära, pärast seda, kui Vändra mees siiski Mulgi neiu käest päris vabatahtlikult musu oli saanud.

Vakuste küla rahvas aga, kui jutt laiali lagunes, Püvel olevat juba jälle uus koduväi ja veel nii hea kaubaga, lõi kaht kätt kokku ja mõnegi tütre isa oli kade. „Vanapagana Peeter küll," ütlesid nad, „on sellel aga riukaid! Kes seda võis arvata! Aga sellel on pea plaane täis nagu rattarumm kodaraid."

Ja siis hakkasid Peeter ja Jaan palke raiuma ja kive vedama. Iga Vakuste küla peremees tõi ka kolm koormat kive ehitusplatsile. „Meil saab ju veski külje alla," kiitsid nad. „Kui vähe aega on, igapäev kõnni vaatama, kas jahvatuskord kätte ei tule."

Ja kui veski peavõlli palk koju toodi, oma metsas nii jämedat puud ei olnud, seniks oli uus mölder ka juba Püvele kolinud —

see oli kui pulmapäev. Lipud pandi võllile peale, pool küla oli abiks, ja liiku joodi kas või mis.

Saaremaa Priidu palgati jälle palke tahuma. Ta tuli ise ennast pakkuma. Kuis Püve Peeter võis tütre mehele panna, kui teda aitamas ei olnud! See ei läinud!

Mis ma veel pean jutustama? Et uus veski valmis sai ja Püvel jällegi tõesti rõõmsad pulmad tulid, seda ei maksa jutustada. See on igaühel iseenesest selge. —

Täna seisab Püve mäe peal veski lähedal tõesti ilus kahe poolega elumaja ja ühe läve kohal on suur vene-eestikeelne

silt üleval: „Vilja ja lina kauplus. Talurahva tarbeasjade pood.“ Poes kaupleb Hans Ahvenas oma noore naise Liinaga.

Kuusik koplis ei ole sugugi maha raiutud, noored puud on asemele kasvanud. Talutare juures on Jaan täis peremees, uues majas elab rentnik.

Peeter on vanaks jäänud; ta habe ei ole enam endine tihe, vaid on harvemaks jäänud ja valgemaks löönud. Kui ta suvistel õhtutel ukse ees istub ja vagusi piipu suitsetab, mängib hulk valge peaga lapsi nagu mudilasi ta põlvede ümber; ega need kõik Jaani ja Tiina omad ole, seal on kõigi kolme õe lapsed koos.

Ja kui Miina mõnikord poodi läheb ja Liina leti tagant leiab, küsib ta tõesti naljatades: „Was kosten diise ranka nahka?“

Kõik kolm perekonda on õnnelikud, igal on oma tubli leib majas.

Niisugust ühtmeelt aga, kui talutoa, poe ja veski rahva vahel valitseb, ei leita igalt poolt, — see on eeskujuline.

Ja see kõik peaks Püve Peetri riugaste tagajärg olema? Külarahvas ei ütle enam nõnda, nad ütlevad: Peetril olevat enam õnne kui mõistust olnud.

Mine tea.

KITZBERG'I ELUST JA KIRJANDUSLIKUST TEGEVUSEST.

August Kitzberg põlvneb esivanemaist, kes mitu sugupõlve Laatre mõisas ja vallas käsitööd tegid, kel ka pärisorjuse ajal mahti oli paigast teise liikuda, teadmisi ja oskusi omandada. Läbi kolme sugupõlve pärandus nende keskel isalt pojale rätsepa-amet, kuni kirjaniku isa Peeter noores eas nõelatöö maha jättis, mõisas aednikupoisiks ja kirjakandjaks hakkas. Hiljem asus ta Laatre valla Puldre talu ääremaile kantnikuna elama ja käis kandikoha eest mõisas teol. Puldre Alatare, nagu seda kohta nimetati, seisis ilusal kohal, kena kopli kõrval, kus suured kased kasvasid. Elumaja ette istutas kantnik, mõisast tulnud aednikupoiss, ilusa õunapuu-aia. Selles linnupesakeses sirgusid kantniku kaks vanemat poega, Aadu ja Jaan, meesteks. Aadust sai peenike tisler, kes ilu taga ajas. Jaan, meie kirjaniku kasvataja ja teelesaatja, oli kirjanduse sõber ja joonistaja, õppis tegelikult koolitööd tundma, tegi kutse-eksami ja asus hiljem Niitsaadu koolikohale Penuja valla noortsugu õpetama.

Kui Aadu ja Jaan juba täis mehed olid ja omal käel elasid, sündis Puldre Alatares vanemate viimse lapsena meie kirjanik August Kitzberg, kelle sünnipäev uue kalendri järele on 9. jaanuar 1856. Isa, kes juba üle 50 aasta vana, jättis varsti Alatare maha ja asus poeg Jaani juurde Niitsaadu koolimajja elama ja hakkas siin koolimaid pidama. Poeg August oli siis paras sülelaps, kui ta Niitsaadule viidi. Koolimaja oli küll väike ja vilets, kuid ilus oma ümbruse poolest. Lilleline heinamaalapike sügava tiigiga otse läve ees, maja ja õue ümber suured vanad mahlakased, otse maja kõrval kena noor kaasikutukk, väike küll, ent lapse silmis täis suuri saladusi. Seal võisid elutseda need haldjad, head ja pahad vaimud, kellest talvel koolilaste suust nii palju oli kuulda. Ja väikeseks paradiisiks muutis ilumeelne noor koolmeister Niitsaadu: istutas õunapuu-aia, palju ilupuid, põõsaid, roose, lilli, mille vahelt läve eest murule ja kaasikusse viisid kruusatud iluteed. Kevadel tuli Niitsaadu toomingaisse ööbik laulma, naabri kuusikus kukkus kägu, varikus vilistas peoleo. Jaan Kitz-

berg oli väga armastatud ja lugupeetud koolmeister, kel ümbruse kohta suur mõju. Kitzberg arvas võimaliku olevat maailma heaks muuta heaga. Ta lepitas tülitsejaid, põetas ja ravitses haigeid, kergitas vaeste viletsust, kus jõudis. Kui ema varakult surnud ja isa kõrgesse raugaeasse jõudnud, sai Jaan Kitzberg meie kirjaniku kasvatajaks, õpetajaks ja juhatajaks eluteel, ühtlasi ta paremaks sõbraks, kellesse ta kiindus surmani.

Päevad andsid päevadele kätt, poiss kasvas kooliealiseks, läks varakult koolituppa vend Jaani õppetunde pealt kuulama. See tegi laste hulgas imet, oli lastega ühes laps, nii et need mujal ei tahtnud ollagi kui koolis. Õpiti emakeelt lugema, ilusasti ja õieti kirjutama, rehkendama, piiblilugu ja peastlugemisi — ka saksa keelt, sest et seda tol ajal läks ühtelugu tarvis. Vanematest koolilastest ja valla noorsoost seati kokku laulukoor, nelja häälega laule lauldi talvel koolitoas, suvel väljas kaasikus. Penuja koolimajas ehiti esimest korda Eesti lastele kooli jõulupuu, siit tuleb ka otsida laste- ja rahvapidude algust. Seda kõike sai meie August Kitzberg oma koolipõlves näha ja üle elada. Oma heade annete tõttu polnud tal vaja õppimisel vaeva näha, ta viibis alati koolilaste keskel, koolitarkus tuli nagu iseenesest. Ja Kitzberg polegi rohkem koolis tarkust kogunud kui mõned talved Niitsaadul. Kõik muu teaduvara on ta omal käel ja elukoolis omandanud.

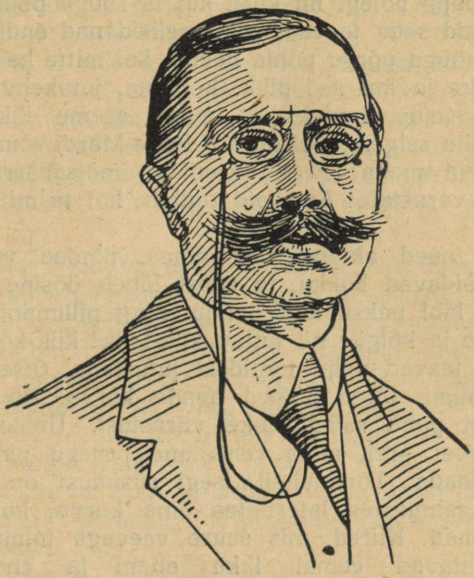
Kuna Jaan Kitzberg'i perekond kasvas, läksid Niitsaadu olud talle kitsaks, sellepärast võttis ta Pöögle meeste lahke kutse vastu ja asus 1871 sinna Maie koolikohale, kus kõrval ta varsti ka Pöögle vallakirjutajaks sai. Koolimaja — kohtumajaga ühe katuse all — oli ilma aiakeseta, ilma ühegi puu ja põõsata, nagu kummuli lükatud kast lagedal väljal. Oli vaja maja ümbrust vähegi meeldivamaks muuta, mis tööst vend August südisti osa võttis. Siin sai karjapoisist juba tööpoiss ja varsti ka venna abiline niihästi koolitöös kui vallakantseleis ametlikkude paberite kirjutamisel. Abilise koht vallakantseleis määras A. Kitzberg'i töö ja tegevusala hulgaks ajaks, valmistades teda ette kirjutajakutsele. Oma teadmisi ja oskust kohtuprotokollide kirjutamises täiendas ta Pornuses kihelkonnakohtu notari juures, ja siit peale algab tal kohtukirjutaja elujärk. Siin nõuti head saksakeele tundmist, sest kohtu asjaajamine ja protokollid kirjutati saksakeeles. Kitzberg oli selle hästi ära õppinud ja see keel avas tal saksa kirjanduse suured varaaidad. Ta töötab esiti Halliste-Karksi kihelkonnakohtu notarina Pornuses, siis paar aastat Rannamõisas Kodavere kihel-

konnas, hiljem jälle oma kodu lähedal Mornas ja Abjas, sedamööda, kust vahelduvad kihelkonnakohtunikud pärit olid ja kohtu asupaiku vahetati. Kuid Kitzberg'i päriskoduks jääb ikkagi Pöögle koolimaja, kus teda venna poolt nagu perekonnaliiget vastu võetakse ja kust ta lõpuks asub Polli vallakirjutajaks. Kui venestusehoog Eestis sedavõrt kasvas, et vallavalitsuse ametlikud kirjad tulid venekeeles kirjutada, ei tahtnud Kitzberg oma kohta Pollis enam kauemini kinni pidada. Ta lahkus 1894 kodumaalt, sõitis Kuramaale, oli seal Kalkuni mõisas pärmivabriku kassahoidja ning pearaamatupidaja, hiljem pidas ta sarnast ametit ühes metallivabrikus Riias. Ehk küll Kitzberg vaimlisi sidemeid kodumaaga alal hoidis, leidis ta kojuigatsus vaigistust alles sel teel, et 1900 Tartusse asus, kus esmalt oli „Postimehe" juures, hiljem linnade laenupangas raamatupidajaks. 1920 peale hakkas Eesti vabariik talle kirjanikupaiukit maksma. Suri 10. oktoobril 1927.

Kitzberg'i sisemisse arenemisse on mõju avaldanud peale ilusa kasvukoha veel k a k s peajaama ta välises elus: P o l l i ja T a r t u. Polli ja üldse Halliste-Karksi kodukuruke on see koht, kus meie kirjaniku vaimujuured sügavalt Eesti oludesse tungisid, kus ta ärkavat külaelu kõigi ta valguse- ning varjukülgedega õppis tundma. Muljed külaelust, nagu see ta kodukohas kujunes, töötas ta erk ja vastuvõtlik vaim ümber väärtuslikkudeks kunstitoodeteks. Kitzberg'i kodukohast on pärit kõik need elevusrikkad pühade ja pühapäevade veetmise pildid, nagu Sauna-Kärdu jõulud jne., siit pärit on need ilusad kohalikud muinasjutud ja rahvamälestised, mis ta ajaloolisse jutustusse „Maimu" põiminud, siit lõpuks on võetud need huvitavad ja elavad külaelanikkude kujud, mis meile Kitzberg'i külajuttudes ja näidendites esinevad, nagu Punga-Mart ja Piibu-Kadri, Veli Henn, kelles me kirjaniku venna Jaani ära tunneme, Püve-Peeter ja palju teisi. Ja olgugi Kitzberg'i ilusama novellikese „Sauna Antsu oma hobune" juhtiv idee võõrsilt laenatud, kirjanik on siingi kombes ja kõnes inimesi esitanud, nagu neid ainult Halliste-Karksi poolt leida.

Tartus sai Kitzberg mahti häid eeskujulisi näidendeid saksakeeles lugeda, siin täiendas ta oma teadmisi kirjanduse alal ning tutvus uuema aja draama nõuetega. Siin arenes Kitzberg sõnakunstnikuks, nagu ta meile esineb oma sügavalt mõjuvates ja kaasakiskuvates draamades.

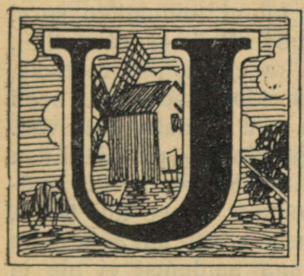
Eduard Wilde.

Vôllamäe Päärn ja Huntaugu Miina.

Kolm esimest peatükki E. Wilde romaanist „Mahtra sõda".

KILTER, KUBJAS, AIDAMEES...

usi ahteid maha, teie vedelvorstid! Mis palvetundi te peate? Paluge, kui palju tahate, põrgu lähete siiski oma laiskusega!"

Ta polegi nii kuri, see laia lõuaga, tugeva, jändriku kehaga must vanamees seal tahmase ukse kõrval tolmupilve sees; ta pragab ja kirub ainult viisi pärast, ja ka sellepärast, et ta muud abinõu ei tunne, et neid venivaid lossilangenud tondikujusid seal põhkude sees vähegi elustada, ning lõpuks sellepärast, et temalt valju vastutamist nõutakse, kui ta mitte ei praga ja ei kiru, kui ta ei suuda oma vedelvorste elustada, kui tööd õigeks ajaks ära ei tehta. Ja kuna ta kärgib ja paugub ja ikka tõsedamaid sõimusõnu otsib, tuksub ta

laia suu ümber vahel sala naeratus, mis pikkamisi ta lagedat lõuga mööda alla tihedasse habemesse ronib, habemesse, mis nagu vildist võru ta kurgualust ja poolt kaela ümbritseb. Ei, Vidiste Mart, X. mõisa rehepapp polegi nii kuri, kui ta suuga püüab olla, ja et kõik vedelvorstid seda teavad, siis laseksid nad endid kõige suurema südamerahuga põrgu põhja needa, kui mitte ka kilter kepiga rehes ei seisaks ja kui see pikk, kondine, jutukehv pilvelõhkuja alati nii pahas tujus ei oleks, et ta suu asemel ikka keppi tarvitab, millel palju selgem keel on kui Rehe-Mardi sõimurikkal suul.

„Uusi ahteid maha! Ärge varastage mõisahärra ööd, nagu te tema päevi varastate! Kes teid toidab, kui te mitte mõisnikku ei toida!“

Varsti on uued ahteladem ed maas, pindad võetakse varnast, paarid heidavad kokku, ja edasi läheb öösine töötants üle sahiseva vilja, läbi paksu halli tolmu, ning pillimänguks on jälle pintade igavene ja kõigile nii tuttav kilk-kõlk! kilk-kõlk! kilk-kõlk!

Rehepapid teavad palju tontidest jutustada. Öised varjud petavad nende silmi, öised hääled nende kõrvu. Öö peidab oma musta tiiva all palju saladuslikke viirastusi. Unine, poolmagav silm võiks tervet pilti, mida rehealune praegu pakub, suureks viirastuseks pidada. Tõmmuhall, isegi süsimust on terve ruum. Rasvaküünlad tahmastes laternates oma kurva, kollase helgiga on tontide silmad. Kiired, mis suure vaevaga tolmusesse ruumi poevad, kahvatavad eemal ikka enam ja enam, saavad surnukarvalisteks. Pikad laisad varjud roomavad üle põranda, ronivad seinu mööda üles, tõstavad oma hiiglapäid sarikaini. Väljas ulub sügisene tuul, nagu tahaks ta terve ilma valu ja viletsust ühises vägevas nutulaulus, suures, ilma ääreni kostvas ahastusekisas kuuldavale tuua. Reheväravad nuuksuvad, katus ägab ja oigab, pilved aga puistavad pisaraid alla — ojadena, nagu tahaksid nad uputuse läbi kõike kinni matta, mis alt mustavast sügavusest nutu ja kaebe kujul ülespoole kerkib — ilmaruumi jumalikku rahu ja vaikust rikkuma.

Kari tonte, vaime, kooljaid, mis seal tuhmi tolmupilve sees, nelja tahmast mustava seina vahel liigub! Neil ei ole silmi, neil pole suud, nina ega kõrvu; neil pole ka enam, mis mõtleks, ega südant, mis tunduvalt tuksuks. Nad on tööriistad, nagu need kaks kokkuseotud puud nende käes, mida nad pindaks kutsuvad. Pint ja Mihkel — Mihkel ja pint; Liisu ja pint — pint ja Liisu — kõik üks, ütle kuidas tahad! Tummad mõlemad, kurdid mõlemad, tundmuseta mõlemad. Ühel pole rohkem soove kui teisel, ühel pole rohkem nälga ega janu kui teisel. Sest nälja ja janu tundmiseks on tundmust vaja — pindal aga tundmust ei ole ja Mihklil ja Liisul ka mitte.

Neljas rehi nädalas! Nelja rehe vahel üks öö puhkamist! Kaks päeva ja kaks ööd järjestikku rasket tööd, siis üks öö magamist, ja jälle kaks päeva ja kaks ööd järjestikku rasket tööd! Ning leivakotis aganane leib!

Kilk-kõlk! Kilk-kõlk! Mats-pots! Mats-pots! Juba hakkavad löögid oma heledat kõla kaotama, juba käib mõni pindapaar nõrgalt patsudes ja matsudes maha. Mõni toetab, kui lade läbi löödud, seljaga vastu rehe seina ja jääb sinna kui puutomp seisma. Ükski ei lausu enam teisele sõna, ükski ei vaata enam teise peale, nad ei näe enam üksteise nägusid, ei tunne üksteise kogusid, nad aimavad ainult, et nende ümber inimesed liiguvad ja et nad ka ise liiguvad. Kõik on nagu paksu, läbitungimatu udu sees, hääled kajavad neile nagu kaugelt, kaugelt metsa või mere tagant kõrvu. Mõne silmad on täiesti kinni, nad liiguvad ainult kehalise tunde järele; teised vahivad klaasiste, tardunud pilkudega oma ette maha.

Kaks noort ja nõrka, poiss ja tüdruk, üks ühest, teine teisest lademest, on ahte pöörmise ajal salaja pimedasse nurka istunud. Kilter, kes ise ka peab unega meeleheitlikku võitlust, lööb silmad lahti, vahib valjult ringi, näeb teist laisklejat, läheneb talle varvaste peal ja tõmbab poisile hea vopsu mööda kummargile vajunud selga. Magaja ärkab üles, aga ta nägu ei avalda mingit valutundmust, ta ei saa arugi, mis sündinud, ei süga selgagi ja tahab uuesti norgu lasta. Alles teine ja kolmas hoop ajavad ta jalule. Tüdruk on terasem ja õrnem — ta suust lipsab esimesel hoobil väike „ai!“ ja enne kui järgmine maha sajab, on ta töö juurde põgenemas.

„Teie üleannetud! Teie veankaelad! Või siin on teie magamiskamber!“ nohistab kilter läbi nina, kuna ta silmad vägisi jälle kinni kipuvad.

„Liigutage käsi, liigutage käsi!“ noomib rehepapp ka oma poolt, kuna ta värava vahelt välja vahib ja murega ikka heledamaks minevat koidukuma märkab.

Sõimu ja kepi varal aetakse elusatele ja eluta tööriistadele uut jõudu tardunud liikmetesse. Jälle tõusevad ja vajuvad käed, jälle sahisevad õled, jälle soriseb vili savist põrandale, kena kuldne vili, millest mõisas nii peent valget püüli, nii puhast, magusat leiba tehakse, leiba, milles agana raasu ega klii põrmu ei ole.

Kui päikesetera taevaserval sätendades põlema lööb, — vihm on üle läinud, — on rehi pekstud, neljas sel nädalal, juba nii mitmes sügise jooksul.

Kuidas? Kas neil pole hea meel, et töö tehtud? Kas neil ei tärka rinnas ainustki sädet sellest elustavast, õnnestavast tundmusest, mida inimene maitseb lõpulejõudnud ja kordaläinud raske töö järele?

Oh ei! Nad magavad püsti jalu ja ei tunne juba sellepärast midagi. Ning teiseks pole nende töö veel ammugi lõpul. Nende töö algab alles! See siretav tulekuul seal halli taeva serval, mille kuldsed kiired praegu unest ärkavad, karastatud loodust suudlevad, see on neile öösistele töötontidele kohutavaks märgutuleks, et neid ootab uus niisama ränk tööjärg. Veel kaksteistkümmend

tundi tööd, sõimu, keppi, aganast leiba, unega heitlemist — siis alles tuleb puhkeaeg, kallis, magus laupäeva-õhtu . . .

Kilter annab vaimudele käsud kätte ja paneb mõisa poole. Kubjas pole veel ilmunud. Seda silmapilku tarvitavad mõned, et leivakotist palukest kuiva leiba pihku kahmata ja seda kinniste silmadega nosima hakata; teised ei tea enam, mis nälg ja janu tähendavad, nende ülemaks varaks on uni, tinaraske, vägivaldselt maharõhuv uni. Terve maailm viieminutilise tukkumise eest! Nad langevad jala pealt maha, nagu oleks neid püssikuul tabanud. Varsti kükitab neli, viis norskajat rehe välise seina ääres — mitte mõisa pool küljes, väid sealpool, kuhu kupja või opmani silm kohe ei ulata.

See varastatud uni ei kestnudki paraku kauemini kui viis minutit. Äkki, nagu maa seest kerkinud, seisis kubjas rehe nurga ääres. Vaevalt oli ta pilk räästa all tukkuvaid kägaras inimesekogusid riivanud, kui juba ta uus toomingane vemmal tõusis ja lähemale uinujale pihta vopsas.

See oli noor tüdruk, kes süües magama jäänud. Ta hoidis leivatükki käes, ta huuled olid leivapurused ja suu nähtavalt veel täis. Uni oli näljast võitu saanud, enne kui sööja suutäie alla saanud neelata.

Et ta esimesel hoobil kohe püsti ei karanud, siis andis kubjas talle veel teise. See käis talle otsekohe pähe, ja nii õnnetult, et juustest sedamaid verd hakkas tilkuma.

„Elajas!“

See lühike vagune hukkamõiste tuli uriseval bassihäälel ühe hiiglasuure teomehe suust, kes paari silmapilgu eest rehest välja astunud, et magajate seast oma talu vaimupoissi üles raputada. See tukkus pekstava tüdruku lähedal.

„Kes ütles „elajas“?“

„Mina!“

„Kes on elajas?“

„Sina!“

Nagu kramplik vapustus käis noore kupja tervest kehast läbi. Ta seadis end hüppele kui murdja. Ta välkuvad silmad õgisid juba vastast. Siis vingus vemmal läbi õhu ja langes raske vopsuga teomehe tugevale karuturjale.

Võllamäe Päärn seisis paigal, nagu peaks ta aru, mida nüüd teha. Pikaline, nagu ta suur keha liikumises, oli ka ta aju mõtlemises. Ta jõudis siis alles otsusele, kui veel teine vemblahoop ta õlale sadas. Nüüd pahvas ta silmast nagu must tuli, kaks päratut veresoont ta otsaesisel paisusid päris maukudeks, — siis oli ta mõlema käega kupja kraes kinni, tõstis ta enese üles õhku, tuuseldas teda paar korda sinna-tänna, ja lähemal silmapilgul lendas väiklane, kõhn mehike paar sülda eemale, otsekohe lepapõõsasse.

See kõik sündis ühe ainsa silmapilguga, nii et ükski vahele poleks saanud minna, kui seda keegi oleks tahtnudki. Viimane

asi näis aga väga kahtlane olevat, sest kõik töölised seisid liikumata paigal, ja kes väsimusest liiga tuim polnud, selle näole ilmus kerge kahjurõõmus naeratamine või ehmatus sündmuse tagajärgede pärast.

Kubjas oli ruttu jälle jalul. Esimeses viha- ja häbituhinas tahtis ta uuesti teomehe kallale tormata, aga kuna ta oma mahakukkunud vemmalt üles tõstis, näis ta teisele otsusele jõudvat. Tõmmupunase, tuksuva näoga ja väriseva suuga pöördus ta töörahva poole.

„Teie kõik nägite, mis siin praegu sündis! Kui see kõrilõikaja aagrehi juures mitte sada tükki pinna peale ei soa, siis tahan ma oma vanad püksid ära süia! Mina tahan sind õpetada, Võllamäe Pearn! Minu kepp soab sinu seljas veel mõnigi kord tantsima, kuni su vastane kangus tagumisest otsast välja on vemmeldatud. Siga, lurjus, krants — niisuke!..“

Ta oleks oma võimetus vihas veel edasi sõimanud, kui verine vaimutüdruk nüüd ta tähelepanu poleks äratanud. See oli vaheajal oma olekust aru saanud. Ta nägi verd oma kätel ja riietel, ja põletav valu peas ja seljal tegid ta täiesti ärksaks. Ta hoidis nuttes pead kinni ja valuviha litsus ta suust susistava hüüde välja:

„Niisuke mõrtsukas!“

Kubjas kähvas kõige kehaga tüdruku poole ringi.

„Ah sina sõimad mind mõrtsukaks? Sina julged mulle vastu hakata! Sina — sina —“

Enne kui ta suu uusi sõnu leidis, tõusis ja vajus vemmal ta käes, matsatas aga vastu maad, sest tüdruk oli kassi väledusega eest ära karanud ja puges meeste selja taha. Kui lööja talle sinna järele tahtis tormata, jooksis ta Võllamäe Päärnale otsekohe vastu rindu.

„Võiksid ta nüüd juba rahule jätta, ta on juba verine,“ urises viimane rahulikult, nagu poleks tema ja kupja vahel midagi sündinud.

„Kas see sinu kuradi asi on? Ma võin teda peksa, et ta enam oimugi ei liiguta. Mul on härra käest käsk inimesi õpetada, kui nad vastased on. Mina kannan oma keppi auga — sina aga, sina lurjus, sina lontrus, sina — sina —.“ Ta hääl muutus vihaseks vingumiseks, heledaks kriiskamiseks, kuna ta suu ääres nagu kramplik vihanutt tuksus.

„Sina, Pearn, sina saad mu käest veel niisuguse õpetuse, et sa oma sündimise ära nead!“

Ta sattus nüüd säherdusse sõimu- ja sajatustuhinasse, et ta tüdruku hoopis ära unustas. Ta linavalged juuksed, mille pealt kübar maha kukkunud, seisid kõrvade ääres turris nagu vihasel kassil; ta kollakad silmad tulipunases näos, valgete ripsmete vahel ja niisama valgete kulmukarvade all, pildusid otse sädemeid; ta kitsaste, kahvatanud huultega suu, mida lumivalge, harv ja lühike piimahabe piiras, seisis kollakal vahul. Kes teda

nõnda nägi, pidi arvama, et ta meest, kelle peale ta oma sappi välja kallas, kõige oma ihu- ja hingejõuga veriselt vihkab.

„Küll sind tuntakse juba, sa kangekaelsete kuningas! Kus on iialgi vastuhakkamist ja tõrkumist, seal oled sina ninamees! Koha pealt kihutati sind minema — nüüd, sa näljarott, oled teise mehe ori! Juba su isa oli mässaja, su terve suguselts on mässajad. Vargad, röövlid, mõrtsukad, laiskvorstid, uurdekoapijad on olnud su vanemad ja vanemate vanemad, aga kõige suurem võllanägu oled sa ise!.. Juba sa vist aega oled soanud omale uut nahka kasvatada. Küllap me selle varsti maha koorime! . .“ —

Vastuse asemel tõukas Võllamäe Päärn oma suure tolmuse kaabu kuklasse ja pööras käratsejale selja. Kas tahtmata või tahes sülitas ta hästi kuuldavalt haopinu peale ning sammus teomeeste ja vaimude salgast välja . . .

Kupja-Prits nägi ainult irvitavaid nägusid. Ta punetavad palged tõmbusid sinakaks, kramplikult hakkas ta käsi vembla ümbert kinni, aga ta jäi paigale. Tundmus, et ei ükski, aga mitte ükski, tema poolt ei olnud, tema sõnu ja tegu heaks ei kiitnud, rõhus teda nähtavalt maha. Ta aimas ka väga õieti, kust see tuli. Nad vihkasid ja põlgasid teda. Seda tegid nad esiteks ta liialdatud valjuse, ta kurja loomu pärast, ja teiseks sellepärast, et ta alles kuue kuu eest üks nende seast oli olnud, nüüd aga kupja keppi kandis. Kuue kuu eest oli ta alles nendega ühes härrat ja opmanit, kubjast ja kiltrit maa alla vandunud, oli nendega ühes kuue hõlma all käe rusikasse kiskunud, kui kellelegi ülekohut sündis, oli nendega ühes keelatud und maganud, oli nendega ühes kannatanud, kui sundija kepp nende pihta parkis. Ja nüüd seisab ta nende ees ja keerutab ise keppi, mõistab hukka, mida ta ise kaasa teinud, peab kohut nende üle, kes tema kaaslased olnud, nuhtleb neid süü eest, mida ta ise enne süüks ei pidanud. Nad peavad teda äraandjaks; seda märkab Prits oma terase mõistusega väga hästi, ning seepärast jätab ta tegemata, mida ettevaatus tingimata tarviliseks ei arva.

„Noh, mis te vahite seal veel?“ kärgib ta korraga. „Tüdrukud, kas kilter teile ei ütelnud, kus kardulimoa on? Ja teie, mehed, kas te kord kündma ei soa?“

Ja vihasel, hammustaval toonil annab ta teomeestele, kes minema pööravad, veel mõned tarvilised juhatused.

Seejuures veeretab ta aju palaviku kiirusel kättemaksmismõtteid. Mitte ainult Päärnale ja Kaiele ei taha ta kätte maksa, vaid, kui võimalik, neile kõigile, kes tema üle julgenud irvitada, jah, teda kõigi ees narrida ja määrida. Kuna teomehed ja vaimud oma leivakotte ja kuubesid korjavad, nuusib kubjas rehe ümber seisvaid hao- ja puuvirnu. Ta teab ju oma käest, et neis ikka midagi peitub, misüle hea kubjas mõlemad silmad kinni pigistab. Pritsul pole aga asja pime olla. On nad ju kõik tema vaenlased.

„Ahaa — kotikene rapperukkeid! Kui osavasti pinusse pistetud! . . Ja siin — ahaa, veel kotike rapperukkeid! . .“

„Mehed — pidage! Kelle need kotid siin on?“

Mehed on juba minemas, pööravad aga kupja möirgava hüüde peale kaelad kangelt tagasi.

„Siia tulge!“

Pööravad küll ringi ja vahivad, aga kupja ja ta kottide juurde ei tule keegi.

„Siimu-Jüri Mats, see on sinu kott!“

„Ei ole!“

„Mis sa valetad, lurjus!“

„Ei ole!“

„Ja see kott on Tõntsu Joagupi oma!“

„Valetad!“

„Sinu neh!“

„Valetad!“

„Mehed, tunnistage, kelle need kotid on!“

Ja Prits veab kotid meeste juurde, kes tema juurde ei taha tulla.

„Kas need pole Matsi ja Joagupi kotid?“ karjub ta neile näkku.

Mehed vahivad, tunnistavad, raputavad pead — mitte ükski ei tunne kotte . . .

Kubjas katsub tüdrukutega õnne. Seesama pahatahtlik, pilkav, narriv vaikimine. Üks ninatark astub ette ja teeb, kui nuusutaks ta kotikeste haisu. Teised pahinal naerma.

„Kasige minema!“ hüüab Prits. „Küll opman teie varganägude jälgedele soab!“

Ja kuna töölised minema pööravad, lohistab kubjas kotte rehe poole.

„Rehepapp, mis pagan see on, et kõik haopinud on rapperukkeid täis?“

„Hea viljakas oasta — mis muud?“

„Nii, või viljakas oasta! Moa keeli hüütakse seda aga varguseks!“

„Varguseks neh! Aga mis tarbeks sa siis haopinusid käisid mõõtmas?“

„Ma ei mõõtnud neid, vaid otsisin vargust.“

„Kuidas see koht sulle siis nii tuttav oli?“

„Kuidas tuttav?“

„Kuidas sa's just sealt teadsid vargust otsida?“

Prits heidab luurava pilgu musta vanamehe poole, kuna ta kotid tema jalge ette maha viskab.

„Mul on õigus igalt poolt vargust otsida — selleks olen ma mõisa kubjas,“ kostab ta kõrgilt.

Rehepapp jääb vaheliti kätega ta ette seisma ja mõõdab teda oma naeratava pilguga jalatallast pealaeni.

„Prits, need ehk on su enese kotid, mis sa mineval sügisel pinude sisse unustasid. . . Sul oli neid ju vahel nii palju, et sa kõiki ei jõudnud meeles pidada...“

Kupja Prits. . . Kupja-Prits — ei ütle midagi.

Kupja-Prits — teeb teist juttu.

VAHIMEES, KUS VITSAD?

Pärast lõunat tõi kubjas Võllamäe Päärnale väljale käsu, ta pidavat õhtul paruni juurde minema. See oli inetu, kollane pilk, mille ta seejuures teomehe peale heitis. Päärn ei lausunud kupjale musta ega valget, vaid hüüdis oma kõrvile: „Vagu!“ ja kündis rahuga edasi.

„Kas kuuled, õhtul härra juurde!“ kordas Prits kähiseva häälega.

Kui Päärn ka nüüd midagi ei kostnud, näitas talle kubjas selja tagant rusikat ja hakkas siis suure hoolega ta kündi uurima. Künd oli aga nii laituseta, et teomehe kõige vihasem vaenlanegi selle juurest mingit viga ei leidnud. Kupja-Prits sammus siis ka varsti keppi vangutades minema.

Kulbi Kaiele tõi aidamees kartulimaale käsu, et ta õhtul härra juurde mõisa pidavat minema. Ehk küll tüdruku süda paha oli aimanud, ehmatas ta siiski nii, et ta käed värisema hakkasid.

„Härra juurde?“ küsis ta. „Mis ma kurja olen teinud?“

„Kust mina seda tean?“ vastas aidamees. „Mind ju öösi reheliste juures ei olnud.“

Et rehest jutt oli, siis teadis Kai väga hästi, missuguse asja pärast teda paruni juurde kutsuti.

„Ta peksis mu veriseks, ja nüüd kutsutakse veel kohtu ette!“ hakkas ta nuttes kaebama, kuna tal paksud pisarad üle tolmuse ja porise palge veeresid.

„Aga sa ei tohi sundijat sõimata,“ lisas aidamees noomivalt juurde, kuna ta, et tüdruku kurtmistest pääseda, ruttu edasi kõndis. —

Päärn ja Kai said õhtul härraga juba mõisaõues kokku. Parun Heidegg tuli põllult ja pööris parajasti ümber viinaköögi nurga mõisamaja poole, kui teomees talle, kübarat tõmmates ja alandlikult kummardades, lähenes.

„Parunihärra on mind täna mõisa kutsunud.“

„Kes sa oled? Ah soo — Võllamäe Päärn!..“

Parun pööris oma terve kehaga teomehe poole ja lõi oma terasekarva hallid, läbitungivad silmad, mida imelik, vesine kord ja suured sügavad kulmukortsud ümbritsesid, nagu raudnaelad Päärna näo külge kinni. Teomehe hiiglakeha seisis natuke aega küürus ta ees, käed kobasid nagu harjunud kombe järele härra säärte poole, siis aga, kui parun sammu tagasi astus ja ta nägu

ikka valjumaks, tagasitõrjuvamaks muutus, ajas Päärn enese sirgeks ja seisis nüüd oma täiel vägeval pikkusel ja jämedusel mõisniku ees.

„Päärn," ütles parun Heidegg pehmemalt, kui ta kurja, valju näo järele oleks võinud arvata, „Päärn, sa ei ole oma meelt veel sugugi parandanud. Sa oled veel seesama vastane hunt, kes sa olid kahe, kolme aasta eest."

„Parunihärral on õigus."

„Soo — või mul on õigus!" Parun astus mehele sammu lähemale. „Kui sa ütled, et mul õigus on, siis tähendab see, et sa oma meelt parandada ei tahagi? Mis?"

„Tahan küll, aga parunihärra sundijad ei lase."

„Ei lase? Sina, häbemata, kargad täiesti ilma asjata kupja kallale ja peksad teda kõigi teomeeste ees, ja julged mulle veel ütelda, et minu sundijad sind ei lase meelt parandada?"

„Kubjas lõi mind ilmaasjata, ja mina ei peksnud teda, vaid viskasin ta oma kallalt ära lepapõõsasse."

„Pea lõuad! Kupjal on õigus sind lüüa, ta võib sind lüüa, millal tahab — see on minu käsk! Aga sina ei tohi kubjast lüüa — kas kuuled! Sina ei tohi kupja külge näppugi pista — kubjas on minu käsu peal väljas, kubjast peab iga ori kartma nagu mind ennastki!"

„Aga see ei või parunihärra käsk olla, et kubjas ilma süüta inimesi tohib peksa."

„Vait! ilmasüüta inimesi teie seas ei olegi! Teie olete kõik kelmid, võrukaelad, vargad ja laisklejad! Tänage Jumalat, et teil veel nii helde härra on, nagu mina olen. Iga hoobi, mis teile antakse, olete ausasti ära teeninud... Ja sina, vastane karu, sina julged mulle suu sisse ütelda, et kubjas sind ilmasüüta löönud? Sa oled ju kubjast kõigi ees häbemata sõnadega sõimanud. Sa oled talle „siga" ütelnud?"

„Ei, „elajas"!"

„Ja mispärast ütlesid talle seda?"

„Sellepärast, et ta tüdrukule pähe lõi, nii et veri välja tuli."

„Kas see oli sinu asi?"

„Ei olnud."

Vist kunagi polnud parun Heidegg ühe teomehega, pealegi niisugusega, kelle peale ta raske süü pärast vihane oli, nii kaua juttu ajanud. See suur, tugev „võllanägu" aga, kes praegu ta ees seisis ja kes kõige oma talupojalise rumaluse juures midagi avaldas, mida teiste temasuguste juurest naljalt leida ei olnud — nimelt julgust ja vastutahtelist loomulikku nalja — see huvitas vägisi parun Heidegg'i vägivalla-armastusel põhjenevat rüütlimeelt.

„Kas Kai on sinu naine või pruut?" küsis ta.

„Ei ole."

„Või hea sõber?"

„Mitte põrmu."

„No miks sa tema eest siis seisid?"

Selle küsimuse peale jättis Päärn vastuse võlgu. Ta silm otsis rahulikult härra jalgadelt seletust. Viimaks kohmas ta:

„Ma ei või verd näha.“

Kui mitte nii raske süüalune ta ees ei seisaks — parun pahvataks selle vastuse üle vististi naerma. See hiiglakasvuga kiskjas seal, ja — ei või mitte verd näha?.. Parun ei naera aga, vaid hüüab valjult:

„Ma saadan su haakenrihtri juurde!“

„Kas mõisas vitsu ei ole?“ küsib Päärn.

Parun vahib talle otsa, pöörab siis selja, kõnnib mõne sammu edasi-tagasi, urgitseb oma kepi otsaga maad ja küsib viimaks:

„Mõisa vitsad on sulle siis armsamad kui haakenrihtri omad?“

„Armsad pole nad mulle kumbki,“ vastab teomees. „Aga kui parunihärra mind aagrehi juurde saadab, siis peab parunihärra mulle kirja kaasa andma, ja kas parunihärral on seda tööd ja tüli vaja?“

Võllamäe Päärn teab nimelt oma õe käest, kes mõisas on toatüdrukuks, et parunihärra kõigist maailma asjadest midagi nii väga ei vihka kui kirjutamist. Iga kirja — ka kõige lihtsama — kallal istub ta mitu tundi, on vihane kui lõvi, karjub igaühe peale, kes ta uksest sel ajal mööda läheb, loobib ühe sule teise järele nurka ja viib, kui kole töö viimaks valmis, ta proua kätte parandada. Proua teeb aga kirjast hoopis uue kirja, ja selle peab siis parun ümber kirjutama. Seejuures vannub ta kui pagan ja ta tuju on terveks päevaks rikutud.

Võllamäe Päärn teab siis väga hästi, mida ta „parunihärra töö ja tüliga“ tahab ütelda.

„Kui ma teaksin, et sa meelt parandaksid, Päärn, siis ei saadaks ma sind haakenrihtri juurde,“ ütleb parun oma suuri halle vurrusid keerutades.

„Parunihärra teab, et aagreht ka mitte suur meeleparandaja ei ole. Parunihärral on ehk minu kadunud isa veel meeles?“

Päärn ütleb seda häälega, millest kuuldub tasane värin, ja ta mõnus, rahuline nägu on korraga hirmus tõsiseks muutunud.

Ka paruni palgel on muutust märgata. Ta pahem silmaäär hakkab tuksuma, ta pikad vurrud liikuma, ja ta nihkub teomehest pisut, pisut eemale...

„Hea küll, Päärn,“ ütleb ta, „sa pead mõisa tallis viiskümmend soolast saama.“

„Nelikümmend, parunihärra, ja mitte soolast,“ vastab teomees.

„Sa tingid? Hea küll — nelikümmend, aga nelikümmend soolast! Ja nüüd pea lõuad!“

Seega pöörab parun Heidegg Kulbi Kaie poole, kes terve aja nuttes ja lõdisedes Päärna selja taga seisnud.

„Mis su nimi on?“

„Kai!“

„Kelle vaim sa oled?“

„Tooma-Tõnu Mihkli.“

„Sa oled kubjast sõimanud — saad mõisa tallis kolmkümmend soolast.“

„Kulla, pai parunihärra —“

„Vait!“

„Armu, parunihärra, armu!“

Kai langeb põlvili maha, sirutab käed paludes välja; parun pöörab talle aga selja ja teeb ruttu minekut... Ta on vaevalt viis sammu edasi saanud, kui Võllamäe Päärn korraga ta kõrval seisab.

„Parunihärra! Veel üks sõna!“

„Mis sa veel tahad?“

„Millal parunihärra mulle mu isa koha jälle tagasi annab?“

See on kõige häbematuse tipp! Mehe käest on vastuhakkamise pärast koht ära võetud, ja nüüd, mil ta vastuhakkamise pärast jälle kaebuse all seisab, tuleb ta kohta tagasi nõudma!

Parun Heidegg ei tea, mida ta peab vastama. Kui ta seda hiiglast ei kardaks — ta ei tea isegi õieti, miks ta teda kardab — ja kui ta temast lugu ei peaks — ta ei tea isegi õieti, miks ta temast lugu peab — siis laseks parun Heidegg selle häbemata kinni siduda ja haagikohtuniku juurde vedada tema kohutava häbematuse pärast. Et aga parun Heidegg seda meest kardab ja temast lugu peab — vahest ka tema töövirkuse ja tööosavuse pärast — siis ei vasta ta muud kui:

„Isa koha annan sulle tagasi, kui meelt oled parandanud ja sundijaile enam vastu ei hakka. Oma küsimuse eest saad aga kümme soolast juurde... Talli juurde mõlemad!“

Ütleb ja läheb ees talli poole. Mõlemad süüalused pikkamisi tagant järele.

„Vahimees, kus vitsad?“

Küllap sel on vitsad valmis!

„Vahimees, kahele soolvett!“

„Valmis, parunihärra!“

Kolmas nuhtlusealune on nimelt veel. Selle on opman üles andnud. Neljateistkümne-aastane poisike. Kündis hooletult. Jättis kivide ääred terveks ja ajas looklevad vaod. Viisteistkümmend hoopi ilma soolaseta.

„Soolaseks“ nimetatakse X. mõisas nimelt seda, kui vitsad enne peksmist ja peksmise ajal soolvee sisse kastetakse. Haagikohtuniku juures sada hoopi ehk X. mõisas viiskümmend „soolast“ — see on ükskõik. Et parunihärra hea meelega kaebekirju ei kirjuta ja haagikohtuniku-härrat iga tühja asja pärast ei taha tülitada, siis püüab ta oma mõisas ise korda pidada, ja valib raskemate süüde tarvis „soolased“. Tagajärg üks ja seesama. Aukartus mõisapolitsei ees aga seda suurem.

Esimene, kes tallis käsile võetakse, on neljateistkümne-aastane teomees, kes õigeid vagusid ei taha künda. Ta lõdiseb kui haavaleht; nutab, kui sünniks talle suur ülekohus, ja ei mõista ärevuse pärast oma püksinuppe lahti teha, vaid nabistab särgi-

preesi kallal, nagu oleks selle lahtipäästmist vaja. Vahimees läheb talle appi. See mees teab, mida vaja on. Varsti on poisi punane ihu paljas ja saab veel punasemaks. Ta karjub nii, et terve mõisaõu kajab. Esimesed hoobid panevad ta karjuma, järgmised juba röökima. Inimesed, kes mõisaõues liiguvad, kahvatavad ja jooksevad ruttu tuppa. Naisterahvad pistavad näpud kõrvadesse ja poistel kukub süda saapasäärde. Parun Heidegg seisab aga tallis karjuja juures, näeb, kuidas iga hoop verised vorbid selle ihusse lõikab, ja julgustab peksvat vahimeest tagant, et ta õigust silmast ei kaotaks... Parun Heidegg ei taha ja ei tee ju muud kui õigust. Süüdlasi peab karistatama, muidu lähevad inimesed hukka...

Poisi järele võetakse tüdruk käsile. See palub veel ikka armu, ehk ta küll teab, et see midagi ei aita. Ta on poolsurnud häbi pärast, et ta meeste ees oma ihu peab paljastama. Vahimees, tugev, tumeda näoga vanamees, kastab vitsad pütis olevasse soolvette, ja ta kurb tegevus algab. Tüdruk kisendab veel heledamalt, veel pöörasemalt kui poiss. Ta hääl muutub pärastpoole paljaks kilamiseks, mis igale kuulajale tungib kuni üdini.

Siis järgneb Võllamäe Päärn. Tema ei karju. Ainust häält ei tule ta suust. Sunduseta on ta enda ihukattest vabastanud, sunduseta heidab ta maha. Ta surub pea käte vahele ja pigistab hambad tugevasti kokku. Ta tunneb, kuidas soe veri ta ihu mööda maha hakkab tilkuma, ja alles pärast neljakümnendat hoopi tungib ta rinnast tasane, mahasurutud korin, mis viimaks muutub õhkamiseks... Kui nuhtluse jagu täielikult käes, kargab ta maast üles, kohendab oma riided ja heidab seejuures paruni peale pilgu, millest viimane selgesti aru ei saa: peitub selles meeleheitlik viha või üksnes valu.

Mõnel mõisnikul on viisiks lasta peksetuil vitsakimbule suud anda ning härrat karistuse eest tänada. Parun Heidegg ei nõua seda. Ta noomib nuhelduid ainult mõne isaliku sõnaga, et nad nüüd õpetust võtaksid ja edaspidi endid süütegude eest hoiaksid. Siis pöörab ta neile selja ja sammub tallist välja. Ta on vaheajal saanud hea söögi-isu, ja õhtulaud ootab teda. — —

Selle aja sees, kui tallis süüdlasi karistatakse, sünnib mõisa puiestikus väike juhtumine.

Seal jalutab X. mõisa koolipreili parun Heidegg'i neljateist-kümne-aastase tütre ja kümneaastase pojaga. Preili Juliette Marchand[1]) on alles mõnda päeva siin ja ülepea Eestimaal. Ta tuli siia Peterburist. Pärit on ta Prantsuse Šveitsist. Venemaale asus ta umbes aasta eest.

Preili Marchand juhtis parajasti laste tähelepanu sügisese looduse luulelise ilu peale, näitas neile, kui maalimisväärt kena on mets oma mitmekarvalises ülikonnas, kui kosutavalt ta rõõmus, rahuline vaikus mõjub inimese hingesse. Seal kahvatas korraga noor

---

[1]) loe: Züliett Maršang.

prantsuse neiu, ta põrkas sammu tagasi ja haaris nagu kaitset otsides tütarlapse ja poisikese ümbert kinni. Ta suured mustad silmad vahtisid ärarääkimata ehmatusel mõisa poole — sinnapoole, kust praegu hääl tungis, mis tal vere soontes pani tarretama.

„Mu Jumal, mis seal on?“ karjatas ta värisedes.

Paruni lapsed vaatasid teineteise otsa ja naeratasid.

„Seal tapetakse kedagi! Mu Jumal — appi, appi!“ Ja preili Marchand tahtis jooksu panna, lapsi enese järele rebides.

Kuna väike Kuno preili ehmatuse üle valjusti naerma hakkab, tallist tuleva kisa pärast aga näpud kõrva topib, ütleb Ada von Heidegg koolipreilile vaigistades:

„Ärge ehmatage, see pole midagi!“

„Kuidas? See pole midagi? Seal karjub ju inimene, kellele vist elu kallale kiputakse!“

„Ei, keda karistatakse. See on keegi, kes midagi kurja on teinud ja kellele papa laseb vitsu anda.“

„Vitsu? Aga see ei ole lapsehääl!“

„Miks peab tal siis lapsehääl olema?.. Ah nii,“ lisab preili Ada juurde. „Teie arvate, et ainult lastele vitsu antakse? Ei, meil saavad ka täiskasvanud inimesed vitsu, kui nad paha on teinud.“

Preili Marchand vahib tütarlapse otsa, nagu arvaks ta, et see temaga nalja heidab. Preili von Heidegg on aga üsna tõsine.

„Ja suuri inimesi lüüakse nii, et nad karjuvad — et nad karjuvad?“ hüüab prantslane.

„Jah, preili Marchand! Mida teie siis arvate? Neid ei lööda ju nalja pärast, vaid neid karistatakse süü eest.“

„Aga kas teil siis kohtuid ei ole?“

„See on kohus, preili Marchand!“

Väljamaalane vahib tütarlapse peale, kes nii rahulikult kõneleb, ja ta nägu kujutab arusaamatust, meeleheitlikku hirmu ning ikka mõrudamalt nähtavale tulevat õudu.

See südantlõhestav valukisa, mis läbi vaikse puiestiku lõikas ja linnud puude okstelt lendu hirmutas, näis neiu jalga nagu maa külge naelutavat. Ta tõstis ainult ristis käed taeva poole ja hüüdis paluvalt Ada von Heidegg'i poole, kes ka oma kõrvu kätega kinni hoidis:

„Kas te ei võiks oma papa juurde joosta ja selle inimese eest paluda?“

Ada raputas ägedalt pead.

„Kuhu te mõtlete, preili Marchand! Papa ei salliks iganes, et lapsed oma nina tema asjade vahele topiksid.“

„Aga mida on see inimene siis süüdi teinud?“

„Taevas teab. Vahest hooletu, või laisk, või vastane olnud, vahest ka varastanud. Inimesed on ju nii hukas, nagu papa ja valitseja alati ütlevad. Kepita ja vitsata ei saa sugugi läbi. Ja nõnda on lugu igas mõisas, mitte üksi meil, preili Marchand.“

Kisa lõppis korraga. Preili Marchand tõmbab kergemalt hinge. Ta äigab käega oma helevalge otsaesise üle, millel seisab külm higi. Preili Ada ja Kuno on näpud kõrvadest võtnud.

Nad hakkavad kiiresti mõisa poole sammuma. Kiirustaja on preili Marchand. Ta hoiab laste kätest kinni ja tõmbab neid enesega kaasa. Ta tõttab, kas tahes või tahtmata, otsekohe sinnapoole, kust hädakarjumine kostnud. Nad on aga vaevalt mõne sammu edasi jõudnud, kui koolipreili äkki peatub ja ta peent, õrna nägu katab uus kahvatus.

„Veel üks õnnetu!“ sosistab ta. „Ja — naisterahvas!“

Talli poolt kajab nimelt Kulbi Kaie läbitungiv kilamine.

„Lähme ruttu koju, preili Marchand!“ hüüab nüüd ka Ada von Heidegg veidi kartlikult, sest koolipreili hirmus ehmatus hakkab talle nähtavasti külge.

„Ada, kas siis ka naisterahvaid vitstega pekstakse?“ küsivad prantsuse neiu kahvatanud huuled.

„Jah, preili Marchand!“

„Kes neid peksab?“

„Vahimees.“

„Meesterahvas?“

„Jah!“

„Ja kus teie papa on?“

„Seal juures.“

„Vaatab pealt, kui naisterahvast lüüakse? Palja ihu peale lüüakse?“

„Ja, ja, ja!“ hüüab preili Ada kärsitult, ja ta punased, värsked huuled lähevad pahaselt mossi. „Ma ei saa aru, mis siin nii palju on küsida? Papa ise on ju kohtumõistja ja tema käsul karistatakse iga süüdlast, olgu see meeste- või naisterahvas!“

„Preili Marchand,“ küsib Kuno, kuna ta oma kepikesega rohuja lillepäid tee kõrval maha niidab, „kas teile ei meeldi, et pahad inimesed lüüa saavad?“

„Ei, ma ei ole sellega harjunud.“

„Kuidas teie kodus siis pahu inimesi karistatakse?“

„Neilt võetakse vabadus mõneks ajaks ära, või nad tasuvad oma süüd rahaga.“

„Võetakse vabadus ära?“

„Ja, nad pannakse üksikusse tuppa elama, kus nad on teistest inimestest eemal.“

„Ei muud midagi?“

„Kuna väike Kuno kasteheina päid peksab, on preili Marchand Ada piha ümbert hellalt kinni hakanud.

„Ada,“ ütleb ta poolpaluvalt, „kas meie ei võiks neid inimesi näha saada, keda praegu löödi?“

„Näha saada? Mistarvis?“

„Ma tahaksin nendega paar sõna rääkida.“

„Millest siis?“

„Neilt küsida, mis süüd nad on teinud.“

„Seda saab papa või valitseja käest paremini teada.“

„Ada, ma tahaksin nende enestega kõnelda, kolm sõna paljalt!“

Ada von Heidegg kehitas õlgu nagu inimene, kes teisest põrmugi aru ei saa. Siis jäi ta preili kahvatanud näkku vahtima, ja naeratas. Koolipreilidel on enamasti ikka oma isesugused veidrad tujud! Tal oli praegu himu seda Juliette Marchand'ile ütelda, aga ta sai veel sõna sabast kinni ning tähendas selle asemel:

„Noh, kui see teile just nalja teeb, siis võime neile ju tee peale vastu minna. Aga papa ei tohi meid seejuures näha.“

Nad pöörsid põigiti läbi puiestiku mõisa kaugemate kõrvaliste hoonete poole, kust tee küla poole viis. Pekstava naisterahva hirmus kilamine oli vaheajal vaikinud, talli poolt ei tulnud enam mingit kahtlast häält. Nad jõudsid puiestikust välja, aida ja viinaköögi vahele, kust esimene karistusalune, neljateistkümne-aastane teopoiss juba mööda oli läinud. Sellevastu lähenes aga talli poolt nuheldud tüdruk. Ta nuuksus kramplikult, pühkis silmi ja lonkas. Preili Marchand, Ada ja Kuno hoidsid endid aia äärde, suurte remmelgate varju. Kui tüdruk mööda oli minemas, hüüdis teda preili Ada eestikeeli.

Kai tahtis nuuksudes ja longates mööda minna, Kuno jooksis aga ta juurde ja hüüdis karedalt:

„Kuule, sina, preilid tahavad sinuga rääkida!“ Tüdruk vaatas oma nutust tursunud silmadega ümber, ja kui ta nägi, et pikk, sirge preili mõne sammu tema poole astus, jäi ta alandlikult seisma. Ada hakkas prantsuse neiule tõlkijaks.

„Koolipreili tahab teada saada, mis süüd sa oled teinud, et täna vitsu said?“

„Kubjas peksis mu veriseks, ja ma ütlesin talle „mõrtsukas“.

„Miks kubjas sind peksis?“

„Mu silmad olid natuke kinni läinud — olin väga väsinud.“

Preili Marchand laskis küsida, kas tal raske töö olnud. Kai vastas, et ta kaks päeva ja kaks ööd järgemööda ilma magamata tööl olnud.

Preili Marchand pigistas käed kramplikult risti ja heitis tüdruku peale niisuguse pilgu, et see nagu koer, kes hea südamega inimest aimab, tema juurde jooksis ja ta mõlemale käele suud andis. Preili Marchand ei märganud oma kohmetuses muud teha, kui vabastas oma käed tüdruku pihust ja paitas ta poriseks nutetud põske... Siis lonkas Kulbi Kai küla poole edasi.

Varsti lähenes ülevalt talli poolt hiiglasuur, karuturjaga talupoeg. Ta tõmmu nägu punetas, silmadel olid veripunased ääred, ning suu oli ta nii kõvasti kokku litsunud, nagu ei peaks sealt mõnel ajal enam ainust sõna välja tulema.

Seda meest pidasid kolm ootajat esimeseks peksetuks, kes nii kohutaval viisil karjunud. Eel ära läinud vaimupoissi polnud nad näinud. Ada tundis Võllamäe Päärna, sest see oli ju toatüdruku Maie vend ja käis vahel mõisas õde vaatamas.

Noor talupoeg ei peatanud sammu, ei lausunud sõna, aga ta heitis tee ääres seisva peene seltskonna peale pilgu, mis preili Marchand'i südame tuksumise seisma pani. Sellest pilgust välkus midagi, mille sarnast Juliette'ile veel kunagi inimese silmast vastu polnud lennanud. Nagu kaitstes ja ühtlasi kaitset otsides hakkas noor neiu Ada ja Kuno ümbert kinni ja kiskus nad tee äärest tagasi.

Tummalt, sirgelt ja kangelt sammus Võllamäe Päärn nendest mööda.

Mitte asjata ei kutsutud seda meest kangekaelsete kuningaks...

HUNTAUGU MIINA.

Uuetoa saunas peeti laupäeva-õhtut.

Ahi oli peatselt küdenud, suurem suits ukse kaudu välja läinud. Tõmmusinakas suitsupilv ulatus veel ainult hurtsiku poole kõrguseni maha. Hagude hõõguvate raagude seas visisesid ahjus veel mõned vettinud kännud vingu ajavate tukkidena. Peale punaka kuma, mis ahjus paistis, ei valgustanud pisikest, viletsat hurtsikut mingi tuli.

Ahjusuu ees istuvad kaks inimest: teomees Päärn ja tema vana ema. Päärn kükitab madalal järil. Päärna veriseks pekstud, mustav ja sinav selg on paljas, ja ema võiab seda viina sisse kastetud takutopiga.

„Pojuke, pojuke, küll nad sind on lõhkunud!" sosistas vanake vahetevahel, kuna ta käsi hellalt üle pahtunud verevorpide käib ja ta kustunud silmadest mõni soe pisar viina sekka sooja ihu peale langeb. „Ütle, Pearnake, kas on valus?"

„Annab juba tagasi! Tean ju, kui hea tohter sa oled."

„Ja siis, kui nad sind lõhkusid — kas siis valutas?"

„Seda ma ei tund. Mu hing oli nii viha täis, et midagi ei tund."

„Just kui mu kadunud Rein!" sosistas eit. „Reagid just kui su isa, kui ta aagrehi juurest tagasi tuli ja ma ahjusuu ees ta selga võidsin, nagu nüüd sind." Vanake pühib silmi. „Kas mäletad, Pearn, su isa ütles koa: „Kui ma kõhuli pingile heitsin ja soldati vitsakimp mu seljas hakkas tantsima, põles mu hinges niisuke viha, et mu silmade ees kõik veripunane oli ja ma midagi ei tund..." Ja siiski oli ta poolsurnud, kui koju jõudis."

„Mäletan, ema, mäletan," ümiseb Päärn, ja ta käsi kahmab iseenese peast nagu karvustades kinni. „Ja, kas tead, ema, mispeale ma mõtlesin, kui ta mind lööma hakkas? Ma mõtlesin isa peale... Ei tea isegi, kuidas ta mulle meelde tuli."

„Sa oled tema poeg, sellest su õnnetused tulevadki! See viha, mis tema peale ikka tuli, kui keegi teda juhtus puutuma, see ei anna ka sinu hingele rahu. Selle viha pärast, mis sind kas kuradile sunnib vastu panema, said juba poisikesepõlves paar

keretäit, ja ikka veel põle sa targemaks soand. Ka su isa ei soand targemaks; ennem kui järele andis, laskis enese surnuks peksa...“

Jah, see on kurb mälestus, mida nad seal praegu arutavad. Sest on kolm aastat möödas, kui Võllamäe peremees Rein Rüütel haagikohtuniku juures sai vastuhakkamise ja löömise süü pärast kaheksakümmend hoopi, mille tagajärjel ta hakkas põdema, kuni suri.

Süütegu ise sündis talvisel õhtul. Vallas valitses rõugehaigus. Võllamäe talus olid teomees ja perepoeg mõlemad haiged. Sellepärast oli peremees ise läinud metsast heinu tooma. Tuisk oli teed hange ajanud, nii et Rein jäi pimeda kätte. Kuna ta ühe käega koormat hoiab ja teisega hobust õigel teel püüab pidada, kuuldub selja tagant aisakellade helin. Rein katsub teed pooleks teha, et saksa või „antvärki“, kes järele tuleb, tarviliku viisakusega mööda lasta. Aga sedamaid tunneb ta, kuidas koorem hakkab kalduma; vist on teine reejalas juba kraavi kaldast või hange veerest üle sattumas ning koorem võib iga silmapilk kukkuda. Seepärast peatab ta hobuse. Selja tagant karjuvad aga sedamaid karedad hääled: „Tee lahti, mees, tee lahti!“

„Tee on lahti!“ vastab Rein.

„Eest ära, lurjus! Kas sa ei näe, et saks sõidab!“ Ja hobused aetakse Reinule peaaegu selga.

„Saks võib koorma kõrvalt mööda sõita!“ hüüab mees vastu.

„Jaan, anna kuradile piitsa!“ kajab seepeale vahutav vihahüüe saanist kutsari poole, ning sedamaid vuhiseb viimase piits Reinul kõrvade ümber. Üks hoop riivab Reinu silma, nii et see tuld lööb.

Hirmsa valu pärast kargab talupoja süda nii meeletult viha täis, et ta oma piitsaga paar hoopi vastu annab... Saanis karjatab keegi — Rein ei tea, kas kutsar või parun... Alles pärast saab teada, et ta oma härrat löönud... Lähemal silmapilgul lendab saksa saan, mille ees hobused veidi peruks saanud, koormast mööda, sest tee ongi lahti, aga talupoja koorem kukub ümber, sest ta on teest kõrvale sattunud...

„Kes see lurjus oli?“ kuuleb Rein veel saanist parun Heidegg'i hüüet, mispeale kutsar kostab, et see vist Võllamäe Rein olnud...

Saksale vastuhakkamise ja saksa löömise süü pärast läheb Võllamäe peremees haagikohtuniku ette ja saab seal nuhtluse, mis ta viib haua äärele. Ta on suur ja tugev mees, aga ta on juba vana, ta keha jõud töö läbi kurnatud, ta tervis halva toidu ja varemate hoopide läbi nõrgestatud. Ta hakkab põdema ja põeb, kuni surmale suigub.

Kahju, et nii vähestel inimestel surmatunnil aega on järelejääjatele häid õpetusi anda. Seda sünnib enamasti üksnes luuletatud juttudes. Ka Võllamäe Reinul polnud selleks mahti. Vikatimees kiirustas väga taga.

Ja et poeg isa viimasest õpetusest ilma jäi, pole imeks panna, et ta nüüd ise lollust hakkab tegema. Esimese suurema teeb ta juba ära, kui isa külm keha veel koduse katuse all puhkab.

Päärn valvab terve öö teiste seas isa surnukeha juures. Ta istub tummalt surnu pähitses ja vahib ainiti ta vahakarva näo, ta aukus silmade ja sinise suu peale. Ta kare käsi puhkab vahel isa hallidel juustel, vahel libiseb silitades üle neist sügavatest vagudest, mis mure, vaev, töö ja vanadus kündnud väsinud teekäija palgele.

Hommikul tõuseb ta istmelt ja kaob majast. Keegi ei tea, kuhu ta läinud.

Päärn läheb mõisa. Mis sinna? Oma esimest suuremat rumalust tegema.

Nõuab parunihärra jutule. Lastakse ka ette.

„Noh, Päärn, mis sul siis on südamel?“

„Tulin parunihärrale teada andma, et mu isa eile õhtu ära suri.“

„Võllamäe Rein?“ küsib parun. „Soo, soo! Noh, suurt kahju mul temast ei ole — oli va' vastane krants!“

„Parunihärra, ta oli minu isa!“

„Noh, oleksid võind omale ka mõistlikuma välja valida.“

Päärn on valge näost, ta käed värisevad.

„Mu isa ütles surres, et parunihärra ja aagrehihärra ta elu on võtnud.“

Parun Heidegg on talupojaga rääkides talle selja pöörnud ning aknast välja vahtinud. Nüüd pöörab äkki ümber, kui oleks teda tagant hammustatud.

„Nii, või sinu isa ütles — —? Noh, siis oli ta surres seesama hunt, mis eluajalgi. Oma keretäie oli ta ausasti ära teeninud...“

„Parunihärra!“ möirgab korraga Päärn, nagu oleks teda tuliste pihtidega pitsitatud.

Nüüd alles vaatab parun Heidegg terasemalt mehe peale. Mis ta selle näost loeb, peab iseäralik olema, sest ta põrkab kahvatades tagasi, leentooli taha, ja ta käsi kahmab kirjutuslaua poole, kus hõbedane kell seisab. Seda kõigest väest helistades karjub ta nii, et mõis kajab: „Tohver! Tohver!“

Toapoiss ilmub. Ta jääb küsides parunihärra otsa vahtima. See vaatab talupoja peale. Päärn seisab liikumata keset tuba...

Parun tõmbab käega üle habeme. Ta näo üle jookseb tõmmu puna kuni juuste juurteni.

„Ei midagi... Mul on sind pärast vaja,“ ütleb ta viimaks toapoisile. Ja kui see minekut teeb, lisab valjult juurde: „Ka sina võid minna, Päärn! Meie räägime selle asja üle teine kord edasi...“

Päärn astub toapoisiga ühes välja. —

Loll temp on tehtud.

Parun Heidegg ei anna sellele talupojale iganes andeks, et ta teda kartnud, — nii kartnud, et ta selle üle häbi tundnud...

Parun Heidegg annab nii mõnegi väikese süü andeks, kui teda mõistetakse paluda ja austada, aga kui keegi kangust näitab, ja kui see kangus nii kaugele läheb, et parun Heidegg oma rahu kaotab, et parun Heidegg koguni — kardab, siis — siis on asi halb...

Vaevalt on Võllamäe peremees maha maetud, kui koht lese ja poja käest ära võetakse. Parunihärral on Võllamäe talu tarvis sündsam peremees kui Päärn Rüütel. „Veankaelad" ja „vastased krantsid" ei kõlba peremeesteks...

Ja, ja, see kallis orjapõlv! Need, kellele loodus selgroogu polnud andnud, roomasid ning ütlesid, et see on kõige targem ja tulusam. Need aga, kellel oli selgroogu, ütlesid: „See on ükskõik, kas rooman või seisan — ülekohut tehakse mulle siiski!" Kuid neid lolle oli vähem, kes nõnda ütlesid. — —

„Hea küll, ema," ütleb Päärn oma nukratest mõtetest ärgates, „soab sest mearimisest küll! Ehk annad mulle nüüd ka puhta särgi — vana on natuke kore." Ja jalaga lükkab ta ahju ees maas olevat verist särki.

Sel silmapilgul nagiseb uks, läheb lahti ja üks naisterahvas, suurrätik ümber, astub sisse. Ta esimene pilk langeb ahjupaistel istuva poolalasti mehe ning selle mustava selja peale. Ta suust lipsab ehmatushüüe. Nagu nõuta jääb ta ukse juurde seisma.

Ema ja poeg on ümber vaadanud.

„Näe, Huntaugu Miina!" ütleb esimene.

Sügav puna tungib Päärnale põskedesse. Tal on häbi, aga mitte sellepärast, et ta ihu paljas on, vaid sellepärast, mis Miina ta ihul näeb, — sellepärast, et tema — see suur, tugev poiss, vitsu on saanud...

„Ema, anna nüüd kord juba särk siia!" hüüab ta pahaselt, kuna ta selga tüdruku eest püüab peita.

Kuid viimane astub ruttu ligemale, hakkab mõlemate kätega poisi õlgadest kinni, kummardab maha ja vaatleb tumma ahastusega seda timukatööd, mida siin inimese ihu kallal tehtud.

„Pearn," ütleb ta kugistava häälega. „Pearn, küll nad sind on purend!"

„Ei või kurta," naeratab Päärn kohmetult. „Aga kust sina's tead?"

Tüdruk ei vasta. Päärn tunneb vastust oma seljal: kaks palavat piiska kukuvad sinna.

„Ema, too särk siia!"

Varsti on Päärnal puhas särk seljas. Ema paneb rinna eest preesi kinni. Tükil ajal ei lausu ükski musta ega valget.

Kui Päärn viimaks külalise peale söandab vaadata — ta tunneb ikka veel päris lapselikku häbi — on viimase nägu muudetud. Miina silmas ei ole enam pisaraid, ta näos enam seda kaastundmust, mis ta häälest praegu veel välja värises; ta hoiab nagu võõralt eemale.

„Ma küsisin, kes sulle mu asjast reakis?“ ütleb Päärn, et midagi öelda.

„Pärtle Prits.“

„Jah, ma nägin, ta läks teie poole.“

„Niisuke lihunik!“ sõimab ema vahele.

„Mis ta siis teil vestis?“ pärib Päärn edasi.

„Üht ja teist,“ kostab tüdruk lühidalt.

„Tõtt või valet?“

Miina rätik on õlgadele vajunud. Ta imeilusad pruunid silmad vahivad tõsiselt ja kalgilt üle Päärna ahju tulle.

„Kes teab, mis oli tõsi, mis vale! Valelik reagib vahel koa tõtt,“ vastab ta.

„Mis sinul siis korraga on?“ küsib eit, kellele Miina võõras olek ka silma puutub. „Teed ju, kui oleksid pahane.“

Tüdruk näib iseenesega salaja võitlevat. Viimaks tõstab pead ja astub julge sammu järil istuva Päärna poole.

„Prits reakis, et sa täna Kulbi Kaie pärast peksa olevat saanud,“ ütleb ta tumedalt.

„Sain.“

„Ta ütles, sul olla miski salasõprus Kaiega.“

„Eks ta öeld koa, et meie Kaiega koos külasse tulime?“

„Seda ma ei mäleta, aga ta ütles, et sa Kaie eest nii oled seist, et Pritsu kallale oled läind.“

„Siis reakis ta esimest korda niipalju tõtt, et on ainult pool valet... Ma läksin alles siis ta kallale, kui ta mind oli löönd.“

„Miks ta sind siis lõi?“

„Sellepärast, et ma Kaie eest seisin.“

„Miks sa siis seisid ta eest?“

„Sellepärast, et ta midagi kurja ei teind, kui Prits ta pea veriseks lõi.“

„Kas see oli siis sinu asi?“

„Ei old... Aga kui sinu pea veriseks lüüakse ja keski su eest seisab, siis on vist hea küll?“

Miina vaikis, nagu mõtleks ta selle küsimuse üle järele. Siis nihkus ta Päärnale veel ligemale, ta silmas lõi midagi lõkkele.

„Sellepärast üksi, Pearn?“ küsis ta. „Kui ma teaksin, et sellepärast üksi?.. Aga sa ütled, et — et —

„Mis ma ütlen?“

„Et sa Kaiega koos —“

„Mis sest! Prits käib sinul tihtipealegi võõrsil! Võib olla, et täna kosjaviinadki olid taskus!“

Miina vaikis ja pööris näo ära. Vägisi kippus talle midagi märga silma.

„Kuulge, lapsed,“ ütles sauna-ema, kui ta mõlema vaidlust natuke aega kentsakalt suud muigatades pealt kuulanud. „Minu arust ei ole teil asja ees, teist taga teineteisega nägelda. Kõik paljas lapselik kadedus! Kui te teineteisele olete loodud, siis soate kokku, olgu sada Kaie ja Pritsu teie vahel mustaks kassiks.“

Päärn jutustab siis lühidalt ära, kuidas Kai teda teel oodanud ja selle eest tänada tahtnud, et ta tema eest hommiku rehel seisnud. Tema, Päärn, ütelnud aga, et talle tänu vaja ei olevat, ning püüdnud tast lahti saada. Sel silmapilgul jõudnud Kupja-Prits nende juurde, ja tema, Päärn, arvanud kohe, et kui see mees Huntaugule läheb, küll ta seal siis kõik, mis ta hommikul ja praegu näinud, pahupidi pöörab ning Huntaugu rahvale asju ette luiskab, mis ihukarvad püsti ajavad.

Miinal näis nagu kivi rinnalt maha langevat. Juba istus Päärna lähedale pakule ja piilus talle nagu kahetsedes kõrvalt näkku. Ta uskus seda meest; Päärna ainus sõna, et lugu nii ei olevat, nagu räägitud, vaigistas teda täiesti.

„Arvasin seda isegi," ümises ta enam iseenesele kui teistele.

„Aga tulid mind siiski usutama?" küsis Päärn ja pööris oma tugeva, tõmmu, veidi rõugearmilise näo, mille üle praegu aga nagu päikesepaiste voolas, tüdruku poole. „Nüüd kuuluta koa, kuidas Pritsu käbarad Huntaugul käivad. Vanamees pidavat ju kõvasti nõu tulevast opmani-isandat väimeheks võtta."

„Noh, enne pean mina ta meheks võtma," vastas Miina, oma ruugeid käharsalku otsa eest tagasi lükates.

„Või nüüd selle järele küsitakse! Kas Huntaugul haovirnast midagi ei soa?.. Ja kas Prits pole viks poiss, või mis? Mõisa-vanemad rahul, moona küll, et võib naist-last toita, või kui Huntaugu vana tahab, palub härralt suurema ja parema koha ning võtab Pritsu koduväiks. Kõik läheb nagu lepse reega!"

„Aga kui mina ei taha?"

„Sinu tahtmine koa midagi maksab!"

„Küll ta maksab! Ema koa minu poolt. See ei salli Pritsu rohkem kui koer luuavart. Ütleb iga kord, kui teist näeb: „Näe, va' salakoi tuleb jälle!"

Päärn ohkab, toetab oma suurt mustjat pead käe najale ja vastab:

„Mis see kõik aitab! Toadi käes ikka jäme ots!"

„No, ega ta mind ometi vägisi hakka sundima!" hüüab Miina trotsliku kulmutõstmisega. „Sest soadik, kui Mari mehel on, peetakse ja hüütakse mind ju ainsaks lapseks, ja ma tahaksin näha soada, kuidas nad oma ainsat last mehele sunnivad minema, kellele ta ei taha minna!"

„Noh, siis tuleb keegi teine ja viib su ära!"

„Miks?"

„Sellepärast, et mina praegu kellegi naisevõtja ei ole! Olen saunamees, kel ema toita; teomees, kel peretütrele midagi põle pakkuda... Mõisnikuga on asi nii rikis, et isa kohta või muud teist koa põle loota. Ja ega sinu toat mind, vastast hunti, keda mõis ei salli, koduväiks julge võttagi... Näed isegi, et lood on kurvad."

Miina põsed, mis talutüdruku kohta olid haruldaselt õrnad, lõid, Päärna põhjendatud kartusest hoolimata, elavalt kumen-

dama. Juba paljas teadmine, et Päärn, nagu näha, kosjamõtet oma peas üldse veeretas, elustas ja õnnestas noort neiut.

Need kaks inimeslast polnud nimelt teineteisele kunagi otsekohese sõnaga ütelnud, mis lootused olid neil vastastikku teineteise kohta, veel vähem oli kumbki sõna „armastus“ suhu võtnud. Kui ühe küla lapsed tundsid nad teineteist niikaua, kui kummagi mälestus tagasi ulatas — Päärn Miinat juba peaaegu ta sündimisest saadik, sest ta oli temast kuus aastat vanem. Selle vanadusevahe pärast polnud neil õrnemas eas muidugi suuremat läbikäimist ega sõbrustamist olnud; lugu muutus aga varsti, kui lapsest vanem plika ja viimaks leeriealine tüdruk sirgunud. Ilma kummagi teadmata ja tahtmata, iseenesest sigines neile tundmus südamesse ja teadmine pähe, et neid mingi asi ühendab, et nad teineteist tarvitsevad, et neil on teineteise kohta niihästi õigusi kui kohuseid. Nende meelest oli nagu iseenesest mõistetav, et nad kokku püüdsid saada, et üks teise saatusest osa võttis, et üks pidi teadma, mida teine tegi. Selle oleku põhjuste üle ei andnud nad iseenesele ega vastastikku teineteisele mingit aru. Nende meelest oli lihtsalt, kui peaks see nii olema.

Alles viimasel ajal oli kumbki iseeneses selgusele jõudnud, et nende ühendusel mingi tagajärg, mingi lõpp peab olema, ilma milleta tal ei ole õiget tarvet. See mõte oli neile sest saadik pähe tekkinud, kui ilusale Miinale noormehi hakkas lähenema, kellest oli teada, et nad otsivad naist, ja kui inimesed Päärna käest ikka sagedamini hakkasid küsima, millal ta kosjatee jalge alla võtvat. Nüüd teadsid mõlemad korraga, mis neil teha, kui nad seda ka teineteisele selge sõnaga ei ilmutanud. Alles täna õhtul, praegu, mil armukadedus nende meeli erutas, oli neile kartus löönud südamesse, et nende ühendusel ka muu lõpp võiks tulla kui see, mida nad pidasid loomulikuks ja soovitavaks — alles praegu oli noormehe suust sõnu kukkunud, mis otsekohe sihtisid eesmärgi poole. Kentsakas ainult, et Päärn kosimist sellega algas, et ta ütles, ta ei võivat kosida. Ta arutas mõrsjale neid takistusi ette, mis nende paariminemist keelavad.

Kuid Miina poleks olnud armastav naisterahvas, kui ta neid takistusi oleks pidanud ilmvõitmatuks. Ei, tal oli kohe tosin võimalusi käepärast, kuidas neist takistustest üle saada.

„Kuule, Pearn,“ algas Miina kentsaka tõsiduse ja kindlusega, kui ta esimese kohmetuse üle võidu saanud ja natuke aega, peiu ema kätt pihus hoides, järele mõtelnud. „Minu esimene töö soab olema, et ma selle Pärtle-Pritsu Huntaugult ära hurjutan. Ma raputan ta enese küljest lahti. Ma vihastan ta nii ära, et ta meile enam nägugi ei näita, et ta mind hakkab vihkama nagu ussi aia all.“

„Kuidas sa seda tahad teha?“

„See olgu minu mure.“

„Ja siis?“

„Noh, siis ei ole ka minu isal temaga midagi asja.“

„Aga ega see mind veel naisevõtjaks tee! See ei muretse mulle veel kohta kätte, kuhu naise võin viia.“

„Kas siis Huntaugule koduväiks ei taha tulla?“ küsis Miina naerdes ja punastades.

„Jah, kui võetakse! Aga kui sa Pritsu ära hurjutad, siis põle sellega veel öeldud, et tema asemele ei tule muid, kes su vanamehele enam mokka mööda kui mina!“

„Võid julge olla, et ma neile kõigile ust näitan.“

„Siis näitab sulle vanamees midagi, mis on veel kibedam! Sa teed ju, nagu oleks Huntaugul valitsus sinu käes.“

Miina tõstis julgesti pead.

„No, seda võin sulle julgesti öelda, Pearn: mind sundida ei soa keegi! Ennem lasen enese tükkideks raiuda, kui mehele lähen, kelle poole veri ei tõmba! Ennem jooksen metsa ja jään sinna!“

Noormehe suu ümber mängis silmapilguks õnnelik naeratus, siis aga laskus ta pea jälle murelikult norgu. Kuid nüüd tuli ema oma nõuannetega. Nagu naisterahval kunagi oli ka temal häid lootusi küllalt kalitsas.

„Sa arvad, Pearn, et Huntaugu Mihkel sinust enam lugu peaks, kui peremees oleksid, ja muretsed, et sulle kohta ei anta. Kas tead, meie Mai võiks sinu heaks mõisas midagi teha! Ta on viks tüdruk, proua on temaga väga rahul — mis siis, kui ta prouat paluks, et see paruniga reagiks? Ja kui sa siis veel ise paruni palvele läheksid — ?“

„Küsisin ju täna paruni käest isa kohta tagasi — ta lisas selle eest kümme hoopi juurde!... Kui veel lähen paluma, soan ehk uue keretäie.“

„Aga kui proua sinu eest palub?“

„Nagu meie parunit ei tuntaks! Nagu see mees naiste palvetest midagi peaks!“

„Aga noor parun tulevat varsti tagasi ja mõis minevat tema kätte.“

„Reagitakse küll. Aga mis sest? Ennekui vana oma ostetud mõisa läheb, õpetab ta noorele ära, kes ta vallas lambad, kes oinad... Ää arva, et noor tui on, kui vana oli kull! Ja eks opman jää ju noorele nõuandjaks ja silmaselgitajaks!“

„Aga kuule, Pearn!“ tuli Miina elavalt vahele, „minu toat reagib, nagu igal pool reagitakse, et uus seadus või uued vakuroamatud tulevat, et talupoeg on mõisa alt prii ja et orjus ära keelatakse ja et igaüks võib moad soada niipalju kui tahab. Ja mineva pühapäe öeld Sepa Ants Mahtrast — tead ju, va' kirjatundja mees ja talitaja koa — Sepa Ants öeld Juuru kiriku kõrtsis, et uus seadus juba valmis ollagi, aga saksad pidavat seda veel salajas. Keiser olevat oma käe juba ammugi alla teind.“

Päärn ohkas.

„Tean küll, et seda reagitakse! Aga seda reagitakse juba niikaua, kui mina elan. Rahval on aga raske elada, mõisa orjus käib üle jõu — tead isegi, et uppuja hea meelega kuival moal tahaks olla! Mida inimesed igatsevad, sellest ütlevad siis varsti, et see tuleb. — Jumal teab, kas neil juttudel on jalgu all, ja kuigi on — mis ma sest kasu soan, kui uus seadus tuleb paarikümne aasta pärast? Mida saks ei taha, see ei tule.“

TOOMA TOHTER.

E. Wilde jutustus.

1.

ui Toomas silmad lahti lõi, nägi ta läbi kollase udu musta murdjapead oma valge rinna kohal. Ta tahtis karjatada, aga kurgust tuli tal ainult jõuetu korin. Ta tahtis üles kähvata, aga ta liikmeid halvas tinane võimetus. Ehmatus surus ta silmad jälle kinni. Ta ootas meelemärkusega minestuses, mis temaga nüüd sünnib, mil murdja talle lööb hambad ihusse. Kollane udu hingas talle väävli- või mingit muud kanget haisu ninasse. Ta tundis, kuidas see hais nagu uimastas ning talle pähe imbus, kuidas see ta kõrvad sahisema pani. Aga tal oli veel nii palju teadvust, et ta metsalise hambaid edasi ootas. Elava ihaga. Et tuleks lõpp. Pääsmist ju ei olnud. Ja see teadvus lõppis alles, kui hambad tõesti tulid. Esimene põlev valutunne kiskus ta silmad veel korraks lahti. Ta nägi, kuidas kollase udu asemele maha heitis must öö. Ta nägi kiskja pead selle öö sisse kaduvat. Siis ei näinud ega kuulnud ta enam midagi. —

See oli Tooma esimene mälestus. Tume nagu karmukannataja unenägu. Siis järgnes teine. Kui palju esimese ja teise vahele jäi aega, seda ta ei teadnud. Aga teine oli selgem. Kollase udu asemel valkjashall. Murdjapea asemel inimespea. Hais nõrgem. Sündmuse pilt muidu seesama. Sest ka inimespea tahtis Toomast hammustada. See pea kummardas just nõnda Tooma paljakskistud ihu peale, nagu hakkaks ta sealt purema. Pureski, Toomas tundis selgesti puremise valu ja pigistas silmad kinni. Ja nüüd läks hais kangemaks, vängemaks. Ja Tooma peast vilksas läbi välgukiirune mõte: Inimessööja! Aga sedamaid aimas ta oma eksitust, nagu unenägija, kes pöörase unenäo juba und

nähes ära tunneb. Ta meelest oli, kui märkaks ta oma eksiarvamise üle naeratadagi. Ja et teda enam ei hammustatud, julges ta jälle silmi avada.

Udu oli juba hõredam. Valgus tungis temast läbi nagu jõhvsõelast. Virvendades nagu põudsel aasal. Ja sellest valgest, pilkupuhastavast vinetusest koorisid endid kindlad jooned välja, mis ühinesid kehadeks. Kuju poolest äratuntavateks kehadeks, nagu see must inimespea, mille kuju Toomale hirmuergutusel kõige esmalt äratuntavaks oli saanud. Ta ei olnud lageda taeva all selili maas — märkas ta —, vaid nelja seina vahel, millel lagi peal. Ja alus, mille peal ta selitas, oli laest madalamal ja maast kõrgemal. Ja nüüd silmas ta seal eemal lauda ja tooli ja sängi ja aknaruute. Ja peale musta pea veel üht inimese pead, esimesest veidi kaugemal. Ta suutis mõlemate peade vahel vahetki teha; üks näib olevat meeste-, teine naisterahva pea. Ligemal olev köitis teda rohkem. See oli villakate kräsukarvadega tihedalt kaetud ja läikiv nagu karakullnahka kasukakrae. Ja suur ja raske ja peaaegu neljanurgeline oli ta. Kuhu karvad lõppesid, sealt algas helevalge peenike ihunahk. Missugune kõrge, kumajas, luuläikega otsaesine! Kui pea kõrgemale tõusis, tuksatas Tooma hingest läbi kerge juga midagi ärritavat: ta pilk oli kahe mustjalt hiilgava munaga kokku puutunud, mis valges ümbruses keerlesid — kahe suure, päriva, uuriva silmaga. Toomas kordas vaadet, ja kuum tusk asus ta hinge ümber, iseäralik hirmuaimus heitis lasudes ta rinnale. Ta ei vaadanud enam neisse silmadesse, vaid tõstis pilgu üles lakke. Ta pidas hinge kinni ja püüdis iga liigutamise eest hoida. Ta tundis oma külje kallal nabitavat ja näpistatavat, pistjad käisid tal paar korda küljekontidest südameni. Siis jäi kõik soiku. Soojus asus viluduse asemele rinna ja külje ümber. Musta pea tume vari kaugenes pisut, tõusis kõrgemale. Ja nüüd kuulis Toomas esimest korda häält, inimlist häält. Mida hääl ütles, seda ta ei mõistnud, sest ta kohkus. Aga hääl ütles veel midagi — valjumalt, ja nüüd sai ta ka sõnast aru.

„Kas märkate juba, et jälle olete elusate kirjas?“

Toon oli madal, põrisev, aga usaldust-äratav. Toomas oleks küsimuse peale pidanud vastama, see oli lahkesti kutsuv, kerge naljasuhkruga üle riputatud. Aga Toomas ei saanud vastata. Tal polnud seks ka mahti. Sest sõna „elusate kirjas“ hakkas nagu musta seina tagant, pimeduse müüri seest midagi välja rebima, mis Tooma suu sulges, ta ihukarvad püsti ajas, kõik ta meeled ja mõtted selle nähtuse peale keskendas. Pildikatked tuksatasid pimedusest nähtavale — ääred, nurgad, keskpaigatükid — paiknesid hüpates kokku, puudulikult, poolikult, aga ikka suuremaid jagusid moodustades, täispildi sisust juba aimu andes. Aga kokkuliitumine kestis ühtepuhku edasi, pilt täienes valmis, sai valgusepaiste kasvamisel selgemaks ja kujukamaks. Tooma aju, mis protsessi edenemise üle värisedes valvas, võis varsti iga üksiku

kogundi maali peal seletades ära tähendada, mõtlemise järjekaupa, sisu loogika järele: Küla — võõrad mehed — mõis — rüüstetöö... Siis, lühikese tühja vahe järgi: Soldatid — kinnivõtmine — äraviimine... Ja kohe seepeale nagu raksatus äikesepilvest, aju angutav, verd tarduma panev lõpp, millest Tooma mälusse oli viimane silmapilk nagu sisse põletatud: Püsside praksatav tõusmine ja väljasirgumine. Järg puudus. Pilt oli otsas.

Aga järjest räägiti siin. Järjest, mida ta ise ei tundnud, mis selle eel oli käinud, mida ta praegu nägi algavat. Järjest, mis lõpp ei olnud, mitte igavene öö, vaid, nagu nüüd näha, pimedus enne uuesti tõusvat valgust. Surmale järgnes imelikul kombel elu! Sellest aru saada ja uuesti alanud elu kalliks tunnistada, oli Tooma ajule välgukiirune silmapilgutöö. Ta hing asus kõige jõuga, kõigi oma liikmete ja harudega elutunde, elumõiste ümbert kinni, nagu uppuja lainetest leitud pilpa ümbert. Üks rakuke ta ajus kõverdus hädaohu tumeda aimuse all, mis seda uuesti võidetud elu ähvardas, ja kohe oli Toomal meeleerkust viimase vastu abinõu otsida. Ta pidas suu kinni, ehk ta küll oleks jaksanud rääkida. Ta jättis küsimuse peale, nii sõbralik kõla kui sellel ka oli, vastuse andmata. Ta kartis vastates kuidagi eksida, midagi lausuda, mis oleks ta kallile varale kahjulik. Ta märkas tarvilikuks pidada vastuse üle enne vastamist järele mõtelda. See nõudis aga aega, sest olukord, millest ta enda leidis, oli plahvatav uus. See nõudis nii palju aega, et küsija vastust ei püsinud ära oodata, vaid kinniste silmadega vaikija rahule jättis.

Toomas kuulis oma ümbrust vagusaks jäävat. Veel mõne aja peitis ta ennast ja oma saladust mahavajutatud kulmude taha, siis tõstis ta neid piiluva pilgu jaoks jälle pisut. Ei üht ega teist pead enam. Ta laskis luurava vaate oma valendavat rinda ja hallilt kaetud alumist keha mööda alla libiseda, kuni kaks kullaselt kumendavat muna seda peatasid. Need kerkisid ta jalgade kohalt kõrvuti üles. Ta rõõmustas leiust, et need olid raudsängi vasksed sambanupud. See kinnitas ta endist kergelt vilkuvat tunnet, et ta voodis puhkas, et ta toas viibis, et aknast valgus sisse paistis, et tubased tarbeasjad, mis ta silm esmaltki seletanud, siin tõesti olemas olid. Ja et ta hädaohu sedapuhku arvas mööda olevat, lõi ta silmad korraga laiali lahti ning hakkas neid julgesti tarvitama.

Vähem kui udu oli kadunud — ta nägi kõik, mis näha oli. Põnevusel rebeneva küsimuse peale: kus ma olen? sai ta vähemalt selle vastuse, mis ta silm talle võis anda ja mida ta järelduste abil pea täiendas. Haavatud oled — ütles ta enesele kähku — ja sind põetatakse siin! Aga kus see „siin“ peaks olema, kelle tuba see on ja kes põetab sind? Ja kunas — kirivase päralt — said sa siia?

Uus hoog ärevust asus õhetavalt ta hinge ümber, ehmatus takistas ta südame noort tuksumist. Kelle meelevalla all sa oled? karjatas temast äkki läbi. Ja kui ta nüüd räpakalt-otsiva hirmu-

pilguga silmad paremale ja pahemale poole lõi, kuna ta siiamaani üksnes üles- ja ettepoole oli vahtinud, ning mõlemal pool enese sängi kõrval veel kaht raudvoodit nägi, milles kummaski ka inimene sees puhkas, siis tundis ta korraga selguse ja valguse, mis ta meeli ümbritsenud, uuesti kaduvat, ning selle ja järgneva mälestuse vahel paiknes jälle must vööt.

2.

Aga mitte lai. Ja mitte tihe. Nagu hämarikulõimesse löödud koidukude suvisel ööl. Rabelev jõud võitis silmapilkse nõrkusehoo. Juba läbi tuhmi varju märkas Toomas tõusvat kuma — ta mõttevärk hakkas liikuma, ennekui meeled ratta panid käima. Sul on kaaslasi — ütles ta enesele — ja ka need puhkavad sängis. Järelikult on nad haiged nagu sinagi. Oleme aga kolmekesi sängis haiged, siis on koht, kus viibime, haigemaja! Või pole need kaks vahest mitte haiged, vaid magavad ainult siin toas? Haige oled ehk üksi sina? Sel puhul — sel puhul — — Toomas hakkas ruttu aru pidama, ta tundis oma meelekohti kiiresti tuksuvat, nagu kellavärk tiksus tal korrapärasel käigul pealuus — — sel puhul oled ehk — soldatite kasarmus? Nendesamade kasarmus, kes... Vajadus selgusele, kindlale teadmisele jõuda haaris vapustava käega ta mõistuse ümbert kinni... Ja jälle teadis ta silmapilk, et ta selgust otsides ettevaatlik, tagasihoidlik, kaval, salalik peab olema. Talle tuli meelde kord loetud looke, kuidas keegi, kes enese surnuks teinud, lõvi käest pääsnud. Ja veel mõni pääsmisime tuksus ta mälust läbi. Oletuse vastu, et ta on kadunud — selle uuestivõidetud kalli eluga siiski kadunud, — selle palja lähemalseisva oletuse vastu puikles kõik ta sisemine tundmusevägi, selle arvamise vastu tõstis ta mässu. Surm oli ta oma käpa alla vajutanud, nagu lõvi maharabatud küti. See oli talle kindel. See oli tõsiasi, mida ta selgesti mäletas. Aga niisama kindel tõsiasi oli nüüd, et ta selle käpa alt eluga oli pääsnud. See oli kordaläinud ime. Miks ei võinud ta põõsa taga varitseva lõvi meelevalla alt veel kord pääseda? Esimene ime oli sündinud ilma kavaluse abita — teist upitab ehk kavalus taga. Ja siis veel see siretav võimalus: vahest ei olegi lõvi enam lähedal, vahest on tema meelevald ainult põhjendamatu kartus!

Igatahes — ettevaatlikult, kavalasti! — Toomas pööris padjal puhkava pea kulmude alt piiluvate silmadega pikkamisi paremale poole. Sängis, mis seisis sammu kolm tema omast eemal, pikutas halli vaiba all habemik mees, kelle pikk must habe nagu leht-tubaka viht oli pandud teki servale. Kitsast, valkjast vöödist, mis jäi habeme ja otsaesise peale langenud juuste vahele, vaatasid kaks naeruläikega silma Toomale vastu, ning punakast august habemes kostis korraga lahkesti:

„Tere ka, küla-noormees!“

„Tere, tere," vastas Toomas rõõmsalt tuksataval südamel, sest võõra eestikeel ja sõbralik toon puhusid talle koduselt vastu.

„Noh, kuidas on tervis?"

Ahaa, mõtles Toomas, nüüd vaja targu kosta! — „Ei ole väga viga, aga kuidas teie käsi siis käib?"

„Käsi käib hästi, aga näe, jalg ei käi enam," krussitas end musthabe naeratamise all.

„Noh, eks ta parane ka —"

„Mis ta, vennike, paraneb — polegi teist enam!"

Ja habemik lõi vaiba ääre üles ja näitas Toomale valgete sidemetega mähitud jämedat, pikergust tompu, mis tal pahema jala asemel ulatus ülemise keha küljest parema jala põlveni.

„Või maha võeti teine!"

„Maha neh! Põlvest saadik maha —"

Toomal ei olnud aega imeks panna, kuidas inimene, kellel jalg maha võetud, ise veel nii heas tujus võis olla. Ta tundis sündsat rada selguse poole oma jalge all ja ihkas õhinaga sedamööda edasi jõuda. Senini oli kõik ootamata hästi läinud — iga koputamine hea õnne peale käis tõele pihta.

„Kas siis tohter muidu parandada ei saanud?" küsis ta.

„Põletik lõi sisse — mine veel paranda! Oli ka nii ära murtud, et narmendas — luu mitmest kohast väljas..."

„Kuidas see õnnetus teile siis juhtus?"

„Jäin vankri alla. Kaks ratast jalast üle. Ränk koorem peal. Mis seal inimese ihust järele võis jääda!"

„Kustpoolt mehi olete?"

Jalata mees nimetas valda, mis Tooma kodukohast oli kaunis kõrval.

„Noh, eks siis otsin'd aegsasti arstiabi, ennekui pahaks läheb?"

„Jah, vennike, kust sa otsid! Maal meie ligidal tohtrit pole — linn veel kaugemal — kas või sure! Alles kui viimne häda käes, lasksin enese vankrile tõsta ja siia vedada."

Pagana mees! mõtles Toomas. Miks ta nüüd ära ei ütelnud, kuhu ta enese laskis vedada! T. kiriku juures elab tohter, P. alevis elab tohter, ja linnas on arste ja haigemajasid nii palju! Mida Toomas aknast nägi, ei seletanud ära, kas tuba, milles neid põetati, oli maal või linnas. Ruutude taga kõikusid raagus puude mustjad oksad sügisese tuule käes — see oli kõik, mis silma puutus, ja puud kasvavad niihästi linna kui maamajade aias.

„Kui palju on teilt siis linna maad?" päris ta.

„Kolmkümmend versta tuleb ära."

„Ja P. kiriku juurde?"

„Kakskümmend kolm, aga sant tee."

Ahaa, — lendas Tooma kärmesti töötavast peast läbi, — siis oleme P-s, sest see seisab kauguse poolest mõlemate vahel ja hea maantee ääres...

„Kui kaua te siin P-s siis juba olete?“

Ai, see oli väärsamm!

„P-s?“ küsis musthabe. „Ega me P-s ole!“

„Linnas, tahtsin öelda!“

„Saab juba kuu aega. Ootan vanamoori täna-homme linna tulevat.“

Linnas siis! mõtles Toomas. Ja nähtavasti mitte mõnes sõjaväe-hospidalis, sest kuidas see talumees niisugusesse oleks saanud. Aga mis põetamispaik see on? Toomas oli kord linna avalikus haigemajas üht oma valla haiget poissi käinud vaatamas; ruum, kus Jaan viibinud, oli mitu korda suurem kui see, kaks pikka rida sänge haigetega sees, siin aga — ta pöörab ka pahemale poole — ainult neli voodit. Toomas riivas oma teist naabrit tunnistava pilguga.

See oli nelja- või viieteistkümne-aastane kahvatu poiss, kes teraste silmade ja rõõmsa näoga ta vaate peale vastas. Igavuse pärast nabistas ta hammastega oma vaiba serva kallal ja lõi varvastega teki all voodi otsmiste raudvarbade vastu kõpsu.

„Kah juba terveks saamas?“ küsis Toomas sõbralikult.

Poiss nokutas naeratades oma punakat pead.

„Jah, sel väikesel mehel pumban'd tohter ligi toobi mäda rinna seest,“ tähendas habemik.

„Mis häda pärast?“

„Rinnanaha-põletik,“ kostis poiss ise.

„Haiguse ajal korjus mäda sisse... Nii suur tükk lõigati küljekondi seest välja,“ lisas ta heleda hääle ja kiitleva uhkusega juurde, kuna ta näppudega tüki suurust näitas.

„Tohter ütles, muidu oleksin surn'd...“

„Lõikamise peale on nad ikka meistrid küll, need tohtrid!“ tähendas vanem haige. „Nagu minugagi. Veel paar päeva, ja mind poleks enam ol'd... Parem juba säär jalaga kui elu!“

Toomale oli nüüd mõlemate rõõmus olek täiesti mõistetav. Surmast pääsnud, elule tagasi antud! Igavese öö tardunud koledusest nattipidi välja kistud ja paigutatud jälle valguse soojale, säravale, emalikult naeratavale paistele! See oli seesama määratu rõõm, mis Tooma enese noort põue paisutas, mis kõik jõud ta ärganud sisemuses kokku kutsus tagasivõidetud positsiooni kaitsma, mis teda sundis hambaid ja küüsi kindla pinna sisse lööma, mis teda kandis, et teda kuristikku tagasilibisemise eest hoida...

Võlgnes ka tema tohtri abile oma uue elu? Vististi. Mäletas ta ju, kuidas surm oma vägivaldse käpa talle peale vajutanud. Sellele silmapilgule järgnev olek, millesse ta sattunud, oli surmale kahtlemata olnud ligidalt sugulane, sest paljast hirmuminestusest ei võinud juba sellepärast juttu olla, et Toomas enese haavatud tundis olevat. Niipea kui ta ennast vähegi liigutas, puuris ja

rebis midagi südameni ulatava kuuma joana ta rinna ja külje sees. Ja keha ja kõiki liikmeid täitis tuim halvatusesarnane raskus, nagu oleksid nad mingi rõhu läbi aseme külge kinni liidetud... Kes küll muu kui tohter oli sädemekese, mis selle surnud keha sisse kogemata jäänud, lõkkele puhunud! Ja Tooma peale tuli vaimustusesarnane hoog.

„Tohtrid on ikka suured mehed — seda ei või salata!“ tõukas ta rinna põhjast välja, ja ta häälel oli nii pühalik-härras kõla, et mõlemate kaaslaste pilgud terasemalt ta peale pöördusid. Nad nägid ta silmi läikivat.

Aga seega oli Toomas midagi välja kutsunud, teistele keele peale kergitanud, mida ta poleks soovinud: pärimise.

„Teil olevat kuulihaav rinnas — kuidas see kuri lugu õieti sündis?“ küsis ühe jalaga haige.

Toomale anti nagu notiga pähe. Ta silmad lõid tuld. Aga sedamaid teadis ta, et ta vastama peab. Kui kiiresti aju säärasel puhul töötab! Silmapilk oli nõuke valmis, mis öelda, mis teha.

„Rumal õnnetus,“ — kohmas ta. „Ettevaatuse puudus.“ — Kuid korraga tõmbas ta silmad ägades, nagu valuhoo all, kinni. Mõlemad kaaslased nägid ta kramplikult kokkukistud nägu, ta kinnipitsitatud suud, ja jätsid ta rahule. Kui noormees valust aegamööda võitu näis saavat, jäid ta laud ometi kokku. Vist oli uni talle peale tulnud. Haigetoas valitses vaikus. Habemik vahtis lakke. Poiss nabistas vaipa ja kõpsutas jalga.

Aga Toomas ei uinunud. Mõttevärten keris ta peas uue elavusega ringi käia. See mees teadis kuulist. Mis ta veel teadis? Kas kõik? Teadis tema, siis teadis terve maja. Siis polnud midagi varjata, midagi salata, ei kavaluste pärast pead murda. Muudkui oota ära, mis tuleb, kuidas lugu lõpeb...

Toomas oleks hea meelega kihelevat ärevusehigi oma otsaesiselt pühkinud, aga ta ei tahtnud enda ärkvelolemisest märku anda. Ta kannatas kihelemise välja ja mõtles edasi. Trööstiv helk järgnes mustale mõttevarjule. Ta oli ärevuses vist liialdanud. Mees teadis küll kuulihaavast, aga ta küsis ju, kuidas õnnetus sündinud! Ega ta oleks küsinud, kui oleks teadnud... Vast kunskoppi?... Ei vist. Küsimise toon oli ju nii pealiskaudne, nii otsekohene olnud...

Aga tohter? Või tohtrid? Ja teenijad?... Need inimesed, kes haavatu siia toonud — kes nad olid? Kui *seda* teaks, siis teaks ka — —

Tooma kinniste silmade ees hakkas korraga punakalt vudisema, loitlema, nagu küünlaleek enne kustumist. Ta märkas, kuidas mõttelõng lipsu läks, krussi kiskus. Aga veel oli ta ajul jõudu enne seismajäämist midagi soetada. See ei seisnud senise tööga hästi ühenduses, see oli kiiresti kujunev ja niisama ruttu lagunev mõlgutusekatke, kerge ja õrn nagu vahumull: Kui nad mu elusalt maha oleksid matnud!!... Aga sellel vahumullil oli

saladuslik mõju. Haige tundis enese järsku elusalt maha maetud olevat. Määratu raskus rõhus talle rinna peale. Ta hing jäi kinni. Siis kustus iga tunne.

Teistele ettemoonutatud unest oli saanud viirastuslik, aga tõsine nõrkuseuni.

3.

Kui Toomas sellest ärkas, leidis ta olevat oma ümbrusel uue näo. See oli muutunud valgusest. Sumeda valguse asemel kollakas. Seda levitas laest rippuv suur lamp, mis ärkaja unestvõõrduvad silmad tõmbas kohe oma peale.

Paari pika ringvaate järele, mis Toomas üle toa laskis käia, otsis ta lähem pilk mõlemaid seltsimehi. Pahempoolse voodi leidis ta tühja olevat. Poiss, kelle küljekondist tükk välja lõigatud, istus toolil väikese laua ääres ja lõmpsis valgest taldrikust valkjat vedelikku süüa. Ta oli riides. Ainult vest puudus. Tooma vaadet märgates peatas ta lusikat suu ees, et naeratada.

„Jätku leivale!“ ütles Toomas; tundis enese värskema ja vahvama olevat.

„Jätku tarvis!“ tuli pahemalt kui ka paremalt poolt.

Toomas lõi pea kähku habemiku haige poole. Ka see ei puhanud enam vaiba all, vaid istus, pikk hall kuub seljas, süües voodi ääre peal. Leemetaldrik, millesse ta lusikat pistis, leib ja pisike liud veel millegagi olid, nagu poisilgi, sängi pähitsi kõrval seisval lauakesel.

„Eks teie kõht nõua ka juba õigust, külamees?“ tähendas sõbralik musthabe.

„Peaaegu.“

„Ega muud kui laseme tuua... Preili käis juba paar korda vaatamas, kas uni ei hakka lahkuma.“

„Preili?“

„Nojah — halastaja preili!“

„Halastaja õde ikka!“ parandas poiss.

„Noh, kes siis tohib nii prostoilt öelda! Eks ta saksematele või õde olla, meile ikka preili... Siis süüa?“

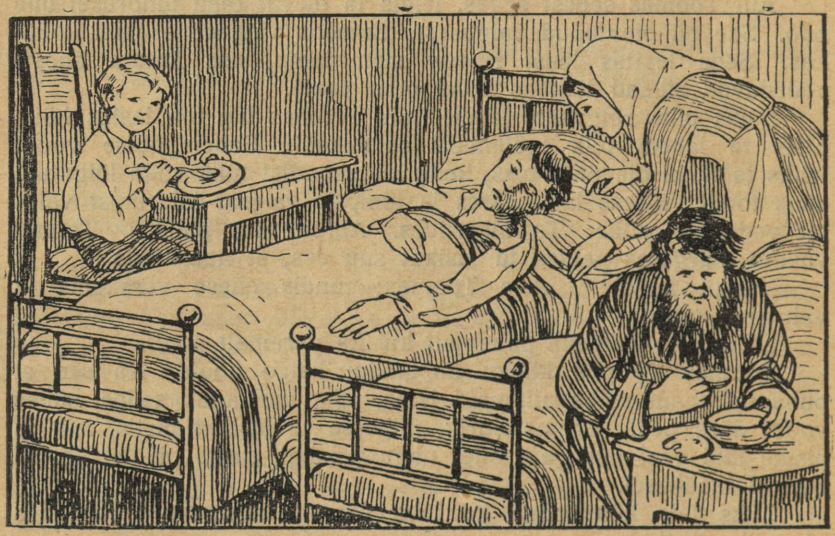
„Kuluks ära,“ vastas Toomas. „Aga kes meist saab küsima minna? Vast noormees —?“

„Oo, ei sellega ole tüli midagi — mis eest siis meil välk seina sees on!“ Ja ühe jalaga mees vajutas valge nööbi peale oma pähitsi kohal. Paari minuti pärast ilmus haigetalitaja. Oma pika ja laia valge põllega, mis rootsi riidest hallitriibulise kleidi eest hoopis ära varjas, tõi ta nagu rohkem valgust tuppa. Ka ta pikergune kahvatu nägu valendas Toomale juba eemalt vastu. Kuulmata sammul lehvis ta pikk sale kuju üle ruumi. Laelambi all jäi ta seisatama, ning Toomale torkas silma, kuidas ta kollakas sile pea lõi kullaliselt kumendama, pikk otsekohene lauk valgelt helkima.

„Juba kolmandal mehel ka nälg käes, preili," ütles musthabe.

Sedamaid sigines helendav põll Tooma sängi ette. Kui Toomas pilgu tema üle kummardava valge näo peale vajutas, vaatasid talle kaks suurt sinist lilleõit läikivalt vastu. Ja nüüd avanes pikergune punane õis nende all, näitas valgeid tolmukaid, ja Toomale kostis mahe, mesine kõla kõrvu:

„Taevale tänu, et juba nii kaugel olete! Kui haige toitu tahab, siis on tervis tulekul... Soovin teile õnne, Toomas Marjapuu!"

Ja Tooma otsaesisele heitis kerge, pehme käsi. See käsi ajas Tooma põue sooja täis, nagu hääl ta rinna kõla täis oli ajanud. Ta ei märganud midagi vastata, muudkui aga vahtis ja kuulatas ja tundles. Siis lahkus käsi jälle, valge nägu kaugenes, kumendav põll libises eemale ja sale kuju liikus kuulmatul sammul, nagu ta ilmunud, jälle läbi ruumi, kuni uks ta Tooma vaate eest ära kustutas.

Aga ainult viieks minutiks. Siis tuli ta söögiga. See peenike, õrn, valge nähtus, mis Tooma imetlema ajas, mille sarnast ta nii ligidal enese juures kunagi polnud näinud, mis tema meelest senise ümbrusepildi sisse nagu hästi ei sündinud — ta kerkis uuesti, kandelaud toitudega käes. Ja hakkas Toomast ümmardama. Kärmesti ja osavasti. Naerunäoga ja jutukate silmadega. Road asendas ta niikauaks Tooma sängi kõrval seisvale lauakesele, kuni ta haige, teda õlgadest upitades, istukile oli aidanud ning padjad, millele ta tühjast sängist lisa tõi, seljatoeks püstakalt kohevile oli seadnud. Ise häälitses meelitavalt nagu lapsele: „Sooo — — sooo — — nõnda, nõnda," ja päris, kui Toomas

korraks nagu karjatas, kaastundlikult, häda vastupaiste palgel: „Ai, kas valus oli?“ Siis paigutas ta kandelaua toiduga Tooma sülle pandud padjale ja küsis, kas ta saavat ilma abita süüa.

„Küll, preili, küll!“ vastas Toomas elavalt.

„Õde Emma hüüdke mind!“ õiendati naeratades.

Toomas häbenes. Mitte nii väga sellepärast, et preili teda ümmardas, vaid rohkem sellepärast, et ta oli preili ees särgiväel. Üsna tõmbilt võttis ta selle tõttu lusika kätte ja kaunis tõmbilt läks söömine üldse, niikaua kui naisterahvas ta lähedal seisis. See ei kestnud õnneks kaua. Õde Emma läks, kui kõik korras nägi olevat, haigele head isu soovides jälle minema.

„Hea inimene, väga hea inimene!“ kiitis habemik külamees, kes söögi lõpetanud ja enese kahe toolitoe najal terve jala peale püsti ajanud, nagu harjutaks ta ennast oma ühejalalise tuleviku vastu. „On ikka sakstegi seas häid inimesi. Mitte põrmu uhkust — õde mis õde!“

„Halastaja õde,“ kohmas Toomas, nagu meeldiks talle see sõna.

„Päriselt,“ kinnitas musthabe.

Toomal oli tundmus, nagu suriseks talle värsket verd südamesse ja soontesse. Mingi lahedus laiendas ta põue. Ta vaimu ees avanes nagu tänav.

„Ja tohter?“ küsis ta.

„Neid on siin mitu. Meie juures käib peaperemees ise —“

„Peaperemees?“

„Noja — see, kelle kliinik see on. Seep see lõikabki. Suur lõikaja teine...“

„Ühel võt' soolikad välja — need ol'd sassi läin'd — parandan'd ää ja õmmel'd kõhu jälle kinni,“ jutustas poiss lapseliku õhinaga.

„Tohoo — kas elama jään'd?“ küsis Toomas, lusikat poolel teel peatades.

„Elama jah!“

„Kuidas siis!“ tõendas ka musthabe tagant, kuna ta toolide vahel oma poolikut jalga õõtsutas. „See pusida ju kõik välja, mis inimesel ihus on, kopsud ja maksad ja neerud! Küll halastaja preili teile vestab, kui küsite...“

Toomale tuli suur himu tohtrit näha saada.

„Kas ta meid täna veel peaks vaatama tulema?“ päris ta.

„Küllap vist. Kui mitte meid terveid, siis ometi teid haigeid.“

Nüüd oli Toomal midagi oodata. Midagi huvitavat ja ühtlasi erutavat. Midagi, mida ta ihaldas ja ühel hoobil nagu kartis. Ta meelest oli, nagu seisaks ta suure otsustava silmapilgu ees. Ärevus kahandas ta söögi-isu, puru hakkas tal suus kasvama. Varsti pani lusika ja saiatüki käest.

„Niisama vähe?“ küsis naaber.

„Ei libise veel,“ naeratas Toomas, kuna ta kandelauast kinni

hakkas, et seda kõrvale tõsta, mida nähes habemik talle aitava käe vastu ulatas.

Sel silmapilgul läks uks lahti, õde Emma ilmus jälle, ja tema kannul see, keda Toomas ootas.

Tema jah!

See ta oli.

Toomas tundis ta kohe ära.

Ta oli teda ju näinud!

Enam kui üks kord.

Unes? Ilmsi?... Unes ja ilmsi!

Tema peast tundis ta tema ära... See pea oli olnud kord murdja, kord inimessööja pea. Ja nüüd oli ta surmast päästja imetegija pea.

See vägev pea, mida tore kõrge keha laiade õlgade vahel kandis, tuli Toomale nii lähedale, et viimane hõbekiudusid juuste käharsalgukestes ja kortsukeste võrku valges näos selgesti võis näha. Ja siis nägi ta neid öötumedaid, sametiläikega suuri silmi jälle, mis talle ennemalt kord hirmu peale ajanud, mille pilk talle nagu salaliku vardaga hingesse torganud. Ja nüüd tundis ta selle suure neljakandilise kräsupea, selle marmorkivise näo ja nende mustalt hõõguvate silmade all kartust, kuid sellesse segines rahustades ja julgustades veel teine tundmus — tundmus, millega imetegijat teretatakse! Imetegijat ja elupäästjat...

Aga nende tundmuste juurde seltsis veelgi uue maiguga lisa, kui imetegija, Tooma sängi ees istet võttes, häält tegi. Ka see metalliselt kõmisev hääl oli Toomal enne kuuldud, isegi selle ajutine pehmendatud, soojendatud kumin. Aga mulje, mis ta temast nüüd sai, oli sel selgusel uus. Tooma süda lõi puhkema. Ta oleks selle mehe käele heameelega suud andnud.

„No, Marjapuu, ega enam tervise pärast kurta ole?“

„Ei ole, tohtrihärra.“

„Võiksite ehk varsti kosjagi minna?“

„Peaaegu,“ naeratas Toomas.

„Ega te mind ilma kosjaviinata jäta?“

„Ei, tohtrihärra, — esimene käik ikka terviseandja juurde!“

„Eks näe, — tänamata te just ei ole!... Aga katsume nüüd järele, kas ka pulmadeks tervist jätkub.“

Ta pistis Toomale pisikese soojamõõtja kaenlaauku ja kaapas ta käerandme pihku, kuna ta teise käega vestitaskust kuldkella tõmbas. Tõsise näoga, nagu ta naljatanud, jäi ta nüüd ka kella peale vahtima, silmade vahel kaks mõttekortsu, luuläikega otsaesisel paar pikka uurimisvagu.

Kuna Toomas sel vaiksel vaheajal silmitses tohtri kuninglikku pead, mille nurklik mudel nii ühte käis ta omaniku järsu, kräbeda oleku ja tragi liikumisega, tundis ta suurt julgust omale põue koguvat, mis iga vastupidise tundmuse ära pühkis. Arsti kondisest käest, mis liikumata rahuga ta rannet ümbritses, voolas Toomale iseäralik vaikne võimutundmus liikmeisse, tervise-

tundmus, mis talle pähe pani arvamise, kui võiks ta juba praegu valuta ja nõrkuseta jalule tõusta. Ta silmad lõid läikima. Liigutusõhin paisutas ta põue. Teist korda lähenes talle lapsik käesuudlemise kiusatus...

„No ei," ütles tohter, kui ta kella ja varsti seepeale ka soojamõõtja jälle ära pannud, „pulmatantsust teeme alles edaspidi juttu. Teil on rahu vaja, Marjapuu, — rahu ja und. Ärge juttu ajage, ärge pead murdke!"

Ta pööris siis lühikeste küsimustega Tooma kaaslaste poole, soovis haigetele head ööd ja läks. Ta kärmest, kindlast sammust jäi tuppa maha nagu raudne kajakumin. —

Vaheajal oli õde Emma kuulmatul talitusel haigete söögiriistad välja viinud ja hakkas nende sänge öö vastu kohendama. Kui ta järjega Tooma juurde jõudis, leidis ta selle näo naerukil, silmad jutukil olevat. Õde vastas talle lahke pilguga. Sellest ei olnud aga Toomale küllalt. Ta tundis tungi midagi tohtrist kõnelda.

„Tohtrihärra räägib väga selgesti eestikeelt!" ütles ta rõõmsalt.

„Jah, ta on maal üles kasvan'd," vastas haigetalitaja. „Ta papa on kirikuõpetaja ühe maakoguduse peal."

Väikese vaheaja järele, kõigest näost naerdes: „Ja naljagi teeb! Ajab haigegi naerma!"

„Jah, doktor Grauenfels armastab oma haigeid."

Toomas tahtis veel midagi öelda, aga halastaja neitsi ähvardas teda sõrmega:

„Mitte juttu ajada, Marjapuu! Tohtrihärra keelust ei tohi üle astuda! Homme jälle!"

See imeilus emalik-murelik ja ühtlasi kelmikas näputõstmine kõdistas Toomast nii väga, et talle silmapilguks poisikeseline vallatusetuju peale tuli. Ta ei kõnelnud küll enam, aga ta varitses itsitavate pilkudega talitava naisterahva väledaid kehaliigutusi, kuni viimane, lõpule jõudes, minekut tegi. Kahjutunne seeüle tegi Tooma korraga jälle tõsiseks. Ka oli laelamp ära kustutatud, ja väike öölamp laual andis nii vähe valgust. Öö oli Toomale praegu vastik. Ta ohkas.

„Head ööd!"

„Head ööd!"

Tooma vastus oli nukker ja pahane.

4.

Kuid pool tundi hämarat vaikust, ja unine rammetus sai haige üle peremeheks. Senine jõutundeline elavus lõi ümber väetiks nõrkuseks. Toomas veetis unenäota ja ärkamiste läbi takistamatu öö. Valge oli ammugi väljas ja mõlemad kaashaiged juba üleval, kui kosutav uni Tooma laugudelt lahkus. Täna oli ilm selge. Päikesepaiste ujus täie säraga aia raagus puude ümber. Tuppa tungis ta poolviiliti, heites valkjashalliks vaabatud seintele kuld-

seid tahvleid, milles kõikuvate puuoksade varjud nagu üksteisest läbi looklevad ussid kihisesid. Toomas pani tähele, et asjadel nagu loomulikum, lihtsam, tuttavam nägu oli kui senini. Mis udutavalt, moonutavalt, luuletavalt nähtavasti ümber heljunud, oli kadunud ja aset andnud kainele, selgele labasusele. Tuba ja tarbeasjad ümberringi, mõlemad kaaslased, lõhn ja valgus ruumis — kõik koondus üsna tavaliseks uudiseta olukorraks. Ja mida ta täna selle poolest tähele pani, jäi ka järgmistel päevadel maksma.

Iseäranis selgesti märkas Toomas oma nägemismuudet õe Emma najal. See naisterahvas ei laotanud tänasest hommikust peale enam seda valgusekuma enesest välja, nagu esimesel korral, vaid kuma seest oli välja koorunud halli kleidi ja valge põllega pikk, helkjat verd naisterahvas, keda Toomas ilusakski ei võinud tunnistada, kuigi talle meeldisid neiu sõbralik-lahke nägu ja sinised mõtlevad silmad. Toomas tabas enese ka veel selle eksituse pealt, et ta õde Emmat nooreks oli pidanud, kuna ta nüüd juba eemalt nägi, et neiu seisis kaunis küpses eas. Ja kui viimane oma peene valge näoga tuli talle ligemale, silmas ta selle peal — kinnituseks oma tähelepanekule — õrnu, kergeid salakriipsukesi, nagu poolkustunud jalajäljekesi lumel.

Ainult tohtri isiku ümber oli paiste. Ka täna veel. Täna ja edaspidi. Kui ta kõrge tugev, kindlajooneline kuju selle suure uhke, nagu kivist väljatahutud peaga tuppa ilmus, siis oli Tooma meelest, kui tooks ta enesega helgi kaasa, mida silm arvustamata pidi vastu võtma, mõju, millele meeled sõnakuulelikult pidid alla heitma. Ja kui see mees oma järsul, murtud kombel sõna ütles, siis lõikas see sisse, tungis sügavasti mälusse. Ja kui ta haigete kallal tegi oma osavaid, kindeljulgeid käsitusi, siis tundis Toomas enese olevat mingi jõu meelevalla all, millele ta nime ei mõistnud anda.

Sel selgel hommikul nägi Toomas esimest korda enese ja oma kaaslaste haavu. Tohter, valge rüü seljas, tegi nad järgemööda sidemetest lahti, silmitses ja katsus neid, pani Tooma omale rohtu peale ja sidus nad jälle kinni. Aga mitte haavad ei huvitanud Toomast, vaid arsti tegevus. Ta nägi tohtrit külma rahuga, kerge liikumisega, nagu mängides, nende kallal talitavat, ja Toomal tikkus elav soov peale seda kunstnikku kord näha saada, kui ta inimest lõikab, kui ta oma terariistadega elusa olevuse lõhki sähvab, surma suhu viib, et teda sel kohutaval teel päästetult elule jälle rüppe visata. Läks ju kõik kunstniku rahulise külmaverelise osavuse ja väledusega — mitte liiga palju teisiti, kui praegune haavaravitsemine. Ja tal seisis korraga pildikalt vaimusilma ees, mida ta tohtri suurte lõikamistööde üle oma kaaslaste suust oli kuulnud.

Järgmistel päevadel oli Tooma tervislik olek kord parem, kord pahem. „Täna olen teiega rahul, Marjapuu," kuulutas arsti suu ühel, — „täna pole ma teiega rahul," kuulutas see teisel hommikul või õhtul. Ja Toomas hakkas tähele panema, et tohter

temaga enamasti siis rahul polnud, kui tema — haige — muremõtetega pead murdnud, kartusetunnetega südant vaevanud. Aga selle vastu polnud midagi parata. Need mõtted ja tunded tükkisid haigele ikka jälle uuesti peale, lühemate ja pikemate vaheaegade järele, niihästi päeval kui öösi. Ta sattus nagu tigedate hagijate kätte, kui ta imelik olukord talle meelde tuli, kui ta enesele kõige kohta, mis talle veel tume oli, küsimusi hakkas ette laduma, arvamisi püüdis soetada.

Mida teati temast siin, mida teati temast väljaspool? Ta uskus, et ta terveks saab — tohter tahtis teda ju nähtavasti terveks teha, ja selle suure tohtri käes oli see võimalik. Aga mis siis?... Mis sünnib, kui siin tõtt teatakse? kas lastakse teda vabalt minna, kuhu tahab, või antakse nende kätte tagasi, kelle käest ta mingi ime läbi pääsnud?... Või kui siin tõtt ei teata, ehk jälle, kui siit teda karistajate kätte tagasi ei anta — missugune saatus varitseb teda väljaspool? Eks olnud ehk silmi nägemas ja kõrvu kuulmas, et ta siia toodi, kuigi toojad — need võisid ainult heatahtlised inimesed olla — seda salajas püüdsid pidada!... Teab aga nägijate ja kuulajate kaudu võidul olev võim tõtt — kuidas kujuneb asi siis? Kas lastakse teda aga terveks saada, et teda haigemaja ukse ees jälle püsside vahele võtta ja uuesti endise hirmsa saatuse alla heita — nüüd aga põhjalikuma tagajärjega — —?

Asjata katsus Toomas tohtri ja haigetalitaja näost, pilgust, tähendustest mõistatada, mis neil oli teada. Iga selgus jäi saamata. Kumbki ei küsinud temalt midagi, kumbki ei öelnud talle midagi, nende terve olek tema vastu oli just seesama, mis jalata mehe ja rinnahaige poisi vastu. Ta oli neile lihtlabane haige nagu need teisedki. Võis see aga nõnda olla, küsib Toomas eneselt, kui nad tema imelikku lugu teadsid? Inimene on ju inimene — kuidagi ometi, nii kogemata, pisut sinnapoolegi — peaksid nad märku andma! Ja ta hammustas tõenäolisemast võimalusest, et nad tõtt ei tundnud, heameelega kinni. Miks nad seda aga ei tundnud, see küsimus jäi muidugi lahtiseks, selle kohta võis Toomas soetada enesele ainult kõikuvaid arvamisi.

Oma mõlemate kaaslaste mitteteadmise kohta jõudis ta sellevastu varsti kindlale otsusele. Nende mitmel puhul pillatud märkustest selgus, et Toomas ühel heal päeval kui kuuliga haavatud meelemärkuseta haige siia sängi kantud, kuna tema haav enne lõikamisruumis järele oli vaadatud, ära puhastatud ja kinni seotud. See oli kõik. Ja oma rahustuseks kuulis Toomas, et õde Emma sel puhul habemiku küsimuse peale, nagu Toomas isegi, kah midagi „õnnetusest“ nimetanud, ilma lähemat seletust saamata, milleks juhtumisi paras maht puudunud. Sellest nii lähedal seisvast vastusest ei selgunud haigetalitaja enese teadmise või mitteteadmise kohta muidugi midagi, aga jalata mees mõtles kahtlemata mõne hariliku püssiõnnetuse peale. See sai ühel päeval

ka kõigiti kindlaks, kui habemik Toomalt küsis, kas püss ta enese käes lahti läinud, või lasknud keegi teine kogemata.

Toomas oli igaviisi püüdnud hoida, et jutt selle asja peale ei kalduks, tohtri kõnelemiskeeldu ettekäändeks tarvitades oli ta oma kaaslastega üldse väga vähe rääkinud. Aga seekord ei olnud vastase eest enam pääseda. Ta võttis õnnetuse iseenese süüks ja luiskas selle sündimisest mõne lühikese lausega tavalise lihtsa lookese. Nõnda oli vist kõige parem. Just vaikimine või põiklemine oleks asja andnud kahtluseks.

Oma kaaslastest jäi Toomas aga varsti ilma, nii et ta kartus vale lühikeste jalgade pärast aluse kaotas. Habemikule tuli eit järele ja viis ta ühes ilusa uue puujalaga koju. Paar päeva hiljem lahkus ka terveks saanud poiss kliinikust. Toomas jäi nelja sängiga haigetuppa päris üksinda.

Ega tea, mis nüüd tuleb? mõtles ta. Üksindus, toas valitsev vaikus ja liikumatus tegid ta rahutuks. Aga midagi ei tulnud.

5.

Hommikul ja õhtul ilmus tohter teda vaatama, mitu korda päevas käis õde Emma teda talitamas. Mõlemate olek oli endine. Tohter pillas oma järsklühidate küsimuste sekka mõne karastava naljasõna. Õde Emma kõneles oma pehme, vagusa häälega kussutavalt, nagu oli tal viisiks. Tohtril oli alati rutt taga — tuli ja läks. Õde Emma viibis kauemini, aga mitte nii kaua, et Toomal temast tunduvat seltsi oleks olnud. Kuid Toomas õppis üksinduse rahust, mis ta ümber nüüd valitses, varsti lugu pidama. Tal oli hea. Ta tundis ennast selle rahu sees kosuvat. Turrutav vaigistus heitus ta üle. Ta mõtte- ja tundevärk töötas korralikumalt, puhanud, koondunud jõuga. Esiotsa heidutas teda pisut veel igatsus omaste järele; ta ootas, et nad teda tuleksid vaatama. Ei olnud ju naljalt arvata, et isa ja võõrasema ning õde ja õemees tema siinolekust ei teadnud, kui nad ka — mida jällegi raske mõelda — ise tema siiatoojad ei olnud. Aga see ootus jäi Tooma põues teatavateks ajajärkudeks ikka jälle soiku, taganes eemale, sest teine palju sagedam uhtus temast üle. Sellest hoolimata, et see teine leidis kustutust. Toomas ootas tohtrit. Kaks korda päevas: hommikul kella kümneks, õhtul kella kuueks.

Juba varaselt hakkas ta kella vaatama. Ümmargune kollane laevakell tiksus ta vastas seinal. Kui see enne lõunat üheksa ja pärast lõunat viis oli löönud, virgus haige kehkvile. Ta silmad usutasid iga kümne minuti takka kella sinist, kiililäikega minutinäitajat, ta kõrv hakkas uksetaguseid kõbinaid kuulatama. Ja mida lähemale nihkus oodatud tund, seda kõrgemale kerkis haige pea padjal, seda koitvamaks lõi ta pale, seda heledamaks ta pilk. Ja kui siis need nii tuttavad, kärmed-kindlad, vedrutavad sammud ukse taga said kuuldavaks, kui uks tuntud avamisviisil ja tuntud

laiuseni lahti läks ning tohtri kõrge, tammtugev kogu selle malmist valatud pea ja marmorist raiutud näoga, mida Toomas enesele igal ajal loomuliku selgusega meelde võis kutsuda, tuppa tõttas, siis lainetas nagu peigmehelik rõõm noormehe palgel. Ta oli kohmetu ja punastas nagu häbelik kosilane, kui tohtri esimene küsimine teda puudutas. Ja ta üheksateistkümne-aastane süda tuksus nagu esimest korda armastajal, kes oma neiuga kokku saab...

Kui ta oli haigetalitajaga üksi, juhtis ta jutu võimalikult ikka tohtri peale. See läks tal seda kergemini korda, et õde Emma ise heameelega dr. Grauenfels'ist kõneles. Säärasel puhul võttis neiu sagedasti haige sängi ees mõneks minutiks istetki. Ja vestis elavalt ja ladusalt. Isukalt ja isutegevalt. Need olid lõbuminutid Toomale. Ta pani õele kõiksugu küsimusi ette.

Kui palju inimesi küll tohter lõikamisega juba surma suust päästnud?

Neid oli kaunis palju.

Kui palju neid lõikamise tagajärjel vast ära surnud?

Neid oli üsna vähe.

Kui palju ta oma kahekümne-aastase arstitegevuse jooksul haigeid üldse umbes terveks teinud?

Seda õde Emma ei teadnud, arvas aga, et neid vist küll mitu tuhat pidavat olema.

„Minu ots oli ka vist õige ligidal?“ päris Toomas edasi.

„Ja, palju ei puudunud. Haav oli väga kardetavas kohas ja teie nõrkus põhjatu verekaotuse pärast suur. Dr. Grauenfels näris juba mokka,“ naeratas õde Emma, „mis tähendab, et ta oli kitsikuses.“

„Aga asja sai siiski!“

„No tema nüüd! Talle tuleb ka kitsikuses viimaks ikka hea nõu. Selle poolest on ta kuulus.“

Toomas päris mõnda imestamisväärt lõikust, millest ta endised kaaslased talle kõnelnud, ligemalt järele. Õde Emma täitis ta teaduhimu ja lisas veel mõne keerulise loo juurde. Muu seas jutustas ta, kuidas tohter paari aasta eest ühel inimesel pealuu lahti võtnud ja laejao nagu kumera kaane üles tõstnud, et pisikest ajuvigastust, mis mehele vaimuhaiguse kõrval hiljem surma oleks toonud, kõrvale heita. „Kaas“ pandud siis jälle kinni ja nahk õmmeldud ümbert siidiga kokku. Trepaneerimiseks nimetatavat säherdust lõikamist.

„Ja seegi haige jäi elusse?“

„Jäi elusse ja sai terveks.“

Nagu vaga härdus heitus Tooma näole. Ta vaikis natuke aega mõttes, siis tõukas hüüdesarnase küsimuse välja:

„Tal on vist väga hea süda?“

„Tal on suur kuldne süda!“

Toomas vaatas halastajaõele vilksti näkku. See nägu oli nagu ehapuna poole pöördud.

„Kas tohtrihärra on veel poissmees?“ küsis Toomas.

Õde Emma tõusis üles. Tal ei olnud enam aega. „Tohtrihärra on lesk,“ vastas ta minnes, kusjuures ta käsi ühe tühja sängi vaibast üle libises.

Toomas vaatas talle laia, sooja pilguga ja ümises, kui uks neiu saleda kuju tagant kinni läinud, endamisi: „Õde... õde...“

6.

Tooma haav paranes korrapäraselt. Mingi halb pööre ei tulnud tervenemiskäiku takistama. Tohter tähendas peaaegu igapäev, et ta haigega rahul olevat. Oli juba päevi, kus ta teda ainult üks kord käis vaatamas, mis haigele sugugi armas ei olnud. Toomas viitis enamasti plaanitsemisega aega. Ta mõtles aja peale, mil tohter ta terveks tunnistab ja kliinikust välja laseb. Siis punuma! Eemale igast hädaohust selle uue eluga! Kas või tulest ja veest läbi. Ja Toomas kudus kümme põgenemisplaani varuks valmis.

Et neil seal väljas ta põdemispaik oleks teada, see Tooma kartus lõi ühel päeval kahanema. Õde Emma suu nimetas juhtumisi jutus, kes haavatu kliinikusse toonud. Tooma isa. Mida vana Marjapuu suu poja „õnnetusest“ pajatanud, ei tulnud haigetalitajal paraku kõnesse, nii heameelega kui Toomas seda ka oleks teada tahtnud saada.

Isa siis. Tooma hea isa. Oli aga isa tooja ja toimetaja, siis võis loota, mis loota oli. Isa tegi ja oli teinud, mida ta mõistis ja suutis. Mida teada ei tohitud, selle varjamiseks ja summutuseks oli sündinud, mis võimalik. Väljas ja siin. Vististi ka siin.

Aga kuigi tohter teadja oleks — üksnes temale ehk võis isa õigust rääkinud olla — mis sest! Ega selle mehe poolt midagi ole karta. Toomas tundis teda ju. Tema suur kuldne süda oli Toomale pandiks. Kui Toomas oma isa kõrval veel kedagi teist inimest usaldas, siis oli see tohter Grauenfels. See mees, kes vaeva ei olnud põlanud, et tundmatut külapoissi surma küüsist ära rebida ja väsimatul hoolel jälle tervisele aidata.

„Kuulge, Marjapuu,“ ütles tohter ühel hommikul, „ma tahtsin teie käest juba ammugi küsida: Kuidas te selle kuuli küljeluude vahele õieti saite?“

„Eks isa rääkinud tohtrihärrale.“

„Rääkis, aga see oli natuke segane, ja — ma olen ka ära unustanud.“....

Tohtri suured mustjad silmad hingasid vajutava vaatega Tooma näol. Neile vastu seista, nende alt pääseda oli võimatu. Toomal oli tundmus, nagu kipuksid tal sõnad vägisi suust välja pugema. Veel peatas ta neid kinniste hammaste taga silmapilgu — siis oli ta jõud otsas.

Ta pani oma saladuse usaldusmehele sülle.

Tohter kuulatas rahulikult, pistis mõne lühikese küsimuse vahele, hoidis pilgu Tooma silmadel. Midagi ei muutunud ta marmornäos. Lõpuks tähendas ta, jalg minekule seatud, poolendamisi: „Sellepärast siis kuuli tugev läbilöömisjõud... Kahest kondist läbi... Ja haava kitsus... No ja, arvasin juba...“

Tooma suu liikus, nagu tahaks ta veel midagi öelda. Ta pilk õhetas tohtrile näkku. Aga siis väristas ta tasakesi pead. Ja laskis tohtril ära minna. Tal ei olnud enam midagi öelda...

Kui ta oli jälle üksinda, tundis Toomas jõuetut lõtvust kõigis liikmeis. Ta meelest oli, nagu oleks ta kellegagi raskesti rüselnud.

7.

Järgmisel päeval tuli haigele külaline. Õde Emma tõi noore talunaise tuppa. See tarvitses oma kohmetuses paarikordset julgustavat kutsumist, ennekui ta ukse alt kompsuvate sammudega Tooma sängi juurde astus. Ja seal ei märganud teregi öelda. Jänesesilmadega vahtis ringi. Haiget nägi vist kõigest kõige viimaks. Ta hakkas alles siis toibuma, kui haigetalitaja nad mõne sõbralise sõnaga üksinda jättis. Kulus aga siiski veel uste ja akende poole piilumist ja kikikõrvul kuulatamist, enne kui külalise võbisev pilk haige peale heitus ja ta suu sosistatud sõnu sünnitas: „Elus oled, vaeneke, veel!“

„Varsti ehk tervegi!“ vastas Toomas, ja kõik ta nägu naeris. Ta tõusis istukile ja kahmas õe käe pihku, mida ta enam tükil ajal lahti ei lasknud.

„Ei meie julgen'd seda loota!“ Nooriku silmad tõmbusid märjaks. „Tulin kuulama, kuhu sind maetud...“

„Jah, kui tohtrit põleks ol'd... Aga istu ometi, Mari, ja räägi...! Ma ei tea ju midagi...“

Noorik vahtis paremale ja pahemale poole, enne kui ta tooli silmas, mille õde Emma talle voodi äärde lükanud. Sügava ohkamisega vajus ta tooli nurgakese peale maha. Käsi hõõrus otsaesist, mille taga oli kõik nii segi.

„Kust otsast nüüd õieti peale hakata!“ sosistas ta, suud venna kõrvale lähendades. „Mis sa nimelt tahaksid teada saada?“

„Noh, kas teatakse... või nuusitakse... ja kas nägijaid oli ja kes?“...

„Põle meilt ega teistelt veel keegi käin'd küsimas,“ kõneles Mari nagu palja hingeõhuga. „Eks nägijaid ol'd, aga need kõik oma inimesed... viha täis... ei need hinga...“

„Ja linnaviimine?... Kuidas meid kohe sealsamas maha ei maetud...?“

„Omaksed pidid maha matma... Vägi läks kähku edasi... Meie rahvas, Pepu omad, Kiltri isa ja ema — kõik nuttes surnuid küüni tagant ära tooma... Mart ja Peeter — otsas mis

otsas!... Külmad... Peas ja kehas mitu ja mitu haava. Riided tarretan'd verd täis... Aga sina? Vaatame ja vaatame. Verine küll, aga haava ei leia! Peas ei ole, kaelas ei ole, kisume riidest lahti — nüüd näeme. Külje pool rinnas pisike sinakas auk — selja sees teine, kust kuul välja läin'd... Teistel mitu, sul üks ainus kuul! Ja ihu soojem kui teistel... Isa otseti maha, kõrv südame peale... Peab hinge kinni... lõug väriseb... silmamunad kipuvad pealuu seest välja... „Mari, kuula sina ka, sul noorem kõrv!“... Kuulan — Issand halasta! — tuksub nagu! — kuulan veel — tuksub tõesti... nõrgalt, vaevalt tunda... Isa — põlvili maas — nuuksatab valjusti... Ei tea, mis teha?... „Haav kinni ja koju!“ sosistab minu Mart... Seon oma sitsirätiku su särgitükkidega haava ümber, kust ühtelugu sooja verd niriseb ja — koju! Mart ja isa kannavad, näod mõlemail valged... Kodu hüüab isa: „Hobune ette — vankrivahe heinu täis!“... Meie emaga paneme ruttu uued, puhtad sidemed — siis tekkide alla vankrisse, — ja juba sõidab isa õueväravast välja...“

„Kuidas ta mind siia kliinikusse teadis tuua?“

„Noh, mõel'd, et suures hospidalis kardetav... Küsin'd linnas head haavatohtrit — juhatatud siia.“

„Mis ta siin siis rääkind?“

„Oh, tal käin'd teel sajad plaanid peast läbi!... Valetan'd tohtrile ka ikka vale ära, aga tuli poolnuttes koju — eksin'd sõna pealt kogemata!... Tahtis kas või keelt suust hammustada!...“

„Mis sõna pealt?“

„Õel'd tohtrile su õige nime!... Ol'd küll teine nimi valmis mõeldud, aga tohter küsin'd nii järsult ja vahtin'd vaname'le oma mustade silmadega nii näkku, et mõeldud nimi meelest läin'd ja õige suust lipsan'd... Valla nime õel'd siis küll teisiti...“

„Ja haavast?“

„Noh, et noorem vend jahipüssiga kogemata last'...“

„Vaene vana!“ naeratas Toomas. „Vist nüüd mures oma eksimise pärast?“

„Nii mures, et!... Pea teisel selle aja sees üsna valgeks läin'd... Ei julgen'd sind vaatama tulla, et ehk ütleb jälle midagi lollisti, ja kes teab, mis sina ise tohtrile rääkisid, kui meelemärkamisele ärkasid ja veel elus oled. Ajas siis mind, aga ma jäin ehmatusest haigeks, nii et ennemini ei saan'd, ja Mart ja ema arvasid, et nemad togud ehk asja hoopis ää rikuvad... No, kuidas sinuga siis nüüd on? Kas tohter küsis?“

„Küsis küll.“

„Jumal!... Mis sa vaene teadsid talle öelda!“

„Rääkisin tõtt.“ Vallatu õnnetuju, mis õe ilmumisega Toomale peale ttulnud, tegi ta silmapilguks armutuks. Talle tegi nalja teist horgi otsa ajada. Vaikides vaatas ta õe kahvatavasse näkku.

„Kas sa hull peast olid!“ Ja Mari tõstis ristis käed suu ette.

„Teie mure oli asjata," lõpetas Toomas piinamise. „Isal põleks vaja ol'd asja salata, aga ega ta seda tean'd. Tohtri poolt põle meil midagi karta..."

„Kuidas? Ta ju ka saks!"

„Aga aus mees. Aus ja hea mees. Nagu isa haigetele. Vaeseid arstivat mõnikord maksuta... Ei see mees hakka inimesele kurja tegema, kes nii imelikul viisil surmast pääsis, keda ta ise aitas päästa! Seda pole mõeldagi."

„Aga ehk räägib teistele, ja need —"

„Ega ta vana naine ole!"

Noorik vajus varjutatud palgel silmapilguks mõttesse. Pead väristades ja kulmu kortsutades litsus ta siis ohkamise välja:

„Tead sa küll ise paremini!... Ei mitte seda oleks uskun'd... Arvasime ikka ja palusime Jumalat, et ehk mõistab nii kaua suud pidada, kui meist keegi linna tuleb, või kui räägib, siis teeb asja ka muidugi ilmsüütuks. Püssiõnnetusi juhtub ju iga päe'!"

„Ära muretse, Mari!" Toomas võttis ta käe jälle pihku.

„Siitpoolt võin julge olla — seda ma tean... Ütle parem, mis nüüd väljas tehakse. Kas teeääred kõik kasakaid täis?"

„Oh Jumal — eks neid ole kõiksuguseid liikumas!... Ja peksmisi — mahalaskmisi!... Inimesed hirmu täis — ei julge enam linnas käia..."

„Aga läbi ikka pääseb?"

„Ei minusse juhtun'd keegi puutuma."

„Mari, kas sa mulle raha tõid?"

„Muidugi." Noorik hakkas oma rinnanööpe lahti tegema.

„Isa andis sada rubla ja ütles: Kui ta surn'd on ja maha maetud, siis maksa kulud ära; kui elab ja terveks saab, siis katsugu, et kodupiirilt kaob..."

„See mu omagi nõu."

„Tohtrile maksti viiskümmend rubla ette. Mis ehk veel juurde nõutakse, maksa sest rahast ise tasa..." Mari poetas põuest sõlmitud nurgaga ninarätiku välja ja pistis vennale pihku. „Riideid tõin sulle ka; see preili, kes mu siia tõi, laskis koti kuhugi ära panna..."

„Teie olete ju päris mõistlikud inimesed! Isale vii palju, palju tänu!... Ega te passi peale mõel'd?"

„Mõtlesime, aga kust seda praegu saada! Oled ju surnute kirjas... Mart lubas siiski veel vaadata — vahest mujalt..."

„Ma lähen kõigepealt Narva Villemi juurde. Kui saate — saatke sinna! Kui ei — ehk leiab Villem nõu..."

„Ole sa Jumala pärast ettevaatlik!"

„Teen, mis mõistan... Ega ma kõige lollem poiss ka ole!"

Nad olid veel nokkapidi koos ja sosistasid õhetaval palgel, kui õde Emma, haigele süüa tuues, neid kolmveerand tunni pärast eksitas.

8.

Järgneval ajal ei olnud Toomas Marjapuu enam üksinda lõigatud haigete ruumis. Talle toodi kaaslasi. Jodoformi vänge ninakas lõhn täitis jälle tihedamalt tuba. Esiti kanti üks, juba mõne päeva pärast teine kloroformi-uimane põdeja Tooma kõrval olevatesse sängidesse. Nende oksendamis-ägamist oli halb kuulata, aga selle eest sai Toomas nüüd jälle tohtrit kaks ja kolmgi korda päevas näha, mis talle lapselikku rõõmu tegi. Et mees mehele nii armsaks saaks, seda poleks ta naljalt uskunud; säherdusi tundmusi oli tal senini üksnes oma isa vastu olnud.

Ka rõõm enda rutulise paranemise üle tõstis ta lootustega tiivustatud meeleolu. Ta võis hommikuti igavast sängist üles tõusta, riided selga tõmmata, toas vabalt liikuda, akna all tugitoolis istuda, laua taga rooga võtta. See oli jälle inimelu! „Noorus, Marjapuu, noorus!“ ütles dr. Grauenfels oma valilahke naeratamisega ta võimsa tervenemise kohta. „Noorus on haiguse vägevam vastane, arsti kõige parem abiline...“ Nagu tohtri sõnad kõik, nii jäi ka see Toomale meelde, ja ta mäletas mitu aega hiljem ka seda veel, mida ta tema sõna kohta mõelnud: „Ilma sinuta poleks aga saanud noorusest sulle abilist, haigusele vastast! Ei ta mees võtagi kõike oma tööks!“

Ja siis jõudis kätte päev, mil tohter kõige tähtsama sõna ütles, sõna, mis Tooma põue nii erutavate tunnetega täitis. „Noh, Marjapuu,“ ütles tohter, „laupäeva-hommikul võite pambu selga võtta — terveid inimesi pole meil haigemajas vaja!“

Välja siis elusate ja tervete ilma! Aga välja ka senisest julgest peidupaigast!... Toomas ei teadnud, kas ta pidi rõõmustuma või kurvastuma. Nagu külmalõdin vapustas teda tüki aega. Kulus pool päeva ära, enne kui ta selle ammugi oodatud ja ettekujutatud pöörde peale rahulikumalt sai mõelda... Järgmisel päeval viilis siis viimast korda oma salaplaanikese kallal. Kõik oli ette valmistatud. Pärast õde oli veel õemees teda vaatamas käinud ja talle paberi sisse pandud asjakese vargsi pihku libistanud, mille Toomas hiljem, kui teiste haigete uinuvad silmad järelevaatamise võimalikuks tegid, kui väga tarviliku dokumendi ära tundis, ehk see küll tema oma ei olnud. Tähtsamad põgenemistingimused olid seega joones. Et lahkumine hommikul kähku läheks, et ta kliinikust, kui tohter jumalaga jäetud, lipsti tänavale võiks astuda, õiendas ta arve õe Emma kaudu juba eelõhtul ära ja pani oma riidekompsu näppuvõtmiseks valmis.

Viimase öö veetis Toomas veidi rahutuma unega ja tõusis hommikul varaselt üles. Kella üheksa ajal, kui kohv joodud,

pistis õde Emma oma kullakarva pea ukse vahelt sisse ja küsis, kas Marjapuu minekuks valmis.

„Valmis jah!“

„Tohtrihärra ootab teid juba kontoris.“

Toomas võttis kimbu, soovis haigetele head paranemist ja astus vahekotta.

„Jumalaga siis, Marjapuu, ja head õnne!“ ütles halastaja õde väljas, teine jalg ülemisele korrale viiva trepi astmele tõstetud.

Toomas tahtis talle sooja tänu öelda, sõnad jäid tal aga ärevuse pärast enamasti kurku kinni. Õde Emma naeratas heldelt, pistis oma sõrmeotsakesed talle kätte ja astus siis kärmesti trepist üles.

Kontor oli kohe trepi vastas.

Marjapuu pani pambu ukse kõrvale maha ja seisatas veidi, et tohtrile öeldavaid tänusõnu peas korraldada. Ruttu veel kraed kohendades, müts näpu vahel, astus ta sisse.

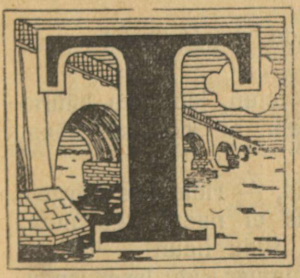
Tohter ei olnud üksinda. Ta kirjutuslaua otsas istus sigarit suitsetades keegi mundriga ja mõõgaga härra. Ukse kõrval seisis veel mõõgamehi — kaks tugevat linnavahti. Dr. Grauenfels lõpetas pristaviga puhutud lahke jutu mõne pikema lausega, enne kui ta silmad aeglaselt sisseastunu poole pööris.

„Tjah, armas Marjapuu,“ ütles ta, paberinoaga laua peale kõpsides, „see härra siin tahab teid nüüd oma hoolele võtta. Minu kohus oli muidugi ülematele teada anda, et teie minu juures olete.“

Marjapuu vaikis tüki aega. Siis nihkus tohtrile ligemale, ikka ligemale, ja karjatas äkki, nagu lõhkeks tal süda:

„Teie, tohtrihärra, teie — teie...“

SÕBER.

a on alati minuga, ta ei kaota mind kunagi silmast. Kui ma lauas istun ja ridu teen, peab ta mu selja taga vahti. Ma tean teda ühtlasel sõdurisammul edasi ja tagasi sammuvat, ma tunnen teda paremalt ja pahemalt poolt oma paberi peale vahtivat. Ta hall silm täis halli armastust puhkab igavese õrnusega mu pea peal, ripub mu sule otsas, uidab mu ridade vahel. Ta on rahul, et ma ridu teen.

Hommikul torgib ta vaade mu laugusid, kuni ma ärkan. Ta seisab minu voodi ees, näpp püsti ja nägu manitseval muigel. Ning õhtul veab ta mulle vaiba peale, silitab mu silmad kinni,

kallistab mu kõrvad kuulmatuks. Ta valvab mind terve öö, ma aiman ta istumist sängi serval.

Ja söögilauas istub ta mu kõrval ja loeb mu suutäisi. „Mitte palju, mu sõber, mitte vähe, mu vend!“ Ja kui ma puhkust pean või väljas värskust varastan, hoiab ta kella pihus ja ümiseb korrast ning kohusest. „Mitte nii kaua, sõber, — mitte nii üürikeselt, vend! Parajalt, mõõdukalt, mu kallim!“

Ta sõprus täidab mu õhku, tema vendus mu aega, ma elan tema armastusest. Iialgi pole ma üksinda, iialgi pole ma vaba, iialgi pole ma mina.

On aga silmapilke, mil ta ununeb. Lühikesi, üsna lühikesi. Võimsaid, salavõimsaid.

Ma vajun mõne vaba minuti trükitud mõtteloodusesse — ilmutuste-ilma, mis ridadest üles ei ole ehitatud. Ma söön selle õnneliku puhtast viljast, ma joon tema selgest allikast. Ma imen enese kinni nagu kaan, ma saan pimedaks ja kurdiks kõige vastu oma ümber.

Ehk: ma jään eluks ja iluks nõiutud marmori ette seisatama, ma heidan enese lõuendil õhetavate värvide voogesse. Ma lasen oma närtsinud hingesse vabade loojate päikest paista, oma kõrbenud südamesse nende vihma sadada.

Või: ma suigun metsatemplites sügavalt palvetama, ma satun mäestiku majesteete kirglikult kummardama, ma vaibun järveema ja jõe-isa muinasjutte härdalt kuulatama.

Ehk: ma juhtun vabrikute mürinasse nõgistes alevites, ma uurin tossavate hiiglasõrmede suitsukirja tuleviku tahvlitelt, ma loen karjatusi, mis kostavad keldritest ja katusekambritest, ma mõistan maa-alust müdinat, mida uueilma müürisepad sünnitavad.

On säherdusi silmapilke. Võimsaid, salavõimsaid. Aga nad on lühikesed.

Mu sõber äratab mind. Ta seisab mu selja taga, kell käes ja nõiasõna suus. Ja kuna ta kella laseb lüüa, puhub ta mulle oma nõiasõnu hellalt ja heldelt hinge.

„Rida on raha — rida on leib! Tee ridu, vend! Tee kergesti hüppavaid ridu, vend!“

Sule surub ta mulle kätte — juba ma istun, juba ma küürutan, juba külvan ma ridu, mis on leib. Leib, nii kuiv, nii kõva, nii aganane ja hapu, kuid leib, kuid leib!

Ridu külvan, kergeid, kirjusid, lendavaid, — ridu, mis kõrgele ei tõuse ega sügavale vaju, — ridu, mis ei naera ega nuta, ei armasta ega vihka, ei pure ega paita. Ridu haun — põlgus põues, irvitus huultel, häbihirm vaevatud vaimus. Ridu lasen lendu, mille tiibu mu vanne on kärpinud.

On aga suuremaidki silmapilke. On silmapilke, kus ma tõrgun, kus ma mässan. On silmapilke, kus ma kuulutan: „Ma ei

tee enam ridu! Ma tahan midagi kivi sisse raiuda. Ma tahan omale kaljutahvlid välja tahuda ja nende peale urgitseda kirja, mida tuul ja vihm ei kustuta. Ma tahan kujuks tõsta seda gigantset kaksikvõitlust, mis mõlemate hiiglaste vahel on alanud ja mida kõik nägijad hinged põnevuse-värinatel vaatlevad. Ma tahan aasta, kaks või kolm ühe ainu pea, ühe ainu käe või jala kallal nikerdada, et mul oleks temast rõõmu, minul ja teistel, ja et nad üle öö ei hävineks.

Aga mu vend nutab. Mu nõuandja on hirmunud. Ta hall silm täis hävinemata õrnust puhkab paludes ja hoiatades mu näol. Ta katkemata truudus kuulutab õnnetust ette.

„Sinu saatus on ridu teha — read on leib! Kiri kivi peal, kujud kalju peal — see on nälg! Üks ainus pea, üks ainus käsi või jalg — ja sind ei ole enam!"

Ära kägistaksin, üles pooksin ta! Jalge alla tallaksin ta armastuse ja truuduse! Aga ta ei nihku, ta ei vangu. Ta on tugevam kui mina, ta sõprus on surmamata, ta vendus vastuseismata. Ja lõdvalt vajun alla, vajun alla, vajun õudsele tõele alla.

Ma teen katseid tema eest põgeneda. Ammugi juba. Võimetuid katseid kasina lootusega. Ainult mõni kuu, mõni nädalgi üksindust, vabadust, minasust! Mõned päevadki tööle pühendatud pühapäevsust! Et ta mu kuklastki pisut kaugemale hoiaks! Mäherdusel maal, mäherduses linnas võiks see õnn sündmuseks saada?

Me uurime, me proovime.

Aastaid juba, palju halle aastaid.

„Naine, kus kepid ja pambud, mu sõber ei anna mulle asu! Otsime odavust, otsime kergust, ehk jääb ta minust maha! Ja rändame. Ja hulgume. Aasta algab, aasta lõpeb — meie rändame. Meie eel sammub Ahasverus, ta kepp juhatab meile rada. Ja riik järgneb riigile, maa maale, linn linnale, aga meie hulgume, meie otsime. Ja kui me ümber vaatame, siis on tema meie kannul, meie mõlemate kannul, ja ta hall vaade täis halli armastust täidab meie südameid ahastusega.

Ta ei tagane minust.

Ta oli, ta on, ta jääb.

Ükski võim ei vabasta mind ta hinge halvavast, vaimu suretavast, aga ihu elatavast sõprusest.

Hõbedat heidab juustesse, liiva kogub liigetesse, tina tuiksoontesse, udu silmadesse. Ma istun ja teen ridu.

Kui kaua veel?

Kas kustub silm? Kas murdub aju?

Oh et süda murduks!

WILDE ELUST JA KIRJANDUSLIKUST TEGEVUSEST.

Eduard Wilde nimi omandas omal ajal seesuguse laialise rahvakuulsuse, et keegi isa oma pojale seda ristinimeks soovinud panna ja kirikuõpetajal olevat suure vaevaga korda läinud seletada, et „Wilde" ristinimeks ei sobi. Tõsi küll, Wilde laialises toodangus leidub suur hulk seesuguseid häid ja eeskujulisi kirjandustooteid, mis ta nime teevad kuulsaks ja tõstavad teda kahtlemata Eesti paremate kirjanikkude hulka.

Eduard Wilde sündis 5. märtsil 1865 Pudivere mõisas Virumaal mõisakupja pojana. Hiljem asus isa aidameheks Muuga mõisa, ja see koht jäi Wilde alaliseks koduks kuni ta kümnenda eluaastani. Aidamehe korteriks oli mõisa „alt-tuba" oma kasarmulise sisseseadega, ta vastas seisis vana lagunenud viinaköök loomalautadega, selle taga mudane tiik täis kaane, kaugemal aas heinaküüniga ja sepapajaga, milles askeldas suure punase habemega tahmane mees ja kõige selle ümber kaugemas ringis otsatud metsad, kus marjulkäivale lapsele saladuslik õudsus hinge peale rõhus. Mõisa ja laialine krunt kihises alati mitmesugustest inimestest, kes sagedasti aidamehe korteri eest mööda käisid ja iseäralisel mõõdul poisikese tähelepanu vangistasid. Moonakad ja päevilised, Peipsi kalavenelased, Avinurme mehed puuanumatega, Räpina kausikaupmehed, kaubajuudid ja harjukad — see oli nagu teater terasele poisile, kes ei väsinud nende inimeste talitamist, liikumist ja näomuuteid vaatamast ning nende kõnelusi kuulatamast. Siin rajaski Wilde oma pärastisele inimestetundmisele aluse. Kui Wilde kaks aastat Muuga metsaülema proua käest esimest õpetust oli saanud, panid vanemad ta Tallinnasse kooli ja tädipoja Ed. Brunberg'i (Bornhöhe) vanemate juurde kosti peale. Paari aastaga olid algkooli kaks klassi läbi õpitud ja 1878 augustis pääsis poiss saksa kreiskooli, sellele haridusealikale, mis tol ajal kehvemate vanemate lastele veel vähegi oli kättesaadav. Õppeaineist meeldisid Wilde'le kõige rohkem saksakeele kirjalikud tööd ja need leidsid alati kiitust ja aitasid kinni katta puudusi teistes ainetes. Koidula luuletised ning „Kalevipoeg" oli Wilde's rahvusliku vaimu lõkkele puhunud ja seda ei võinud saksa soost kooliõpetajad sallida. Wilde sattus nendega vastollu. Saksa kirjandus, mida igavalt käsitleti, õpilast sügavalt ei soendanud. Ta luges enda valiku järele noorsoo kirjandust, indiaanlaste jutte, ent erilise andumusega

reisikirjeldusi kaugetest maadest ja ajaloolisi jutustusi. Juturaamatud ja teatriskäimine halvasid korralikku koolitööd ja kahandasid õpihimu. Kui siis veel üleannetused kasvasid ja koguni Ameerikasse putkamise plaan avalikuks tuli, anti Wilde'le koolijuhatuse poolt märgata, et temast tahetakse lahti saada. Nii lahkus Wilde 1882, pool aastat enne lõpueksamit, kreiskoolist.

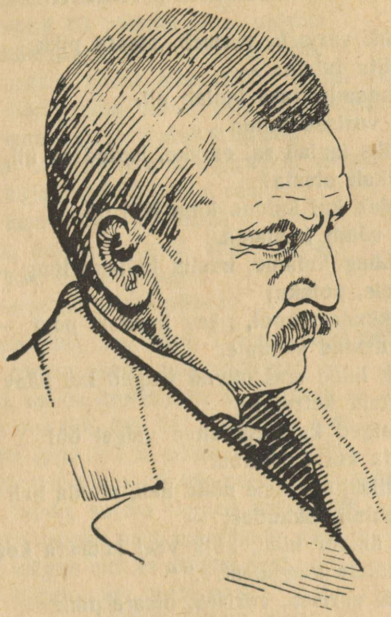
Eesti vanasõna „Mis okkaks loodud, on juba noorelt terav" osutub Wilde'gi elus tõeks. Juba koolipõlves leidis tädipoeg Bornhöhe Wilde laualt paberilehekese, millele mõned laused kahekõne kujul kirjutatud, mis kõlas nagu katkend mõnest novellist. Wilde oli tumeda sisemise sunni tõukel sõnalise kuju andnud oma ebamäärasele mõttele, himus teda paberil näha. Kord jõuluks Muuka sõites avaldas ta riimitud salmides oma rõõmsat meeleolu kojupääsmise puhul. Seda laulu luges ema jõuluõhtul naeruga võideldes ja vajutas pojale loorberipärja asemel sooja talvemütsi pähe. Pärast kooliaega vanemate juures Keila lähedal elades hakkas ta suuremaid jutustavaid sulekatseid tegema, ja üks nendest tõi noormehele koha „Virulase" toimetuses Tallinnas. Seega algas Wilde'l 18. eluaastal vaheldusrikas, kuid siiski üksluine ajakirjaniku põlv. Tal oli ülesandeks sissetulnud sõnumeid keeleliselt siluda, telegramme tõlkida ja päevakajasid kirjutada ning ühtlasi jutunurka toimetada. Et ajakirjanikul päev muude toimetusetööde peale ära kulub, tulid jutustused enamasti öösiti kirjutada. Ajakirjanduslik käsitöö, mis lugemiseks mahti ei andnud, oli igav ja tüütav. Wilde vahetab tihti kohti, on Tartus „Postimehe" toimetuse liikmeks, teeb sellejärele saksa ajalehtedele kaastööd, annab siis rändamishimule järele ja sõidab 1890 Saksamaale. Berliinis algas Wilde'l aineliselt kibe, kuid vaimliselt huvitav sulemehe elu. Ta tutvus siin laialisemalt Lääne-Euroopa kirjandusega ning ühiseluliste küsimustega. Kodumaale tagasi pöörnud, töötab ta esmalt „Postimehe", siis „Virmalise" ja „Teataja" toimetuses ja kirjutab sel ajal oma ilusamad, pikemad jutustused, näiteks novelli „Külmale maale!" ja romaani „Mahtra sõda", mida suure isuga loeti. Andudes käremeelsete mõtete levitamisele, sattus Wilde Vene valitsuse tagakiusamise alla ja pidi välismaale põgenema. Politilise maapagulasena elab ta esmalt Soomes, siis Taani pealinnas Kopenhaagenis. Siin valmisid Wilde'l ilusamad lühikesed novellid, nagu näiteks „Kupja-Kaarli adjustaadid" ja „Tooma tohter" ning pilkesisulised seltskonnadraamad „Tabamata ime" ning „Pisuhänd", milles avaldub peen kirjanduslik maitse

ja kunstipärane stiil. Vene revolutsioon võimaldas Wilde'le tagasituleku kodumaale; siin töötas ta esmalt Tallinnas kirjanikuna ja oli siis mõned aastad Eesti saadikuks Saksamaal. Elatades ennast suletööst sai Wilde esmalt ajalehe toimetuses kindla palga, kuid hiljem maapagulase päevil oma jalale asudes tuli tal sellest tasust elada, mis talle kirjatööde pealt maksti. Kui raske ja murelik see elujärk oli, kirjeldab ta jutukeses „Sõber", mis meile kirjaniku igapäevasesse ellu avab avara pilgu, kujukalt esitades ta eluvõitlust.

Wilde vaatleb heal meelel elu varjukülgi, kujutab vaesemate rahvakihtide viletsust ja süüdistab võimsamaid ning rikkamaid selles, et need kehvemaid suruvad ning eneste tuluks nende jõudu kasutavad. Seega arvustab Wilde ühiselu väärnähtusi. Seesugust vaatlusviisi leiame Wilde teostest juba õige varakult. Liigutavas novellikeses „Lina Mai", mis kuulub kirjaniku noorpõlve teoste hulka, näeme, kuidas kadedus ja õel keelepeks rikub vaeslapse naeratava eluõnne ja saadab ta meeleheitele. Maie raske saatus viib keeltpeksva peretütre Needu lõpuks siiski oma teo kahetsusele. Niisugune heausklus, et pahad inimesed võiksid paraneda, tungib hiljem Wilde teostes harva esile, pigemini avaldab ta inimeste headuse kohta aina kahtlust. Kupja-Kaarel on eluaeg mõisnikke teeninud ja neilt väga head tunnistused oma ustavuse kohta saanud, kuid vanas eas ei tarvita teda enam keegi, vaid ta peab talvel kohta otsides öösi tuisu kätte külma võtta jääma, sest et kõik kohaandjad eelistavad nooremaid.

Külajutus „Külmale maale!" viib meid Wilde armetusse hurtsikusse, vaese popsi perekonda, kelle ainuke toitja haiguse tõttu töövõimetuks jäänud, kirjeldab osavalt ja kaasakiskuvalt seda viletsust, mis seal valitses, ja tõendab siis, et jutustuse peategelane häda ning viletsuse sunnil kuritegijatega peab seltsima, neilt abi vastu võtma, kuni ise kurjategijaks saab, kuna jõukamad inimesed puudustkannatajate häda ükskõikselt pealt vaatavad. Tooma tohter, kes õnnetu surma suust päästab oma osavusega, on väga kaastundlik ja sõbralik härra, kuid Tooma minevikku teada saades kaotab ta kaastundmuse ja muutub ametnikuks, hoolimatuks vormi-inimeseks.

Ernst Enno.

ÕHTU KODUTALUS.

Õhtu kõitis jutuheided unejätkuks puhkama,
Pimedus käib väljas ringi, laulab, nutab tuulega.

Tiksub kell, ja ahju taga kilgid tasa laulavad,
Vanaema kustund silmad angund pilgul vaatavad.

Puhkab isa, puhkab ema, kuulda üksi hingamist,
Nagu unenäo sõudu, taluhaldja liikumist.

Peretoas kõnnib keegi, tuli nagu vuhises,
Keegi nagu vaatab aknast, tares nagu kõlises...

Pimedus käib väljas ringi, laulab, nutab tuulega —
Ööde varjud täitvad südant üksildase tundega.

Tiksub kell, ja ahju taga kilgid tasa laulavad —
Kadund aastasajad tõusvad, pikas reas rändavad.

Aastasajad kõnelevad — kuulda üksi hingamist,
Nagu unenäo sõudu, taluhaldja oigamist.

E. Enno.

VÕIKS OTSAST ALATA.

Vokk vuriseb, vuriseb, otsata pikk
On õhtu talvine —
Nii endamisi tasa laulab eit,
Vokk vuriseb unine...
„Miks laulad sa, emake, laulad sa nii,
Nii pikalt otsata?
See ujub kui kuldne lõng läbi öö,
Mind võlub kuulama."
„„Lõng kullane, imelik kullane lõng —
Mu heie, pojuke;
Öö takkudest pool, päev linadest pool, —
Nii kedratud südame.
Kõik linad mul olivad valged kui päev —
Nii läksin ketrama;
Mu palged kui koit suve valgel ööl
Ja süda kui õnnemaa.
Ja siiski see heie nüüd hall, nõnda hall —
Kui tehtud takkudest —
Võiks ümber kõik, kõik veel kedrata kord
Kuldmõtete lõngadest..." "
Vokk vuriseb, vuriseb, otsata pikk
On õhtu talvine —
Nii endamisi tasa laulab eit,
Vokk vuriseb unine.
Ja läbi öö ujub kui kullane lõng —
Võiks otsast alata —
Kuldmõtetest pool, õnneõndsusest pool,
Nii pikalt, otsata.

E. Enno.

TARTU VALGEL ÖÖL.

Kui ilus, ilus oled, Tartu, valgel ööl:
Kõik aknad vastu põhja hõõgavad
Kui õnne unenäod salajad.
Nii ainult mõni pilv ja täht on taeva-vööl,
Ja orus Emajõgi ajab udujuttu,
Ja kuskil tamme lehis tundub nagu nuttu,
Ja sõidukõrin kuskilt üle katuste
Toob lainetusi tasa kuulja kuulmesse —
Ja haljus siin ja haljus seal,
Üks kauge laul veel vete peal,
Ja ümber põllud, ümber maa —
Torn mõttes seisab torniga,
Et sätendades vaikida.

Kui uinusid, kui uinusid, siis algas öö,
Ja manalasse vaibus vabadus;
Siin-seal öö hõlmas mõni unistus
Ja ahelad, nii elu vikerline vöö.
Nii raske, raske aina musta muret kanda,
Nii kõike ikka ainult pisarasse panda
Ja emapiimast igatsusi imeda,
Neist kõrvast kõrva sõpradele sosista —
Ja kütke siin ja kütke seal,
Ja laane taga nutuhääl,
Ning ümber kalmud, ümber maa,
Ja talu lüngas taluga,
Et mustendades oodata.

Kui ilus, ilus oled, Tartu, valgel ööl!
Ju toome okstes näha õitelund —
See on su kroonimise vaimutund —
Oh õnnelik, kes iial kodus oli tööl,
Võis juua hinge põhja ööde kulda,
Võis surmas suudelda veel kodumulda
Ja tunda, kuidas langeb kivist kild,
Kuis valmib oma hingekodu sild —
Ja valgus siin ja valgus seal,
Ja sügav sõna keele peal,
Ja ümber põllud, ümber maa,
Et kõik nii hea on vaadata
Ja naeratades elada.

E. Enno.

HÕÕGAMINE.

Kuldkeeled on tõmmatud üle vee,
Üle laia ja sügava mere,
Kuldkeeled, kuldkiired, üks õnnis tee,
Kuldkiired kui päikse helinast kee —
Üle elu, see sügava mere.

Kõik otsijad minema peavad seal
Üle elu, see sügava mere;
Kõik üksi, kõrvus Jumala hääl
Ja tuleleek täheks peade peal
Üle ilma, see sügava mere.

Ja upub neid tuhandeid minnes teel
Üle laia ja sügava mere,
On elule iluks kõik uppunult veel,
Neist saared ja rannad seisavad eel —
Üle ilma, see sügava mere.

E. Enno.

ENNO ELUST JA LUULELOOMINGUST.

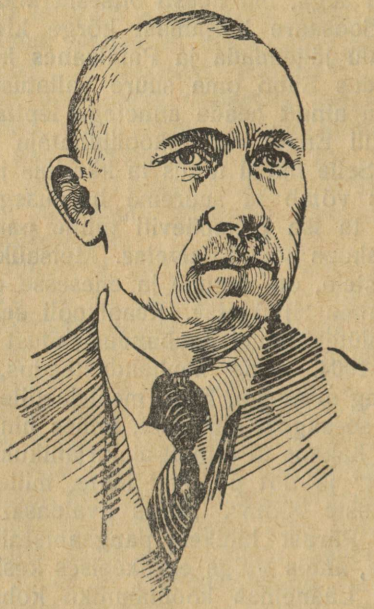
Vaevalt leidub algkooli alaklassides mõni õpilane, kes poleks suure lõbuga lugenud lastelaule, nagu „Juss oli väike peremees", „Tibukese unenägu", „Kurekesed koduteel" jne. (Eesti lugemik I). Samuti on ülaklasside õpilastele kergesti meelde jäänud imeilusad luulepärlid, nagu „Nüüd õitsvad kodus valged ristikheinad", „Vaenelaps nutab üksinda jaanióól" jne. (Eesti lugemik IV). Nende ja mitme teise meeleolurikka luuletise looja E. Enno on meie õppivale noorsoole lähemale pääsnud kui ükski muu Eesti uuema aja luuletajaist.

Ernst Enno sündis 9. juunil 1875 Tartumaal Valguta mõisa Kõõdsa kõrtsis. Ta isa oli varemalt olnud mainitud mõisa kutsar ja siis hakanud kõrtsirentnikuks. Emapoolne pime vanaema, kes majas elas, jutustas Ernile muinasjutte vaimudest ja imeväelisest nõiakivist, mille kaaren siis oma pessa toovat, kui talle keedetud munad alla pannakse. Selle nõiakivi abil võivat kaaren neist siiski elavad pojad välja haududa. Kel kaarnakivi käes, see teadvat kõiki saladusi ja võivat kõik teha, näiteks hambavalu kaotada, haigeid silmi terveks arstida jne. Selliseid salapäraseid kujutlusi aitasid täiendada veel külatargad, kes muu seas põrsaid käisid suitsetamas, et neid kurja silma eest kaitsta. Sellevastu jutustas Erni lapsepõlve kallis sõber ja mänguseltsiline Jankel, juudi rätsepa poeg, taevast tulevast messiast, kes iisraeli lapsed Jeruusalemma tagasi viivat ja neile seal kuldse templi püstitavat. Hiljem on Enno oma nooreea mälestistes pealkirja all „Minu sõbrad" Jankeli esitanud väikese uudisjutu tegelasena. Elu kõrtsi paigas tegi elava ja kärsitu iseloomuga Erni üleannetuks. Seepärast saatsid vanemad ta õige varakult kooli kindlama valitsuse alla. Isa andis kõrtsi käest ja ostis Rõngu valda Soosaare talu, kuhu perekond elama asus. Talu seisis külast eemal soo veerel. Väravast viis karjatee vainule, kuhu linaleo-tiigid kaevatud. Siit edasi jõuti Soosaare ilusamasse paika, see oli talu oma mets, luuleliselt tore kuuselaas, kus harvematel kohtadel leidus ka kaski. Läbi metsa ristlesid teed ja suundusid laialisele söödile, laste ilusamale mängumurule. Siin ja metsatagusel karjamaal veetis Soosaare Erni — selle nime märgib ta hiljem „Laste Rõõmus" mõne luuletise alla — muretumaid ja heledamaid elupäevi. Soosaarel leidus poisikese meelest siiski ka halbu kohti: ta pelgas ahju taha vaadata, kus kodukäijat arvas elutsevat, kõneles hirmutavatest savihaua-vaimudest ja üksinda toas sängis magades nägi ta vahel sängi alt suurt musta kätt nähtavale tulevat, nagu püüaks see kärbseid. Ometi tekkis Ennol sellest vaimude ligiolemise aimusest hiljem mõni salapärane ja veetlev luuleilmutus, nagu näiteks „Õhtu kodutalus", milles keegi nagu aknast vaatab, tares nagu kõliseb, kuna luuletaja hääletus vaikuses kuuleb unenäo sõudu ja taluhaldja liikumist.

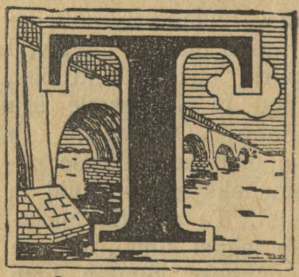
Sügisel 1886 riisus raamat karjapoisil vabaduse juba jäädavalt ja viis ta Tartusse esmalt Treffneri gümnaasiumi, hiljem reaalkooli, kus ta ennast nagu vangis tunneb olevat. Sellepärast ootab ta igatsusega aega, mil uuesti õitsesid kodus valged ristikheinad, et saaks Soosaare karjamaal kõrge kivi otsas kõnesid pidada, lindude laulu jäljendada ja Palulaanes kaarnakivi otsida. Kaasõpilastest eraldus Enno oma suure vallatusega ja õpetajate meelepaha suutis ta ainult heade annetega lepitada. Tehtud üleannetuste pärast tuli Ennol vahel koolijuhataja poolt õige kibedaid sõnu kuulda. Selle mõjul taltus ta kärsitus ja algas enesesse käändimine. Kodus võtab ta suurema hardusega kui enne osa piiblitundidest, mis ta isa pühapäeviti toime pani ja mille lõpul kogu perekond üheskoos põlvili palvetas. Metsaüksinduses viibides andub Enno unistustele, on vagune ja enesesse uppunud, hakkab mõttemõlgutusi seadma riimidesse. Reaalkooli eelviimsest klassist astus Enno Riia polütehnikumi kaubandusteadust õppima ja lõpetas selle kursuse 1904. Kuiv kaubandusteadus, milles püsivalt tegu numbritega ning arvetega, Enno meelelaadile ei vastanud. Ta harrastas luulet ja seesugust elukutset, milles hing saaks kõnelda hingega. Seepärast hakkas ta esmalt ajakirjanikuks, toimetas perekonnalehte „Linda't" ja üht politilist lehte, mille kaasandeks oli huvitavasisuline „Laste rõõm". Selles avaldaski Enno oma ilusamad lastelaulud. Pärast lühikest pangaametniku põlve Valgas tutvus ta koolitööga, andis Valga eestikeelses keskkoolis emakeele tunde ja asus 1919 Läänemaa koolinõuniku kohale.

Enno sulest on ilmunud neli luulekogu: „Uued luuletused", „Hallid laulud", „Valge öö" ja „Kadunud kodu". Enno armastab vaikset ja rahulikku elu, mis võimaldab süvenemist iseendasse. Enesesse süvenedes hakkab ta võimsat igatsust tundma igavese valguse ja tõe järele. Oma juhtsõna eluteel avaldab ta lauses: „Kõik mis elab, püüab ülespoole." Inimese tee ülespoole, Jumala juurde, aga leidub inimeses eneses. Oma luuletistes kõneleb Enno kahest kadunud kodust. Maine kodu, mida meelde tuletavad õitsev valge ristikhein, kodukask ja linanurm täis siniseid õisi, läks kaduma siis, kui vananevad vanemad ta võõrastele ära müüsid. Selle sündmuse puhul kaebab Enno: „Oh emake, oh emake, miks jätsid talu võõrale". Suurema eluõnne otsimise pärast ei tahtnud ta ise sesse kodusse peremeheks minna, kuid ta on õppinud seal looma teise uue kodu luulet. Ta on siin tunnetanud, et hing on Jumalast pärit ja igatseb tagasi sinna, kust ta maa peale tulnud. Nagu ilus luuletis „Hõõgamine" kujutab, käib tee igavesse kodusse üle elu sügava mere.

A. H. Tammsaare.

TÕSI JAH!

eo Mikk on vana mees, vanem kui kõik ümberkaudsed elanikud. Ta mäletab veel teoorjust ja on oma püksid sealt paigalt, kust harud välja kasvavad, mitmekordseks tarninud, et kupja kepp kergem oleks kannatada. Ta on mõisas öösiti rehti peksnud ja pahempidi pöördud kasukaga pahmahobuseid hirmutanud, et nõnda ehk mahti saaks kusagil nurgas pisutki tukastada. Ta teab õudseid ja huvitavaid lugusid, aga ei armasta nendest rääkida, nagu talitaks ta rahvasõna järele: „Kes vana asja meelde tuletab, sellel silm peast välja.“ Hakkab aga vahel mõni teine mineviku mälestusi heietama, siis kiidab Mikk: „Tõsi! Tõsi jah! Täitsa tõsi! Tõsi, tõsi, tõsi! Nojah, see on üsna tõsi! Päris selge tõsi! Nii tõsi kui ma siin seisan!“ ja nõnda edasi, kuni ta neidsamu sõnu uuesti mõnesuguses teisendis kordab. Need järelekiitvad sõnad on tal sedavõrt

luusse ja lihasse kasvanud, et ta neid igal silmapilgul tarvitab, et ta ilma nendeta nagu eladagi ei oska. Isegi ta kehakuju oleks omandanud nagu nende sõnade kohase välimuse: pikk, nõtkuv, painduv, igale mõjule allaandev, siiski kõige peale vaatamata endine Teo Mikk, kes kannab pikka kuube seljas ja nahkrihma vööl. Lähemalt vaadates tundub, nagu ei liiguks ta huultel alaline „tõsi jah!“ sugugi sellepärast, et tal pole oma arvamisi, vaid et ta naeratades teise arvamisest mööda läheb, neid ei mikski pannes, seega nagu öelda tahes: elage minu päevini, kannatage niisama palju kui mina olen kannatanud, siis saavad kõik sõnad ja arvamised nii tähtsusetuks, et nad ei tasu vastuvaidlemise vaeva.

Mikk kiidab kõigile järele, on kõigi arvamistega nõus, aga oma eluviisi, oma tegusid ei muuda ta sellepärast karvaväärtki: nagu oleks ta kuskilt teisest ilmast pärit, mida nüüdse aja inimesed enam ei tunne ja mille üle nad ainult kuulu järele otsustavad.

„Hakkavad ka mustad pilverünkad käima, täna tuleb tõesti vihma, teeb loo märjaks,“ ütleb heinaajal Saueaugu peremees, kelle juures Mikk juba ammu aega on elutsenud, esiti sulasena, nüüd vabadikuna.

„Tõsi jah, teeb loo märjaks,“ kiidab Mikk.

„Ei täna vihma tule, näe, tuul lahutab pilved ära,“ vastab sulane peremehele.

„Tõsi, tuul lahutab ära,“ kiidab Mikk naeratades, nagu tahaks ta tõepoolest ütelda: „Missuguseid tühje sõnu räägitakse!“

„Mis peremehel viga, tema võtab oma loo hulga rahvaga varsti üles,“ lausub saunamees, „aga saunamees, vilets, olgu ise peres ja jätku oma loog hundi kuivatada.“

„Tõsi, tõsi, hunt kuivatagu saunamehe heinu,“ va Mikk ka siin nõus.

„Sa, Mikk, võiksid meile õige appi heinamaale tulla,“ ütleb sauna-eit.

„Päris tõsi, eks ma või tulla küll,“ vastab Mikk, aga tal ei tule uneski mõttesse oma sõnade järele talitada. Ennem lamab ta aia ääres lepapõõsa vilus, mõtleb ja mäletab ning sõnab vahetevahel iseeneses: „Tõsi! Tõsi jah! Täitsa tõsi! Tõsi, tõsi, tõsi!“

Siia tuleb karjane lõuna ajal mõnikord temaga juttu ajama. Ka temale kiidab Mikk väärdumata rahus kõige lapsikumaid asju järele. Sellepärast armastab poiss temaga juttu ajada, siin pole karta arvamiste lahkuminekut. Hoopis teine lugu on teise pere poisiga. See hakkab varsti vaidlema ja riidu norima. Ehk kui ta veel ristiinimese viisil riidlekski! Aga ei. Ta keerab sul juuksesalgad ümber kotinõelte ja see on pagana valus. Sellepärast ei armasta Saueaugu poiss temaga riielda, ja et jutuajamisest peagi riid võib tõusta, siis hoidub ta ka jutuajamisest.

„Küll on sul õige hea põli, pole muud kui põõnutad aga," ütleb poiss harilikult sissejuhatuseks, kui ta Mikuga hakkab juttu vestma.

„Nonäh, tõsi jah," vastab Mikk. Aga tõepoolest peab ta praegu häid päevi. Räägitakse, et tal Saueaugu peremehe käes paarsada rubla raha olevat, mis sinna paika jääb, kui Mikk siin saab ulualust ja peatoidust. Nõnda elutseb Mikk ilma suurema vaevata ja paneb oma lõdvaksjäänud käed ainult harukordadel, iseäranis kibedal tunnil töö külge, sedagi nagu naljatades, ajaviiteks.

„Mis hea oleks, kui tervel suvel vihmatilkagi ei tuleks," ütleb karjapoiss Mikule.

„Tõsi jah, siis oleks vast pidu!" vastab Mikk.

„Jõgi kuivaks ära, saaks kõik kalad kätte," arutab poiss edasi.

„Selge tõsi, siis saaks nad kätte."

„Soo kuivaks ära, mis hea oleks siis loomadel käia. Vana Tõmmik praegu poolest küljest saadik mudane."

„Tõsi."

„Aga kui nad siis palavaga ja parmudega kiili hakkavad jooksma, mis sa siis hulludega teed! Ega vanadest lehmadest midagi ole, aga need mullikad kuramused, nagu kitsed teised, neid ei pea siis keegi."

„Tõsi, just kui kitsed teised."

Nõnda targutab poiss ja Mikk kiidab järele. Aga leidub ka silmapilke, kus ta oma stoilisest rahust lahkub. See on siis, kui karjapoiss sellest hakkab rääkima, kuidas ta männisüdant katsunud välja keerda, et sarve teha, aga kõik katsed läinud nurja ja nõnda olevat ta ikka ilma sarveta. Niisugusel raskel tunnil on ta nõuga ja jõuga poisil abiks. Ta laseb paraja männi tuua, ei soost ega arumaalt, vaid kahe vahe pealt, selt paigalt, mida poiss kui randemaad tunneb. Ja nüüd keeravad nad kahekesi männil südame välja, ja Mikk lõikab oma noaga talle sõrmeaugud peale ning puhub esimese loo, puhub õige „jaale" talle sisse. Mikk hakkab ikka lauluga „Pidu lõpeb, pidu lõpeb!" ja lõpetab looga, mille nime ta isegi ei tea. Ja karjapoiss imestab ning ei taha kuidagi aru saada, mis lugu see küll on, millel pole nimegi. Aga kui Mikk puhumise järele jätab, ütleb poiss kahetsedes:

„Ei saa sinu sikusarve vastu, ei saa sinna poolegi!"

„Tõsi jah, ei saa sinna poolegi," on Mikk temaga nõus.

„Sa, onu, puhu õige oma sikusarve," palub poiss lähemale nihkudes, ja see on ainuke juhtumine, kus ta Mikku onuks nimetab. Poisi silmad hiilgavad, ja see sütitab ka Miku silmis midagi ammu kustunut põlema. Ta vaikib, ta on tõsine, keelele ei kerki ühtegi „tõsi jahhi".

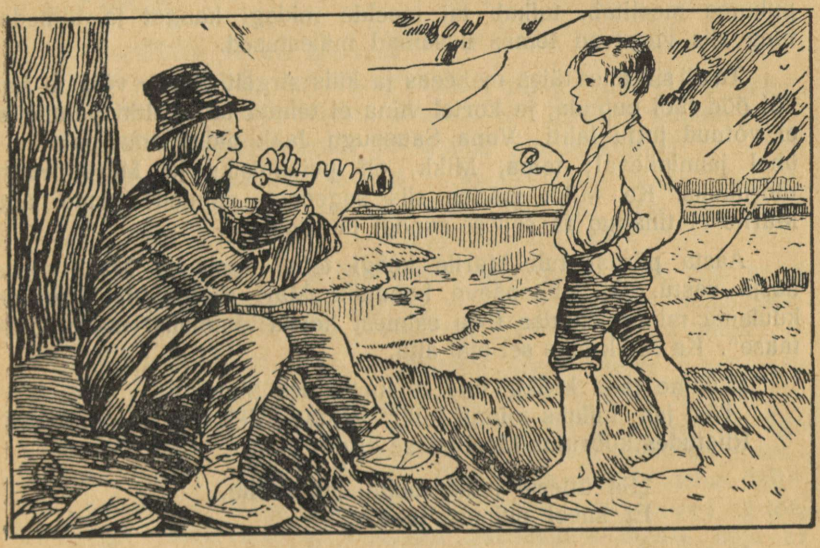
„Onu, puhu üks ainus lugugi, puhu oma sikusarvele ainult häälgi sisse, ära sõrmi sõrmilistele panegi! Ehk too ta muidu väljagi, näita mulle, ma vaatan seda...“ Poiss on kui painaja, ta sõnad poevad vanamehele teomehe unena hinge.

„Kas tood ja näitad? Annad minu kätte? Ma katsun puhuda.“

„Õhtul, kui sa koju tuled, tuleta mulle meelde, siis kõlab hästi.“

„Siis puhud sa, onu?“

„Jah, ja lasen ka sind puhuda.“

Poiss on lõpmata õnnelik, tal pole enam ainustki soovi: onu puhub õhtu talle sarve! Ja ta viskab enese rohusse selili ning vahib pärani silmil sinisesse taeva. Õhtul koju tulles on tal esimeseks mureks Mikk üles otsida ja talle ta lubamist meelde tuletada.

„Ei sa ka unusta,“ naerab Mikk ja ronib aidalakka, kus on ta magamisase, võtab roovilati vahelt sarve ja toob selle alla. Ja nüüd tuleb see suur silmapilk. Ta puhub esiti tuut, tuut, tuut! nagu tahaks ta kõiki kuulama, tähelepanekule kutsuda, ja mängib siis viisi „Pidu lõpeb“. Sarv kostab kaugele.

„Hääl läheb mis müriseb,“ rõõmustub poiss, ja iga loo lõpul palub ta uuesti: „puhu veel!“ kuni perenaine viimaks vahele tuleb ja ütleb:

„Onu väsib ju ära, eks sa näe, et see on raske.“

Need sõnad mõjuvad niihästi poisisse kui ka Mikusse jahendavalt. Veel katsub ta kord sarve suule tõsta, kuid laseb ta siis alla langeda ja läheb lõdval sammul teda aidalakka oma paigale viima. Pärast istub ta õues kivil või kuskil pakul ja näib, nagu oleks temast mõni joovastushoog üle käinud, millest ainult roidumus on järele jäänud. Varem kordusid säärased silmapilgud tihedamini, aasta-aastalt kaovad nad ja hääbuvad. Oli kord aeg, mil ta süda igakord kihvatas, kui mõni eit naljatades küsis: „Mikk, mis su Mari teeb, kas ta elab veel?“ Aga eided surid, kes nõnda küsida teadsid, ja Mikk ise läheneb ikka sellele piirile, millest üle astudes ükski enam tagasi ei pööra. Ainult harvadel silmapilkudel, kui karjapoiss teda onuks nimetab ja sarve puhuma meelitab, tuikab tal meelde midagi kauget ja tumedat ning siis virguvad temas ilusamad mälestused.

Ta oli siis alles täies meheeas ja käis sirgelt. Sarve võis ta kas või ööd läbi puhuda, ja kortel viina ei teinud tal keeltki pehmeks, ei võtnud juttu lahti. Vana Saueaugu Jaak pidas oma pulmi — ühel jaanipäeval; tema, Mikk, oli peiupoisiks ja Mari pruuttüdrukuks. Ka Mikk mõtles siis sagedasti pulmade peale, aga Marile ei tihanud ta sellest sõnagi lausuda.

Aasta pärast tuli Marile keegi teine kosja ja Mari võttis kosja vastu. Oli pühapäeva hommik; Mari riietus, et kirikusse kuulama minna, kuidas teda esimest korda „kantslist maha visatakse“. Ka Mikk läks sel ajal aita.

„Lähme täna kiriku, tule sa ka,“ ütles Mari.
„Tõsi jah, kuluks minna küll,“ vastas Mikk.
Riietudes kõõrutas Mari enese ette:

„Sa ütlesid mull' mullu, jah mullu,
Et suvel pulmad teed...“

Kas ta ilusasti oli laulnud, seda Mikk enam ei mäleta, juba ammugi mitte; aga ta teab, et laul talle südamesse oli lõiganud, iseäranis kui Mari sõnadeni oli jõudnud:

„Nüüd suvi on tulnud, jah tulnud,
Kus on su armastus?“

„Tõsi, selge tõsi!“ lausus Mikk siis iseeneses, „kus on armastus?“

Ja siis Mari aidanud ta rätikut kaela panna, seda oma nõelaga kinnitades, ja Mikul oli sellejuures nii hea olnud. Teel olid nad vähe rääkinud. Aga Mikk teab, et Mari temalt kiriku lähedal oli küsinud, kas tal on ka kahju, et tema, Mari, mehele läheb.

„Tõsi jah, on küll kahju,“ oli Mikk vastanud.

Sellest oli Marile küll: ta jättis oma peigmehe maha ja jäi Mikku ootama. Ja siis oli Mari Miku kõrval istudes laulnud:

„Kuis võin ma sull' veel minna, jah minna,
Kui mul ju parem on."

Sel suvel puhus Mikk rohkem ja ilusamini sarve kui kunagi enne või pärast. Mari unistas pulmadest ja Mikul oli imeline tundmus, kui ta tüdrukule järele kiitis:

„Tõsi! Tõsi jah!"

Aga aeg jooksis ruttu, jõulud möödusid; Marit-Mikku polnud nähtavasti pulmadele sammugi lähemale jõudnud. Küll oli Mikk sagedasti nende peale mõelnud ja otsustavat sammu tahtnud astuda, aga ikka oli midagi vahele, teele põiki ette tulnud ja asi oli seks jäänud. Mari aasta sai maarjapäeval täis. Seepärast ütles ta Mikule:

„Lihavõtteks teeme pulmad."

„Tõsi jah, kuluks teha jah," vastas Mikk, ilma et ta midagi muud asjalikku juurde oleks lisanud või midagi teinud.

Ja siis oli Mari nutnud ja Mikule nõnda öelnud:

„Ma tegin rumalasti, et oma peigmehe maha jätsin, ei sinust küll minu võtjat saa! Aasta olen oodanud, aga sina kordad ainult „tõsi, tõsi jah!" ja seda nagu suu soojaks."

Ka Miku silmad olid sel korral märjaks läinud, aga ta ei olnud sõnagi suust saanud. Sõnad ei olnud sikusarv, millel sõrmilised peal, pole muud kui puhu, liiguta sõrmi ja lugu tuleb.

Mari läks pärast seda Saueaugult ära,— teise kihelkonda oma ema juurde. Mõne aasta pärast juhtus Mikk teda kiriku juures nägema: vanaks oli teine jäänud ja lonkama hakanud. Aga ka sel korral oli Mikk veel mõelnud: „Kui astuks talle õige juurde ja ütleks: Mari, teeme pulmad! Tõsi, seda kuluks teha küll!" Jumal ise teab, et Mikk nõnda oli mõelnud ja et tal sellega oli tõsi taga. Aga ometi tuli ta üksipäini Saueaugule tagasi, ilma et Mariga sõnagi oleks rääkinud, teda teretanudki. Ja kui perenaine pärast Mari haigusest oli jutustanud ning lõpuks tõendanud: „Vaata, Mikk, see on kõik sinu süü," siis oli Mikk talle nõus olles vastanud: „Tõsi jah, minu süü."

Hulk aastaid on sellest ajast saadik läinud. Vana Saueaugu perenaine on juba surnud ja tema asemel on noor, kes Miku Mari ei tunne ega tea, ei tahagi teada. Mikk ise on hoopis küüru vajunud ja vaevalt seisab ta veel jalul, kui ta kepi najale ei toetu. Sarve pole ta juba mõnel aastal aidalakast maha toonud ega sellele häält sisse puhunud. On inimesi, kes ei teagi, missugune hääl on Teo Miku sikusarvel ja missuguseid lugusid peitub selles kuue auguga sõrmilises. Mullune karjapoiss leidis sarve aidalakast roovilati vahelt ja tõi ta kui imeasja maha. Siis katsusid talle kõik häält sisse puhuda, ka noor peremees ja perenaine, aga ükski ei saanud. Sarv toodi viimaks Miku kätte ja kõik jäid ootama. Mikk võttis oma mänguriista, vaatas teda, seadis sõrmed sõrmilistele,

aga huultele ei tõstnud. Ja siis said kõik aru, et endised ajad on jäädavalt möödas.

„Ei ole enam mehi, kes sellele riistale hinge sisse paneksid," lausus noor peremees.

„Tõsi jah, ei ole mehi," vastas Mikk vaikselt.

A. H. Tammsaare.

TAMMSAARE ELUST JA KIRJANDUSLIKUST TEGEVUSEST.

Anton Hansen, kirjanikunimega Tammsaare, põlvneb lasterikkast perekonnast, kes koosneb seitsmest vennast ja neljast õest. Kirjanik on oma vanemate neljas laps. Ta sündis 30. jaanuaril 1878 Põhja-Tammsaare talus Järva-Madisel, kuhu vanemad Suure-Jaani kihelkonnast olid elama asunud. Selle perekonna laste keskel tuli ilmsiks andekus keelte õppimise ja muusika alal. Eriliselt andekaks osutus neljas poeg Anton, kes juba varakult luulet ja viiulimängu harrastas. Millal ta lugemisoskuse omandas, seda keegi ei märganud. Kuulatades, kuidas ema vanematele poegadele aabitsat õpetas, sai Anton iseenesest lugejaks. Isa oli väga valju ja kange iseloomuga mees, kes lapsed varakult tööle juhatas. Häda sellele, kel söögipalve või muu tarvilik laulusalm juhtus peast unuma. Soojemat õhkkonda oskas majja luua õrna loomuga ema; tal tuli sageli esineda laste kaitsjana. Oma suurema lootuse pani nõudlik isa Antonist pojale, kellest ta lootis koolitada õpetatud meest. Esialgseks eesmärgiks seati poisile kirikuõpetaja kutse, milleks ta õrn ja leplik iseloom ning ladus kõneand avas häid väljavaateid. Kuid suuri koolitamiskulusid kehv talukoht ometi kanda ei suutnud, kuna ju veel hulk teisi lapsi isal oli vaja eluteele saata. Kaheksa-aastasena hakkas Anton vallakoolis käima, esmalt ligidal, hiljem kaugemal sugulasest kooliõpetaja juures Prümlis, mispärast kooliaeg pikaks venis. Paariaastase puhkeaja järele viidi poiss sügisel 1893 pärast pikka nõupidamist Väike-Maarja kihelkonnakooli, kuhu luuletaja Jakob Tamm oli ametisse kutsutud. Kodust oli siia umbes 45 kilomeetrit maad; sinna moona järele viia ei pidanud isa raskeks ja poeg tuli sealt tihti jalgsi koju, isegi südatalvel. Kirjandusliku äratuse ja sügavama huvi kirjanduse vastu võlgneb Hansen õpetaja Tammele. Loeti klassis suure innuga Juhan Liivi jutustust „Vari", lasti valmistada jutustavaid

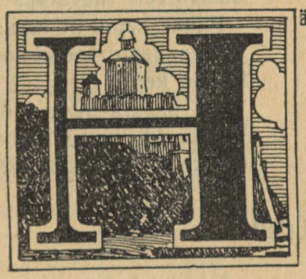
kirjatöid, mille sõnastus pidi olema täppis ja selge. Sel ajal tagus Hansen päris siledaid värsse ja kaasõpilased käisid salaja ta vihke nuhkimas, mida kuhugi ei saadud peita. Pärast kihelkonnakooli lõpetamist tegi Hansen kodus paar aastat talutööd. Kui koolitamiseks ainelist jõudu oli kogutud, võis ta 1898—1903 Tartus Treffner'i eragümnaasiumis ühtejärge edasiõppimist jätkata ja ülikoolile ette valmistuda. Õppides Tartus kannatas noormees äärmiselt ainelist kitsikust, sest kodust saadud raha ei ulatunud elatuseks ega korralikuks riietuseks. Keskkooliõpilasena kandis Hansen pruune „kuradinahkseid" pükse, mida juudid tavaliselt töölistele ja madrustele õmblesid, ja liikus soojemal ajal linnas paljajalu. Õpperaha polnud tal võimalik täielikult tasuda. Seda pidi ta aitama tööga tasa teha. Hansen võttis kooli internaadis enda kohuseks lauakatmise ning leivalõikamise ja andis alumistes klassides tunde vene keeles ning aritmeetikas. Siiski tuli Treffner'il suur osa õppemaksuvõlast kustutada.

Gümnaasiumi õpilasena andub Hansen vene ilukirjanduse lugemisele ja harib selle varal oma maitset. Jääb kõrvale senine õpingute eesmärk, õpetajakutse, ärkavad kirjanduslikud huvid. Juba gümnaasiumis õppides esineb ta „Postimehes" jutukirjanikuna, keda nüüd A. H. Tammsaare nime all tunneme ja austame. „Vanad ja noored" ja „Mäetaguse vanad" (Eesti lugemik IV) on ta huvitavamaid noorea teoseid. A. 1903—1907 töötab Hansen ajakirjanikuna Tallinnas. Sellest ajast on pärit kaks ilusat jutukest „Tähtis päev" ja „Tõsi jah!", mis algkoolis heaks lugemisaineks. Selle järele õpib Hansen Tartu ülikoolis neli aastat õigusteadust, kuid peab lõpueksami õiendamisest loobuma, sest et arstid talle kohuseks teevad oma tervise eest hoolitsemiseks maale elama asuda. Kirjaniku tervist õõnestas sel ajal salalik tiisikushaigus. Esmalt elas ta hulk aega Koitjärvel oma vanema venna juures, kes oli siin metsaametnik. Siit tegi kirjanik vahepeal poolteiseaastase rännaku Kaukaasiasse, kus mäestiku puhas ja kuiv õhk ta tervist kosutas. Enamlaste pealetungi ajal 1918 põgenes kirjanik Koitjärvelt Tallinna, kus ta praegugi jätkab kirjanduslikku tegevust. Tammsaare suurematest teostest kuuluvad „Kõrboja peremees" ja „Tõde ja õigus" paremate romaanide hulka meie ilukirjanduses. Õrna tundeinimesena ja suure lastesõbrana oskab Tammsaare lasteelu teraval pilgul vaadelda, laste rõõmusid ja kurbusi huvitavalt kujutada. Samuti armastab ta kujutada naljakate vanakeste elu, kes nagu uuesti lapsiks saanud.

Kirjanik Tammsaare elab eraku elu, hoidub eemale seltskonnast ja sellest välisest hiilgusest ning kilakolast, mida seltskond harrastab. Ta kannab igapäevast halli ülikonda ja peab seetõttu moeinimeste keskel kannatama. Kord oli keegi veneusuline ülikoolisõber Tammsaare oma laulatusel tunnistajaks kutsunud. See puikleb vastu, et kuidas ma tulen, seal kõik piduriides ja mina halli pintsakuga. Sõber seletab: „Riie pole tähtis; igaüks paneb selga, mis tal on, kes halli kuue, kes musta kuue.“ Pulmas ongi Tammsaare ainuke hallikuuemees. Liigub omaette, teistele tundmata, üleõla vaadatav. Kantakse ringi raamat, kuhu tunnistajad oma nime kirjutavad. Kui järg Tammsaare kätte jõuab, kahmab salmilaulja ta eest sulepea ja avaldab valmisolekut tema avitamiseks nime kirjutamisel...

B. Täiendav ja ettevalmistav osa.

HÄRG JA ORI.

ärga orjalta küsikse,
Luusarve luba palukse:
„Kas on pikkida pühida,
Palju palvereede'eida,
Suvel suuri neljapäevi,
Et saaks metsassa magada,
Alla lepiku lebada,
Et saaks rohtuda robida,
Angervaksa hammustada!“

ORJA ÕPETUS.

Kes tahab orjaksi asuda,
Käia käskujalgadeksi,
See tulgu minult küsima,
Kuidas orjan' oldanekse,
Käskujalan' käidanekse.
Pisut peab ori magama,
Vähe unda uinutama,
Vähe aega haigutama,
Siiski seinade najalla,
Kirvesvarrede varalla,
Ukselingi õiengulla,
Pead peab piidalla pidama,
Künnisel peab kükitama,
Rõdupakul ringutama.
Heidab õhtu'ult magama:
Paneb hoole õrre peale.
Tõuseb hommikult ülesse:
Võtab hoole õrre pealta,
Mure musta parre pealta,
Joostes toob tule külasta,
Karates toob vee kaevulta.

Ori peab usin olema,
Käskujalga hästi kärmas,
Muu pere heidab magama,
Ori läheb öösi härja karja,
Puhtel läheb pulli karja,
Enne valget varsa karja,
Koidus peab kodu olema.
Vara on vareski liikvel,
Enne muida musta lindu,
Enne koitu koovitaja,
Enne päeva pääsukene;
Veel varem on vaenelapsi,
Enne muid ematu tütar.
Kui see uksi uugahteleb,

Parrekene paugahteleb,
Ukselinki liugahteleb,
Siis on orjad hulkumassa,
Vaesedlapsed vaarumassa,
Ematumad heljumassa.
Tasa uksi ummistagu,
Ukselinki liugahtagu,
Et ei hellikuid ärata,
Peretüttereid pelasta,
Pereeite ehmatele.
Viskan uksile õluta,
Sagaraile saadan kalja,
Et ei ulu uued uksed,
Karju kaskised sagarad,
Vingu piidad pihlakased,
Minu, orja, hulkudessa,
Vaeselapse vaarudessa,
Ematuma häilidessa.

TEOORJA KAEBUS.

Oi meie ilusa härra,
Oi meie punane proua,
Oi meie saleda saksa,
Hõbenuppu noori härra,
Kuldapitsi preilikene!
Tõuske üles tooli pealla,
Tõuske valda vahtimaie,
Kuidas valda vaevatakse,
Kihelkonda kiusatakse,
Pisukesi piinatakse,
Rammetumaid raisatakse,
Pihad peened peksetakse,
Õlanukid nokitakse,
Käsivarred vaevatakse!
Pilkus keppi pihlakane,
Tutjus keppi toomingane,
Helkis keppi eiergane
Minu peenta pihta mööda,
Vaesta käsivarta mööda,
Õhukesta õlga mööda!

SUVE LÕBU.

Sünnib olla orjal uhke,
Sulaselle olla suuri.
Juba lehib lehti puussa,
Lehti puussa, rohtu maassa,
Haljendab arulla heina,
Nõtkub nõmmella pedakas,
Kiigub soossa kaskijalga,
Hirnub hiiessa hobune,
Karjub täkku kaasikussa,
Varssa karjub kauge'ella,
Naerab neidune külassa.
Las tuleb sui, saab sügise:
Vikat viib arulta heina,
Nuga nõmmelta pedaka,
Kirves soosta kaskijala,
Hunt viib hiiesta hobuse,
Karu täku kaasikusta,
Poiss viib neiduse külasta.
Jäävad nurgad nuttemaie,
Pingid silmi pühkimaie,
Ahi jääb halatsemaie.

TUULEKE.

Mis sa tuigud, tuulekene,
Paugud, paha ilmakene,
Tood lunda tuisatessa,
Vihmahood vingudessa?
Sest aga tuigub tuulekene,
Paugub paha ilmakene,
Et pole tuulella tubada,
Kurjal ilmalla kodada,
Pahal ilmal paigakesta,
Kus võiks tuuli tukastada,
Kuri ilm võiks kurvastada,
Paha paika pidada.
Tuul on vali väljal käima,
Puhub lunda põõsastesse,
Ajab aia-ääredesse,
Täidab külatänavaida.

Ära sa mine merele,
Vee peale vingumaie,
Ära puutu purjedesse,
Ära raiska laevasida!
Seal on nurmel nuttijaida,
Merekaldal karjujaida.
Õde vingub vennakesta,
Naine karjub kaasakesta,
Neidu nutab noorta meesta,
Lapsed hüüavad isada.
Puhu alla orgudesse,
Müha männimetsadesse,
Kisu kuused küljelisti,
Pane männid mängimaie,
Puhu orus põõsaida,
Tee peal tuulele tubada,
Kurja ilmale kodada,
Pahal ilmal paigakesta!

SAKALA NEIU UNENÄGU.

Magasin, mina magasin,
Magasin Madi mä'ella,
Sinilillede se'assa,
Kullerkuppude kohalla,
Angervaksade vahella.
Nägin unda magadessa,
Teista üles tõuste'essa:
Tamm kasvas tare lävella,
Kuusk kasvas koja lävella,
Haavakene aidateella,
Õunap kasvas õue pealla,
Kask kasvas kaevu kohalla,
Pihlap pikka peenarilla,
Saarekene saunateella,
Vaherpuu küla vahella.
Jooksin külla mõistatama:
„Küla eided, eidekesed,
Mõistke mu unenäguda:
Magasin, mina magasin,
Magasin Madi mä'ella,
Sinilillede se'assa,
Kullerkuppude kohalla,
Angervaksade vahella;
Nägin unda magadessa:
Tamm kasvas tare lävella,
Kuusk kasvas koja lävella,
Haavakene aidateella,
Õunap kasvas õue pealla,
Kask kasvas kaevu kohalla,
Pihlap pikka peenarilla,
Saarekene saunateella,
Vaherpuu küla vahella."

Eite kuulis, eite kostis:
„Tütarlaps, sa linnukene!
Ammu mõistetud see uni:
Tammesta käib tahtejaida,
Kuusest käivad kosilased,
Haavast käivad asjalised,
Õunapuusta õlletajad,
Kasest käivad kaasitajad,
Pihlapuusta päralised,
Saaresta käib saatijaida,
Vahtrast vastuvõttijaida.

PULMALAUL.

Sööge, vennad, jooge, vennad,
Taas, vennad, tasa elage,
Seni kui kannussa õluta,
Peekeris on peenikesta,
Tina seessa tilgukesta,
Karra seessa kaunikesta!
Lõpeb kannusta õluta,
Peekerista peenikene,
Tina seesta tilgukene,
Karra seesta kaunikene:
Siis on vennad vehkimassa,
Emalapsed lahkumassa.

Nõndap laulid meie vennad:
Oi-oi, oi-oi hoidke minda,
Käe pealla kandke minda:
Ma olen kurja kukkumaie,
Ma pahembi paukumaie.

MILLAL SAAME HELLAD ÜHTE?

Millal saame hellad ühte,
Hellad ühte, kullad kokku,
Hellad ühte heinamaale,
Kullad kokku kaare peale?
Veel on varvikud vahella,
Kenad kuused keske'ella.
Sul on venda, õekene,
Sul on venda, mul on venda,
Ihu kirves, vennakene,
Ihu kirves, haljas mõõka,
Tapperi tera tasuta,
Raiu varvikud vahelta,
Kenad kuused keske'elta.
Siis me saame hellad ühte,
Hellad ühte, kullad kokku,
Hellad ühte heinamaale,
Kullad kokku kaare peale.

ILULAUL.

Ilu sõitis jõgepidi,
Laulu laia välja pidi,
Hobu hoietud eessa,
Regi tammine tagana,
Naine roogune reessa,
Sõnad sõelaga sülessa,
Laulud lõngana kaelassa.
Näginekse, kuulunekse,
Kes küll vastu puutunekse,
Puutunekse, juhtunekse?
Vastu puutus poiste hulka,
Kamand kaabukandajaida.
Nemad haarsid küsitella,
Küsitella, nõuatella:
„Kuhu lähed, Ilukene,
Kuhu lased, Laulukene?
Kas sa, Ilu, meile tuled,
Kas sa, Tantsu, meida tahad?"
Ilu keelella kõneles,
Ilu taidis, vastu lausus:
„Ega ma, Ilu, teile lähe,
Ega ma, Tantsu, teida taha,
Ei ma taha poiste hulka,
Kallu ei poiste kamandusse,
Ihata ei poiste ilu,
Taheta ei poiste tantsu,
Poistel onvad puised sõnad,
Lõhmuksesed laulukesed.
Lähete nurme kündema,
Kallute atra kandema,
Sealla ilu unustate,
Laulu meelest minetate."

Ilu sõitis jõgepidi,
Laulu laia välja pidi,
Hobu hoietud eessa,
Regi tammine tagana,
Naine roogune reessa,
Sõnad sõelaga sülessa,
Laulud lõngaga kaelassa.
Näginekse, kuulunekse,
Kes küll vastu puutunekse,
Puutunekse, juhtunekse?
Vastu puutus naiste hulka,
Puutus lidu linikpäida.
Nemad haarsid küsitella,
Küsitella, nõuatella:
„Kuhu lähed, Ilukene,
Kuhu lased, Laulukene?
Kas sa, Ilu, meile tuled,
Kas sa, Tantsu, meida tahad?"
Ilu keelella kõneles,
Ilu taidis, vastu lausus:
„Ega ma, Ilu, teile lähe,
Ega ma, Tantsu, teida taha;
Ei ma taha naiste hulka,
Kallu ei naiste kamandusse,
Taha ei ligi linikpäida,
Ihata ei naiste ilu,
Taheta ei naiste tantsu,
Kaeta ei naiste kargust,
Naiste läks nalja Narvamaale,
Naiste läks lusti Luigamaale,
Õunapuusse ilusasse,
Verevasse vislapuusse.

Teie ilu unustate,
Laulu meelest minetate;
On teil lapsed pisukesed,
Onvad kasinad kanased,
Lähete ulli uinutama,
Meelimarja minetama,
Saa ei te laulu laulamaie,
Saa ei te ilu iskimaie, —
Sestap te ilu unustate,
Laulu meelest minetate."
Ilu sõitis jõgepidi,
Laulu laia välja pidi,
Hobu hoietud eessa,
Regi tammine tagana,
Naine roogune reessa,
Sõnad sõelaga sülessa,
Laulud lõngaga kaelassa.
Näginekse, kuulunekse,
Kes küll vastu puutunekse,
Puutunekse, juhtunekse?
Vastu puutus neiu hulka,
Kamand kardavanikuida,
Nemad haarsid küsitella,
Küsitella, nõuatella:
„Kuhu lähed, Ilukene,
Kuhu lased, Laulukene?
Kas sa, Ilu, meile tuled,
Kas sa, Tantsu, meida tahad?"
Ilu keelella kõneles,
Ilu taidis, vastu lausus:
„Küllap ma, Ilu, teile lähen,
Küllap ma, Tantsu, teida tahan;
Lähen lustil neiu hulka,
Kallun neiu kamandusse.
Tahetie neiu tantsu,
Kaetie kao kargust,
Ihati ilupidamist.
Ega te ilu unustele,
Laulu meelest minetele:
Neiul ilu eessa jookseb,
Nalja tagana naeratab,
Ise keerab keske'essa,
Ise valab ta vahella, —
Sestap ta ilu ei unusta,
Laulu meelest ei mineta.
Kui on kuu kirja seessa,
Päeva pesa ääre pealla,
Nii on neiud ilu seessa,
Lapsed laulude vahella."
Tuli ilu neiu hulka,
Kadus neiu kamandusse,
Tuli tema ihatessa,
Kadus tema kareldessa.

LOOMINE.

Vanaisa elas kõrges taevas; ta katuse all säras kaunis päike. Kalevid oli ta loonud, et tarvitada nende nõu ja kangust. Kõige vanem neist oli Vanemuine. Ta oli loonud ta hallide juuste ja habemega ning oli andnud talle vanaduse tarkuse; aga süda oli tal noor, ja ta päralt oli luule- ja lauluvõim. Vanaisa kuulis tarka nõu, ja kui mured ta tarka otsaesist kortsutasid, mängis Vanemuine ta ees oma kaunist kannelt ja laulis oma armsaid laule. Teine oli Ilmarine, kõige paremas meheeas ja mehise tugevusega; tarkus paistis tal otsaesiselt ja sügavad mõtted silmist. Ta päralt oli kunstide võim. Kolmas oli Lämmeküne, erk noormees, täis naljatuju, ikka rõõmus ja üleannetuste peale valmis. Teised, nagu Vibuane vägev vibukütt, on vähem tähtsad. Kõik pidasid üksteist

vennaks ja Vanaisa nimetas neid oma lasteks. Nende elukoht oli Kaljuve ehk Kaljuvald.

Seal astus vanaisa Kalevite ette ja ütles: „Ma olen oma tarkuses nõuks võtnud maailma luua.“ Imestades vaatasid Kalevid ta otsa ja ütlesid: „Mis sa oma tarkuses oled nõuks võtnud, ei või paha olla.“ Ja kui nad magasid, lõi ta maailma, ja ärgates hõõrusid nad silmi ja jäid imestades seda tööd tunnistama. Aga Vanaisa oli loomistööst väsinud ja heitis puhkama. Siis võttis Ilmarine tüki oma kõige paremat terast, tagus selle kummiks, laotas telgiks üle maa ja kinnitas sinna külge säravad tähed ja hõbedase kuu; Vanaisa eeskojast võttis ta valguseandja ning pani ta imelikul viisil telgi alla käima, nii et ta ise üles tõuseb ja looja läheb. Rõõmutujul võttis Vanemuine kandle, hakkas rõõmulugu laulma ja hüppas maa peale; laululinnud käisid kannul, ja kus ta hüppav jalg maa külge puutus, seal siginesid lilled asemele, ja kus ta kivi otsas istudes laulis, kasvasid puud maast üles ning laululinnud lendasid puude oksile ja laulsid talle kaasa. Lämmeküne pillerkaaritas mööda metsi ja mägesid ümber, ja Vibuane katsus oma vibu osavust. Vanaisa ärkas sellest tüminast ja pani imeks, kuidas maailm hoopis teiseks oli muutunud, kui ta selle oli loonud. Ja ta ütles Kalevitele: „Nii on õige, lapsed! Mina olen maailma tooreks tombuks loonud, teie asi on teda iluga ehtida. Varsti täidan ma maailma kõiksugu loomadega ja loon siis inimesed, kes selle maailma üle valitsegu. Inimese tahan ma aga nõrga luua, et ta omast vägevusest ei võiks kiidelda, ning teie peate inimestega sõbrustama ja nendega seltsima, et sugu tõuseks, kes nii kergesti ei anduks õelusele. Õelust ei taha ma kaotada, tema on headuse mõõt ning kihutaja.“

Vanemuine läkitab veel nüüdki oma saadikud maa peale, et inimesed laulu ei unustaks; aga eestlaste süda on lahkeist laluviisidest rõõmu tundma liiga rõhutud; ometi aga usuvad nad seda tõotust, et Vanemuine ise ükskord tagasi tuleb, kui õnne silm jälle viibib Eesti nurmedel.

Fr. R. Fählmann.

Koit ja Õhu.

Kas sa tunned lampi Wanataadi eeskojas? Praegu on ta looja läinud ja seal, kus ta looja läinud, läigiwad jooned taewas, ja juba tungib walguskuma idasse, kus ta sedamaid täie iluga terwet loodust peab teretama. Kas sa tunned kätt, mis päikese wastu wõtab ja puhkama saadab, kui ta oma teekäigu lõpetanud? Kas sa tunned kätt, mis kustunud päikese jälle põlema süütab ja paneb ta uut teed taewatelgil käima?

Wanataadil oli kaks ustawat teenrit sest soost, kellele igawene noorus oli kingitud, ja kui lamp esimesel õhtul oma teekäigu oli lõpetanud, ütles Wanataat Ehale: „Sinu hooleks, tütreke,

annan ma loojaläinud päikese. Kustuta ta ära ja hoia teda hoolega, et ta kahju ei teeks.“ Ja kui teisel hommikul päike jälle oma uut teekäiku pidi algama, ütles Wanataat Koidule: „Sinu amet, pojuke, olgu lamp põlema süüdata ja uue teekäigu wastu walmistada.“ — Ustawalt täitsid mõlemad oma kohust ja ühelgi päewal ei puudunud lamp taewawõlwil; ja kui ta talwel taewa serwal käib,

kustub ta õhtu warem ja algab hommiku hiljem oma teekäiku; ja kui ta kewade lilli ja laule äratab ja suwel wilja oma palawate kiirtega walmistab, on talle üksnes lühike rahuaeg antud ja Eha annab kustuja otsekohe Koidu kätte, kes ta sedamaid jälle uuele elule süütab.

Ilus aeg oli jälle kätte jõudnud, mil lilled õitsewad ja lehkawad, linnud ja inimesed täitsid wälja Ilmarise telgi all lauludega. Mõlemad waatasid teineteisele liiga sügawasse sõstrakarwa silmadesse, ja kui kustuw päike Eha käest Koidu kätte läks, pigistati ka wastastikku kätt ja mõlemate huuled puutusid kokku.

Aga silm, mis iialgi ei uinu, oli tähele pannud, mis waiksel südaöö ajal salaja sündis. Teisel päewal kutsus wanamees mõlemad enese ette ja ütles: „Ma olen teie töötegemisega rahul ja soowin, et te täiesti õnnelikuks saaksite. Wõtke siis teineteist ja pidage oma ametit edaspidi mehena ja naisena!“

Kuid mõlemad wastasid ühešt suust: „Wanataat, ära riku meie rõõmu! Lase meid igawesti peiuks ja mõrsjaks jääda, sest peiu- ja mõrsjapõlwes oleme oma õnne leidnud, kus armastus on ikka noor ja uus!“

Ja Wanataat täitis nende palwe ja õnnistas nende ettewõtmist. Üksnes kord aastas, nelja nädala wältusel, saawad mõlemad südaöö ajal kokku, ja kui Eha kustuwa päikese armukese kätte paneb, pigistawad mõlemad seepeale kätt ja annawad suud, ja Eha palged punetawad ja kujutawad roospunaselt taewast wastu, kuni Koit walgustaja jälle põlema süütab ja kollane paiste taewa serwal uuesti tõusmat päikest kuulutab. Wanataat ehib weel ikka kokkutuleku piduks wäljad kõige kaunimate lilledega ja ööbikud hüüawad Koidu rinnal liiga kaua wiibiwale Ehale naljatades: „Laisk tüdruk! Laisk tüdruk! Öö pikk!“

Fr. R. Fählmann.

KULDRANNAKE.

Kuldrannake,
Mil jõuab laev su kaldale!
Ju vara, kalli koiduga
Su poole võtsin purjeta.
Silm siiski veel ei kallast näe
Siit üle kõrge lainemäe.

Kuldrannake,
Mil jõuab laev su kaldale!
Siin alles võõra ilma piir,
Ei läigi ranna siniviir
Sealt üle elumere vee,
Kus lõpeb minu laeva tee.

Kuldrannake,
Mil jõuab laev su kaldale!
Ma ohkan siin kui väsind lind,
Et vaikne elumere pind
Ja torm ei laeva lendes a'a,
Nüüd hilja sinu randa saan.

Kuldrannake,
Mil jõuab laev su kaldale!
Küll õhtu päikse paiste käes
Sind juba nagu kaugelt näeks!
Oh siiski raske, vilets järg,
Sest tee on hirmus pikk ja märg!

A. Reinwald.

JAANIÖÖ.

mmu-ammu oli too imeline jaaniöö. Nii ammu, et ka see saja-aastane vanamees, kes elab otse Munamäe kõrval neljakandilises onnis, et ka tema selle sündmuse üle järelepärijaile peab vastama: „Ei mäleta, mitte ei mäleta.“

Aga et see lugu tõesti sündis, selle tunnistuseks oli too must kivi Rõuge kiriku seinas, mille aga sõja ajal kahurikuul välja lõi. Too kivi muutus just tol jaaniööl mustaks, kui sündis Munamäel see õudne lugu.

Oli siis kord jõudnud kätte jaani-laupäev, mida vanasti võrratult pühitseti Võrumaal. Siis, kui päike alla laskus ja metsatukad — kauged ja lähedasedki — sulasid pehmesse sinna, kui nende vahelt järvedelt tõusev udu mähkis nad õrna ööhalla, kui vaid põline Tõrvapalu kangekaelselt kisendas läbi öö, et tema on pime ja must, siis aga muutus taevalaotus. Ta sai roosapehmeks, kuna lääs lõkendas veel kisendavalt. Tollest läänetaeva öö-otsa-kestvast helgist siis säraski heledasti Rõuge kiriku torn ja esikülg, ning Tõrvapalu kuuskede ladvadki sätendasid. Aga mäeladvad, mis kui määratud püramiidid tõusevad kõigest kõrgemale, nendegi harjalagendikel ehk tiputukkadel mängles salapärane helk. Oli kui hooletu pintsliga tõmmatud piki valget kasetüve suur punane värvilarakas, oli virutatud sinna hoo ja vihaga, et kaselehtedele ja männioksilegi lennanud piisad.

Aga tund saabus ometi, mil hämarus tihenes. Siis ilmusid tuled ükshaaval mäeladvale. Paistis neid silma kaugelt ja lähedalt tuhandeid, olid kõrgemal metsadest, leidis silm neid kõrgelt pilvedegi alt, sest läbi öö ei seletunud silmadele mägi, mil põles jaanik. Tuled vilkusid kaua, kestis kogu öö too kirendus üle kogu

Võrumaa, sest jaanikuid säras rohkem seal kui tähesilmakesi taevas, nad virvendasid salapäraselt, olid kui elavad olevused, kes pilgutasid üksteisele tervitavalt silmi.

Aga Munamäe jaanik oli alati suurem kõigist, sest see pidi paistma üle kogu eestlaste maa. Sinna laoti ikka määratu virn puid, ja kui leek neelis tolle üleni, siis sädeles selle kuma laial Peipsil suuremalt kui koidupuna, mis tõuseb Peipsi idarannalt. Oli nii selgesti näha siis Munamäele suur Peipsi, et nägid jaanikulised, kuis kalad ehmunult vahtisid järve põhjast ennenägematut ööpilti. Ja oli ka näha, kuidas Saares lendasid Kaaliaugust taeva poole mõõtmatud tule- ja suitsusambad, ja kuis purjekad ronisid üle sinimere kaugele nagu usinad mardikad.

Suured rõõmupäevad olid jaanikupeod Munamäel. Kiheles alati siis Munamäe ümbrus rahvast, kes kogunenud kaugelt ja lähedalt. Oldi rõõmsad niipalju kui osati, ja kui saabus uus päev, olid igale poole viivad teed üle ujutatud rahvast, kes lahkus jaanipeolt.

Aga kord pidi asi minema hoopis teisiti. See tuli sellest, et mõni nädal enne jaanipäeva leidis külamees Tabi metsast poolsurnud vanapagana. Too vana metselukas oli jäänud nõrgaks ja armetuks või oli teistest omasugustest maha jäetud surema. Tabi vaatles esiti kohkunult karvast imelooma, aga kui ta aru sai selle seisukorrast ja nägi, et õnnetu nägu palju sarnanes inimese omaga ja et tal silmad olid hädast nutused, läks Tabi süda haledaks. Ta tuli talle kodust hobusega järele ja viis vanapagana ära koju.

Ei julgenud Tabi võtta vanapaganat tuppa elama. Ta lukustas ta aita, kuid vedas enne koorma värskeid heinu sinna sisse, et vanamehe küljel ei oleks kõva. Siis jootis teda piimaga ja söötis kartulitega, ja juba mõne päeva pärast oli vanapagan terve ja priske. Tabit, ta perenaist ja lapsi nähes muutus vanapagana nägu lahkeks ja ta rääkis midagi paganakeeli ja liputas sõbralikult saba. Olid kenad päevad need, kui Tabi lapsed mängisid vanapaganaga, kui see laskis pea imelikult longu, kui lapsed kepiotsaga sügasid ta kuklatagust.

Tabi hoidis vanapaganat salaja enda juures, sest ei võinud tulla siis head, kui inimesed sest kuulda saaksid! Aga vanapagan ise ei teadnud ettevaatusest midagi. Juba ta vist arvas, et kõik inimesed on nii head kui Tabi perekond. Ta õppis lastelt laulma, ja ööd-päevad kuuldus Tabi aidast imelikku joru. Kole hääl oli tal ja öösiti karjus päris kõvasti karjalaste laule, kuid küla koe-

rad tundsid selles hääles midagi võõrast ja ulusid kogu öö. Küll katsus Tabi seletada märkide abil vanapaganale, et ta oleks vait, aga ei see sellest aru saanud. Vanapagan oleks Tabile võinud kaela tuua suuri sekeldusi, ja Tabi tuli otsusele, et vanapagan tuleb meelitada metsa tagasi.

Aga ei see kerge olnud. Nagu Tabi sai vanapaganaga väravani, pööris viimane kohe ümber, asus rahulikult aita tagasi ja hakkas laulma. Kuid kord öösel, kui vanapagan kangesti norskas, veeretas Tabi ta vankrile ja vedas sügavasse metsa. Kuid hommikul oli vanapagan juba tagasi.

Tabi oli vanapaganaga hädas. Juba teadsid külas kõik, et Tabil on kodus vanapagan. Käisid kõik vaatamas imelikku meest. See kestis nii mõne nädala, kuid siis ulatusid need jutud juba kirikuõpetaja kõrvu.

See juba teadis, mis vanapaganaga tuleb teha. Oli ju parajasti jaanilaupäev. Munamäel oli hiigla puuriit juba valmis laotud. Kuid täna tahtis kirikuõpetaja jaanipidu kaasa teha. Mitmekümne mehega tulid nad Tabi tallu, sidusid vanapagana käed-jalad kinni ja viisid Munamäele, seadsid tuleriidale, et pahale vaimule otsa teha. Aga ei olnud õhtu veel. Vanapagana hukkumist pidi nägema kogu rahvas. Selleks nad jätsid vanapagana veel sinna ja panid vahid juurde, et kuriloom ära ei põgeneks.

Kuid õhtu eel juba kogunes mäele määratu rahvaparv. Kihelesid põõsad ja puuladvad inimestest ja salasosin käis suust suhu. Pappki oli aegsasti platsis ja pidas pikka kõnet kurjast vaimust ja jumalariigist. Kuid kui vilksatas kaugelt, vist Otepää mägedelt, silma esimene jaanituli, lõpetas papp kõne ja süütas tuleriida põlema.

Sügav vaikus tekkis nüüd. Ei ainustki häält kuuldunud. Kuid keset Peipsit, keset laia Läänemerd võis olla niisugune vaikus, kui tuuled puhkavad taevas. Kuuldus vaid kasvava leegi nõrka sisinat ja mõni üksik söepraksatus. Aga juba suitsu lõhn tungis vanapagana ninna. Kuuldus riidalt suur aevastus, nagu puristaks põder sügavas metsas. Kuid siis vast aimas vanapagan tuld ja üle kogu maa kõlas valus, lõikav vanapagana appihüüd.

Aga siis sündis alles ime. Olid äkki kadunud Munamäelt puud, kogu mägi oli muutunud korraga ümmarguseks kui muinasjutulise linnu pesamuna ja libedaks nagu jää. Ning ei enam püsinud ühegi jalad sel pinnal, libises suure hädaldusega kogu rahvameri pärimäge alla, ja mõne silmapilgu järele piiras Munamäge suur sip-

lev rõngas hunnikusse kukkunud inimesi, kes püüdsid pääseda jalule üksteise alt. Olid ehmunud kõik sellest ja taganesid mäe juurest kaugemale, et näha, mis sünnib edasi.

Aga nägid — tuleriit oli mäele jäänud ja põles. Selle oli papp kinnitanud sinna mäeladvale ristimärgiga kinni ega jõudnud seda võita vanapagana jõud. Kuid ta karjus seal appi veel, kuuldusid inimeste kõrvu põleja hirmsad hädaldused, mis tegid südamed peh-

meks. Ja rahva seas tõusis nurin papi vastu, kes tahtis põletada vanapaganat. Ütlesid kõik, et papp on kuri ja tema tegu pole hea, et ei või põletada vanapaganat, kes elas metsas rahulikult. Sellest rahva arvamisest said julgust tublimad mehed. Juba hüüdis keegi:

„Kis om julgõ ja lätt mäkke ja pääst vanapagana vallalõ? Tulko üten ja ei massa huuli, kui pakan palas.“

„Minke ruttu appi, muidu palas är'...“

„Toogõ ruttu redeli ja nööri', ega muidu üles saa...“

Aga juba nad nägid, et Tabi ronis mäkke. Oli imelik too minek. Hammastega pures ta mäkke astmeid, kuhu pärast kinnitas jala, küüntega kaapis ta mäge, et verised jäljed jäid järele, kuid Tabi jõudis edasi. Paistis see vaatajaile kõigile, ka neile, kes olid teiselpool mäge, sest mägi oli saanud läbipaistvaks kui klaas ja sinna otsa roniv inimene näis õhus rippuvat nagu ämblik, kes oma köit mööda ronib taeva. Aga Tabi jõudis juba üles ja kadus leekidesse. Hirmul vaatles rahvas sündmust, sest põlevast tulevirnast lendas nüüd kõrgele üles määratu tihe sädelend. Kuuldus tule vihast vingumist, ja lõödi segi suitsutomp, mis laanekuusena tõusis taeva poole, ja kogu mäehari vajus paksu suitsu, millest harva paistis läbi kohutav punane leek.

Aga Tabil oli õnne. Pea ilmus ta suitsust nähtavale ja talutas kättpidi vanapaganat, kelle nahk oli kõrbenud tules lagedaks ja siledaks. Ei olnud enam karva kübetki, isegi mitte pealael sarvede ümber. Värises surmahirmust ja oli segane lämbumisest. Kuid toibudes tõusis ta äkki lendu, tegi suure keeru õhus ja laskus siis talude taha metsa, kust tuli kuuldavale kiire jooksu müdin.

Rõõm valdas rahva. „Elägu Tabi, elägu, elägu Tabi, tubli miis!“... kuuldus kogu aeg, kui Tabi laskus mäelt alla. Rahvas piiras ta ümber ja tahtis ta katki pigistada.

Aga vahepeal oli muutunud Munamägi jällegi endiseks ning rõõmuga ruttas rahvas sinna üles. Praksudes põles suur jaanik, maailm oli jaanikutega kui taevatähtedega üle külvatud ja igast metsatukast vilkusid nad vastu kui jaaniussid. Kaugel Saaremaal tõusis Kaali august taeva poole üles määratu tulesammas, ja Tori põrgu suul mängisid kuradi kutsikad. Kestis hommikuni pidu. Siis vast valgus rahvas koduteele.

Aga papp oli joosnud surmahirmus kodu poole. Oli jooksuhooga põrganud vastu kirikuseina ja saanud surma, kuna see kivi kirikuseinas muutus mustaks.

Aga Tabit ootas kodus üllatus. Nägi, et sooheinad aidas olid muutunud kõige paremaiks ristikheinteks, ja vanker, millega ta vanapaganat metsa vedas, oli muutunud ilusaks vedruvankriks. Tabi kõhnad lehmad olid läinud lihavaiks ja ammusid kui pasunad.

Vanapagan jäi kadunuks. Aga järgmisel jaanipäeval leidis Tabi, et vanapagan oli öösi käinud ta õues. Tabi tundis hästi ta sõrajälgi. Järgmiseks jaaniööks viis Tabi aita vaka kartuleid ja püti piima. Kuid hommikul olid need nõud mõlemad tühjad, aga kummagi põhjas leidus suur kuldraha.

Tabi pojad, kes mängisid vanapagana sarvejurakatega ja sõbralikult sügasid ta kukalt, said tublideks meesteks. Aga veel nüüdki käib vanapagan igal jaaniööl Tabi õuel, kuid ei näita ennast inimestele. Vist elab ta kuskil tihedas võsastikus, sööb mättalt marju ja pikutab päikesepaistel.

Juhan Jaik.

IGAVENE JUUT.

Keskaegne legend.

Kõrgil meelel kojalävel istus
Ahasveerus Õlimäe teel.
Risti kandes linnast tuli Kristus,
Seisateles tema läve eel:
„Ahasveerus, ränk on risti kanda,
Võid sa mull' siin puhkepaika anda?“

„„Mine minust, neetud inimene!“ “
Hüüdis Ahasveerus armuta.
Vaikselt astus temalt Igavene,
Kandis risti kannatusega;
Nõrkevale ori appi tõttis,
Poole risti õla peale võttis.

Äkki ilmus hiilgav surmaingel
Ahasveerusele hirmu aul:
„Rahu osaks seni sinu hingel'
Ärgu saagu ega surmalaul,
Kuni Rahuvürst sind ise hüüab,
Sinu hing ta armu osaks püüab!“

Ahastus siis Ahasveerust täitis,
Hirmul tõttas templi, värises,
Siin uus ime uuest' hirmu näitis:
Püha kate keskelt kärises.
Ähvardelles hüüdis templi ingel:
„Mine siit! Siin pole püsi hingel!"

Templist tõttas Ahasveerus maale,
Linnast linna, külast külasse,
Mäele, metsa, sohu, kõrve ra'ale,
Kuuma päikse, külma keskele,
Rändas tuhat aastat mööda ilma,
Teine tuhat paistis jälle silma.

Liibanon ja Karmel tegid lahti
Oma koobashauad temale,
Surnuluid sealt korjas salamahti,
Kandis Karmelisse ülesse!
Siit nad pildus üksihaaval alla
Vingudelles maruvuhinalla.

„See mu isa! Ema! See mu naine!
Need mu lapsed! Lastelaste luud!
Nemad surid kõik! Kuid mina vaene
Elan, ägan, surm ei sule suud!
See'p see ilmas kõige hirmsam kohus:
Aastasa'ad s e s s a m a s hädaohus!

„Püha linn see põles, leeki jõudsin, —
Tulekuum ei kõrvetanud mind.
Rooma needes rahva viha nõudsin,
Hirmus vaev see oli viha hind.
Rahvad läksid, teised tulid Rooma
Muile surma, mulle piina tooma.

„Meri möllas marul kanges vahus,
Mina kargan kaljult lainesse:
Pea leidsin ennast laintest lahus,
Vood mind olid uhtnud kaldale.
Kuristiku kurgud mind ei neela,
Kaljuseinad kaugeneda keela.

„Läksin vererikka lahingusse,
Ärritasin sõjas sõdijaid,
Tungsin tugevama tüli sisse,
Keset kahurkuule sagedaid;
Ükski kuul ei minu külge puutund,
Mõõgateral minu põlv ei muutund.

„Ei mind haavand metsaliste hammas,
Ega surmand surmaussi nõel:
Lõvi vastas vagaks sai kui lammas,
Madu salvas, suureks valuks nõel.
Surma mul ep olnud metsast loota,
Ussihambast üksi häda oota.

„Ärritasin vägivalla väge,
Piinariistu nähes pilkasin,
Irvitasin tuleriida äge,
Timukaga targu kõnelin:
Valu mõistsid mulle valmistada,
Piina pikka ükski parandada.

„Aastasajad hulgun mööda haudu,
Ise põrm, ei puruks pudene;
Hulgakaupa kogun kirstu laudu,
Ei mu kirstust keegi kõnele:
Haua lõhnast lehkab ammu keha,
Surmakarv on kaua silmist näha.

„Viha Jumal, viska maha taevast,
Rängem viha minu peale veel,
Saada nuhtlus, suurem sellest vaevast,
Saada surm, et sulguks surnud keel:
Mis su vihakojas veel on paha,
Müristagu minu peale maha!

„Häda! O m a süü, mis hinge rõhub
O m a süü, miks pean ägama!
Luud ja liikmed hirm kõik ära lõhub,
Ei või rahus ilmast lahkuda!
Keda põlgasin, mind ära põlga:
Võta vastu, maksa minu võlga!“

Sedamaid ta juurde jõudis ingel,
Kutsus põrmust uue elule,
Hüüdis armsalt ahastaval hingel':
„Ahasveerus, astu rahusse!
Ära kaota hädas lootuskiiri:
Päästja armul pole iial piiri!"

J. Bergmann.

MURE, MUUD MIDAGI KUI MURE!

Jaan Lattik'u pilkelugu.

„Mis sina siis ikka jood?"

„„Kuidas mina joon, ma ei joo midagi." "

„Kuidas sa siis ei joo?"

„„Noh, kuidas ma siis joon?" "

„Kuidas sa jood — sa jood ja muud midagi — aga ütle, mispärast sa siis jälle jood?"

„„Mispärast ma joon — mul võib selleks põhjus olla, kuidas sina siis seda võid teada?" "

„Mis suur mure siis sinul on?"

„„Mis mure mul on? Kas sina arvad, et ma inimene ei ole, et mul muret ei ole? Mul on paarkümmend vakamaad maad, mul on hobune, kaks lehma, kas see mure ei ole? Mul on naine, kaks last, kes neid toidab? Mina pean neid toitma. Eile veristasin seapõrsa ära — oleksin võinud linna viia, ära müüa, raha tasku pista, aga mis sa ise sööd, mis naisele annad?" "

„Need mured on ju igal inimesel, ega's nende pärast keegi kodunt välja lähe jooma."

„„Sa tahad teada saada, miks ma just täna joon? Kas tead — sa keersid siis alles teist külge, kui ma täna hommiku üles tõusin. Söötsin hobusetüki ära, tulin tuppa — vaatan, naine istub voodis ja nutab. ‚Mis sina siin lõõtsud?' küsin ma. Naine nutab aga edasi. Äkki hakkab ta mind sõimama: ‚Sina oled kõige juures süüdi, et meil käsi halvasti käib; sina lased maalapikese käest ära minna, sina ei hoolitse millegi eest; lapsed tarvis kooli saata, ei ole neil riideid ega jalatseid, sina kannad raha monopoli, sina ja muud midagi kui sina.' Kas tead, see lõikas, see oli, nagu pistaks keegi kuuma oraga mulle ühtelugu südamesse. Ma tahtsin vastu rääkida, ei saanud, keegi nagu

pigistas mul kõri kinni. Ma tulin sõnalausumata välja. — Uks ei olnud veel avatudki, siis seisin ma juba siin — nõnda valutas mul süda! Ja ütle nüüd sina, sa oled sepp, ütle, kas su süda vahel ei valuta, kas sul muret ei ole, ütle, kas sepp ilma mureta elab — ei ela, sul on ka muret, ära arva! Säh, võta üks tropp!“ “

Sepp jõi tubli lonksu.

„Igal inimesel on ju muret — see on õige,“ andis sepp järele, „ja kui inimene vahel mure peale joob — see on ka õige, aga sina jood ikka mõnikord rohkem kui tarvis; vaata, sul on mõistlik naine, sa peaksid vähem jooma.“

„„Sepp, ära ütle midagi, ma joon suurest murest; kui mul muret ei ole, siis ma ei joo, või kust sina seda siin teada võid? Noh, joo põhi ära, ma viin pudeli tagasi.“ “

Sepp jõi pudeli tühjaks.

„Ma tean, Aadu, et su elu on raske küllalt, ma tean, kuidas su käsi käib — aga võiksid ikka harvemini juua. Vii peale pudel tagasi ja too minu poolt ka üks väike kriuhkam!“

Aadu tõi kriuhkami välja. Mehed toetusid seljaga vastu monopoli seina.

„„Kas tead, sepp,“ ütles Aadu pudelit lahti võttes, „kui sul süda kangesti valutab, kohe tunned, et olek nii veidi on lahedam.“ “

„Jah, pits lahutab meelt, aga mitte ülearu ei tohi teda tarvitada. Aadu, sa võtad ikka vahel rohkem kui mõni teine, su naisel on ikka õigus ka.“

„„Naisel on õigus — aga kas tema siis igakord teab, kui suur on minu mure? Kas sinu naine siis teab, mispärast sina vahel jood, kas ta teab, mis mure sind võib suruda? Ei tea; kust ta seda võib teada? Sepp, vend, meie elu ei ole kerge, sinu elu ei ole ka kerge! Taod peale hommikust õhtuni, ei ole sul õiget pühapäevagi. Seal sõidab mees mööda, hobusel raud ära kukkunud, muudkui võta ja rauta ära; keegi ei küsi, mis päev see on! Kirikus lüüakse palvekella, sina rautad hobust! Säh, joo!“ “

„Kerge ta ei ole, see on tõsi, pead ühtelugu orjama!“

„„Ja kas sina arvad, et mina ei orja, ära nõnda arva, sepp; kui sa seda arvad, siis parem ära arva sugugi! Enne päikese tõusu, kanad magavad veel, siis olin mina juba platsis.“ “

Pudel käis käest kätte. Mida ligemale pudeli põhi tuli, seda ligemale jõudsid meeste vaated ja arvamised eluraskuste ja viina-

joomise kohta. Kui sepp veel teise pudeli laskis tulla, sattusid mõlemate vaated kokku, nagu kirikuteed kokku jooksevad.

Sepp ei rääkinud enam vastu, kiitis Aadule järele.

„„Naine ütleb,“ “ rääkis viimane, „„et Aadu, läheme lauakiriku. Kuidas sa lähed, kui sul on kõik kohad täis muret, kui sul nõnda palju on tööd, et ei saa aegagi. Kas lähed kiriku, kui teekäija su juurde tuleb ja palub: sepp, ole hea mees, löö mu hobusele raud alla, vaata, ta lonkab, ei saa edasi? — Sepp, sa jätad kiriku minemata.“ “

Sepp nikutas peaga. „Ei saa, ei saa, tööd ja muret on palju, muudkui lõhu ühtelugu...“

Teise pudeli põhi tuli nähtavale nagu veealune saar merest. Veel üks lonks...

Sepp virutas tühja pudeli vastu laternaposti. Mehed hakkasid teineteise najal sepikoja poole vaaruma. „Mure, muud midagi kui mure!“ lällutas sepp ja hakkas kõva häälega laulma.

URGAS.

Kord oli vanast', kadund orja-a'al,
Mil raugel rahva jõud,
Nälg hirmus — nõdraks saanud Maarjamaal:
Vihm võttis viljatõud.

Ka Uues-Suislepas siis oli nälg —
Seal muidu viljamaa —
Sest end'se ikalduse vali jälg
Maad aitas muljuda.

Põud mullu alles põllu aasaks lõi —
Nüüd mädanes kõik vees.
Ja see, mis sügis saagiks kaasa tõi,
Võis murda südant sees!

Sai sammal jätkuks teral', aganal' —
Ja sellest tehti leib.
Küll kehv see toidus, näljas aga tal
Vast tähtsust tunda võib!

Veel saadi süüa. Nii läks mööda talv;
Ilm soojaks muutus siis:
Sai elajatel' lahti söödasalv —
Aeg aasale nad viis.

Ees inimesel kõige halvem veel:
Talt seemet nõuab nurm;
Nälg viinud viimse tera talve teel,
Nüüd sirpi näitab surm.

Ei roidund käed viind atra väljale,
Ehk haljaks muutus maa!...
Mõis pidi tõkke seadma näljale
Ja aida avama.

Mõis püüdis päästa oma teomeest, —
Mõis tarvitas ju tööd.
Mõis kiskus pered surma peo seest
Ja hukkas häda-ööd.

Ta andis vilja seemneks, söögiks ka
Ja aitas kõigest väest:
Ei võinud lasta surma saagiks ta
Tööjõudu minna käest.

Kuid vabadikud — kõige vaesemad —
Ei maitsnud mõisa hoolt.
Nad mööda valda ümber käisivad —
Ei abi kuskilt poolt!

Käes kibe neil. Ei tööd, ei süüa saa,
Ei tarvita neid mõis!
Ja vald? Eks mõisa ise hüüa ta —
Kuis aidata veel võis!

Seal jõuetumaid astub välja salk,
Läeb mõisa poole teel;
Neid palju murdnud pika nälja malk —
Seal need, kes alles veel.

Ja rongis mõisas härra maja ees
Nad maha heidavad.
Ja räbalates kaebekaja sees
Seal surma ootavad.

Nad seisvad õues naiste, lastega
Ja ootvad nälja väes;
Nad tulnud hommikuse kastega —
Nüüd lõuna varsti käes.

Ja härra tuli välja, vaatas neid —
Hääl tungis südame:
„Oh kallis härra, häda saatis meid —
Me leiba palume!“

Ja härra ütles neile: „Töötama
Peab see, kel kallal nälg!
Nii sandileiba teile sööta ma
Ei taha: see on jälk.

Teid teo tarvis oma väljatöös
Ei mina tarvita;
Kuid leiba saate, et ei nälja-öös
Te sure asjata.

Te vaatke kalju jõe kalda peal
Ja sinna tõtake!
Ning et ei hulguks mööda valda, seal
Üks urgas kaevake!

Saan selle töö eest söötma vaesemaid...
Kus töö, seal toit nii hea!"
Läks härra käsul lahti mõisa ait —
Sealt saadi leiba pea.

Ja vabadikud tänul võtsivad,
Mis andis mõisa ait;
Täis elulootust tööle tõtsivad,
Kuis kästud, sedamaid.

Nad tööl on hommikust seal õhtuni,
Käes labidas ja tuur,
Ja täitvad tööga oma kõhtu, nii
Et häda kaoks suur.

Nad kaevasivad, kuni talutöö
Neid jälle tarvitas.
Ja kadund oli vaevav valu-öö:
Põld rohkelt õnnistas.

Ja tänul härra ette ast'sivad
Seal vabadikud siis,
Kätt pisaratel temal kastsivad,
Et hädast välja viis.

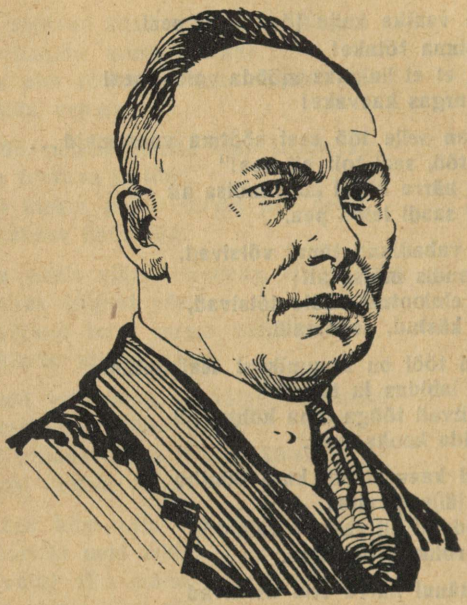
Nüüd süüa jällegi sai põllumees,
Sai süüa vabadik.
Nälg oli kadund viljakülla sees
Ja häda halelik...

Sest ajast aastad ajameresse
On lennutiivul läind:
Uus aeg on tulnud iga peresse,
Õnn kodu ots'mas käind.

Nälg ununend, mis rahvast vaevanud;
Nüüd õnnel hõiskab keel...
Kuid urgas see, mis kehvad kaevanud,
On alles praegu veel.

Jakob Tamm.

Jakob Mändmets.

KIIR KAUGUSEST.

oktor Villem Janson'i korteris istus vana talunaisterahvas akna all ja ootas oma poega.

See oli tugeva kehaga, paksude paletega, umbes 70-aastane inimene. Ta peas oli lilleline villane rätik, seljas hallikarvaline lahtine jakk ja sinisetriibuline seelik. Kingad olid tehtud paksust nahast, tugevasti õmmeldud ja madalate apsatitega. Vanakese käed olid ristis ja ainiti vaatas ta aknast tänavale, kus praegu süüdati laternaid põlema. Esmalt viitis ta köögis tüdruku juures veidi aega, juttu vestes sellega, aga kui see poodi jooksis, tuli vanainimene saali.

Ta istus akna alla pehmele toolile, kust vaade ulatus välja tänavale ja pimedusse vajuvale majaderägale.

Kõnniteel voolas inimeste jõgi, jutustades ja naerdes.

Tuba täitis hämarus. Ainult eemalt laternalt langes nõrk valgusekuma läbi suurte ruutude vastasolevale seinale.

Dr. Janson'i hästi sisseseatud korter oli käidava linnatänava ääres. Siin võis aknal kaua aega vaadata, ilma igavust tundmata. Üks pilt vaheldus teisega. Päeval seisis kogu kaubaturg silme ees ja õhtul kõndisid tänaval noored inimesed, jutustades rõõmsasti ja naerdes, või jälle ärimehed kõneldes üksteisele midagi tungivalt.

Toas heljus puhas meeldiv õhk ja korralik sissesead tegi siin viibimise armsaks. Uhked palmid, kuuselaadi taimed jne. tuletasid meelde triiphoonet, sest dr. Janson oli suur lillede sõber. Ta hoolitses ise nende eest, vaatles neid vahete-vahel kaua aega, pidades taimi oma headeks sõpradeks. Valge portselan-ahi levitas pillavalt soojust, ja kunstiarmastajaid sundisid peatuma seintel ülesseatud pildid. Dr. Janson oli suur maalikunsti austaja, ja iga noor kunstnik luges seda enesele tähelepanemist äratavaks auks, kui dr. Janson ostis tema töid näituselt.

Dr. Janson oli kogu linnas armastatud ja lugupeetud seltskonnategelane ja kõige selle juures hoolas arst, nii et abitarvitajate hulk alaliselt kasvas.

Kell lõi üheksa, uksekell helises ja tüdruk laskiski peremehe sisse.

„Sinul, armas ema, hakkas vististi igav," ütles Janson tulles saali. „Aga ma ei vabanenud kuidagi ennemalt. Tead, ema, täna õhtul oli mul õige raske. Tulin praegu haige naise juurest. Mind palutakse — tee terveks, aga taevas, mis ma pean tegema! Ma luban, aga mul on eneselgi usku vähe."

Kesk tuba seisis tugeva kehaga, paksude suittsukarvaliste juustega ja hallikas-siniste silmadega mees. Ta lihtsalt, mehiselt näolt paistis rahulolek. Näo järele otsustades võis teda arvata ligi 50-aastaseks, olgugi et ohtralt halle karvu tihedates juustes püüdsid tõendada rohkemat aastate hulka.

„Siiamaale ei olnud mul aegagi, aga nüüd, kallis ema, võin ma sind õige vaadata."

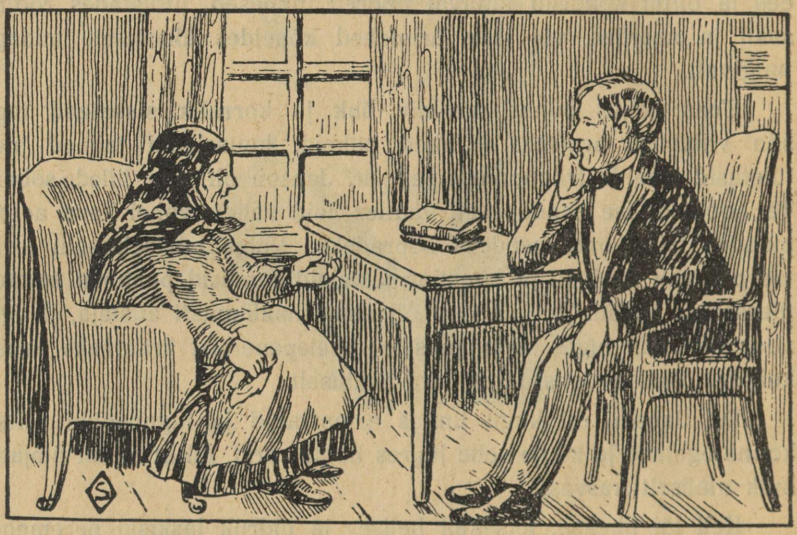
Dr. Janson lükkas tooli mööda libedat parketti ema ette, istus ja jäi ainiti vaatama vana naisterahva otsa.

„Vanust on sul küll. Ei ole ime. Kas usud, ka mul on palged kortsus. Kui ilusana ja priskena ma sind sellest ajast veel mäletan, kui olin laps. Kui vana sa praegu oled?“

„Jakobipäeval sai 71 täis.“

„Vanust küll. Kas usud, ema, ka mul on küllalt hõbedat juustes. Habet ei või lastagi kasvada, sest see on juba täitsa hall. Mul on hea meel, et tulid mind vaatama.“

„Ega sa ju meie poole tule!“

„Küll ma tuleksin, aga ei saa selleks kuidagi mahti. Tänavu suvel mõtlesin kindlasti võtta paar kuud puhkust. Pidin väljamaale minema ja oli nõu ka teie poole tulla nädalaks või paariks. Aga vahele tulid niisugused asjad, mis siin kinni pidasid. Nägid tänagi, kogu päeval ei saa mahti. Nii on see alati. Ja kuhu sa siis jätadki kõik need haiged ja hädalised!“

„Ja sellepärast sa siis ei tulnud?“

„Hea küll, sa oled nüüd kord siin ja ega ma niipea sind tagasi lase. Kui mind kodus ei ole, siis istud sa siin akna all ja vaatad tänavale. Ega sul nii igavaks vahest lähegi?“

„Ma vaatasin täna kogu õhtu. Ei ma saa aru, mis need inimesed nii palju käivad.“

„Sa, armas ema, ei tunne linna elu,“ naeris dr. Janson. „Neil on vaja käia, linna elu on hoopis teissugune kui maal.“

Vanainimene vaatas tänavale.

„Ma ei panegi lampi põlema enne õhtusööki. Istume niisama videvikus. Paistab ju sealt laternatule valgus siia. See videvik on just niisama kui ennemalt kodus, kui meie lapsed sind tuppa ootasime ja kui vanaisa kõneles tontide ja huntide lugusid. Oi ema, need ajad on mul niisama selgesti meeles, just nagu oleks see kõik olnud alles eile.“

„Kus see lapse asi enam meelest läheb. Ka mina mäletan oma lapsepõlve, aga mina olen ju sinust palju vanem.“

„Kuule, ema, jutusta mulle nüüd neist asjust. Jutusta mulle sellest kodust, kodust, kus ma üles kasvasin ja kust mul armsad mälestused.“

„Mis asjadest ma tean jutustada. Ega seal kodus midagi iseäralist olegi.“

„Sa, ema, ei oska sellest aru saada, kui suur igatsus on inimesel mõnikord kodu järele. Kirjanikud on kirjutanud sellest jutte ja luuletajad teinud laule. Oota — eks sellest ole juba üle kümmekonna aasta, kui viimati käisin teie pool. Ma ei ole venna lapsi näinudki. Kuidas see aeg nüüd lendab!“

„Vist 15 aastat. Villu on 18-aastane. Tal on sinu nimi ja hüüab sind vahel naljatades nimekaimuks.“

„Tubli poiss?“

„Ei ole viga, hea laps! Just üsna hea õppija ei ole, aga töö peale on tahtmist. Ega ole midagi, millega ta valmis ei saaks. Isa lubab teda peremeheks panna. Noorem vend — see on 10-aastane, aga see tahab jälle kangesti õppida. Uurib kõik raamatud läbi, mis aga kätte saab.“

„Noh, kui ta linnas koolis hakkab käima, siis tulgu aga minu juurde. Mul ruumi küll. See on õige: üks tubli peremees ja teine õpetlane. Just karvapealt niisama kui mina oma vennaga. Aga kuidas taluga lugu? Kas on niisama kui aasta 15 eest?“

„Kus nüüd enam seda! Paljugi muutunud.“

„Pahemaks või paremaks?“

„Eks muidugi ikka paremaks.“

„Hooned needsamad?“

„Kus nüüd seda! Jaan ehitas kõik ümber: Meil oli ju siis alles vana tuba.“

„Tean küll. Kas tead, ema, ma seda lapsepõlvestki kõik hästi mäletan. Isegi seda suitsutuba. Kolm akent eesküljes, üks teisest suurem. Kui õhtul päike kopli taha loojenes, siis vajus kogu

tuba pimedusse. Me kartsime. See on nii selgesti meeles, nagu oleks olnud kõik alles eile.“

„Meie nüüdne elumaja on rehetoast hoopis eemal. Sealsamas kohas õunapuu-aias, kus kasvas kaheharuline klaarõunapuu. See kärises lõhki ja kuivas ära. Õunapuude oksad käivad akende vastu, nii et toast võib puu otsast õunu võtta!“

„Kui kaunis teil seal küll elada!“

„Ega viga ole! Tuul kohiseb puude okstes, ja kohe võib teada, missugune ilm tuleb.“

„Kas ka teised hooned on uued?“

„Enamasti kõik. Ainult vana viljaait on veel järel. Seesama ait, mille põrand kõrgel on ja mille alla sa vahel pugesid.“

„Tean, tean, ema. Kui hästi see kõik meeles seisab. Ma tean, jäin sinna alla kord kinnigi. Oi — hirm oli suur — kisendada ka ei tohi. Viimaks juhtus vana Madli ja päästis mu ära. Aga on's ta veel elus?“

„Oh ei — juba üle kümne aasta surnud. Ta vaeneke oli raskesti haige. Kaua aega.“

Suruvalt langes raskus dr. Janson'i hingele.

„See vana hea inimene! Kuidas teda küll sai sellel ajal pahandada, läks teine vahel kurjakski, aga ega seda olnud kuigi kauaks. Me nägime ta silmadest ära — nüüd on ta jälle hea. Ah ta oli kaua aega haige?“

„Vististi ligemale aasta.“

„Kas ta vahel ka minust kõneles?“ küsis dr. Janson õige tasa.

„Kõneles nii mitugi korda. Ta oli juba üsna lõppemas, kui kord mu oma voodi juurde kutsus: Kuule, mu kirstus on paar villaseid kindaid, ma hoidsin need Villemi jaoks. Kui ta kord koju tuleb, anna need temale! — Ega tal muud midagi järele jäänudki. See oli ta terve varandus.“

„Kus on need kindad siis praegu?“

„Ega neid enam olegi. Mis need ka olid. Lihtsad labakindad. Vanainimese mõtted. Jaan ütles kohe: Ega neid maksa hoida, sest Villemil ei lähe neid ammugi tarvis.“

Dr. Janson vaikis. Tänavalt kuuldus hääli ja rasket vankri mürinat. Kuskil hõikas auto. Õrnalt heitis eemal tänava nurgal põlev latern valgusekuma saali ja vastasolevale piltidega kaunistatud seinale.

Vanainimese kuju kerkis elusana dr. Janson'i silme ette. Ta ei väsinud teda keelmast, hoiatamast, temaga kurjustamast. Aga teiseltpoolt ei olnud ühtegi soovi, mida ta ei oleks oma ajal täitnud, ja alati astus ta välja kõige südidusega laste kaitseks. Vahel jooksis ta vana inimese selja taha ja siis vaatas Madli tõsiselt ja kindlalt isale otsa ja lausus: „Löö mind, aga jäta laps rahule!" Ja nüüd oli see inimene seal raskes ja kauakestvas valus. Ta püüdis oma häda vastu nendest abinõudest kergitust otsida, mis talle õpetasid ebausklikud ja rumalad naised. Aga ometi oli see, keda ta alati meeles kandis suure armastusega, õpetatud arst. Miks ei joosnud see nüüd oma kõige suurema heategija voodi juurde ja ütelnud: oota, ma tahan sind terveks teha. Oota — see peab sind aitama, keda sa ilmas vahest kõige rohkem oled armastanud!

Aga see õpetatud arst ei tulnud. Ta sõitis päev päeva kõrval oma haigete juures ringi, sai rikkaks, seadis oma korteri uhkelt sisse ja tal ei tulnud seda meeldegi, kes nii ütles: „Löö mind, aga jäta laps rahule!"

Ja kui see vana inimene väsis valudest ja ootamisest, andis ta oma viimse varanduse sellele, keda ta oli armastanud ja kes teda ometi ei tulnud vaatama.

Midagi surus valusasti dr. Janson'i südant.

„Ega sa meie kohta enam ära tunnekski," algas ema. „Tead, need õunapuud, mis sina lapsena isaga pookisid, on nüüd juba suureks kasvanud ja kannavad vilja. Iseäranis see uhke puu, mis ahervarre otsa istutasite. Tänavu oli ta nõnda täis, et otse punetas päikese käes. Lapsed hüüavad teda Villemi puuks. Nii kutsuvad teda ka naabrid. Kopli sööt on ammugi põlluks tehtud, ja isegi kopli taga rabas oli rukis tänavu üle pea. Nüüd ju haritakse põldu hoopis teist moodi kui siis, kui sina olid veel laps. Endiste lautade kohal on suured klaaslavad. Või ma nüüd kõike seda teangi, mis seal kasvatatakse. Ma vahel ütlen ka, mis sa nüüd kõike seda teed, aga Jaan ütleb: „Ära sa, ema, nurise!" Ju tal ikka õigus on. Tead isegi — sellel ajal oli vahel ühest-teisest ka puudus, aga ega nüüd küll millestki puudust ole märgata."

Dr. Janson leidis enese nagu kino-ekrani eest, mille linal ta lapsepõlve pildid kiiruga mööda lendasid silme eest.

Ema tasane kõne äratas kõik selle ellu, mis siiamaale oli uinunud. Need olid tuttavad pildid tuntud saludest, väljadelt,

armastatud inimeste hulgast. Alles nüüd nägi ta, kui palju oli neis päikesepaistet, hõiskamist ja rõõmu. Nendes oli pillavalt lusti ja värvide mängu.

Aga midagi silmas ta sellel pikal pildikangal, millest ta oleks kinni haarnud kahe käega.

Ta katsuski seda peatada.

„Kas mäletad, ema," ütles dr. Janson, „seal kopli-aia kohal kasvas laiade okstega jalakas? See oli seal kohas, kust jalgtee üle aia karjamaale viis."

„Miks ma seda puud ei tea!"

„On's ta alles?"

„Selle ostis puusepp ära ja laskis laudadeks saagida. Jalakalauad on ju kallid."

„Ah seda puud ei ole siis enam?"

Aga sellel pildikangal, mis praegu ta silme eest läbi käis, oli see puu oma täies uhkuses ja toreduses. See oli sügisel, mil ta kollaste kaunalestadega kaetud oksad uhkelt ulatusid kaugele. Sellel ajal, kui õhtud juba läksid pimedaks, sai ta selle puu all Annaga kokku. Seal oli pea täitsa pime, sest jalaka oksad katsid taeva kinni ja peitsid armastajad eha ja kuu kiirte eest. Anna oli talu tüdruk, aga noormehe ees, kes sel ajal koolis käis, väga ilus, ja ta uskus kindlasti, et Annata sugugi ei või elada. Kahju, et päevad nii pikkamisi venisid, kahju, et ta juba tänavu ei saanud täisealiseks. Kuidas ta oleks küll võtnud neiu enesele naiseks!

Õnn! Kus on inimese õnn? Ta on seal laiaoksalise jalaka all. Siin ehitasid nad hea meelega tuleviku jaoks lihtsaid, armsaid hooneid, siin seadsid nad oma tuleviku kodu korda, siin kasvatasid nad ühes meeles lapsi ja viisid neid haritud inimesteks. Siin oli alles niisugune elu, kuhu väljastpoolt ligi ei pääsnud pahandused, mured. Siin oli elu veel selge kui allikavesi, mis sügavalt läbi paistab ja kuhu põhja ei olnud vajunud mingit kõntsa.

Kord olid nad sügisel sealsamas jalaka all. Sel ajal pannakse juba tuled taludes varakult põlema. Mets kohiseb ja pime on ümberringi.

Õhus tundub rehtede ja kütise haisu.

Tal tuli kodust ära sõita, sest suvine koolide vaheaeg oli otsas. Raske oli lahkuda. Pidi millestki südame lahti kiskuma, ja see sünnitas kirvendavat valu. Kui hea oleks olnud, kui nad nüüd nii vanad oleksid, nõnda et ei leiduks abiellu astumiseks mingit takistust. Nad oleksid siis alaliselt teineteise juures, elaksid

seltsis, peaksid oma kohta ja kogu ilm, sellega ei oleks neil vähematki asja.

Ometi olid asjaolud niisugused, mida ei saa muuta.

Kuid lohutust leidus ikkagi selles ahastust sünnitavas seisukorras.

„Ma tulen jälle tagasi," ütles Villem ja oma südames rõõmustas juba ette, kuidas siis Annat tahab rõõmustada.

Seal suudleski ta neid huuli, milles tundus ülirohket kuumust ja elu.

Aga Janson ei läinud enam koju, ja kuigi läks, siis jäi ta sinna ainult paariks päevaks. Kuidas see kõik oli kadunud, just kui oleks hingest välja uhutud tugeval käel. Ta ei saanud pärast enam Annaga kokkugi.

Ja sellest ajast peale on talle need silmapilgud tulnud väga harva meelde. Elu tõrjus lapsepõlve unistused, sest elu tõi esile uusi pilte, mille valgus ere, mille hüüded ja kilkamised tugevad. Kuidas võis ta siis veel ennast otsida pimedas jalaka all, kui isegi eha palistus taeva veerul oli kadunud.

Aga täna õhtul oli midagi, mis avas kogu mineviku ta silme ees kui salaraamatu. Ja need pildilehed ei olnud löönud selle pika aja jooksul sugugi koltuma.

See oli ema hääl, mis mineviku äratas ellu. See oli nagu mõni saladuslik nõiapreestri kellahelin, mis inimese paneb magama ja teda kannab imeliste unenägude valda.

Dr. Janson vaatas oma ette.

„Ega sa kõiki omaaegseid enam mäletagi," seletas ema. „Eks need ole selle aja sees kasvanud suurteks inimesteks."

„Tõsi — ei mäleta tõepoolest. Nagu läbi udu tulevad mõned meelde. Sellest on ju möödas paarkümmend aastat. Aga mulle tuleb keegi meelde — see oli Paju Anna. Ma mäletan — ilus tüdruk. Kuidas tema käsi käib?"

Dr. Janson katsus olla õige ükskõikne, aga ta hääl värises.

„Miks ma ei tea, see oli küll kena inimene. Aga ega ta käsi käinud ühti hästi."

„Kuidas?"

„Ta oli nii imelik. Teda käisid mitmed ligidalt ja kaugelt kosimas, aga ei läinud mehele. Viimaks ikkagi läks, kuid pikka iga tal ei olnud. Just kui oleks ette näinud. Jäi tiisikusse ja suri."

„Suri?"

Kui oleks kuulnud hea inimestundja seda küsimust, siis oleks see ta kõrvu käinud karjatusena.

Dr. Janson tundis, kuidas jäi ta tõusval ja langeval rinnal õhu hulk napiks.

„Ega seda tea, kuidas ta selle häda sai. Nende perekonnas ju tiisikushaigust ei olnud. Ehk ta oleks ka terveks saanud, kui oleks arstitud. Aga tema, imelik inimene, ei otsinudki rohtu. Lase aga olla peale, lausus ta, nii on kõige parem. Aga palgest oli tal kadunud viimne kui veretilk. Valge kui luu. Kui ilus ta sel ajal oli! Nagu Jumala ingel."

„Ah ta ei lasknud ennast arstida? Kas ta siis tahtis surra?"

„Mina seda ei tea, aga oli nii. Ütlesid talle: Kuule, Anna, keeda pohlalehtede teed ja joo seda, see pidavat aitama. Tee enesele männi-kasvude vanne, ka need tegevat terveks. Aga tema naeratab vastu ja ütleb: Olgu aga peale — eks mulle ole sellest küll! Eks ma ole juba oma elu ära elanud! Mul olid ka omad rõõmud, ja rohkem ma midagi ei ihalda."

Midagi käristas võimsalt lõhki dr. Janson'i südame. Kas ta siis ainult selleks tööd oli teinud ja teadmisi õppinud, et selleläbi mitte ühegi nende valu ja vaeva kergendada, kes talle valmistanud noores eas nii hulgani roosilisi silmapilke. Ta oleks võinud neid aidata, tal oli teadmisi, ta oleks võinud nende juurde astuda: Uskuge ja lootke, ma teen teid terveks. Missugune õnn oleks talle vastu vaadanud. Ta teadis — nad mõtlesid ta peale, uskusid ta sisse, aga see nende jumal ei tulnud. Nad hüüdsid öösi ta poole, aga ta ei kuulnud ega vastanud. Ta tegi tööd ja aitas inimesi, aga need jättis ta abita, keda ta oli tõotanud armastada elu otsani.

Dr. Janson tundis, et ta oli kaotanud midagi väga suurt, väga väärtuslikku. Ta oli oma elu kaotanud. Ta oli küll aastakümneid kibedasti teinud tööd, võib olla sajale korrale seisnud surijate voodi ääres, neid petnud lootuste andmisega, ja niisutanud nende ärakuivanud keeli arstirohuga. Ta oli kuulnud vandumist ja palumist. Ta oli vaadanud tuhmiks kustuvaisse silmisse ja ta oli näinud, kuidas surija voodi ääres omaksed tahavad teda kiskuda lõhki ja kisendavad kui meeletud: aita — aita!

See oli nõnda kestnud aastate kaupa ja kas suudab ta seda kokku arvata, kui mitu korda teda unevoodi pealt üles kisti, välja viidi sellest küsimata, missugune oli öö.

Aga kuhu olid need näod nüüd jäänud? Nad segusid udus ja kõikide kindlad jooned kadusid ta silmist. Õieti ei mäletanud ta ühtegi — ainult üksikud osad tulid meelde ühest ja teisest põrutavast juhtumusest. Aga mis peaasi — esiti mõjusid niisugused lood liigutavalt, rahuriisuvalt. Kuid peatselt pahkus süda ja ta meel muutus pahuraks, kui nägi rahutust, millest võis tulla ainult kahju, aga mitte mingisugust kasu.

Ainult need kaks inimest ootasid teda oma valus ja piinas asjata.

„Oleksid ometi sinagi sel ajal kord sinnapoole tulnud, ehk oleksid sa talle osanud juhatada rohtu. Teie saite ju lastena nii hästi läbi.“

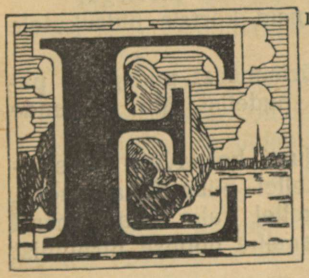
„Jah, ema, oleksin ma tulnud. Aga ma ei tulnud.“

Dr. Janson laskis pea käte vahele ja vajus ema rinnale.

Mees nuttis.

Tänaval värises laterna tuli.

KATKIRAIUTUD KALJAS.

rutava uudisena kõneldi külas kaljase ehitamisest, aga kadedust ei äratanud see kelleski. Miks mitte, tehku Nasva Laas kaljas, jõudu tal ju on, ja eks see ole siis kogu rannale auks. Siin ei ole mitme versta peal kellelgi kaljast, kuna Panga rannas on paaril mehel laevadki.

Varsti toodi ka Pikaneemelt laialt tuntud paadimeister Nasvale ja kaljase ehitus algas.

Ainult üks mees oli, kelle südamesse see sõnum nagu terava västraga valusasti lõi. Selle mehe nimi oli Laine Andres, külast väljas Neeme otsal oleva koha peremees.

Kaljase ehitamise sõnum kiusas teda alaliselt taga.

„Kaljast ei ole Laasil sugugi vaja, vaid ta tahab just minule näidata, mis ta võib,“ ütles Andres enesele. „See juhtub ühel heal päeval, kus ta sulle näkku irvitab ja hüüab: sina seda ei või!“

Ta katsus esmalt mõne ees seda kaljase ehitamist tühiseks ettevõtteks alla tõmmata, aga peagi sai ta aru: küla oli Laasi poolt. Sest saadik hoidis Andres kõrvale, võimalikult mitte kellegagi sellest juttu tehes.

Sellest on viisteistkümmend aastat tagasi, kui Laas kord Andrese kui oma sõbra käest kinni võttis:

„Ma räägin sulle.“

„Räägi ometi!“

„Ma armastan teda.“

„Keda?“

„Pühadekaare Inglit.“

„Mis sellest.“

„Aga mul ei ole ju paadi osagi. Mis ta isa ütleb?“

„Seda ma ei tea,“ ütles Andres.

Aga mis võib Pühadekaare peremees selle kohta ütelda. Muidugi ei taha ta sellest teadagi, sest Laasil ei ole tõepoolest paadiosagi. Ta ei suudagi seda enesele muretseda. Aga Pühadekaare peremehel on mitu paati, head püügiriistad ja läbi aasta ripub tal aidas hulgana kuivatatud kalu.

Andres mõtles.

Aga miks mina sellele mõttele ei ole tulnud? Andres vaatas oma maja poole, mille valge korsten päikese paistel hiilgas. Kellelgi külas ei olnud niisugust maja. Kui paari aasta eest isa ära suri, üteldi õigusega talle suu sisse:

„Mis sinul viga elada, isa jättis sulle ka hea järje järele.“

Ingli kosimisel võiks ta varandus tublisti suureneda.

Andres tundis oma silmadelt kae langevat. Ta sai sellest nüüd aru, mida ta siiamaale ei olnud mõistnud.

Andrese lähenemist nähti Pühadekaarel hea meelega.

See oli ühel pühapäeva õhtul, kui poisid kõrtsis tüdrukutele õlut ja viina ostsid.

Andres istus laua ääres ja käskis kõrtsimeest pudelitäie punast viina anda. Päikese kiired paistsid pudelist läbi ja nende valgustusel säras vedelik heleda leegina.

Mitmelt poolt kuuldi seda nähes valjusti korduvaid imestushüüdeid. Mis sellel mehel viga osta, kellel püügiriistad head, kellele isa uued paadid järele jättis ja kellel kaks sulast merel käivad kalu püüdmas. Eks kuule teie maamehe hobuse hirnumist alati Andrese värava tagant.

Naerunäol valas Andres uhke käeliigutusega punast viina klaasidesse. Nüüd oli küll kõige parem silmapilk Inglile näidata, missuguses lugupidamises tema kogu küla silmis seisab ja mis sellest arvatakse, keda ta võib-olla ehk praegugi armastab.

„Kuule, Laas, tule ometi veidi siiapoole!“

Laas tuli laua juurde, mille ääres Ingelgi teiste tüdrukute hulgas istus.

„Mina annan sulle niisugust viina,“ ütles Andres Laasi poole, „mida sa küll elus veel ei ole suhu saanudki. Sa oled ju vaene — ega jaksa toobiõlutki osta.“

Laasi lai nägu lõi kergesti punetama.

„Kui see viin sulle nii kallis on, ega ole siis tarvis pakkuda, võid ju omale jätta.“

Laas tahtis laua juurest ära tulla.

„Pea nüüd!“ hüüdis talle Andres järele. „Sinu jaoks juba jätkub!“

„Joo, kui pakutakse,“ hüüdis üks poistest. „Hea ta on, ja või Andresel rahast puudus.“

Pehme loomuga noormees ei suutnud oma tahtmisest hoolimata laua juurest ära minna.

Andres valas heledalt läbipaistvat punast viina klaasi täis ja väriseval käel sirutas ta selle sõbrale.

„Ei, sõber,“ hüüdis Andres, Laasi vastuvõtmiseks väljasirutatud käe eest klaasi ära tõmmates. „Mina ei või sind mitte seda viina jooma õpetada. Aga nuusutada tahan sulle anda.“

Ta viskas Laasile viina vastu silmi.

Vali naer ülistas Andrese tegu.

„Kuradi mees see Andres, mis tal kõik pähe ei tule. Aga mis tal viga, ega tal rahast puudus ole!“

Laas jäi jahmatades seisma, ilma et ta ennast kohe oleks koguda suutnud. Teiste naerukaja lõikas valusasti ta kõrvadesse.

Halba aimates ja enesele vastupanemisvõimalust muretsedes astus Andres laua tagant lagedale põrandale. Ta pilgud jooksid ruttu ringi, otsides, mida võiks võitluse tarvis kätte kahmata.

Teiste naer äratas Laasi ta jahmatusest. Ta heitis viha ja põlgust avaldava pilgu Andrese peale, keeris siis ringi ja tuli kõrtsist välja.

Kuigi see Andrese tegu mõnes meeletuska sünnitas, sest Laas seisis heas lugupidamises, aga tema poolt ostetud õlu ja viin pesid selle kohe.

Andrese ja Ingli pulm oli uhke ja rikkalik osavõtjate poolest.

Küla poistest oli ainult Laas see, kes puudus.

Ja siitmaalt alates läksid meeste eluteed täitsa lahku.

Aastate jooksul olid Laas ja Andres oma osad vahetanud. Laas elas ühes küla otsas oma uues suurte akendega ja üleni värvitud majas. See oli nüüd tema, kellel üle küla olid kõige paremad püügiriistad, ja meri avaldas ta vastu iseäralist heldust. Andrese maja teispool küla oli aastate jooksul hoopis ära lagunenud, püügiriistad tal viletsaks jäänud, ja nüüd oli mees niivõrt vaene, et omale uut paatigi ei suutnud muretseda. Vaeseksjäämist ei olnud keegi, ka Andres ise, märganudki, aga kui kõik oli alla veermas, ei suutnud mees seda enam kinni pidada.

Kõik kõnelesid külas kaljase ehitamisest, misjuures elavalt Laasi endist vaesust meelde tuletati. Aga kui kaugele on ta nüüd jõudnud! Ja edaspidi veel! — Siit rannast võib kaljasega kive Tallinna saata, puid vedada — igatahes on teenistus hea ja Laasi varandus kasvab kiiresti.

Andres vaatas Nasva poole. Hommikust õhtuni segeles paaditegijate juures inimeste hulk, kuna vaeste lesknaiste pojad omale pisikesi lauatükikesi korjasid, mida kodus nende käest hea meelega vastu võeti. Isegi tuul ajas mööda randa kergeid laastusid nagu udusulgi laiali.

2.

Kaljas oli valmis.

Ta valge, siledaks hööveldatud laudadest moodsalt väljakoolutatud kere võiti tulel kuumaks aetud tõrvaga hoolega üle.

Kuivad lauad imesid ahnelt tõrva enestesse, kuna õhuke tõrvakord talle nooruse puna andis, nagu kevadine päike seda tütarlapse põskedelegi kutsub.

Oma toredate vormidega uhkeldades võitis ta ruttu nende kõikide südamed, ja nad vaatasid teda kogu päeva ainiti nagu armukest, kelle järele hing unenäoski ihaldab.

Andres ei olnud veel kaljast vaatamas käinud, aga seda rohkem tekitas teiste kiitus ta hinges viha.

Äraummistunud soo-ojaks muutus ta hing ja selgesti tundis ta, kuidas meelepaha nagu haisev maakevesi sinna kokku kogunedes talle pakitsevat piina valmistas. Ta arvas teiste silmist sõnu lugevat, mis Laasi lõpmatult ülistasid ja talle ka edaspidiseks õnne soovisid.

Ja sellele mehele viskasid sa kord viina näkku — et teda teiste ja kõigepealt selle tüdruku ees alandada, kes nüüd on su naine.

Aga rohkem: Kui sa kord oma katkised purjed üles tõmbad ja väsinult lainetel liugled, alles siis näed, kuidas ta just kaljasega sinu nina eest mööda kihutab. Vaata aga — sulle läheneb helerohelisel veepinnal kiiresti vari ja see matab su paadi hoopis oma alla.

Isegi päikese võib ta su eest kinni katta.

Need on Laasi kaljase laiad, lumivalged linased purjed, mis varju heidavad. Need on pakil tuult täis. Ka tuule tahab ta merepinnalt enesele koguda. Ja su viletsad purjed langevadki lonti ja paat otsib teed lainetel raskesti joobnud mehena.

Ta kaljasel on pärreldav lai tee, ja lained, mis uue sõiduriista kiire jooks sünnitab, panevad su paadi kõikuma.

Seda kõike näeb Andres unes ja ilmsi.

Mis pakub kodu? Vana kurt sulane käib totralt ringi või lamab laisalt pingil kõvaks magatud võrkudel. Üksi sellest mehest tegijat ei saa, aga meelepaha oskab ta ikkagi avaldada ja lubabki vahel ära minna. Väravatagune, see koht, kus ennemalt maameeste hobused postis kaapisid, on ammugi kargesse kasvanud ja need arad närused lapsed on tema lapsed.

Läheb päev mööda, ta ei kõnele. Toas on kitsas. Ta läheb välja, aga seal leiab ta oma pilgud Nasva alt. Praegugi seisab salkkond külamehi kaljase ümber koos.

Äkitselt nägi ta enese üksi olevat, täitsa üksi, isegi see vaikija naine oli talle võõras. Ta leiab: külas ei ole hingegi, kes sinu poole hoiaks, kes sinust veel endisel viisil lugu peaks.

Millal ta üksi oli jäänud, millal need kõik tema lähedusest põgenesid?

Ta ei teadnud seda.

Aga ta oli üksi.

Sadas tihedasti vihma ja paks pimedus lasus raskelt kohiseva vee peal.

Andres tuli kalda äärt mööda kodu poole.

„Ega täna öösi keegi seal ole," tuli Andresele meelde.

Küla magas ja isegi kõrtsi poolt ei olnud joobnud randlaste lärmitsemist kuulda.

Kui seda kordki näha, siis võiks nüüd just sealt juurest läbi minna.

Kas minna või mitte minna?

Andres keeris allapoole rannale ja sammus ettevaatlikult Nasva poole.

Ei olnud kuskil hingegi. Ka hatul karvaga kutsikad olid valju vihma eest hagerikkudesse pugenud, kus nad nüüd rahulikult magasid. Ühetasane kohin, vihma sahinaga segatud, piiras üksiku kõndija ringi, tihedasti ilma täites. Vabuaed oli nagu väike matusepaik liivasel kaldal oma kitsaste, õhukeste ristidega, kus kohisevad vood haudadeni ulatuvad.

Nüüd kuuldusid mere kohinas kellegi hääled jutukõminana, hüüetena, kiljatustena. Kui paljusid teadis temagi, kes sinna üles olid läinud, aga sealt ei tulnud nad enam tagasi, hoolimata sellest, et lesed nädalate vältusel neid öösi lambitule juures ootasid.

Nüüd nagu oleksid nad kõik kaldale lähenenud, taktis käivate aerude sõudmisel.

Andres lõi kergelt hirmuma ja ta ei julgenud sinnapoole vaadatagi, kus pimedus ta pilgud paari sülla sügavusel ära neelis.

Ta astus tasa, hoolega hoides, et jalg vastu kivi puutudes tähelepanemist äratavat kära ei sünnitaks.

Kuid tühi kartus — midagi ei olnud kuulda peale vee mühina ja vihma ladisemise, mis tihedalt täitis taeva ja maa vahet.

Andres jäi kummulikeeratud kaljase juurde seisma. Siin oli ta uhkekujuline keha läikivalt läbi pimeduse paistev. Vihmapiisad kogunesid ta peale langedes jämedateks pisarateks ja veersid mööda siledaid pigimustalt hiilgavaid laudu alla.

Tuline viha haaris Andresel luupainaja jõuga kurgust kinni.

„Jah, selle riistaga võib ta alles sõita ja rohkesti raha teenida," ütles Andres enesele. „Tema see on, kes siin rannal on esimene mees, olgugi et tal ennemalt paadiosa ei olnud ja teised seda väga naersid, kui talle viina vastu nägu viskasid."

Ta vihkas seda meest, aga ometi tundis enese ta vastu võimetu olevat. Laas on praegu see, kellest külas alaliselt kõneldakse, ja iga päevaga võidab ta omale suuremat lugupidamist.

Kaljas pidas Andrese kinni ja tihedast vihmast hoolimata käis ta mitu korda tema ümber.

Ta jalg puutus mingi kõva asja vastu. See oli paadi serva alla höövlilaastudesse peidetud kirves. Laastud läksid ta pealt kõrvale ja haljas tera läikis.

Andres tõstis kirve üles. Haljas, tuliterav tera!

„Kurat — selleks ta ju tegi selle kaljase, et mulle oma rikkust näidata — et mulle kätte tasuda. Aga kiidelgu ja suurustagu siis veel!“

Andrese käsivarresse kogunes rohkesti jõudu. Mõnusasti vibutas ta raske kirvega.

Halvatuna langes ta käsivars. „Ei — seda ei tee randlane, seda ta ei tee. Randlane kaljast ei purusta!“

Kaugel küla taga teel kuuldus vankri mürin.

„Mis kurat — tarvis seda tal ei ole. Selle ta tegi minu kiuste! Vaeseks ta ei jää, aga ta uhkust see vähe kärbiks.“

Uuesti tundis ta käsivarresse jõudu kogunevat. Tugev hoop, ja tuliterav kirves lõikas ühe laua kaljase külje seest pooleks.

Hiljuti koolutatud lauapooled kargasid eemale, naelu kaartest välja kiskudes.

Joobnuks tegi hullumeelne viha Andrese mõistuse. Ta lõi veel mitu hoopi, ükskõik kuhu terav kirves juhtus.

Alles siis lahkus pöörane joobnustav hullustus, kui toredasse kujusse koolutatud kaljase kere täiesti oli rikutud.

Inetult vahtisid suured urmsete äärtega augud talle otsa. Ta keha lõi värisema ja kirvest maha visates pani ta jooksu. Ta jooksis mere äärest küla taha nõmmele, ümber põllulappide kodu poole viivale teele välja.

Aga ka sealt pidi ta põgenema, sest keegi tuli teel vankriga vastu. Ta keeris kõrvale, jooksis uuesti mööda nõmme, üle madalate kadakate hüpates, kuni viimaks koduväravasse jõudis.

Külas oli endist viisi vagune, aga kohutavamalt, isegi ähvardavalt kostis lainete kohin.

3.

Ingel istus voodi äärel ja mähkis last. Voodi otsas laual põles karrast punase tulega lamp.

„Kus sa kesköönі olid?“ küsis naine harjunud etteheitega. Ta teadis, et see märkus meest pahandab, aga enesele ei suutnud ta seda siiski jätta.

„Mis sina sellest tahad,“ tähendas mees vihaselt ja heitis märgade riietega raskelt kõvale pingile.

Uni ei tulnud. Midagi oli südames, mis seal piina sünnitas, valusaid pisteid lõi, aga millest ta ei suutnud vabastuda.

Ikka kaljas, jälle uuesti kaljas. Vahel nägi ta tema toredat keha, sealsamas jälle aga sedasama purustatuna. Nii vaheldusid pildid järgemööda.

Tema, põline merimees, raius mere-sõiduriista puruks. Päevagi ei möödu suve kohta, mil paat laineil teda ei kannaks, ja nüüd raiub ta sellele kirvega küljesse. Kui alatu niiviisi viha näidata! Kord oli seesugune juhtumus, mil ta isegi paadi põhjal surmast pääsis. Õhukesed lauad, imeõhukesed, ja needsamad hoiavad teda sügavuse kohal. Nüüd raiub ta need lauad terava kirvega katki.

Alatu, alatu on niisugune tegu.

Aga mis siis sellest? Laas laseb uued lauad sisse panna, selleks tal jõudu on. See vahest kärbib veidi ta kõrkust. Nähku ta, et ta sugugi niisuguses lugupidamises ei seisa, kui ta vahest arvab. Arvaku siis tema peale. Siis ta mõistab, et temal veel jätkub jõudu vihkamiseks.

Aga vilets ja alatu on seesugune kättemaksmine. Südaöösi hiilid sa kuriteole, just niisama kui varas. Ei, alatum veel, palju alatum. Paat on püha. Vanaksjäänud paat tõmmatakse kaldale, pannakse sellele pakud alla ja lastakse seal niikaua seista, kuni ta kõduneb ja aeg ta jäänused laiali kannab.

Niisuguse paadiga on üks osa east lähedalt ühendatud, paat ja ta omanik on lahutamatud ja ühes käivad nad võitlustest läbi.

Aga tema raiub paadi puruks.

Jälk!

Andres pigistas silmad kinni, tõmbas kuuehõlmad üle pea. Aga ikkagi ei tulnud uni.

Ta ootas und.

Lapsuke kiljatas ja hakkas selle järel venivalt nutma. Ema tõusis üles ja ulatas lapsele juua.

„Mis kurat see on — ei saa nende pärast ka magada," ütles Andres südametäiega ja mässis enese pea veel suurema hoolega riidesse. Ta arvas, et oleks tõepoolest magama jäänudki, kui laps teda ei oleks äratanud.

Suigutades uinus laps peagi.

Jälle uuesti kaljas. Aga nüüd oli ta terve ja Andres sõitis temaga välja. Merel tõusis maru ja meri ümber muutus korraga mustaks ja taevas läks mustaks. Andres sõudis kõigest väest. Imelik — see ei olegi vesi, vaid sula pigi. Ta ei saanud paigastki. Seal silmas ta musta vedelikku paremalt poolt paadi küljest sisse voolavat. Ta loopis seda välja, kuid see hakkas käte külge ja tõusis paadis ruttu. Ta sirutas välja käe auku otsides. Käsi sattus läbi paadi külje voogudesse. Suur oli auk, paadil ei olnudki külge, ei olnudki põhja. Ta käest haardi kinni, tinaraskelt riputi selle küljes ja kisti teda allapoole. See oli Kalda Mart ja õudselt vahtis ta talle oma tühjade silmakoobastega otsa.

Ta katsus ennast päästa, aga sügavamale vajus ta vedelasse sulapigisse.

Kaua ja kõigest jõust raputas Ingel meest, enne kui see luupainajalikust unenäost vabanes.

„Mis sul ometi on?“ ütles naine. „Sa kisendasid nii hirmsasti ja ei ärka ega ärka.“

Kisa oli ka lapsed üles äratanud. Värisemapaneval hirmul püüdsid suuremad endid vaiba all varjata.

Andres tundis hirmu ja ta nägi praegugi Mardi õõnsaid silmakoopaid. Tuba ehk oligi see haud, kuhu ta pimedusse uppus ja nüüd alaliselt kiiruga veel rohkem alla langeb. Rõhuv lämmatus surus paksu pehme padjana ta suu peal, teda hoogsalt kägistades.

Ta tõusis üles ja läks vankuvatel sammudel õue.

Nõrk koivalge tõmbas ergu roosakarvalise joone hommikutaevarannale. Raske vihm oli järele jäänud, tuul oli pilved laiali ajanud. Mitmelt poolt paistsid pilvede vahelt tinahallid taevalapid.

Lained läikisid nõrgal koivalgel.

Võis juba kaugele mööda randa näha.

Seal tabasid ta pilgud eemalt paistvat kaljast. Ta süda lõi värisema, nagu oleks kõle tuul ta vere korraga hanguma pannud.

Oleks see kõik — kõik ometi unenägu!

4.

Kõike kõrvale tõrjuvaks uudiseks järgmisel hommikul oli kaljase katkiraiumise sõnum. Imestati, oletati, ei ustudki, sest see kuritöö oli liiga häbemata. Juba hommiku vara kogunesid inimesed kaljase ümber kokku ja nad vaatasid ehmudes ja aralt — nendesamade tundmustega, mis inimest siis täidavad, kui ta mõrtsuka ohvrile läheneb.

Seal ta seisiski — küljed inetult puruks raiutud. Piisad rippusid praegugi purustatud laudade äärte küljes nagu hangunud verepisarad.

Kes pidi seda ometi olema teinud? Aga selle küsimuse peale ei teadnud keegi vastata. Kirves lamas kaljase kõrval ja kivikorraga kaetud rannapinnale ei olnud ühtegi jälge järele jäänud.

See on teine niisugune kuritegu siin rannal. Sellest on juba kogu inimese-iga tagasi, kui kord paat valgmal katki raiuti. See oli ühe joodiku noormehe töö, aga see mees ei olnudki sündinud randlane, vaid maalt tulnud hulgus.

Kes oli siis nüüd siin väljast tulnud, kes seda ei teaks, mis paat on randlasele väärt. Ei olnud ühtegi niisugust. Kes võis siis käe kirvega üles tõsta?

Keegi ei võinud arvata. Muud ei suutnud randlased teha kui kurbade nägudega ja haigete südametega kaljase ümber koos seistes kurta.

Kogu küla rõhus raske kuritöö ja inimesed ei julgenud üksteisele silmagi vaadata.

Laas tuli rannale, harilikult lahke nägu raskesti pilves. Külamehed teretasid teda, aralt kõrvale astudes. Ei osatud sellele heale inimesele troostisõnagi ütelda.

„Kuule, Laas," kõneles Kivi Rein, vigase jalaga randlane, ja lonkas paar sammu Laasile lähemale. „Sa tead ju — ma olen siin külas sündinud, üles kasvanud ja vanaks elanud. Aga seda ei ole mu silmad veel mitte näinud, et randlane kirvega paadi sisse lööb. Ma ei usuks seda mitte, kui ma seda oma silmadega ei näeks. Kas tead, ma olen kõik inimesed, ka rumalad poisikesed, oma meeles üles lugenud, aga usu — mitte ühegi peale ei julgeks ma praegu näpuga näidata. Ma ei usu seda, et selle teo võis randlane korda saata."

„Noh, hea küll," tähendas Laas, ilma et ta vanamehele oleks otsa vaadanud. „Puruks on ta raiutud, seda juba näete. Aga ma ei usu seda, et keegi kaugelt oleks tulnud siia mu kaljast puruks raiuma, ja ise ma seda ka ei ole teinud."

Laasil oli õigus, sest kaugemal peeti temast veel rohkemgi lugu kui vahest omas külas.

Keegi tuli kõrtsi juurest ja jutustas suure erutusega: Kurjategijat on nähtud. Maamees näinud, sest ta joosnud talle öösi otse vastu.

Aga mis sellest. Ega maamees teda siis öösi ära tundnud.

Veel teati, et üks naisterahvas kuulnud öösi ranna poolt löökisid. Siis vist raius kurjategija paati.

Aga ega ka sellest midagi kasu ole. Paugud ju veel ei ütle, kes on kurjategija.

„Ka mina peaksin sinna minema," ütles Andres enesele, suurt inimeste kogu kaljase juures nähes. „Aga mistarvis, — ei ole ma ennemalt seal käinud, ei ole minul nüüdki asja minna. Ma tahaksin näha meest, kes seda mulle tuleb ütlema."

Õhtupoolikul läks Andres randa, kus ta oma paadile uut mõlapulka hakkas raiuma. Pikkamisi tuli Kivi Rein mööda veepiiret longates juurde.

„Sa ei lähegi täna õhtu merele?" küsis Rein.

„Ei. Olen haiglane ja ka paat ei ole korras."

„Kas sa käisid Nasva kaljast vaatamas?" küsis Rein järsku.

„Ei. Miks ma seal siis pidin käima?"

„Sa siis ei teagi."

„Ma kuulsin, lapsed rääkisid, aga ma pidasin seda naljaks."

„See on kuradi tegu. Sina vist oled ainuke inimene külas, kes seal seda vaatamas ei ole käinud."

„Ma ei käinud seda ka ennemalt vaatamas."

„Ma ütlen, sellel mehel küll pikka pidu ei ole, kui ta tõepoolest on randlane. Kauaks ta rannale häbiks ja teotuseks ei võigi jääda. Seda peate juba nägema!“

Andrest tabasid needmissõnad piitsahoopidena.

„Kas tead,“ jutustas vanamees edasi, „mina olen kõik küla inimesed ükshaaval läbi võtnud. Tead, ka sina olid mul mõttes, sest teie ei käi ju läbi. Aga kelle peale võid sa niisugust jõledust arvata! Ega see nüüd Laasi vaeseks tee, aga tead, teotuseks on see kogu rannale.“

Seepeale jutustas Rein veel katkiraiutud kaljasest, siis läks jutt kalasaagi peale ja lõpuks kõneles ta neist kahest noorest mehest, kes nädala eest Sausti randa ära uppusid. Kui tal enam midagi jutustada ei olnud, jättis ta jumalaga ja lonkis küla poole.

Andres jäi kaua rannale ja ikka kuulis ta vana randlase needmist.

Õhtul tuli vaene lesknaine Liisu Lahe Andrese poole. Selle naise kodu oli õieti igas peres ja teda kuulati hea meelega, kui ta küla saladusi jutustas, milles ta oli põhjalik asjatundja. Isegi süüa anti talle hea jutu eest, ka riiet.

Täna õhtul oli Liisul katkiraiutud kaljasest rohkesti kõnelda. Ta teadis karvapealt, kelle käest Laas lauad oli ostnud, kust ta kiilupuu toonud, kui palju maksma läinud. Andres nimetas teda pilgates asjatundjaks, sest vanainimese jutt ei meeldinud talle.

„Kui see tegu nüüd siin maailmas küll ei peakski avalikuks tulema, aga ega Jumal seda ikkagi nuhtlemata jäta. Ei ta vaene tea arvata ühti, kus taevaisa käsi teda tabab.“

Mitu korda tahtis Andres vanale inimesele kisendada, et ta vait jääks, kuid selleks ei olnud praegu mingit põhjust.

Lapsed kogunesid Liisu ümber ja see võttis keskmise poisikese sülle, kätt nagu õnnistades lapsele pea peale pannes:

„Vaata, väike Villu, kui kurjad on inimesed. Uus kaljas raiutakse katki. See tuleb ikka sellest, kui inimene enese kurja kätte annab. Sa heldene Jumal, ka see inimene oli kord samasugune laps nagu sinagi. Võib-olla vaatas isegi samasuguste ilusate lahkete silmadega. Andku taevaisa sulle alati meelt ja mõistust, et sa elus niisugust kurja ei teeks.“

„Ega mina ilmaski lähe paati katki raiuma,“ kõneles virk poiss.

„Muidugi ei tee sa seda, sest sinust kasvab tubli merimees. Sinu isa on ju ka merimees, eks tema oska sind ausaks inimeseks kasvatada.“

„Ma ei saa aru, mis sina sellest kaljasest siis nii palju kõneled,“ ütles Andres. „Sina temaga ikkagi ei oleks sõitma läinud.“

„Mis mina temaga siis sõidan. Aga eks niisugune tegu ole kogu külale häbiks. Mis sa teeksid, kui keegi su paadi öösi puruks raiuks?“

„Mis ma teeksin? Kust ma seda tean siis, kes seda on teinud?“

„Aga kui sa teaksid?“

„Hull inimene, kuidas ma seda võiksin teada. Kas Laas siis teab?“

„Teab ta või mitte, ega ma seda või teada. Aga ma arvan, et ta aimab. Ma käisin täna seal. Ta tuli ühe maamehega ühes tuppa ja nad kõnelesid kaljasest. Laas ütles võõrale mehele, et ta seda küll võivat arvata, aga ega ta sellest kellelegi midagi lausu. Kelle peale Laas tähendas, seda ma küll ei tea.“

Andres tõusis üles ja läks ruttu toast välja.

5.

Mõnusal tuulel sõitis kaljas oma pikemale mereteekonnale. Valged pingule surutud purjed heitsid kaugele veepinnale varju ja ta mõõdukas kiikumine tuletas meelde merelindu lainetel.

Ühtlasi kandis ta ka häbi ja pahanduse külast enesega ära, sest nüüd ei kõneldud enam kaljase katkiraiumisest.

Andres oli ainuke, kes ennast kuritöö teadmisest ei suutnud vabastada. Nagu tojalik koer käis Reinu needmine tema kannul ja tuli temale ka ööseks merelegi kaasa. Inetut tegu naljaks seletades ei jõudnud ta ihaldatud eesmärgile ja iga päikesetõusuga ja -loojakuga uuenes näriv piin ja kõvenes hukkamõistev hääl.

Kalasaak oli sel sügisel hea. Sagedasti olid võrgud veest väljatõmbamisel nagu lumehanged ja ööd läbi kuuldus kõrtsist purjutajate randlaste lärm. Iseäranis rohkesti sai Laas kalu, mille üle aga keegi ei imestanud, sest ta püügiriistad olid kogu rannas eeskujulikud.

Kord sügise hakul tuli Liisu Andrese talusse, ja sündsat istumiskohta otsides kiitis ta vaimustatult Laasi kalasaaki.

„See on nüüd igaühele oma silmaga näha, kui õiglane on armas Jumal. Selle kahju, mis kuri inimene talle kevadel tegi, tasub meri nüüd mitmevõrra. Nii suurt kalasaaki pole külas keegi näinud, kui Laasil oli täna hommiku. Läheb see inimene püstijalu rikkaks: kaljas teenib head raha ja kalu saab ta nii, et kohta ei leia, kuhu neid mahutada.“

„Sina nüüd ta kalu mõõtmas käisid,“ tähendas Andres meelepahaga.

„Mis minul vanal inimesel neid vaja mõõta, eks seda näe külas ju kõik.“

„Ma ei saa aru, mis Laasi saak teistele korda läheb. Ise ta oma kalad püüab, ise ta nad ka sööb.“

„Ärge ütelge, peremees, nii. Laas ei ole kitsi käega. Vaest ta tühjalt toast välja ei saada.“

„Minule ei ole ta poole kopika eest andnud,“ hüüdis Andres ennast unustades.

„Kulla peremees,“ naeris vana naisterahvas. „Ei ole ju teil

ometi tarvis — ega teie siis vaene ole. Teie koht on ju eluaja rannas kõige kuulsam. Aga eks Jumal ise tea, mis päevad kellelgi ees on.“

Andres tõusis üles, tõmbas võrgud selga ja läks toast rannale. Selle naisega oli võimatu täna kõnelda.

Ah nii — Laasi kalasaak on sellepärast suur, et talle kevadel kahju tehti. Hea küll! Aga temal oli ta võrdlemisi väike, siiamaale mitte parem kui teistelgi sügistel. Kas see vahest nende meelest näpunäitena tema kui kurjategija poole ei tähendanud.

Ei — Andresel oli aimus, imelik põhjendamatu aimus, ja just see sundis teda teisi inimesi viimasel ajal pelgama. See põhjendamatu aimus tegi ta hinge araks ja sundis teda teiste inimeste eest kõrvale hoiduma.

Otsekohe ei olnud keegi talle midagi iseäralist ütelnud, aga tema arvas neil kõigil suunurkades midagi tema kohta peituvat.

Mihklipäeva-õhtu. Rannas viibides kuulis Andres kõrtsi poolt lärmi. Tõepoolest ei olnud vististi ühtegi randlast, kes täna õhtul ei oleks kõrtsi läinud; naised võtsid isegi lapsed käsivartele ja asusid tüdrukute hulka kõrtsi seina äärde kobarasse.

Andrest piiras rannas tume kohisemine ja märg pime õhtu. Ainuke täht pigimustas öös oli Rahulaiu majaka tuli, mis kord heledasti vilgatas ja siis punaseks lüües otsata pimedusse uppus.

Lainete kohinasse lõikasid poiste hüüded kõrtsi poolt.

Elava leegina tõusis temas iha kõrtsi järele. Mis tähendaks ta tagasihoidumine? Kas ei tõmba ta just seega kahtlust enese peale? Kes on näinud — kes võib seda ütelda? Lõhki lööb ta selle pea, kes talle tuleks midagi sellesarnast näkku ütlema, ja ta tahab siis näha, kas igamees ei nimetaks ta tegu õigeks. Ei, eemalehoidumiseks ei ole tal mingit põhjust.

Kõrtsi ukse ees jäi ta korraks seisatama. Sees sumises nagu mesipuus. Käes oli napilt jõudu ukse avamiseks.

Tuldi toast.

Andres avas ruttu ukse. See oli halb silmapilk. Purjus poisid jooksid rüsinal õue. Keegi lõi Andresele pimedas peaga valusasti näkku.

Tõmmati tikust tuld.

Lööja oli Kivisalu sulane, joodik mees. Noorpõlve oli ta madrusena purjelaevadel veetnud, nüüd aga teenis ta rannas iga aasta ise-peremehe juures.

„Sina koeranägu!“ pahandas Andres, käega palgele vajutades. „Nahk tarvis sul mehiselt tuliseks kütta.“

Sulane astus tagasi. Raskelt joobnuna vaatas ta Andresele veidi aega otsa ja hakkas äkitselt naerma.

„Oh, ei ole viga — see oli ju kogemata. Jumala eest, kogemata! Aga ega kõik kogemata sünni. Ma ütlen, kaljast ei raiuks ma ilmaski kogemata puruks. Tõepoolest, ei ilmaski!“

Poisid läksid edasi ja läbi musta öö kuuldus nende naer.

Andres keeris ringi ja tuli kõrtsi juurest ära.

6.

Ühel ööl oli külm veepiire rannaga hoolsasti kinni tinutanud ja hommiku vara lasksid lapsed siledal jääl liugu. Laugastest kaugemale ei ulatunud esimestel päevadel külma võim ja ülevalt tulid vahutavad lained, jääkirmi kergesti purustades.

See oli esimesel päeval.

Mere kangekaelsest vastuseismisest hoolimata tõmmatakse jää-äär ikka kaugemale, ja pea ongi kogu laht selge läbipaistva jääkorra all. Mehed käivad, teravad haagid taldade all, mööda pilliroo ja pleekinud kõrkjate äärt ja otsivad läbi klaasselge jää vaadates laugastes vilkaid kalu, neid osaval käel surnuks lüües.

Tuul korjab lagedal lumehelbed kokku, pühib neid mööda jääd suure luuaga, ja peagi tõusevad kuiva, kahiseva pilliroo äärde pehmed lumehangede viirud.

Ikka kaugemale tungib jääväli ja ikka võimsamalt seob ta vägeva hiiglase ahelaisse. Veel mõned säravais tähis ööd, veel mõni päev vinget kirdetuult — ja lahvevesi taganeb taevarannale ja nüüd kostab kaugest ilmast ta tume kohin.

Meri on kinni.

Randlased istuvad oma majades koos, elavad nende mälestustega ja selle varandusega, mis nad suve jooksul merest pärinud. See ongi aeg, kus vanad lastele oma mälestusi edasi annavad, põlvest põlve, ja neid mälestusi hoitakse sugukonna raudvarana hoolega, parajal ajal peidust välja tuues ja edasi andes. Need on õhtud, mil lapsed hinge poolest tõsisteks randlasteks kasvatatakse, mil meri muinasjuttude pärjasse punutakse ja kogu eluks kartus ja armastus mere vastu hingesse istutatakse. Seal astub meri elusa olevusena, millel on oma tahtmised ja soovid, jutustistes tegelasena ette, ja ainult väga kaval ning tark randlane suudab teisiti talitada, kui see on mere soov.

Jutustused leiavad vastuvõtlikku pinda, sest uskudes visatakse seemet.

Mere kinnijäämine avaldas Andresesse iseäraliselt rõhuvat mõju. Lühikesed päevad muutusid määratu pikkadeks. Kannatamatu ja kärsitu oli ta laste vastu, sest kuidagi ei suutnud ta nende selgetesse sinistesse silmadesse vaadata. Ta katsus ennast koormast, mis ta südame peal lasus, vabastada, aga see muutus veel rõhuvamaks. Mida rohkem ta ennast trööstis, seda suuremaks tõusis süütegu ta silmis, mida rohkem ta oma südametunnistust vaigistas, seda hullemaks irevil hammastega koeraks see muutus.

Nüüd oli tal siis ka teada, et külas teda üldse peeti kaljase katkiraiujaks, olgugi et seda keegi selgest peast ei tulnud talle ütlema. Seda arvas ta aga küllalt selgesti tähele panevat, et temaga hea meelega ei tahetud kokku puutuda, ja vana Liisugi ei teinud kaljasest enam kunagi juttu.

Ta oli siis pidalitõbine, kelle eest kõrvale hoitakse, kellest teatakse, et ta küla peale teotuse toonud, ja kelle pea peale vanad mehed needmise seadsid.

Keegi ei tulnud seda tagasi võtma.

Öösiti ei tulnud und. Pingulekistud elev meeleolu peletas une nagu üleshirmutatud veelinnu pilliroost. Ta püüdis meeleheitel ennast rahustada, aga sellest ei olnud kasu. Pimedal ööl vaatas ta väsinult lahtiste silmadega ja otsis salahäältest üksikuid sõnu.

Andres sai aru, et ta randlase nime väärt ei ole, sest randlase käsi ei löö ilmaski meresõidu-riistasse. Tal tõusis tunne, mis teda sundis ennast põlgama. Ja nõndaviisi jääb ta põlgusealuseks eluajaks. Laas oli aga külas sellevastu esimese koha peale tõusnud ja temast kõneldi ainult kiites ja lugu pidades.

Õues oli maru. Mere poolt kuuldus raksumine, vihane rümamine. Mürin lähenes. Randlased said aru, et veepiire alaliselt jääd purustades rannale läheneb. Õues lendasid teravad lumekillukesed mustas õhus.

Andrest rõhus täna raske luupainaja. Mitte kordagi ei pääsnud ta päeva jooksul tumedaist mõtteist. Need tikkusid nagu hullud koerad ta kallale, puresid ta südamesse hammastega, ja tal ei olnud abinõu nende eemalepeletamiseks.

Naine sai väga hästi aru, et mehel raske koorem südame peal lasub, kuid avitama ta teda ei pääsnud. Ei avanudki mees talle niipalju südant, et ta oleks osanud temale oma abi pakkuda.

Kellegi palgel ei lehvinud naeratus, igaühe huultel surid sõnad. Meri kohises. Täna ei olnud see lõbus ja meeldiv kuulda, vaid lainete rümamisest kostis ähvardus.

Andres istus pingile pandud võrkude peal, vaatas enese ette ja tõmbas närvlikult lühikese varrega kalgist kuuma suitsu.

Lapsed magasid.

Naine istus tule all riiete parandamisel. Sõna nad teineteisega ei kõnelnud. Vaikus seisis mehe ja naise vahel sillata kuristikuna, millest keegi üle ei pääse.

Ehmudes vaatas naine tagasi. Mees seisis ta selja taga, silmadest vahtis välja segane mõte ja ta palge lihased värisesid.

„Mis sa teed siin?“

Mehe hääl kostis raskes ja rõhuvas vaikuses õudsena. Naine pidi ennast vastamiseks koguma.

„Mis ma teen? Sa näed ju.“

„Ma näen. Aga sa näed ka seda, et mina mitte midagi ei tee. Aga ma ei tahagi midagi teha.“

„Mis sul täna õhtu teha ongi.“

„Sa ei saa aru,“ kisendas mees vihaselt. „Ma ei taha täna midagi teha, aga ega ma ka edaspidi enam midagi tee.“

Naine pani parandatava riide kõrvale ja vaatas mehele otsa. Ta tundis selle juures väga hästi, kuidas ta süda haavatuna rahu-

tult tuksus ja valutama lõi. Ta aimas midagi halba, midagi, millest ta ise poolegi aru ei saanud.

„Mis sul ometi on? Sa oled viimasel ajal ka lastega nii väga vali. Nad kardavad sind.“

Andrese lõualihased värisesid. Ta surus hambad täie jõuga kokku.

„Mis sul siis on?“

„Ah minul. Noh, ma tahan ütelda, mis mul on. Mina ei taha siin enam olla.“

„Kuhu sa tahaksid minna?“

„Hoopis ära. Ma lähen — ma tagasi ei tule.“

Naine võttis pooleli oleva töö uuesti kätte.

„Kuule, sa ei küsi. Kas tead, kes purustas Laasi kaljase? Eks küsi — ma tean seda. Mina olin see. Seda teab kogu küla. Sina loll ei tea seda. Mina olin see, kes selle kirvega puruks raius. Ma tegin seda sellepärast, et ma Laasi kõigest südamest vihkan. Ütle seda neile, ütle sina seda talle.“

„Miks ma seda siis pean ütlema,“ vastas naine ja astus veidi eemale. Ta mehe verine pilk pani teda hirmuma.

„Noh, nad peavad ju ometi teadma, et nende arvamine on õige.“

„Oh Jumal, miks sa siis tegid seda?“

„Ma ütlesin, ma vihkan teda. Ma vihkan teda sellepärast, et ta on minust õnnelikum. Ta oli mu sõber, aga sinu pärast saime vaenlasteks. Sinu pärast! Minu kiusuks ehitas ta kaljase ja sellepärast raiusin selle puruks. Nad needsid mind, mingu see siis täide!“

Andres keeris ümber.

„Kuhu sa lähed?“ ütles naine, ühtlasi ta käsivarrest kinni haardes.

„Mis sinul sellega asja. Lase lahti!“

Võimsalt tõmbas ta enese lahti ja lükkas naise tugeva käega kõrvale.

Ta läks uksest välja ja kadus pimedat ööd täitvasse merekohinasse.

Naine vaatas akna poole. Ikkagi nägi ta pimedusest oma mehe kahvatanud nägu.

Õuest kostis mere ähkimine.

Esimene and, mis meri järgmisel kevadel jäässt vabanedes kaldale heitis, oli purustatud surnukeha. See oli järsk teravate kaljunurkadega rand, kuhu meri selle välja heitis, keda ta eneses ei tahtnud pidada. Alles hoolsal vaatamisel tunti riietest, et see on Andres. Vana Rein pani oma käed risti, liigutas huuli ja hingeõhuga ühes tulid sõnad: „Vali karistus tabas teda vaesekest ta kuriteo eest — aga ega meiegi siis ta kohtumõistjad ole.“

Olgugi et meri sagedasti oma ohvrid kaldale viskab, unustatakse see rannas varsti. Ometi on see koht nüüdki veel õudne, tehakse kaldal sealkohal pimediku ajal ring ja alt kostvast lainete mühinast on mitmed kuulnud inimese ulgumist, mis maru kohinast mitu korda valjum.

Andrese vaim elab ikkagi seal kaljusel kaldal, sest meri ei luba talle puhkamiseks rahulikku asupaika.

J. Mändmets.

Narwa juga.

Tore jõgi on Narwa! Laisalt ja kohisedes woolab ta Peipsi kirdepoolsest nurgast wälja ja sihib oma käigu põhja poole. Ta wiib enesega Lõuna-Eestist Otepää mäestiku allikate, Pühajärwe ja Wäike-Emajõe weed kaasa, ta kannab enesega Wirtsjärwe, Suur-Emajõe, Peipsi ja teiste kodumaa wete wooguside ühes ning kohistab neid laiaruumilisse Wiru merre ehk Soome lahte.

Wahel liigub ta tasastel aasamaadel aegamööda, tõsiselt ja sügawalt, nagu puhates või järele mõeldes, waatleb kallastel kaswawaid metsi ja paitab tihedat pikakaswulist pilliroogu ning kalmuste salku, wahel, just nagu ikka päralt puhkamist, kiirustab ta käiku, tõukab wastu kiwistikku, saab rõõmsaks, elawaks, wenitab enese õhukeseks, madalaks, summeldab ja supleb üle kiwide ja kiwide wahel, kohiseb ja kahiseb nagu katel, ajab tantsiwat wahtu keerlema ja pillub läikiwaid piisaraid üles taewa poole, mis kui helmeste read ja rõngad üksteisest risti ja põigiti läbi käiwad. Siis jääb ta jälle waguisaks, woolab aeglaselt ja mõtleb, wõtab umbes seitsekahekssa kilomeetrit Narwast ülalpool hiljukesi liginewa weerikka Plüssa jõe oma kaissu, ja siis, rind rinnal, huul huulel, kõik nagu armastuses kokku kaswanud ja läbi põimitud, tuleb rõõmurikas, tugewasti hõiskaw ja lõpmatust ilust sätendaw ning wäga wägewasti mõjuw pulm: jõgi langeb laiadest ja kahekümne jala kõrgusest koskedest alla, wiskab tuhandeid wõllid, rattad, rihmad ja wärtnad wiies suures wabrikus wuhinal käima ning ei lõpeta oma kangelasewõimu näitamist, oma metsikut pidutuju enne kui laewasadamas, allpool Narwa linna. Kõik see wahe on ta meeletut lõbu ja kirglikku mänguhimu täis.

Seal seisab Kreenholmi ehk Joala paekiwine saar mõningate madalate põõsaste ja puudega. Ta lõunapoolse otsa ees lööwad kaks armastajat ennast lühikeseks ajaks teineteisest lahku, naeratawad teineteisele, jooksewad kumbki kummaltki poolt saart ja siis — ees on kummalgi järsku alla langew suur, lai, sügaw kiwine kuristik, nagu hirmutaw ja häwitaw haud, kuid see ei kohuta wallatuid ja wägewaid pulmapidajaid. Narwa enne ja Plüssa pilguke hiljem hüppawad nad kumbki oma kuristiku seinast otse kurdikstegewa müra, kilkamise, naeruga ja kangesti kohawalt lõõtsutamisega alla — hurraa! ja hurraa! Wete tõmmukaskollased juuksed on segi, paistawad ühes kohas kui sajatoimsed palmikud, nagu kangesti keerutatud köied wõi ahelate puntrad, teisal liiguwad nad nagu lõimed telgedel, kolmandal on nad ükskute kiududе kaupa laialt sõrewile wisatud, waheldawat musta-kollakat ja walkjat wärwust, mis päikesepaiste ees näib nii ilus ja kiirgaw, et keegi seda ei oska ütelda. Wete juukseid nagu pestakse. Walge waht keeb tulise rutuga ringi, wiskleb kuhjadena üles, paiskub laiali, langeb alla, kerkib jälle kobaraina, ojana, tuustib ennast ja kargleb ühele ning teisele poole. Pisarad lendawad õhus miljonite kaupa nagu tulesädemed tuule käes, nagu briljantide tuisk wõi tuhandewärwilised wirmalised; siin ei saa aru, kuhu poole keegi neist lendab, kellega end ühendab wõi kellest lahutab, kes kuskil maha langeb, kes kuskil tõuseb ning mängib: ainult tore wikerkaare jume seisab mürawa ja mühawa kose kohal ja wete tolmupilw liigub kõwal kiwisel kaldal, kus ta su näo niiskeks teeb ja särawa kaste kuuehõlmale ning warrukale tekitab. Lained lokkutawad kaldaid, hõõruwad kiwirahne, tõukawad üksteise wastu, rusuwad ja liuglewad nagu rihmad ja kangad, nagu naha woldid ja mao küüruд — ei saa õieti aru ega otsa, mis sünnib ja mis on. Köitwalt, wangistawalt, wõluwalt mõjuwad kakskjoad waatleja meeleolusse...

Kiwiseinalt maha hüpates, seal hullates ja möllates tormawad mõlemad jõeharud mäerinnakut mööda alla ning langewad Joa saare põhjapoolse otsa juures kirjeldamata kirglusega teineteise kaela. Ja see kirglus, teineteise suudlemine ja kaisutamine ei lõpe enne, kui allpool raudtee toredat silda, kus armastajad, armastuselt pimestatud, endid wastu Jaanilinna kindluse alusseina wirutawad ja sealt pisut taltsutatult taganewad. Pärast kestab weel mäng ja

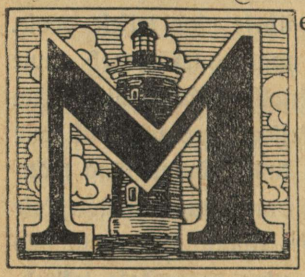
tants; siis tuleb wäsimus, siis tuleb tõde, waikus ja rahulik elu. Laewasadamas on wesi wagane ja wajub laia peeglina alla Soome lahe poole. Laewad tulewad ja lähewad ta pinnal nagu ilusasti wärwitud kätkid, jõgi hoiab ja kallistab neid ning walgetiiwalised kajakad lendawad kõrgel nende üle õhus nagu head kaitsewaimud jõele, laewadele, linnadele ja küladele.

Misugust ilu teie weel linnalt nõuate, kui tal niisugune jõgi on kui Narwal. Tema ükši korwab teiste linnade toredat arhitektuuri, aedu, puiestikke ja puhtust.

J. Leidin.

KANNELNIKU SAATUS.

Meie aja muinasjutt.

erekaldal seisis kord vanal ajal linn. Linna serval, mere liiva ääres, oli kalamehe majake. Majakeses elutses kalamees oma ainsa pojaga. Kalamees käis iga päev merel kalu püüdmas, poeg aga istus kalda ääres kivi otsas ja kuulas seal tundide kaupa lainete laulu, mis mõnikord kõlas tasa ja meelitavalt, mõnikord vihaselt ja kaevates; ehk ta võttis kandle kätte, läks metsa ja mängis seal üksi olles tundide kaupa ilusaid lugusid, mida merelained talle ette olid laulnud; ehk ta heitis halja metsa alla pikali, pani käed pea alla ja vahtis üles sinise taeva poole, kus üksikud pilvetombud kiiresti kuhugi kaugele ruttasid.

Kui poeg suuremaks oli sirgunud, võttis isa teda enesega ühes merele. Seal kasvasid ta käed kangeks, paati läbi kõrgete lainete aerutades, tormiga võideldes ja võrku vedades. Aga isa armsast ametist — kalapüügist — ei mõistnud ta lugu pidada, ja kui ta mahti sai, astus ta üksi paati ja sõudis kiiresti läbi lainete laiale merele, kust vanemad teda kaua koju ootasid. Kõige enam põlgas aga poeg linna kära, ja kui isa teda mõnikord linna turule saatis kalu müüma, siis vaatas poeg kartlikult enese ümber ja tahtis oma kõrvu kinni matta, et toores kära sinna ei tun-

giks. Ta kõrvad olid harjunud kuulma ainult lainete laulu, ja see kõlas hoopis teisiti.

Kui poeg meheks oli sirgunud, suri isa. Enne surma manitses ta poega, et see tema — kalamehe — ametit ausasti edasi peaks, mida poeg ka pooleldi lubas. Kui aga isa surnud oli ja poeg üksi võrkudega merele sõudis, unustas ta kalapüüdmise. Ta vaatles lainete tantsu, kuulas nende armsat muusikat kuni väsis, siis sõudis jälle kaldale, hulkus pooled päevad üksi metsavarjus ja leidis viimaks, et ta on üksi ja tunneb igavust. Siis pani ta oma paremad riided selga ja sammus linna poole, et enesele seltsilisi leida, kellele ta lainete laule oleks võinud ette laulda, kellega ühes sinise taeva poole vahtides unistada.

Aga keegi ei pidanud ta lauludest lugu, kellelgi ei olnud lusti temaga merekaldale ega metsa tulla. Mõned naersid ta üle, mõned kehitasid õlgu, mõned kahetsesid teda ja mõned küsisid:

„Kunas sa meile jälle värskeid kalu tood?“

Ja kui ta norus peaga ja kurva südamega linna väravast välja tahtis astuda, peatas teda keegi halli habemega vanamees. See oli linna kõige tähtsam kandlelööja, kes igal peol oma lugudega noori inimesi tantsule erutas, kes ka turul lõi rahvale kannelt.

„Noormees, ma saan sinust aru,“ rääkis vanake, „neile seal“ — ta näitas käega linna poole — „ei peaks sa oma südant välja puistama, need ei saa sinust aru. Minagi olin kord niisugune noormees kui sina. Ka mina armastasin mere ja metsa kohinat kuulda ja tahtsin imelikke laule, mis mu kõrvus kõlasid, oma kandlel teistele ette mängida. Aga keegi ei kuulanud mind. Igavad olid kõigile mu laulud. Kui aga tantsupidu peeti, siis kutsuti mind sinna tantsulugusid mängima, mis eest mulle vaskkopikaid mütsi visati ja joovastava joogiga mind purju joodeti, et ma lööksin rõõmsaid lugusid. Kui ma aga mõnikord jälle üksi merekaldale pääsin ja seal pühalikku lainete kohinat kuulasin, siis tahtsin oma kannelt puruks lüüa, et ma enam ta peal kergeid tantsulugusid purjus lõbutsejaile ette ei saaks mängida. Aga mu meelde tuli nälg, mida ma siin sagedasti pidin kannatama, kui mere kaldal istusin ja metsas ilutsesin... Ja ma läksin jälle kannelt lööma ja vaskkopikaid korjama.

Nüüd olen ma aga vanaks jäänud. Sõrmed on juba kanged. Tule minuga ühes, noormees. Hakka minu asemel kannelt lööma. Mina aga hoian mütsi käes, kuhu sisse vaskkopikaid visatakse.

Suurema jao saad enesele. Sa oled veel noor ja ilus. Neiud viskavad noorele mehele mängu eest hea meelega mõne ülearuse kopika. Sa saad süüa, juua. Puudust ei tarvitse sa iial kannatada...“

Noormees heitis põlastava pilgu vanakese peale ja astus kiirel sammul eemale, nagu kardaks ta kiusatust. Kaua aega nähti teda üksi paadiga merele sõudvat, kaua nähti teda üksinda merekaldal istuvat ja kannelt löövat, kaua nähti teda üksi metsa minevat ja seal päevad otsa viibivat.

Ühel päeval nähti teda jälle linnaväravast sisse tulevat. Ta palged olid nälgimisest kahvatanud, silmad sügavasse vajunud ja kustunud. Vaevalt jõudis ta edasi liikuda. Vastutulijad aga naersid ta üle.

Linna turule jõudes nägi noormees vanakest, kes palja peaga seisis lageda taeva all ja lõi kannelt.

„Ma teadsin, et sa tuled,“ ütles ta noormeest nähes, „võta nüüd esiotsa mu müts enese kätte ja seisa mu kõrval, siis on korjandus suurem. Sa ei mõista ju veel ühtegi niisugust lugu mängida, missuguseid see rahvas armastab kuulda. Kui mõne niisuguse tüki ära oled õppinud, siis hakkad sina mängima ja mina andisid koguma.“

Noormees võttis maast vanakese mütsi ja tänas iga kopika eest, mis sinna sisse visati.

Kui lõunaaeg kätte oli jõudnud, lõpetas vanake mängu ja ütles: „Nüüd on tänaseks küllalt. Lähme kosutame oma keha tubli toiduga. Sa näid väga nälginud ja kõhn... Mütsis on ka juba mõni hea kopikas. Tänu headele inimestele, kes meid meeles peavad. Õhtul läheme kuhugi joogimajasse mängima, seal teenime veel rohkem.“

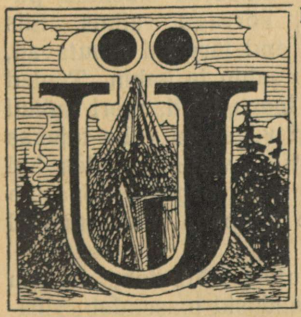
Ja noormees läks vanakese järele, rõõmustudes, et näljapiin on varsti möödas.

Mait Metsanurk.

Gustav Suits.

ÜHTE LAULU TAHAKS LAULDA.

hte laulu tahaks laulda,
ühte ainukest,
Mis kui vägev merelaine
kerkiks südamest.

Mis kui vägev merelaine
veereks üle maa,
Kohaks läbi rahva hingest
hiigla-ihana.

Kohaks läbi rahva hingest —
tõuseks meeste meel,
Välkuksivad vaimu mõõgad
suurte tööde teel.

Välkuksivad vaimumõõgad
kodu taeva all.
Ja nii mõnda kuldset tähte
säraks üleval.

Ühte laulu tahaks laulda,
ühte ainukest:
Mis kui vägev merelaine
kerkiks südamest.

Gustav Suits.

ÄIKE.

Õrnalt õõtsub tuulekene tasane. Vaikselt veereb lainekene rannale. Tuulehoog, lainevoog mahedasti kokku sulavad, nagu rahulaulu laulavad.

Siiski sumbunud on vaikne õhk, ja temas tundub raske rõhk — nagu inimese hinges ahastuse sunnil, kui see vaevleb raskel elutunnil. Ja veel sügavamalt nupukese norgu laseb põua piinatusel nõrkend lilleke. Metselanik, täis tuska, veab saba sorgu, poeb õõnde varjule. Kärsitumalt hobud tammuvad, rahutumalt lehmad ammuvad. Päike juba veereb silmapiiri taha — õudsel, veretaval helgil. Päike, ära jäta oma lapsi maha! — Varjud jooksvad taevatelgil.

Vaata, määrased mäed need taeva piiril üles kerkivad hirmsal kiirel! Varsti nad katavad ehajume, matavad tähtede kume. Õhk on sest sume ja meri tume... Sihvati, sähvati äkitselt vingerdab tuline tuksatus mustade kogude hämaras lademes, pilvede sademes. Siis naksatus, praksatus, korraga vaikus. Siis mürin ja jürin — ja jällegi vaikus. Pilved end järgesti nihutavad, lähemale kihutavad. Kuule, ju eemal tõuseb sahin ja kahin. Tuuled jõuavad, lained sõuavad — ja nii turtsub maru lahti, meri möllul saab mahti. Näe, kuidas uludes vangub ligi vägev ja vaba tujukas tuul, ees ajab laineid, mis mustad kui pigi, vuhiseb tulles kui vaenlase kuul. Mägesid lainetest veeretab üles, orgusid õõnestab voogude süles. Lainete vahus siis kaldale hüppab, tulisel tuhinal edasi lippab...

Näe, juba südikalt salusid sarjab, sirutab, nõtkutab, armuta harjab. Vuhinaga, tuhinaga külasse tikub, aedasid masendab, viljapuid rikub, katuseid asendab seinte pealt maha, teeb veel külas paljugi paha — tõttab edasi üle väljade, viljade. Neid tema kaevab, neid tema vaevab, ja tormab siis uhkesti tumedasse sumedasse laande. Kui hirmus võitlus pääseb vallale, kui ta tormab

põliste puude kallale! Kuis need metsakangelased naksuvad, vihas, valus, ahastuses praksuvad: Aga siiski peavad endid nikutama, tormi jõu ees nõtkutama...

Tormi järgi kange krabin, rabin ligineb ranna poole kiiresti, jõuab maale peagi — raske vihmasadu janus pinda niisutab. Aga kuna sooja vihma alla piisutab, korraga praginal, raginal raheterad loodust salvavad. Majades veel inimesed valvavad — kes see võibki uinuda sel hirmsal tunnil! — Kuule, kuidas akna taga vingub tuul, kuule, kuidas vihma vastu akent lendab tormi sunnil, aga kuule... Issand Jumal! — palub ehmatades huul — halasta!... sest väljas sajab rahet... Meie põllud, vili... valmis rukis... hukka saavad! Aga plaginal, laginal ikka väljas pole vahet. Välgujooned m e n e, m e n e t e k e l pilvedesse kirjutavad, ristati, rästati, üksteisest läbi virvendavad... Äkki lendab tuline nool alla hoone pihta... Suits... ja lõkked... hädakisa,,, ja mis kogund oli verevaev ja hool, tuhaks sai... Ei aidand vihm ega mingid tõkked. Oh häda, häda, häda!

Kuid hommiku paistab lahkelt päikese pale, kõik linnud laulavad, kõik õhk on värske ja mahe. Näe, üksnes põllumehe nägu ja vaade on hale; ta põllusaagi sootuks hävitas rahe, ta maja süütas pikse nool ja hukas kõik ta vaev ja hool. Kuule, süüa tahavad lapsed, tal seda pole — ta kivi peale vajub, ka pisaraid pole tal, kuid suur on südames valu ja ahastus liikuval... Oh kuis on ta tulevik kole!

Ja õrnalt nagu õhtu õõtsub tuulekene tasane, ja vaikselt veereb tormijärgne lainekene rannale. Jällegi tuulehoog, jällegi lainevoog mahedasti kokku sulavad, nagu rahulaulu laulavad.

G. Suits.

KEVADELAUL.

Tõest' on, nagu laiemalt merelt nüüd tuul
Käiks noorte ja vanade üle.
On, nagu hulk lehtesid pakataks puul
Ja avaks end suvede süle —
See on nagu liginev kevade kõue,
mis põksuma lööb iga palava põue.
Kel kõrvad on kuulda, see kuulgu!

Lõö silmad sa ümber kõik kodumaa,
Vaata õhtu ja hommiku poole:
Kes suudaks, kes suudaks veel kahelda,

Et liikumas kevade voole?
Kes tõrjuks veel tagasi tõuseva aate?
Kes kustutaks ära veel süttinud vaate?
Kel silmad on näha, see nähku!

Küll kaua ju isegi silmavees
Mu kodumaa kurdab ja nutab.
Las' tööle nüüd kiirustab igamees
Ja tegude põllule ruttab. —
Me künname uuesti söötide pinda,
Me külvame lootust ka vanasse rinda —
Sest tõuskem nüüd, vabad ja noored!

Sest tõuskem nüüd, noored! Meid ootab ju maa
Ja küsib, mil tuleme juba.
Kõik tuled, mis on, pangem põlema,
Et säraks sest kodune tuba.
Sel valgel me nooruse pidugi peame,
Sel valgel me sihidki ülesse seame —
Ja tööle siis tõttame välja.

Ei suuda me kõike küll muuta veel,
Sest palju on orjade sugu.
Kuid eemal seal koidu ja mägede teel,
Seal hõisataks imelist lugu.
Kas Kalev seal tagasi tulemas juba,
kas tõeks läeb üks muistene tõotus ja luba,
Miks tuksatad, süda, mul põues!

Uus kevade laulikud uued ka ju
Toond hõiskama kevade ilu.
Nad laulavad sellest, kuis lehitseb puu
Ja leegiks saab talvine vilu.
Nad tõstavad kõrgele nooruse lippu,
Nad näitavad kõrgete mägede tippu —
Kas nüüd või ei iialgi, noored!

G. Suits.

SOOLAUGASTEL.

Täis laukaid sügavaid on soode süli,
Kas on neis roostevesi nii tume, keeletu,
Või vaatab maa alt valu nii mustav meeletu?
Täis laukaid sügavaid on soode süli.

Veest tõusvad vullid üles hõbedased.
Oh igatsused, salajad soovid soode sees,
Oh unenäod, mis korraga kaovad tühjuses.
Veest tõusvad vullid üles hõbedased.

On kängus, maani längus maarjakased,
Kus maetud umbe sumbund voolud sügaval,
Sookamar petlik kõikumas käija jalge all.
On kängus maani längus maarjakased.

Musttuhat sääski surub soode üle.
Neid langeb näkku, suhu, neid imeb veresse,
Neid tungib tahtmisesse, neid poeb südame.
Musttuhat sääski surub soode üle.

G. Suits.

OMA SAAR.

Ma sõuan merel ja sõuan,
Üht saart mina otsin seal —
Seda kaua ju otsinud olen
Laia, lageda mere peal.

Mõnd saart on määratus meres,
Mõnd sadamat vilusat,
Oma saart aga mina ei leia,
Oma unistust ilusat.

Ma sõuan merel ja heljun
Ja lained heljuvad ka,
Kõrgel kiiguvad, liiguvad pilved -
Oma saart aga otsin ma.

G. Suits.

Friedebert Tuglas.

INIMESE VARI.

1.

Mareti uni oli nii põgus, et ta toonesepa tiksutust kuulis sängisambas.

Pea kunagi ei langenud ta nii raskesse unne, et poleks tundnud oma keha. Ta kohendas liikmeid, mis väsisid, ja kuulis läbi uinaku vaikuse suminat enese ümber. Ta liigutas suud, ja sest vaevalt kuuldavast häälest pelgusid otsekui pimeduse sõjaväed, mis seisid valvel ta kohal. Kuid siis süüvis ta pilguks jälle une pimedasse riiki.

Ikka sama uni, sama une vari viirastas ta ajudes neil pikil öil. See oli peaaegu paljas mõte pojast, kes oli kaugel.

Tal polnud õiget aimust kaugusest, mis teda pojast eraldas, ja ta ei võinud kujutella maid ning kohti, kus see liikus.

Nagu üle tühjuse kuristiku kandus ta mõte. See algas oma teekonna siitsamast onni eest, jätkus sama jõgi ja samad künkad. Ta sammus kord üles, kord alla jõe kallast mööda — sajad ja tuhanded verstad. Ja mida kaugemale ta sai, seda ebatõelisemaks muutus maailm. Ümbrused sulasid udupilviks, puud seisid kui sinisambad, jõgi kumas kui kullajoom, taevas viirles kui udukoonaldes. Kuid üks oli tõeline kesk neid muinasjutulisi maid — ta poeg.

Ta teadis ta olevat lihtsõduri, kuid ometi paistis kõik, mis teda ümbritses, üleloomulikult suur. Ta nägi teda sõitvat sammu läbi ääretute väesalkade kui muistne sõjapealik. Siis nägi ta teda käe sirutavat, ning leegionid liikusid ta märgi järele kui merelained. Ja siis astus ta võitjana võõrastesse linnadesse, mis olid kui päikeses säravad kristallmetsad.

Ikka suurem ja suurem näis poeg Maretile, otsekui oleks ta kõik need sõja-aastad ühtsoodu edasi kasvanud. Kuid mida suuremaks sai poeg, seda väikesemaks tundus Maret iseenesele jäävat. Ta tõmbus kokku kui koonal, tal polnud rohkem raskust kui nukel. Ta oli otsekui alandlik kääbus, maadligi küürus, täis armastust.

Kuid hoolimata poja suurusest ja jõust ning ta enese väikesusest ja jõuetusest hakkas Maret teda peatselt jälle haletsema. Ta oli nii kaugel ja ta ei näinud teda enam hästi. Maailm oli ta ees lahti, kuid ometi kannatas ta nälga ja janu. Ta oli rikas kui kuningas, ja siiski magas ta paljal maal. Päike kõrvetas teda, vihm kallas talle kaela ja jäised tuuled panid ta vabisema. Siis oleks Maret tuhande versta tagant tulnud, läbi tule ja vee, et kummuli ta üle heita ja teda oma vana kehaga varjata kui lapsukest kätkis.

Kuid oli veel suuremaid muresid, mis Mareti südant valul täitsid.

Ta nägi poega haavatuna, haigena ja suremas. Ta nägi teda võõraile väljule unustatuna verest tühjaks nõrguvat ja kähiseval häälel abi paluvat. Ja Maret tahtis ta poole rutata, kuid ta jalad ei pääsnud paigast, ta rabeles ja viskles, kuni karjatades ärkas.

Ja ärgates ei mõistnud ta, kelle häält oli kuulnud: poja Jakobi, ta enese või hilise teekäija oma, kes teispool jõge läbi sügistuule venet karjus.

Ta ruttas välja ja leidis jõe kaldal kojutuleva laadalise, rändava leierkasti-juudi või hilise külamehe. Kuid ta auku nutetud silmad ei näinud seda, keda ootasid.

Ja ometi läks nüüd ikka sagedamini soldateid üle jõe, vahel mitugi päeva jooksul. Ühed tulid siit- ja teised sealtpoolt jõge. Enamasti liikusid nad üksikult, kuid vahel ka mitmekesi. Nad tulid kõik sõjaväljalt, habemes ning toored. Mõned kirusid ja hooplesid, teised olid vait ning rõhutud. Kolmandad kandsid seljas pampusid või talutasid käe kõrval väsinud hobuseid, kelle märsid olid topitud täis siidriideid, nahku ja väärtasju. Aga oli

ka neid, kes vaevaliselt edasi komberdasid või külamehe vankripäras istusid, kargud kõrval ning kiiver põdemisest teravale ninale põrunud.

Maret vahtis neid kõiki ahne pilguga, otsekui püüdes nende näolt lugeda mingit sõnulseletamatut saladust. Siis hakkas ta neilt pärima sõja kohta üht ja teist, neid üle tinaselt lainetava jõe sõudes.

Kuid ta ei kuulnud iial midagi, mis oleks ta pojasse puutunud. Sest sõda ulatas ühest maapiirist teiseni ja sellest osavõtjaid oli äraarvamata nagu liiva mere ääres.

Ühed teadsid jutustada ainult vettimisest ääretuis sois ja metsis, teised jälle meeletuist marssidest metsikuis mägedes. Ainult üks oli kõigile ühine: viha, ärritus ning neede.

Ja ühteviisi olid nad kõik lõpuks sõjaliinilt lahkunud. Ühed tulid sõjariistuga, teised viskasid need sinna paika, ühed hiilisid põgenedes, teised liikusid rüüstates ning vägivallaga.

Nad ei tahtnud aga enam sõda näha, neile oli sellest küll! Mingu need sõtta, kes senini kodus on istunud, mingu, tapelgu, nemad ei tahtnud aga enam! Ja nad sülitasid ning rääkisid hirmsaist kannatusist.

Maret kuulas seda kõike hirmust vabiseva südamega.

Ta ei mõistnud pooli asju, mis räägiti, ja ei saanud aru sõja keerdkäikudest. Kõik peitus talle julma möllu. Ainult üht mõistis ta: aastaid kestnud sõda lähenes lõpule. Ja ta hakkas ootama oma poega niisama äkki tulevat, võõrana ja kohutavana, kuid niisama armsana nagu olid kõik need verevalajad oma emadele.

Ta luges aastaid ja kuid ning päevi: sellest oli palju aega, kui poeg nekruti läks. See oli ammu enne sõda ja sõda isegi oli aastaid kestnud. Ja ta arvas uuesti ning luges sõrmil: sellest oli seitse aastat. Seitse aastat! Ta ohkas, ja pisarad tulid ta silmi, jätkuks musttuhandeile varem valatuile.

Siis sõudis Maret ühel päeval kõrbenud kätega soldatit üle jõe. See needis ja manas ning küsis lõpuks jõe ja parve ning Mareti nime. Kui ta seda kuulis, tõmbas ta oma neegrikäega põuest nahkkukru, ulatas Maretile ja lausus:

„Säh, su poeg saatis!“

Mareti põlved hakkasid värisema.

„Poeg — poeg —?“ pomises ta.

„Jah, ta juhatas mulle tee siit kaudu.“

„Elab ta — on ta terve —?“ lõõtsutas Maret lämbudes.

„Elab, mis elab, aga halvasti läks tal,“ sülitas sõjamees. „Mürgine pomm põletas ta näo.“

Maret haaris mõlema käega võõra käisest kinni.

„Kus ta on? Kuhu ta jäi? Tuleb ta koju?“ Ja küsimusi tuli hädaldades ta suust.

„Küllap ta nüüd juba teel on,“ rahustas võõras. „Oli mu haigemaja naaber, kuid jäi maha. Pole tal viga ühti, nägu pisut must, suitsu söödud. Pea aga sina kukkur alles, seal raha sees.“

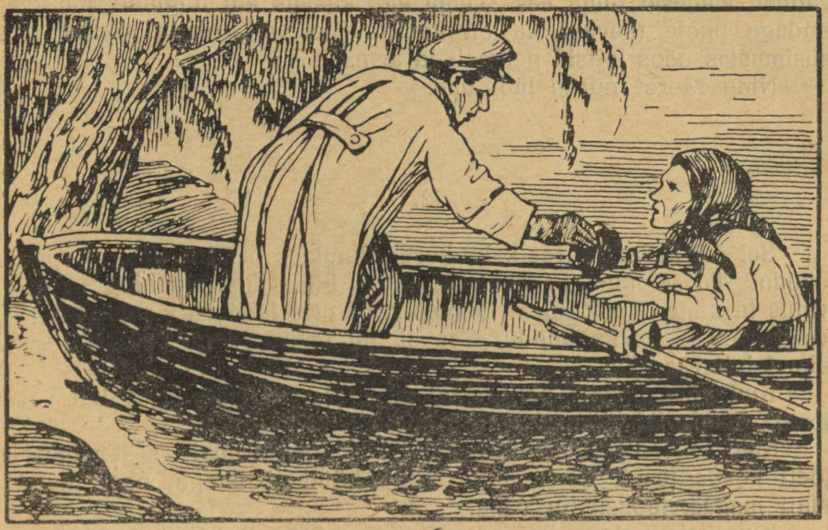
Ja võõras pani jala kaldale.

„Ära mine veel, oota, ütle, kuhu ta jäi!“ hädaldas Maret.

„Pole mul aega. Ootavad mulgi omaksed. Ja tee on kauge.“

Maret seisis rannas kui joobnud, hoidis kukrut käes ja vahtis võõra järele, kes mäerinnakut mööda tõusis ja kadus. Siis avas ta värisevail sõrmil kukru. Ses olid mõned oma maa ja mõned võõrad rahad. Omad olid paberist, võõrad kullast. Kuid Maret polnud ei üht ega teist varem näinud ega tundnud nende õiget hinda.

Ta tuli tuppa kui unes, kogu aeg kukrut käes hoides. Ta

pani raha lauale ja vaatles nii kuldtükke kui kotti. Kukkur oli peen töö, seda mõistis temagi. Ta katsus seda värisevate sõrmedega ja lähendas silmile, mis nii vähe veel seletasid.

Ja siis mõistis ta äkki: ta pojal pidi palju raha olema, kui juba niisuguse varanduse esimese ettejuhtuva kojutulija kätte usaldas. Ta pidi rikas ja suur härra olema, ning seda oli ta juba ammugi arvanud!

Sest päevast peale sai rahakukkur vana Mareti imetluse ja jumalduse eesmärgiks. Ta ei kulutanud selle sisust midagi. Ustavana tahtis ta kõik poja tulekuni alles hoida. Sest kas oli ta teda raha pärast oodanud ja kas võis mingi rahaga tasuda iial ta armastust!

Kuid ta võttis aeg-ajalt kukru peidupaigast, vaatles seda ja silitas käega ta sametist pinda. See oli kui osa ta pojast, ta vägevuse ning rikkuse võrdkuju.

Nüüd oli ta ootus muutunud kirglikuks. See oli kui põletav

janu. Ta mõtles selle peale ööd-päeva, see piiras teda, see oli ta ümber ja tas eneses. Tal polnud enam muud mõtet kui poeg, ta liikus ümber veel kui haige ja teda ei huvitanud enam miski muu. Ta vahtis maa ja vee poolt ainult üht nägu, ja see oli ta poja oma.

Ning ta uned muutusid imelisiks. Ta nägi ainult veel musti nägusid, otsekui oleks elanud neegrite riigis. Ta nägi oma poega rändavat võõrail mail kui hommikumaa kuningaid, kellest oli kuulnud. Ta nägi ta järele käivat saatkonda Neegri- ja Indiamaa meestest. Maad vaheldusid, kaamelid tuisutasid kõrveliiva ja kahistasid arude heinikuis. Siis lõi virama jõejoom ja madalad kõrkjarannad alanesid tulija ees. Tema aga kasvas kui hiiglane, mattes endaga poole taevast, ta oli kohutav ja vali, ainult silmad ta süsimustas näos loitsid pehmelt ja armsalt...

Ning Maret nuttis läbi une.

2.

Sel ööl ärkas Maret kaks korda, kuuldes otsekui kauget appihüüdu. Ta võpatas ja kuulatas, kuid kõik jäi vait ning uuesti vajus ta unne. Kuid kui ta kolmas kord üles jahmus, kuulis ta valvelgi kauget, nõrka hüüdu. See oli nii imelik, nagu polekski see olnud inimese hääl.

Kuu vööt paistis pärapajast sisse, ja nii kuuvalgus kui see imelik hüüd olid jätkuna Mareti unele.

Kuid selle mõtte juures hüppas Maret äkki jalule, sest väljast, jõelt kostis tõesti nõrk ja katkeline hüüd. Riietega, nagu nüüd alati magas, jooksis ta välja.

Kuu hele valgus kattis maastikku. Mõned hõbedased pilvekoonlad liikusid ruttu taevas, musti varje üle lagendiku kihutades. Kesk päevast heledust jooksis jõgi süsimustana kui tõrva joom. Ja oli imelikult vaikne.

Otse vastas teispool jõge istus kalda künkal heledas valguses inimene, põlved püsti, pea kuuvalguses läikiva kiivri all ettepoole kumaras. Ja ta suust kostis imelik hääl, mis oli kui koera ulumine.

Maret jooksis randa ja haalas üliinimliku jõuga vene. Ta hüppas venesse ja hakkas sõudma. Kuid mõne mõlatõmbe järele pööris ta vene ümber ja hakkas hoovama, et rannal olijat näha.

See polnud asendit muutnud. Kuid ta nägu oli pisut üles tõstetud, kuu loitis ta näkku, ja see paistis süsimust kui neegril. Ta vari langes kastes rohule mustana otsekui ta enese jätk.

Maret hakkas vabisema kogu kehast. Ta oli veel mõni sõud rannast eemal, kui nõrkeva häälega kisendas:

„Jakob, Jakob, kas sina oled?“

Võõras ei vastanud kohe, siis mõmises ta:

„Mi — na — aita — mind — üle —“

Vene jooksis randa, kuid võõras ei liigutanud. Maret ruttas ta juurde, haaris ta õlast ja käest kinni.

„Oi — mul on valus!“ oigas võõras äkki karjatades. Ja ta näitas peaga jalarätikutega mässitud peente säärte peale. Maret laskus sõjamehe ette põlvili ja kummardas palge ta põlvede lähedale: neist immitsesid verenired. Nende ümber oli kaks rätikut sõlme tõmmatud, otsad kui lillekimbu lindid rippu.

„Pojakene, pojakene —“ pomises Maret segasena, ilma et tal isegi pisaraid silmi oleks tulnud. „Kas sul väga valus on? Kuidas sa siia said? Kas sa liikuda võid?“

Kuid mees ei vastanud midagi, vaid ainult oigas ägades.

Maret pani käed ta kaenla alla, aitas ta aegamööda üles, kätega haige piha ümber hoides, isegi kogu aeg oiates. Nad astusid taarudes vene poole, ja mees vajus selili selle pärasse, kolisedes kui luukere. Siis hakkas ta äkki jälle käsi liigutama ja kähistas:

„Kus mu pamp? Too mu pamp venesse!“

Maret ruttas uuesti kaldale ja leidis kasteses rohus raske sõjamehe ranitsa. Ta viis selle venesse, ühele poole loogas kui veeämbrit kandes. Siis hakkas ta koju sõudma.

Kogu tee üle jõe ei rääkinud ta sõnagi. Ta vahtis pead pöörmata, silmadega otsekui süües poega, kuni need täitusid pisaratega, ja ta ei näinud enam midagi.

Jakob lamas seliti nagu oli langenud, põlved püsti ja pea vastu vene pära. Ta silmad olid kinni ja must nägu otsekui surnud kuu heledas valguses. Ta näis nõnda kui pooleks murtud hiiglane.

Kuid niipea kui Maret käed ta külge pani, et teda püsti aidata, käis jälle valuraputus läbi ta keha. See andus edasi Maretile, ja nüüd pääsis tulvima vana naise hädalduste ahastav oja.

Ta rääkis kogu aeg, mil nad teineteise ümber hoides kalda rinnakule tõusid. Ses kõnes polnud kindlat mõtet, kuid see oli algusest lõpuni üks ainus hädaldav küsitlus. Haige vastas aga ainult silpide kaupa, verekaotusest nõrk ning uimane.

Kuid kui nad onni ukseni jõudsid, tahtis Jakob edasi minna. Ta püsis vaevalt jalul, kuid sihtis visalt lagedale maanteele. Maret hoidis ta ümber meeleheitlikult kinni ja häälitses ahastuses:

„Pojakene, pojakene, kas sa ei mäleta? Me elame ju siin. Kuhu sa lähed? Siin on me kodu, pojakene.“

Ja peaaegu kätel talutas ta tuikuva sõjamehe tuppa. See ei rabelnud enam vastu, vaid vajus hääletult voodi, kael kahekorra vastu seina.

Siis süütas Maret lambi ja ruttas jälle haige juurde.

See lamas liikumata, nägu pöördud põsega vastu seina, silmad kinni, käed rippu kõrval. Maret hakkas rabelevail käsil ta riideid ja jalarätte päästma. Ta ei pannud vastu, ei liigutanud end ega vastanud küsimusile. Siis asetas Maret ta selili voodi.

Ta lamas pool-alasti, verised põlved paljad, pea jälle imelikult taha murtud ja kõrbenud habemekonts püsti. Ta polnud meelemärkuseta ega maganud, kuid ainult oigav hingamine andis tunnistust ta elust.

Maret jooksis tuba mööda, tulise rutuga haavamähkmeid käristades. Käsivartega mööda palgeid ojavaid pisaraid pühkides sidus ta haavad kinni ja peitis haige vaibaga.

See lamas mõned silmapilgud, hingas paar korda sügavalt, vaikis, siis käis äkiline võpatus läbi ta keha, ta avas silmad ning hüppas istuli.

„Kus mu pamp on?“ hüüdis ta, hirmunult silmi pööritades.

Maret haaris ehmatades ta piha ümber kinni.

„Pojakene, see on siin. Ära liiguta end. Ole rahul. Pamp on siin.“

„Pane ta mu pähitsi,“ vastas haige süngalt, silmi sulgedes. „Pane mu kõrvale.“ Ja ta vajus jälle selili.

Maret ei teadnud, mis veel teha. Ta liikus abitult siia-sinna üle toa, iga silmapilk uuesti poja juurde joostes. Kuid see ei liigutanud end ega vastanud küsimusile. Siis jäi ta hoopis rahulikuks, hingas mõned korrad sügavalt ning vajus unne.

Maret asetas järi voodi ette ja istus sellele.

Ta ei mõelnud veel tükil ajal midagi järjekindlalt, kuid ta segased mõtted kogunesid juba rühmadesse. Ning nende mõtete ainus sisu oli — ahastus.

Kõik, mis oli sündinud tänasel ööl, oli tulnud äkki kui hoop magaja pähe. Ta oleks võinud pidada seda oma ahastava une jätkuks, kui see poleks olnud ometi nii kohutavalt tõeline.

Ta ees verisel palakal lamas ta poeg, keda ta oli oodanud nii palju öid ja päevi. Nüüd oli ta viimaks tulnud. Kuid ta oli tulnud teisiti, kui ta iial oli mõelnud.

Rikkana ja uhkena kujutles ta tema tulevat, vähemalt tervena ning elurõõmsana, nagu oli läinud. Kuid ta tuli vigasena ja vaevasena, kelle ees käis õuduse vabin ning taga armetu viletsus.

Maret ise oli vana, vaene ja rumal, ta polnud enam midagi. Kuid ta elu oli kandunud üle pojasse, ja selles oli veel ta ainus olemasolu mõte. Sellesse oli keskendunud kõik, siin algas ja lõppes kõik. Nähes ta õnnelikku tagasitulekut oleks ta võinud surra, ilma kahetsuseta, et oli kannatanud ja muretsenud ta pärast kogu elu.

Kuid ta tuli tagasi vaevasemana kui laps ja õnnetumana kui surnukeha.

Ja Maret vaatles oma poega.

See oli suur, ta näis veelgi olevat kasvanud sest saadik, kui kodunt lahkus. Ta lamas raskena, kaela sooned ja käsivarte lihased pingul. Ta kõrbenud näol mustasid siin-seal veel habeme lapid kui taimestiku jäänused põlenud metsa kohal. Ta huuled olid sinised ja ripsmetud silmalaud sügavas augus.

Ta oli kohutav ning hirmus!

Ja õudsed uned ning painajad näisid teda vaevavat. Ta viskles sinna-tänna, siis avanes ta suu, pikad hambad tulid kõrbenud habeme all nähtavale, ta ajas kaela õieli kui heideldes, ja ta rinnust kostis üks ainus oie, üks ainus hädaldus:

„Ooo — hhh —!“ mis kustus kahinana.

Maret langes põlvili voodi ette, viskas käed üle sonija ja peitis pea ta korisevale rinnale. See kõik oli nii hirmus ja õudne. Ning pisarad voolasid ojana Mareti silmist.

Väike plekklamp hõõgus laual. Lambi huuled olid nõest mustad, ja nende vahel värises punane tulekeel, värises järelejätmata ja kustumata kui ema armastus.

3.

Hommik koitis, kuid Maret ei maganud. Ta valvas poja juures, ainult aeg-ajalt silmapilguks istuli tukkuma jäädes, et siis jälle üles ehmuda.

Kui valgeks läks, hakkas ta arutama, kuis mingit abi muretseda. Missugune see pidi olema, seda ei teadnud ta isegi.

Kuid tal polnud siin luhtadel muud naabrit kui metsavaht eemal salus. Ta elas üksi, vahel hommikust õhtuni killavoore üle laia jõe parvetades, siis aga päevade kaupa kedagi nägemata. Ja metsavahi naisega oli ta riius.

Kui ta parajasti riidu ja kõike unustades metsavahi poole tahtis rutata, nägi ta teda ennast teispool jõge tulevat, koer ja püss kaasas.

Ta sõudis metsavahi üle, kogu aeg poja õnnetut kojutulekut nuttes. Vanamees urises vihaselt:

„Eks ma öelnud: seni tapavad, kuni on kadunud viimne inimene maa pealt. Siis jäävad järele ainult hundid, rebased ja hirved. Ja siis pean mina sõda edasi!“ Ning ta naeris karmilt: „Ho ho hoo!“

Ta tuli sisse, vaatas silmapilgu vaikides haiget. Märg koer lähenes sellele, nuusutas ja hakkas urisema. Siis lahkusid nad jälle mõlemad.

Nii ei saanud Maret metsavahilt mingit lohutust. Ta pidi üksi kandma oma muret.

Kui päeva jooksul inimesi üle jõe sõitis, kes vähegi kuulata tahtsid, siis kaebas ta laialt juhtumuse üle ja palus nõu. Kuid mis võisid öelda külamehed peale õhkamise või nurina valitsuse üle. Toodi muid näiteid sõjaohvritest ja mindi edasi. Kõigil olid omad hooled.

Ja päev jõudis õhtule. Taevas oli hall ja madal. Sügistuul kahistas rannakõrkjas ja üksikus nõrepajus onni akna all. Lai mudarandne jõgi loksus tinaraskelt.

Maret oli jäänud lõplikult üksi pojaga. See vaikis valvates ja sonis magades. Ja Maret valvas ta voodi ees.

Teisel päeval ärkas Jakob juba varakult. Ta oli rahutu ja palavikus, viskles sinna-tänna ning rääkis palju. Kuid ta kõnel polnud selget sisu ja seda oli raske mõista. Ta langes ajuti vaikusse, et seda ärevamalt ärgata.

„Kus on mu raha?“ kähistas ta äkki silmi lahti lüües.

„Siin on su raha, pojakene,“ hädaldas Maret ja ulatas kukru, mille teekäija kaudu oli saanud.

Kuid Jakob vaatas seda tõmbilt, otsekui tundmata. Siis algas ta uuesti:

„Kus on mu riided?“

„Siin, siin, pojakene, su jalutsis.“

„Anna nad siia!“ kähistas haige.

„Pojakene, pojakene, mis sa teed nendega?“

„Ma tahan selga ajada. Ma tahan ära minna.“

Ja ta liigutas end. Maret puhkes nutma.

„Sa oled ju haige, pojakene,“ vigises ta, käsi murdes. „Sa ei saa kuhugi minna. Ole rahul, pojakene, sa ei tohi end liigutada.“

Kuid Jakob nihutas ülemist kehaosa rahutult edasi-tagasi. See tegi talle äraräakimata valu. Ta kaotas silmapilguks meelemärkuse. Kuid ärgates vaatas ta hirmunult ümber.

„Kas ma ütlesin midagi?“ küsis ta jahmatades.

„Mis sa pidid siis ütlema, pojakene?“ ruttas Maret ta juurde.

„Ei midagi.“ Ta vaikis silmapilgu, mõtteid kogudes. „Ma vahest sonin. Näen nii hirmsaid asju unes. Ikka ainult sõda, nii ööd kui päeva, aina tapmised. Prrr!“ Ta väristas pead. „Sa ära kuula mind, kui juhtun neist kõnelema.“

Kuid Maret ei võinud lasta ühtki sõna kaduma. Kogu ta elu oli nüüd ainult veel poja voodi ääres. Ta ei tahtnud sealt silmapilgukski lahkuda. Kui ta inimesi üle pidi parvetama, siis kiirustas ta sellega, niipalju kui jõud kandis, et aga rutemini tagasi saada. Teda ei huvitanud nüüd enam ühedki muud kõned kui ainult veel pojast.

Ja möödasõitjad lohutasid teda, et kõik sõdijad veel niigi õnnelikult koju ei jõudnud. Kes kuulist olid pääsnud, neid hukkus kui sääski teekonnal koju. Nad tulid kerjates, neid külmus lumistes mägedes, suri nälga, neid tapsid talupoegade salgad. Ja nende korjuseid olid täis võõrad teed ning metsad, kuhu ükski omane nende silmi ei ulata sulgema.

Ja teekäijad jutustasid tundmatust sõdurist, kelle surnukeha alles äsja teispool jõge metsast oli leitud. Ta oli alasti ja nägu tundmatuseni purustatud. Oli näha, et ta oma elu eest viimseni oli võidelnud. Kuid iial ei saanud teada omaksed ta saatust ning ta ema ei võinud valada viimist pisarat ta mälestuseks.

Ja Mareti südant täitis kõike seda kuuldes ometi salajane rõõmutunne. Tema poeg oli kodu, ta saab terveks ja algab uut elu. Minevik on kui uni, kuhu enam iial ei lange!

Ning ta rõõmustus vaikselt, et poeg teda meeles oli hoidnud. Ta vaatles poja asju ja leidis nende hulgas veel neidki, mis lahkudes kaasa oli andnud. Poja kaelas oli rätik, mille ta sõtta järele oli saatnud. See oli otsekui meelitus talle enesele.

Kuid kui ta poja voodi juurde tuli, tungis ahastus uuesti ta südame. Ta nägi teda valust keras, silmad kinni, liikumatuna. Kuid ta ei maganud. Maret teadis seda. Ja ta istus poja voodi ette ning vaikis tundide kaupa, usaldamata kõnet alata.

Sest oli mingi õudusetunne poja ümber, mingi neede ta otsaesisel. Ta vaikis, ja ometi ei teadnud iial, oli see valust või mõtetest.

Kuid veel õudsem oli ta siis, kui oma unenäolisest elust tähelepanemata tõelisse unne süüvis. Siis mustas ta nägu kui haud, mille põhja ei ulatanud vaatama. Ta mustad huuled liikusid, ja läbi kaetud laugude näis tungivat aegu ning avarusi piirav pilk.

Siis kartis Maret oma poega, põlvitas ta voodi ees ja palvetas tasa.

Ta aimas, et poeg neil hirmsail aastail midagi läbi oli elanud, milleni ta emamõistus iial ei suutnud tungida.

Ja ta ei püüdnudki kõike mõista. Ta mähkis ta haavu, valades kuivamatuid pisaraid. Ta nägi, et seal kohal, kus kuues oli kuuliauk, polnud ihus haava, ja et haavade kohalt olid riided terved. Ta ei mõistnud seda, kuid ei pärinud ka.

Talle oli küllalt armastusest, mis pojale võis ohverdada. Kõik muu oli ükskõik. Midagi muud polnud talle vaja.

Vahel, kui Jakob arvas, et ema teda tähele ei pane, avas ta oma pambu. Ta võttis välja oma varanduse, luges paberirahu ja kallas kiivri kõlinal täis kulda. See oli õudne, kui ta nii istus, õlaga vastu seina toetudes, valust vaevalt meelemärkuses, käed poolest küünarpeast kullas, silmad leegitsedes. See polnud enam inimene, see oli koletis, kes tulnud allilmast, murdes maakoore oma musta peaga.

Ta olemasolu loorus ikka suurema õudusega. Ta hakkas ikka enam ja enam inimesi kartma. Ta laskis peita akna kinni ja elas päevalgi vabiseva tulukese valgel.

„Kes on seal väljas?“ karjus ta, istuli karates. „Kes läks akna alt mööda?“

„Kes võis see olla, pojakene?“ hädaldas Maret, lävele rutates. „Mõni teekäija ehk?“ Ta vaatas välja. „Ei kedagi.“ Ta tuli jälle Jakobi juurde. „Ei ole kedagi, pojakene, kedagi ei ole. Ja kui ka oleks, mis sellest siis? Eks inimesi ikka käi.“

„Ma ei või neid näha,“ oigas Jakob, nägu seina vastu pöördes. „Nad ärritavad mind. Ma ei taha neid näha!“

Kuid peatselt unustas ta selle asja, et teisest sonida.

Ta oli ühesoolises palavikus ja jampsis. Ta haavadesse oli löönud põletik. Ta kõdunes kui tõugu söödud puu.

Siis kuulis Maret möödasõitjalt, et arst oli kirikumõisa tulnud. Ja ta jooksis sinna. Ta käis maa, mida oli edasi-tagasi poolteist-

kümmend versta, kahe tunniga ära. Ta tahtis kogu aeg poja juures olla ja ometi ka arstiga kokku saada. Ta polnud enam neli ööd-päeva maganud. Kuid ta kõndis nii ruttu, et näis otsekui ettepoole kumaras jooksvat.

Ta sai tohtriga kokku ja see lubas tulla. Ning ta sõitiski õhtul seda kaudu koju.

See oli noor mees, mustis kindais. Sisse astudes pühkis ta prille, ega leidnud, kuhu kübarat panna. Siis vaatles ta mõne silmapilgu haiget.

See sonis. Ta haavad lõõmasid.

Tohter vaatas Mareti otsa. Ta tahtis midagi öelda ja midagi ütlemata jätta. Vana naine vaatas ta poole üles kui palvetades. Ja noor arst ei osanud nende silmade ees midagi öelda.

„Teie poeg — " algas ta viivitades, „on väga haige." Ta viivitas ja mõtles jälle. „Te ütlesite, et ta sõjas oli?" küsis ta siis.

„Jah, härra."

„Kuid ta haavu pole ravitsetud. See on arusaamatus, kuis ta nendega koju suutis tulla." Ta peatas ja pühkis prille. Siin toas oli nii umbne! „Jah, ta on haige. Kuid hoidke teda, siis saab ta terveks," lisas ta pisut muutunud häälega ja astus ukse juurde.

Maret seisis silmapilgu liikumata. Siis ruttas ta tohtri järele, kes juba vankri istus.

„Kas te rohtu ei kirjutagi, tohtrihärra?" küsis ta.

„Ah ja," tuletas see meelde. „Tõsi küll." Ta võttis taskuraamatu välja ja kirjutas tähe põlvel valmis. Siis sõitis ta minema.

Maret seisatas silmapilguks läve ees, ta järele vaadates. Oli läinud hämaraks. Kõle tuul kõhistas pajudes seina ääres ning väike paberileht lipendas vana naise käes.

4.

Järgmise päeva õhtul — ja see oli neljapäeval — heitis Jakob hinge.

Ta otsekui sulas oma palavikku, muutudes üheks ainsaks lõkendavaks haavaks. Ta keha lillatas ja läks mustaks. Ta mürgine veri ulatas südameni. Ja siis kummus ta elu äkki surma musta ruumi nagu hõõguv raud, mis heidetakse karastamisvette.

Öösi tuli metsavahi naine surnut pesema. See oli tige vanamoor pika harva habemega lõua otsas. Kuid nüüd tuli ta ometi naabrile appi ta õnnetuses.

Nad soendasid vett ja asetasid surnu lauale. See lamas selili, ulatades nii peast kui jalust üle laua. Ta paistis kui metallteos, mida hallitus ja rooste purenud. Ta põlved roosatasid, reied rohetasid, ta keha oli sinikollane ja nägu must. Ta oli uhke ning hirmus.

Ja metsavahi naine küüris ta keha sooniste kätega, silmis tuli ning huuled vabisemas. Maret oli aga uppumas pisarate paljusse.

Siis asetasid nad korjuse laudsile ja laulsid kahekesi paar kirikulaulu, üks kõrge ja teine madala häälega. Metsavaht seisis jalutsis ja mõtles surma, hundijahi ning viina peale.

Siis läks metsavahi paar koju ja Maret jäi üksi oma pojaga. Ta istus madalale pingile surnukeha kõrvale, vaatas selle näkku ja jäi nõnda liikumata kauaks ajaks. Tuli põles vaevalt vabisedes ja kõik oli vait. Mareti silmad olid kui verised haavad ja neist ei tulnud enam pisaraid. Ta vahtis aina poja nägu, sellesse süvenedes, otsekui püüdes ta jooni igaveseks ajaks meelde koguda ning südame kätkida. See oli ta armastuse viimne jumalateenistus, sügavam ja kohutavam kui miski senini. See ulatus üle inimliku piiri.

Nõnda valvas ta kogu öö. Kuid koidu eel sulgusid ta silmad ääretust väsimusest. Ja ta nägi und. Kuid see uni oli nii lühike ja kohutav, et ta hirmunult ärgates ainult üht silmapilklikku pilti sest mäletas.

See oli pilkeline naeratus surnu süsimustal näol — !

Ja Maret hüppas üles ning hakkas palvetama kui oma hingeõnnistuse eest. Ta palus kõiki taeva jõudusid, palus järelejätmata ja kaua, värisedes kivipõrandal.

Järgmisel päeval võttis metsavaht surnust mõõdu ja tegi puusärgi. Ja veel päev hiljem — pühapäeval — jõudsid nad kõik ühes surnuga kiriku juurde, et lahkunut viimsele puhkusele sängitada.

Kui see oli tehtud ja metsavahi paar lahkunud, langes Maret kummuli üle värske kääpa. Ta ei nutnud enam ega õhanud. Ta vanad sõrmed ainult tungisid pikkamööda kohedasse liiva ja ta nägu, ta suu ning silmad puudutasid niisket mulda. Ta hingas sisse selle lõhna, mis näis tulevat maa sügavusest. Ta muutus otsekui isegi mullaks, kivines kääpaks, lamades selle kohal põrmus oma musta suurräti all.

See oli ema mure, suurem kui kõik mured maailmas. Seda hoovas ema süda, tulisem kui miski laotuse all. Selle väljenduseks polnud enam sõnu ega pisaraidki.

Kui ta viimaks pea tõstis, nägi ta lähedal pingil meest soldati sinelis, mustad käed jõuetult süles. Ta nägu oli kollane ja rind sisse vajunud. Maret ei tundnud meest, kuid see hakkas temaga rääkima, vaikse ning kahiseva häälega:

„Ma kuulsin, et ta surnud on. Ma tulin teda veel vaatama.“ Rääkija peatus vähe ja kõhis. „Kui lahkusime, lootsime mõlemad terveks saada. Tahtsime veel kord elu algusest alata. Kõik oli alles ees.“ Ta peatus jälle, ilma et ometi mingit vastust oleks oodanud. Siis jätkas: „Kuid nüüd on kõik möödas. Ta jõudis minust ette. Mind sööb tundmata tõbi kui mürk. Kuid mis viga oli temal?“

„Ta oli haavatud," vastas Maret, ja veel kord nõrgusid pisarad ta silmi.

„Haavatud?" imestas võõras. „Ta haavad olid ammu terved. Need ei võinud iial enam kurja teha. Üksi üle pahema põse läks veel põletushaav, kuid seegi oli kerge."

Nüüd tundis Maret rääkija. See oli sama mees, kes talle tõi Jakobi rahakukru. Ta ajas enese püsti ja küsis imestades:

„Ta polnud siis haigemajas põlvist haavatud?"

„Ei, ei kunagi."

„Ja ta nägu polnud üleni must?"

„Ei, ainult ta meelekoht ja põsk oli lilla."

„Issand Jumal," õhkas Maret imelikult langenud häälega. „Mis peab see tähendama?" sosistas ta. „Haavad põlvis ja põlenud nägu — kust sai ta need pärast? Kes haavas teda?"

Kuid võõras ei vastanud. Ta istus imelikult kössis. Ta luised käed ei liikunud. Siis ütles ta, otsekui enese ette:

„Nüüd oleks võinud elu alata, kuid kõik on hilja. Ma tahtsin naist võtta, kuid mul pole enam elurõõmu. Kõik on juba hilja."

Ta peatus jälle. Oli läinud hämaraks. Raagus puud tõusid taeva kui vitsakimbud. Oli surmvaikne. Siis algas jälle võõras:

„Vahel näen ma surnuid, ääretud karjad. Nad ei liigu enam, nad ei mõtle enam, nad ei kannata enam. Kõik on vait, kõik on pime, kõigel on lõpp. Ja ma ei tea siis, mis jaoks olen mina liikunud, kannatanud, võidelnud."

Ning silmapilgu pärast lisas ta, vaevalt kuuldavalt:

„Sest öö tuleb ikkagi, suur, rannatu, ärkamatu surmaöö..."

Ta hääl kustus sosinana ja vaikis.

Maret tuikus surnuaia väravast välja, nii kumaras, et teda õhtu videvikus vaevalt veel võis märgata. Ta läks alla jõe randa, lükkas vene vette ja istus sisse, kuid ise sõuda ta enam ei jaksanud. Ta ramm oli korraga kadunud, ta käsivarred, mis nii kaua olid tõmmanud mõlasid, olid äkki jõuetud. Ta tundis ainult, kuis vene pärivoolu kandus, kuid ta ei suutnud käsi enam aerupäradelt tõsta, kuhu kummuli oli vajunud.

Ta mõte oli peatunud. See oli nagu kivi, raske, külm ja liikumatu. Selle vaatlusse võisid kuluda ääretud ajad kui silmapilgud. See oli tuim ning mõttetu mõte.

„Keda, keda olen ma armastanud, keda matnud, keda leinanud?"

Kuid Maret ei saanud vastust.

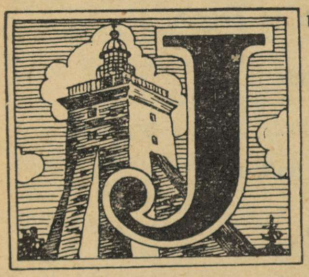
Ta nägi oma onni minevat mööda ja kaduvat pikkamisi, kuid ta ei liigutanud end. Vene ja vesi näis liikumatu, ning oli, kui oleks maja oma raagus puuga pärapaja all aeglaselt mööda ujunud. Ikka ainult edasi, ainult edasi, tarretuse jäises virus...

Kuu sirp tõusis taeva, valades külma kuma üle udutsevate luhtade. Ta valus valgus tilkus mustale veele ja maale, kust tõusid põõsaste skeletid. Taevas rohetas ja sinetas selle hõbedase küünla valgel terasheledalt.

Aga vene liikus pärivoolu peatamata. Ta läbistas kuuvalgel tõusvaid udukoonlaid, põõsaste kontuurid kandusid tast mööda, pilved vahetusid ta kohal taevas. Ja lõpuks näis, nagu oleks vene üksi seisnud ja kõik muu tast mööda voolanud. Voolas taevas ja maa, voolasid rannad ning puud, voolasid jõe süngad lained järelejätmata ning peatamata — otsekui ema armupisarate ilmlõpmatus.

Fr. Tuglas.

MERI.

Ju lapsena igatsesin merd ääretut mina. Ma tahtsin näha ta lainete valgeid harju ja lainetel liuglevat viirese varju ja vahu sees õõtsuvaid kajakakarju ning kaugel kõikuvat üksikut purje. Ma ihkasin näha ta tukkuvat pinda kui magava hiiglase raudriides rinda ja kuulata laineid, mis veerevad randa kui tuisklevad leegid, mis raksuvad, mis kirglikult kutsudes tuksuvad, mis mürinal maltsarannale vaovad ja siis kiiresti kaovad kui vägi, mis taganeb vaenlase eest, või põdrakari läheb põleva padriku seest!

Oh, kuidas ma ihkasin seda laiust, suurust! Ma tahtsin näha mässava maru algust ja sähvava välgu rohelist valgust ja selle paistel tuisklevat lainete vahtu! Ma tahtsin mässava mere peal sõita, ta tuultega raskesti võidelda, — võita — ja nutta ning naerda siis võitluste üle!

Kõike seda ihkasin ma, tusk lapsel ju täitis rinda: saaks suure mere randa, saaks randa ma!

Öö hämaras rääkis taat elu kurba juttu, täis piina, orjade ohkeid ja nuttu. Öö oli vaikne, täis tuska ja leina, ja kaste kaalus maha värisevat maarjaheina, kuu kahvatult valgustas sauna seina ning mustad varjud magasid väljade peal.

Siis noores hinges lõid leekima kõrged aated. Ma nägin uut ilma, lahtist merd ja laia väljavaadet ning nägin vaba rahvast tõusvat. Mu rinnas kui oleks ju sündinud päikene, mis valgustab ja soendab; mu peaajus sündis ju äikene, mis kärgatab ja hävitab — ja siis vahest isegi hävineb.

Siis näha ihkasin merd mina võimsat ja tahtsin kuulda ta kartmata mürinat: meri, minu meri, suur, võitmatu meri, vastu sull' tuksub mu südame veri — vaba ja julge kui sinagi!

Fr. Tuglas.

KEVADE TUNNE.

Midagi helendab, helgib ja tuikab
kaugete kinkude takka;
kaugete metsade takka
midagi kutsub ja hüüab ja huikab.

Taevas sätendab, särab ja selgub
õilmetes aasade kohal;
õitseval lõhnaval luhal
tundmatut puhmastes huljub ja pelgub.

Midagi helendab, helgib ja tuikab
kaugete kinkude takka;
kaugete metsade takka
midagi kutsub ja hüüab ja huikab.

Südames midagi salaja tärkab
paisuvat, vallale püüdvat;
midagi õrnasti hüüdvat,
hellana hingesse helama ärkab.

V. Ridala.

Haldjas.

Jõulu eel ärkas Madis esimese kukelaulu aegu. Ta käis wäljas, andis hobusele heinu ja ronis uuesti ahju peale aounele. Aga uni ei tulnud. Tuba oli tuult täis ja ahjukiwid tundusid kui jääpangad. Madis tuli maha ja süütas peeru põlema; siis hakkas oma kassikäpa-kirja kindaid nõeluma. Peerg põles rõõmsasti ahju rinnal. Süsi, ripakil nagu peni keel, kooldus miski nägematu järgi. „Sula tuleb," mõtles Madis. „Mis sa teed, seda tee usinasti." Toa suitsnud seinad läikisid külma helgiga, seinapragude wahel liikusid prussakate kobade otsad. Madis tõi reialt suured weisenahka pastlad ja hakkas jalga panema. Tõmbas paksud kapukad jalga, mähkis nartsud ümber ja sidus paelad risti-rästi põlwini. Selga ajas lambanahkse kasuka, kinnitas rihma wööle ja surus jänesenahast läki-läki pähe. Sel ajal laulis kukk teist korda. Naine nurgas ärkas üles. „Kuhu sa end nii wara kohmid?" küsis ta meest riides

nähes. „Anna mulle natuke kehakinnituſt," lauſus mees, „ma pean metſa minema."

„Kuſt ſa ſiis nüüd lähed ſeda ahjukütti tooma?" uſutas naine. Madis wastas ſunnitult: „Eks ſaa näha. Kas metſas puid puudub?" „Waata, et ſa endale liiga ei tee," manitſes naine. „Jääd uuesti maha; mis mina ſiis peale hakkan, kui ſina jälle nädalate wiiſi aſemel jampſid?" Madis nohiſes ja lahkus toaſt.

Seni kui ta hobuſt rakendas, tekkis toit lauale: leib, ſilgud ja külmad kartulid. Keelekastet pakkus taarikann. Haiguſe järele oli Madiſel täna eſimene iſu. Ta ſõi kahe eeſt ja jõi pikad janud haput kalja. Aegajalt äigas oma punakat täishabet.

Söömiſega walmis, wõttis ta warnaſt kirwe ja ſae ning astus õue. Wäljas möllas ilm, nii et taewa ega maa wahet ei näinud.

„Päris hingemaru," mõtles Madis, hobuſt lahti päästes, „ei tea, kelle oma ſee peaks olema." Maantee oli weel kõle, aga metſawahe juba umbe tuiſanud. Walge wajus poole ſääreni lumme. Alles metſa wahel hakkas wõima ſõita. Hobune aga ei püüdnudki ſõidutada. Ta märkas Madiſe endaga tegemiſes olewat, miſpäraſt temaſt wähe hoolis. Kuigi ta wahel ohje pingutas ja oma „na!" tegi, ſiis ſündis ſee eneſeteadmata, maſinlikult.

Kuna Madis lambanahkſes kaſukas küljeli reel pikkamiſi eesmärgile nihkus, oli ta mõttes juba päral, walis, walwas ja targutas: „Maa on Jumala loodud ja mets ſeal peal iſe kaswanud," arutas ta. „Maad ei ole keegi parunile määranud, metſa pole ta istutanud. Parun on maa oma kätte kiskunud, ſellepäraſt on ka mets tema. Temal on puid ülearu, aga minu wõtab külm ahju peale ära." „Na!" käratas ta nagu ärgates. Kõputas hobuſt ohjaharuga ja wajus endiſelt iſeendaſſe. Wirgus alles metſa wahelt wälja jõudes. Oli lagendik. Mustawa metſa weeres kerkis hämaruſeſt heinakuhi. „Toon õige Wahe-Aadu kuhjaſt ſülega heinu," mõtles Madis ja käänis kuhja alla, katkus märſi täis ja ſõitis edaſi. Tee wiis nüüd läbi Himala mõiſa tihniku, mille taga luha-heinamaad laiuſid. Siin kaswaſid ſirged, lahedad kaſed ja kõrged ſanglepad. Siit olid pärit lõmmud, milleſt Aidra ſaunas peergu kiſti.

Madis ſidus hobuſe metſa warjul puu külge, riputas heinamärſi aiſa otſa, wõttis kirwe ning ſae ja hakkas tööle. Kirwehoobid ſumbuſid marumühinaſſe. Jäljed kattis tuiſk kinni. Aegajalt kostis kange pragin, kui täidlane kaſk kõige oma raskuſega puude wahele prantſatas, kuſjuures ta okſad murduſid.

Sügaw ohe kostis ſelle peale Madiſe rinnuſt; hinge pidades kuulatas ta ſilmapilgu. Aga kõppugi ei olnud kuulda. Ainult hobune krõmpſutas heinu ja haigutas ajuti pead tõstes, nii et lõualuud ragiſeſid ja ſilmamunad pahupidi pöörduſid.

Kui Madis koormat kinni tõmbas, oli tal korraga tundmus, nagu seisaks keegi selja taga. Kanna pealt käänis ta ümber; aga see oli ainult noor kuusk, mis wanade puude wahel inimesekoguna wiirastas. „Ah sina, mait, wõi mind ehmatamas," sülitas Madis. Siis waatles ta kollitajat lähemalt ja talle tuli teine mõte. „Kuigi pole last, kellele jõulupuud teha, siiski üks haljas asi pühade ajal toas," otsustas ta ja astus ligi. Paari kirwehoobiga langes puu ja leidis endale koorma otsas aseme. Nüüd algas kojusõit. Tihniku wahel wahtis Madis kahtlaselt ringi, nagu oleks iga mustaw põõsas mõisawalitseja, kes wargsi tema poole hiilib. Madis sunnib kärsitult hobust. „Pea, Madis!" arwab ta kuulwat walitseja käredat häält, „kuhu sa nende puudega lähed? Waras!"

Ühe hingega sõidab ta kuhjalaiwa maale. Hobune jääb sammu sõitma. Lagendikul puudub see ootamatuste koledus, mis metsa põõsastele omane. Aga siingi peab silmad lahti hoidma, sest hädaoht nähtud saada ähwardab igast küljest. Madis piilub kartlikult ümber.

On hämar. Eemal huumab kuhi. Heinakõrred ja samblahelbed kihutawad mööda lumekorpa hundiratast wisates pööraselt üksteist taga. Madisel tõuseb äkki wiha hobuse wastu. Halastamata lööb ta looma, kes tõrgub teda sest õudsest paigast rutem ära sõidutamast. Aralt uidawad ta silmad ümber ja peatuwad usaldust otsides kuhja peal. See tundub ainukese seltsilisena, koguni elaiwa olewusena mahajäetud laanes. Siin on kord inimesed olnud, wikatit luisanud ja rõõmsasti huiganud. Aga kuhja sirge warras on kui metsawaimu sõrm hoiatawalt püsti. Kuhi waikib saladuslikult, nagu lagendik keset metsa tumedat müha.

Korraga... Madise süda taob otsekui sepa wasar — näib, kui liiguks kuhi! Nagu ujudes läheneb ta läbi hommikuse pimediku. Hirm nöörib kõri kinni — weri tungib pähe. Silme ees lööb kõik kirjuks. „Nõõ, nõõ!" pekksab Madis hobust. See wõtab kõik jõu kokku ja paneb tuhatnelja minema. Metsa wahele jõudes heidab Madis pilgu tagasi ja näeb kuhja ikka weel enda poole tormawat. Kuusedki sirutawad oma okkalised sõrmed haarma ja kased wibutawad ähwardawalt latwu. Madis kihutab mis wõib. Ta ei waata enne tagasi, kui kodu lähedal. Kui ta siis üle õla wilksab, weab hobune õuewärawasse kinni ja tõmbab aianurga maha.

Aleni wahus jääb ruun aurates läiwe ette seisma. Anu lööb käed kokku. „Tule Jumal appi, kes sind taga ajas?"

„Pean ma siis ootama, kuni mind tullakse taga ajama," uriseb Madis, asudes hobust rakkest wallandama. Hiljem weeretab ta rahnud tuppa, peidab muist reial linaluude alla ja hakkab ahju kütma. Iga hoobiga läheb pakk kõlinal lõhki.

Kui tuli ahjus lõginal põleb ja leek lõõmab, istub Madis piipu pannes lõukal ja mõtleb hommikuse nähtuse peale. Anule, kes ahju paistel jõulumauke täidab, ei lausu ta sõnagi. Naine jutustab miskit, mida ta ei kuule.

„Mis lugu see küll wõis olla?“ arutab Madis.

Mis see nägemine peaks tähendama? Oli see esimene kord mõisa küljest näpata? Kas see ka peaks patt olema?“

Meelde tuleb teopõliw, mil kõik mõisa rehest wilja koju kandsid — kas wõi taskutes! Ka see kaiwal rehepapp, kes ahjusuu ees piipu popsides wanu jutte puhus.

„Oli see minu süü, et ma haige olin ja waremini ei saanud ahjukütti muretseda? Wõi oleks waene pops pidanud pühiks külma kätte jääma? Wa haiguseiwimm ikka weel sees, muud midagi. Sant weri.“

Õhtul ronib Madis sooja ahju peale. Seal on ta armsam ase. Tunda on, kuidas soojus külmetanud kontidesse tungib! Siin on nüüd teine elu. Seinad kihiseiwad prussakatest ja nurgas kriiskaiwad teineteise wõidu kaks tänulikku kilki.

Päewatööst wäsinud, uinub Madis õiglase und. Esiti tasaselt nohisedes, sügawalt hingates algab ta oma unelaulu. Seda jätkab ta, kuni hääl paisudes ja kaswades hakkab täiest rinnast töötama, Madis tunneb oma asja. See on suurepärane helitöö, täis modulatsioone, mis tema ammuli suust kostes paneb kadedad kilgidki kuulatama. Ainult Anu on kõige sellega harjunud. Nagu kaks aurukatelt on nad eluaja teineteise kõrwal woodis ähkinud ja puhkinud, püüdes sedagi natukest õhku teineteise eest ära neelda. Kui aga Madis iseäranis raskeb noodib wõtab, ägab ja korra karjatabki, kargab Anu woodis istuli.

Edasi kuuleb ta Madise oigamist. „Madis, mis sul on? Kuule, tõuse üles!“ tõukab ta teda redelil.

„Hmh!“ teeb Madis ärgates.

„Mis sul ometi on, kas sa jälle haige oled, wõi nägid kurja und?“

„Ah, see oli siis uni,“ toibub Madis. „Ma nägin, et hallid sikud heintest wälja pugesid ja talasid mööda minu rinde peale ronisid. Nad tallasid mind nii, et mul hing kinni jäi. Ise ajasid punased keled suust wälja ja mõkitasid nii weidralt.“

„See oli wa haldjas,“ arwab Anu, „tema käia wahel metsawargaid kimbutamas.“

„Kas see ka tõsi on, et ta heinakuhja näol inimesi taga ajab!“

„Mitte üksnes heinakuhja näol, waid ka mitmesugusel muul kujul.“

„Siis ei olnud see ikka viirastus, kui ma hommikul metsas nägin, et heinakuhi tuli minu poole, nagu part ujudes.“

„Sellepärast ja ajasidki hobusega nii hirmsasti. Kuule, tule siit maha vaadi, minu kõrvale!“ kutsub naine. Madis kobib sõnalausumata maha. Ta ihu on üleni kuum ja higine.

J. Lintrop.

HINGEDE PÄEV.

Täna hingede päev.
Täna tulevad kõik, kes mind on loonud,
ja aegade hämarast ette toonud,
mu muistesed vanemad, kallid kooljad,
mu kodu ja rahva eestkostjad ja hooljad.
Tulge kõik, tulge kõik, teid kutsun ma,
Kõik pirrud ma süütasin põlema,
laud nõtkub söökide, jookide all
ja õled, puhtad, on põrandal.
Mu kojukutset nad kuulevad
ja haudadest hulgana tulevad
mu esiisad kaugelt muinasmaalt:
kes kütt, kes kalur Volga raalt,
kes süütasid Muroma kütiste tuld,
kes teavad, kus peidus on Kungla kuld;
kes ilmus kui võitja maleva,
et Eesti kodu siin rajada;
kes langes Eesti viimses väes,
kes rauges raske orjuse käes.
Nende varjud ja vaimud täitvad mu toa,
mu tare, mu kambri, mu koduse koa.
Võtke mu värskest, mu uudseviljast,
katske mu kappades vahtuvast kaljast;
saatke mu künnile, külvile kasu,
mu töödele tasu, mu rahvale asu;
läitke leeki mu poegade rinda,
et kodumaa pinda nad koguks ja korjaks,
et maad, mis joonud ta verd ja higi,
ei vääraks, ei võidaks võõra vägi!
Ja viimaks —

kui ähvardab kustuda Eesti päike,
siis tulge kui äike, kui kevade torm
ja pühkige ära kõik painajad, lööjad
ja surujad, sööjad.
Küll piduehtes siis kodumaa
kõik tuled teil süütab põlema.

Jaan Lõo.

MUSTJALA PANK.

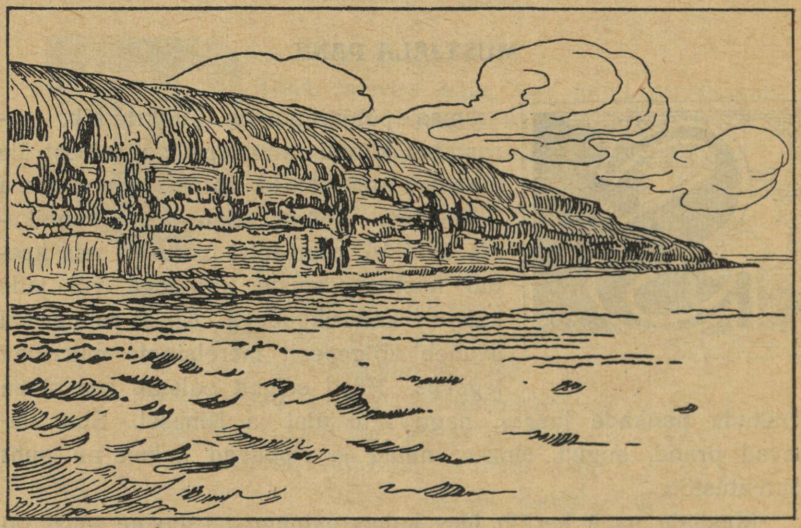

aaremaa põhjarand on järskrannik, varustatud kohati rannikuribaga, millest üle ulatavad merelained uhtma ja uuristama kaljuseina. Kohati tekib laiem rannikuala kuni $^1/_2$ kilomeetri ulatuses, mis kaetud niiskete, soiste niitudega või jälle kuivade kadarikkudega. Kitsal rannaribal avaneb kõigepealt merelainete murrutav tegevus. Hästi selgelt paistab see silma järskude pankade juures, nagu Mustjalal ja Ninasel. Siin esinevad praod, augud, simsid, ninad ja rippuvad kaljud on puht murrutustöö.

Mustjala pank kerkib üles kahes astangus: esimene neist on sakiline ja järsk, tõuseb umbes 25 meetrit üle merepinna, teine sellest 6 — 7 meetrit veel kõrgemale. Viimane astang, mille jalal paeklibudest ja rändmunadest rusuvallid ja mis kaetud harvade jändrikkude männikestega, muutub maa poole peaaegu lõuna sihis minevaks maakünniseks, mis ulatub Võhma külani. Selle maakünnise põhjapoolsel otsal ja ta laugudel veerudel asuvad Panga küla õlgkatustega talud, laiali pillutud teeääri mööda, kesk viljavälja kultuurmaistut. Aluspinnaks on siin paas, mille peal mõnes paigas ainult paari tolli paksune kiht mulda. Põlluharimist toimetatakse primitiivselt, küntakse seaninaga ja tehakse sedagi tööd pealiskaudselt, sest niisugust kivivaret on vaevalt sünnis uuemate põllutööriistadega harida.

Kalju, mis panga moodustab, pole oma koosseades mitte ühtlane. Ta on kokku pandud paksudest valkjas-hallidest, tihedatest

dolomiidi ja õhematest pehmetest, kollakatest mergli kihtidest, mis vaheldumisi teineteise peal seisavad. See asjaolu võimaldab mere murrutuslainetele üksikutes kohtades, uhtes ja uuristades pehmemaid, järeleandlikumaid kaljuosasid, sammuda kiiremini maa poole kui teisal, kus vastupidavamad kaljukihid seda takistavad. Merelainete uuristava tegevuse tagajärjel tekivad alguses kitsad murrutuslõhed, laienedes muutuvad nad urgasteks ja lõpuks murrutuskulpaks, mille kohal ripuvad teravnurksed ja simsilised kaljurahnud, valmis iga silmapilk alla varisema vähema kui tõuke juu-

res. Kohati moodustavad allalangenud kaljupangad Mustjalal rusukalda, mida põhjatuulte ajal tormine laine sööb, purustab ja merre kannab, kuni jälle ulatub kaljupinnani, kus uued rahnud allalangemiseks tekivad. Aastasadade vältusel muutuvad seesuguse tegevuse tagajärjel järsakrannikud laugemaiks; paeseina ja rannajoone vahele tekib laiem või kitsam ranniku-ala, mis metsastub. Paeseinast saadud murenemisproduktid õõtsutatakse lainete mõjul edasi, piki randa tekivad merealused rannarõõned, mis pikkamööda leetseljakuteks muutuvad. Mustjala kohal on mereranna ääres madal. Siin on tekkinud umbes $^1/_2$ kilomeetri laiune murrutuslava, kus vähema tuulega mängib ainult veerlaine. Mere pool sellest on veealune rannarõõne, mis lainete murrutajana esineb. Sealpool rannarõõnet süveneb meri peaaegu järsku. Mõnisada

meetrit mere poole leidub vee all samasugune kaljuastang ehk pank, mille vastu põhilained puruks põrkavad, suurepärast kohinat sünnitavad, mis vahest kümne kilomeetri taha kuulda.

Valdav ja kaasakiskuv oma vägevuses on nähtus, mis avaneb paeseinalt merele sügisel tormi ajal, kui madalad, vihmast rasked, katkirebitud pilved ribistavad vilu vihma. Meri kohab ja keeb, terve kalju kõigub ja vabiseb. Tugevast põhjatuulest aetud, veerevad kalda poole hallikad, segamini paisatud kõrged lained, veevallid, mille turjal hüplevad vähemad, teravate sakiliste harjadega lained, vilkudes roheka värvinguga. Murrutuskohale jõudes katkeb laine vahutades ja mürisedes; kalda poole veerevad mööda liuska murrutuslava ainult vähemad, madalamad lained, mis uuristavad klinti. Kõrgelt kaljult paistab see valge vahune viir, kui kargleksid seal suplejad, lumivalgeid käsi kõrgele sirutades. Tundide viisi võib püsida kaljul, vaadeldes hurmavat pilti ja suikudes mere igatsevas mühinas.

Pangale mere poolt pääseda ega pangalt laskuda pole mitte igas kohas võimalik; peab otsima ja leidma teed. Üks võimalus oleks Panga küla all, samanimelise ümmarlahe põhjalt, kuhu avaneb maa poolt laia moldoru suu. Maaliliselt lahe sopilt, paatide maabumise kohalt, kus paeklibulisel murul ja moldoru veerudel vaiksed võrgumajakesed ja suuremad ning vähemad paadid. Sealt tõuseb ussina looklev jalgrada klindi esimesele astangule. Küla kohal on siin kõnnumaistu, harvade nässakate mändidega, kuuskedega ja madalate kadakapõõsastega, mille all punetuvad suvel maasikakribud. Jalgrada viib ümber panga nina lääne poole ja siis lõunasse, kus metsaga kaetud pank pikkamööda madaldub ja liivasäärena Mustjala lahte ulatub: siin on kalju tugevasti uuristatud ja meri ulatub 8 kilomeetrit maasse. Teiselt astangult võib võrdlemisi kerge vaevaga pääseda esimesele, kuid siit mereranniku kohale saada on peaaegu võimatu, sest kaljusein langeb vertikaalselt alla, rusukaldad on võrdlemisi väikesed. Tean raja, kus ronides, kaljuservadest ja püsti asetatud okslikust puust kinni hoides, alatasa hirmus olles 25 meetri kõrguselt alla langeda, võib rannale pääseda. Oli vaikne suveõhtu. Eemal horisondil paistab tume Hiiumaa piirjoon mere klaasilisest pinnast õhulise siluetina üles kerkivat. Punane päikesketas liugleb pikkamööda mere voogudesse, viltu kiired valgustavad järsku kaljuseina, mis praegu valgena, peaaegu lumivalgena näib püsivat ja sätendavalt päikesele vastu naeratavat. Paerahnudes leidub siin palju puhtaid lubjapaokristalle, mis 4—5

sentimeetri pikkused, ja need kiirgavad ja sätendavad päikese paistel. Mere ja kalju vahel on ainult kitsas kahe meetri laiune viir, mille kohal pragulised kaljupangad ootavad võimalust allalangemiseks. Hirmuga vaata üles teadmatuses, kas pääsed siit eluga. Tükati on siin all rusukaldaid, mille vastu nüüd vesi loksub. Taimestik puudub siin täiesti. Liivane rannikuriba, mis tihti on mässavate lainete tallermaaks, ja järsk kaljusein ei paku selle arenemiseks mingit võimalust. Ainult ülalt servalt näed mõnes kohas kadakapõõsaid, mis tuul räbalaiks kiskunud, meeleheitlikult oma sitkete juurtega paari tolli paksuses paerühas kinnitust ja ülespidamist otsivat. Osa juuri ripub juba servalt alla, järgmise rahnu allalangemisel katkeb seegi visa elu, maetuna rusuga või mere lainetega.

Jaan Rumma.

KARIDEL.

Kord kui randu raputasid rängad sügissajud,
leinaviisi vilistasid kõhnad nõmmepajud,
kord kui vesi karidel kui mustas katlas kees,
nägin uitvaid koolu karju kauge hämu sees.

Nii need laulsid koolu karjad üle tühja ranna:
„Tuulekene tuhisev, meid kaugele siit kanna!
Vihise veel, vihmakene, üle ranna roo,
taeva kohavatest voodest kosutust meil too!

Meriheintes rabelevad meie käed ja jalad,
meie surnud sisikonnis kahlavad ent kalad,
meie veri paadunud on punerdavaks paeks,
kes küll koolu ravvad rabaks, koolu vaevad vaeks!

Päikest välkusid need rannad, kerkides kord merest,
karid valged kajasid siis kajakate perest.
Igal aastal sinivoogest kerkis vastne saar,
veel ent lehvis Looja vaim kui ere vikerkaar.

Ööd siis läbi loitsid rannul rusked rõõmutuled,
päevil purjed merituules lehvisid kui suled.
Vend siis vennal kodu künnil hardalt andis suud.
Taeva tahtmist kuulutasid võimsad hiiepuud.

Kord ent kodukaridele sõudsid võõrad laevad.
Ööst Pikri põrutusel vabisesid taevad.
Enne koitu kalda pael ju raksus raudne kand,
lõunaks aga tulemeres voogas terve rand.

Asjata nad ahelasse püüdsid meie mehi —
peagi mustas parves kaarnad katsid nende kehi.
Tuld ent vaenu tunglast haaris jumalate hiis.
Taplus viimsed mehepojad karidele viis...

Veripilvil sõda sõudis, leegid loitsid merest,
kodukarid aurasid siis kuumast inimverest.
Ja kui tulle tuhisenud viimne hiiepuu,
neelis neemed, kahmas karid mere mustav suu.

Nüüd me huugame veel udus üle tühja ranna,
igatsused igused meil hingamist ei anna.
Vihmakene vihinal käib üle ranna roo,
miski aga lunastust me hingedel ei too...“

Tänapäevgi lainte murrus mustab üksik kari,
millel ripub needmine kui pikse pime vari.
Vingeil, süngeil sügisöil, kui vihm sööb läbi luust,
undavad seal koolu karjad sajast mustast suust.

Heiti Talvik.

BERNHARD RIIVES.

Keegi Läänemere maakondade karistussalka kuulunud noor ohvitser jutustas:

„Olime kuuekümne madrusega ühte Eestimaa ranna kihelkonda jõudnud. Kihelkond, kust tulime, oli olnud mässu kõige pahematest pesapaikadest, peaaegu kõik aadlimõisad olid tuhaks tehtud; olime seepärast meiegi omapoolt kõike võimalikku valjust tarvitanud. Olime, otsekohe öeldes, väsinud verd nägemast, nii madrused kui meie ülipealik, minust kõnelemata. Sellega ei harju tõelikult iialgi, aja jooksul hakkab see südant närima, või olgu siis, kui sellest joobub.

„Ilma mingit lepingut tegemata või koguni isekeskis sellest kõnelemata, olime otsustanud seekord lasta armu õiguse eel käia. Seda suurema põhjusega, et kogu kihelkonnas ei oldud rohkem põletatud kui üks ainus mõis ja seegi tõendatavasti rändava, mujalt tulnud mässulise salga poolt. Vähemaid seadusevastasusi oli muidugi küllalt tehtud, oli kinni pandud kõrts, oli nõutud tööseisaku ähvardusega moonameestele uusi palgatingimusi, missugused lepingud mõisaomanik hingehädas ka alla oli kirjutanud, oli peetud mässulisi koosolekuid ja kõnesid jne. Võtsime vangi ja kuulasime üle kümmekonna meest; peasüüdlased, hässitajad ja koosolekute toimepanijad olid selle asemel aga kõik teadmata kus.

„Ainult selle talumehe, kes moonakate saatkonda oli juhatanud, saime kinni. Ta oli hoiatustest hoolimata omas kodus püsinud, kust madrused ta sõjakohtu ette tõid. Ta nimi oli Bernhard Riives.

„Pidasime paari aadlimehe ja kihelkonna kirikhärraga karistatavate üle nõu, ja kõik soovitasid kerget nuhtlust, mille poole me isegi kaldusime. Ainult parun, kelle juures moonakate saatkond oli käinud, nõudis Bernhard Riivese surmanuhtlust, hoiatavaks eeskujuks kogu kihelkonnale. Tal tundus olevat vana vimma selle mehe vastu, kes oli, nagu pärast kuulsin, usaldanud lasta seadusliku kohtu kaudu uuesti mõõta oma talu endise õige piiri, mis nüüd läks üle paruni ristikheina niidu. Kui me natuke aega siia-sinna olime arutanud, leppis ta siiski karistuse kahesajaks hoobiks ümber vahetama, millest kõrgemat nuhtlust me selles kihelkonnas tarvitusele ei võtnudki.

„Lasksime siis Bernhard Riivese sisse tuùa. Ta oli suure kasvuga maamees, ta nägu oli rahulik, täishabeme ümbritsetud ja nurgeline. Hallsiniste silmade arukas ja ärganud vaade oli ühelhoobil iseteadlik ja rõhutud. Kartus oli kaugel tema olemusest, kuid ta ei näinud ka midagi head ootavat. Ta ei olnud milgi moel jultunud, veel vähem roomav, ta oli sellevastu otsekui maha jätnud need omadused, mis pikaaegne orjus loob. Kogu ta olemuses oli midagi mõjuvat, inimesi mitteteadlikult valitsevat, ta rasked õlad näisid loodud olevat teisi edasi lükkama. Ta oli nende talupoegade hulgast, kelle lapsed moodustavad harilikult haritud seisuse esimese põlve.

„Meie otsus oli, nagu öeldud, valmis, kuid me kuulasime ta siiski näopärast üle.

„Kas ta oli moonamehi tööseisakule hässitanud? Oli. Miks oli ta seda teinud? Sellepärast, et nende seisukord oli väljakannatamatu. Kas ta oli juhatanud moonameeste koosolekut ja kirjutanud uued tingimused? Oli. Kas ta oli käinud moonameestega mõisas? Oli. Miks just tema oli võtnud selle asja enese ajada? Sest et just tema, kes paar aastat kooliõppust oli saanud, oma kohuseks pidas muid aidata, kes seda mitte ei olnud saanud. Kas ta oli mõisas öelnud: Kui teie nüüd alla ei kirjuta, siis teete seda nädala pärast teissuguse tindiga? Ei, ta ei olnud mingisuguseid ähvardusi tarvitanud. Kas ta oli vallamajas pühastekuju rebimas? Ei, seda ei olnud ta teinud.

„Ta andis kõik vastused kindlalt ja ühetooniliselt, kuid ühtlasi hoolimatult, ilma lootuseta, otsekui oleks ta ülekuulamise moodupärasust aimanud. Ta hallid ja targad silmad ei vaadanud kedagi meist.

Järgnes mõnede tunnistajate ülekuulamine. Kõik ilma erandita tunnistasid Bernhard Riivesest ainult head. Ta oli ise oma talu päriseks ostnud ja suurema osa võlast tasunud, mis on Tallinnamaal haruldane asi. Ta oli kõiksugustes valla auametites olnud ja alati ettevaatust ning arukust avaldanud. Ainus asi, mis ta vastu meelde tuletati, oli, et ta iialgi kirikus ega armulaual ei käinud. Üldse ei tundunud tal ühtki vihameest olevat.

„Minu ülesandeks sai talle kohtuotsuse ettelugemine. Ta toodi jällegi sisse, ja ta seisis mu ees, lambanahka kasukas, mis eest oli lahti. Esimest korda tundsin, et tema silmad minu kohal peatusid; ja olgugi, et mu pilk oli käespeetaval paberil, tundsin siiski kogu aja nende uurivate ja tarkade silmade vaadet. Mäletan mõelnud, kas peaks ta vene keelest aru saama.

„Lugesin kohtuotsuse esiti vene keeli, ja, et ma kuidagi viisi ka eesti keelt oskan, — olen Narvast, — siis tõlkisin selle otsekohe eesti keelde.

„Kui ma sõnadeni „kakssada hoopi“ jõudsin, kuulsin teda hambaid kiristavat. Ma vaatasin ta otsa, ta oli kahvatu ja metsiku näoga, otsekui oleks ta harilik enesevalitsus silmapilguks petnud. Kuid ta ei öelnud sõnagi. Andsin käsu ta ära viia. Nägin, kui ta ukse vahel pööris, et ta õlad nagu külmatõves vabisesid.

„Vähemad süüdlased nuheldi enne. Ma ei läinud karistusekohale, mu närvid olid mingisuguses laokuses, ja ma lootsin här-

dalt, et kõik peatselt lõpeks. Olin üksi tuppa jäänud, kus pabereid korraldasin. Äkki avanes uks, ja Bernhard Riives tormas kahe madruse kinnipeetavana sisse. Ma ehmusin teda nähes, ja vastu tahtmist haaris mu käsi laetud revolvri.

„Ta oli hirmus vaadata. Ta müts oli kadunud ja riided mitmest kohast katki käristatud, just kui oleks ta rüselemisest tulnud, üks põsk jooksis verd nagu püssitiku haavast. Kõik miskisuguse talupojahariduse loodud kindel enesevalitsus oli kadunud, ta oli kui mitmed põlved tagasi alla oma hõimu sõjakate instinktide poole astunud. Ta omaväärtuse- ja ülemusetunne oli selleasemel endine, niisama ka tema ebateadlikud juhataja omadused; ta tuletas seal seistes meelde paganaaegseid hõimupealikuid. Kuid pöörane hullumeelsus, mis ta silmadest kohtuotsuse lugemisel oli vaadanud, oli kadunud, ja selle asemel oli liikumatu, jääks hangunud vaade.

„ ‚Mis sa tahad?' küsisin ma temalt.

„ ‚Ma ei lase ennast peksa,' vastas ta vagusa ähvardusega.

„ ‚Sa oled kohtuotsuse saanud,' ütlesin ma.

„ ‚Olgu, — kuid s e e e i s ü n n i minule, — mina ei ole ori, et mind vitstega pekstakse!'

„ ‚Vähe puudus, et sind surma ei mõistetud, mees,' ütlesin ma.

„Ta võpatas, vaikis ja vaatas mulle otsa.

„ ‚Sa võid ülipealiku armu tänada, et kahesaja hoobiga pääsed,' jätkasin ma. ‚Võid minna!'

„Käskisin soldatid tast kinni hakata, kuid ta rabeles enese lahti.

„ ‚Mis nüüd!' hüüdsin ma kärsitult.

„ ‚Mind ei lööda!' kordas ta.

„ ‚Mees, kaalu oma sõnu!' käratasin ma talle. ‚Me võime sind maha lasta!'

„ ‚Laske siis, kui te muud ei oska,' ütles ta.

„Ma läksin ülipealiku jutule. Inimese elu on kopika vääriline, mõtlesin ma, ja imelik tühjus, vallalisus kihutas mu mõtted liblendavate kujudena laiali . . . Vägisi püüdsin neid ohjes hoida, sundida neid käima ettemääratud sõjamehelist teed, mis oli neile ainus õige. Ometi tundsin silmapilklikku nõrkust . . . Mis pidime meie tegema? Olime kumbki nõuta. Ma usaldasin ette panna, et me

talle täielikult armu annaksime, kuid mõistsin isegi, et sel kombel kõik väärtuse rahva silmis kaotaksime. See ei läinud korda, me ei võinud karistust jätta.

„Ülipealik võttis asja rahulikumalt.

„‚Las ta ise valib vitste ja surmanuhtluse vahel,' ütles ta. ‚See pehmendab teda, saad näha!'

„Läksin jälle Bernhard Riivese juurde ja teatasin talle ülipealiku otsust. Ta kuulas mind vaikselt.

„Katsusin teda maksku mis maksab helduma saada.

„‚On's sul naine?' küsisin ma.

„‚On,' vastas ta ükskõikselt, otse nagu ülekuulamiselgi.

„‚Aga lapsi?"

„‚On — viis tükki," vastas ta.

„‚Jumala nimel, — mõtle siis nende peale, mees!'

„Kartsin tema pärast ja soovisin ühtlasi südamest ta kangekaelsust murda, mille sisemised põhjused mulle täiesti selged ei olnud. Igatahes oli temas midagi, millele salaja au andsin.

„Ta ei vastanud, vaid näis iseeneses võitlevat.

„‚Kuula nüüd mind,' ütlesin ma, „võta aru pähe! Sa näed ju, ma tahan sulle kõige paremat. Sina oled tugeva kehaehitusega ja talud nuhtluse kergesti, põed nädalapäevad ja oled jällegi terve.'

„‚Ma ei pelgagi seda,' ütles ta.

„‚Miks siis, vasta ometi!'

„‚Ma ei või. See on kõik. Loomus ei luba, ei või. Võin surra, kuid ei või lasta end peksa!'

„‚Teid on ikka löödud,' ütlesin ma. ‚Kui teie veel orjad olite, löödi teid ikka. Su isa on pekstud, su vanaisa samuti.'

„‚See on tõsi, meid on ikka löödud,' andis ta järele. ‚Kuid mind ei lööda enam. Mina olen vabana sündinud.'

„Nüüd oli ta jällegi enese leidnud. Ta nurgelisse, suupiirdelisse palgesse ilmus jälle sama talupoja-hariduse tasakaal, mida kohe alguses neis olin tähele pannud.

„‚Sinu lapsed, mees! Viis last, kes vaeslasteks jäävad, kui sind maha lastakse.'

„‚Neil on parem kasvada ilma isata kui orja lastena. Laske mind maha!"

„Ta sai oma tahtmise täide. Ma ei olnud juures, kui ta maha lasti, ei tahtnud ta surnukehagi näha, mille ta naine ja kõige

vanem poeg ära viisid, ei isegi jutustust ta viimsetest silmapilkudest kuulda.

„Aga mu viimne arvamine on: selles talupojas, selles Bernhard Riiveses läks sirgeks seitsmesaja-aastase orjuse selg.

Aino Kallas.

PRIIUSE HOMMIKUL.

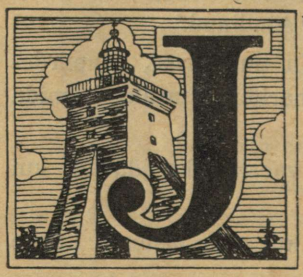
Kuula, valgusest imelist juttu
vestab sügav, salalik öö.
Tumedast kaugusest kostab kui nuttu,
sähvab seppade sätendav töö . . .

Taevas kiirgavad kukkuvad tähed,
Põhjavalgus nii punane näib.
Tasa, arglikult hämarusvalgel
üle uinuva ilma ta käib.

Mägedel hõisataks imelist lugu,
Kostab vabanend vangide hääl:
Ärka üles, sa uinunud sugu,
hommik algamas ilma peal.

Marie Heiberg.

LAULVAD KELLAD.

u ammu varitses vaenlane väsimata kotkana, ihudes raudset nokka, sirutades küüsi ihatud saagi järele. Kui rõhuv unenägu oli ta linnale peale vajunud. Üksikud, meeleheitlikud pealetungimised saadud võitudega olid ühtlasi kindlaks tunnuseks, et vaenlasest jagu ei saa.

Elusvaimudena sõdivad linna ja maad kaitsvad sõjaväed vaenlase vastu, selle peale vaatamata võit juhuslik, sest sõdureid vallanud pettumus, nad teavad, et õnn ei ole mitte nendega, et maaõnn kaasas kuningajõuga

vaenlastelt kavalasti maalt ära viidud. Seepärast riik on jõust lahtunud ning küllusepuugid ei ole, kui muiste, keskpäeva tuledes lendlemas taevalael, viljarikkust varaküllusega rahvale maha puistates, — need olid ära lennanud kuumägedesse, kuuläikes heitnud pikale unele, pikk uneraugetus nendele peale saadetud, seepärast pead on tõstnud vaenlane, kes enne põrmusse alandatud, millega sõnnik üksi seltsib.

Kuid eks olnud märgitud selle valitsejasoo langemine koos selle riigiga ettetähendustes, millest senini aru ei oldud saadud, ehk küll ilmutustena rahvalt tähele pandud.

Hommikust peale oli sõjapealikute vastuvõttel kuningas Ju Lai, nimetatud Üli Targaks, istudes troonisaalis sõjakilpide all, mõeldes oma saatuse üle, mis riigi saatusega lahutamata ühenduses, sest t e m a maja langemine tähendas ühtlasi riigi langemist: need mõisted olid lahutamatud.

Jälle kordus sõjapealikute teadaannetest, et viimsete võitudega seotud kaotused tunnuseks, et linna ja maa saatus paratamatu, et tuleb langemine, mis peatselt sünnib. Sest kas ei ole maaõnn juba muiste kavalasti rahvalt petetud, kas ei ole kuningajõud vaenlaselt salaja ära viidud. Omis mõtteis küünib ta aegadeni, selle kevadpäevani, mis eel ta sündi, mis temalegi varaseks elukevadeks emarüpes.

Tol ajal, päeval, tollel tunnil, kui kuninga naised rohtaias jalutuskäigul viibisid, tallas kihusõnn tuulist lendu, inisedes vere järele. Silmas kihulendu kuninga armsam naine, ning hüüdis kaaslastele:

„See on kihu, kes siin lendab!“

„Ja see on kihusõnn, kes inisedes lendab,“ — ning kõik tõstsid sõrmed püsti, et näha, kelle sõrmele kihu maha laskub verejoogile, — see pidi õnne tooma sellele, kellelt kihu verd võtab kevadsaagina.

Nad kevadvallatuses kutsusid alla laskuma tuuletallajat esimesele veresaagile; sõkkus tuult, ise inisedes, kihusõnn: keerles tõstetud sõrmede kohal ning vajus kuninganaise sõrmele, kes kuningale oli armsam teiste hulgast.

Vallatades ning naerdes puhuti huultelt tuult, et kihu lendu teisale avatleda, kuid kihu asetus verd võtma kuninga armsama sõrmest.

Oma ilutsemises ei olnud kuninganaised järele pärinud kojatargalt, on see päev, see tund kohane verekingiks kihule, — sest see päev ja tund ei olnud kohased vereanniks ja kõigepealt kuninga armsamale naisele.

Imes kihu veresoonest järelejätmata, juba ta keha roosatas, punetas, punerdas, veretas, kui lõpuks veripuugina lendu tõusis, laiaks tursunud verekoormast.

See oli kuumõõna aeg. See oli s a m a l kuu ja päeva tunnil, mil riigiõnn kavalasti maalt ära viidi. Kuid ei oleks suutnud kihu kuningajõudu ära kanda, kui eel maaõnn ära kavalasti viidud ei oleks! Kes teadis seda ette, et Kunstnik, kes kuulus oli, unistas suuremast kuulsusest, küllusjõge püüdis pildile asetada, seda valvsail silmil otsides taeva põhjatust sinetusest, pilvelennust; joonistades lainet laine peale, järjest suurendades vetevälja oma pildil, selle pinda kõrgendades, põhja alandades, tuues laineid lisaks lainetele, heites läiget lainete latvu, tungides juurdleval pilgul pilvede taha, seni kui suri selle töö juurde.

Ning keegi ei mõistnud seda tööd. Ei kuningas, ei kutsutud targad. Ja heideti pilt koliasjade hulka. Siis ilmusid ostjad ja müüdi nendele see pilt. Ja küsimuse peale, mis otstarbega pilt on ostetud, — heitis ostja õnge pildile ja selle lainetest hüppas elus kalake välja. „Kas nägite, nägite! Te müüsite Omamaa õnne."

Kunstnik oli kehastanud joonisesse Omariigi küllusjõe, mille lainetesse õnnekala peitunud. Sellest peale oli maaõnn müüdud, riik pidi kehvenema ning sattuma vaesusse.

Kuid see oli muiste. Aga kui kuu oli märksa kahanenud, teravsirbina paistev oma viimses veerandis, sündis prints, õnnetul tunnil ilma tulles.

Sündis õnnetusmärkide all, tema, kuningas Ju Lai, kahvatuna, jõuetuna. Kutsuti riigist osavamad arstid ning targad, kuid teda jõuetusest vabastada ei suutnud. Ei toonud abi maapealsed imerohud, ei elujõudu jaganud imetaime Shen-shi juurte mahl, ei sarvepuru taevapõdralt. Ja mõistsid targad — see kõik on asjata, sest kihu verepisarana elujõu vaenlasele ära kandnud uuelt kuningalt.

Mõõgakõlin riigis oli vaheldunud pillihelide vastu. Ei läkitanud Ju Lai oma sõjavägesid vaenlasele peale, et aegsasti hävi-

tada selle salasepitsusi; mõõgad olid tuppe maetud, pingutuseta nöörid vibudel. Ei teada tahtnud tema vaenlaste salakavatsust, ta juurdles häälte saladusi, kehastades leitud hääli kelladesse, mis valatud portselanist, klaasist, õõnistatud kalliskividesse — rubiini- ja smaragdi-kelladena, mille helin ülimaine, nende viisid tähtepaistesed, helidest sätendavad. Portselankelladest, mis kalevitena suured, hoovasid piimajõgedena mahedad hääled; raius kellasid mustast marmorist ja said kivid öiselt helistajateks. Said kellad savist põletatud, luusse lõigatud. . .

Uuesti oli ta õhkpuhaste häälte otsil, mis kordaksid metsakohinat, merelainete koha; selleks olid tal kelladena õhuhäälelised sinikivid, kollased kellakivid, mis muistsetes, ununud häältes, alabastrist kellad — helisevad koitselgelt, ametüstsed, opaalsed, — küll valjud kui kõuekumin, küll pehmeis häältes, mahlajõgedena voolavates.

Ta leidis hääli, mis muistsed, ammu inimespõlvedele ununud. Sündisid taevassinised, meririhelised, udulillad hääled, helistatud sini-roheka-violetistest kalliskividest kelladest. Ta oli leidnud kellu, mis kostsid kui lehtede kevadkahin, mis kordasid tuule õrnu hääli, kui see lendleb üle lillepõõsaste. . .

Istub sõnatult kuningas Ju Lai lillelistes hõbepoortides lumivalgel troonil, mis ümbritsetud pärlmutrist mägedega, kaugenevatega hommikusse ning õhtusse ühes tõusvate ning loojenevate kuudega, millest mägede tipud valgustatud, samuti mändide ladvad, mis hüppavates oravates ning vaigulõhna levitavad.

Asunud temasse varjatud kurbus, et vaenlane võitmatu, et oma isade trooni peab jätma, mis senini püsinud. Oma rahus aga vääramata, sest oli teada see tema rahvale ning võõrastele vägedele, et see troon võitmatu, kuigi Maa oli alandatud vaenlaste võiduga, riik killustatud, kuid ühtki valitsejat sellelt troonilt ei olnud keegi suutnud veel väärata ega vangitseda.

Oli vaikus asunud eeltormine. Üksi kuld- ning hõbekalad seinte äärde asetatud kristallkarikates liitusid peatamatult elavateks buketttideks. Need olid lill- ning õiskalad, sätendavad elavõied läikivas soomusehtes. Seisid liikumatult kalakarikate vahel härjapõlvikud elavvaasidena, kasvama asetatud sügisviljana portselanist kestasse, et vormuksid seal puuviljana pirn-inimeseks, õun-inimeseks; ploomi-, sidruni-, abrikoositaolisteks inimesteks. Kaikub lossiaiast, sidrun-

puude salgust silmita ööbikute laul, arvates öö kätte tulnud olevat. Eralduvad silmita ööbikute hõiskest kurblikud helid, hirmunud, oma viisis eksinud, kui esivanemate vaimude eksiv lendlemine vargseil tiivul. Need on loodetundidel helisejad, kaevudesse, maa-alustesse paigusse peidetud kellad, kui helisema pandud maa-alustelt.

Sinna hulka kostab lämbunud sõjakisa hobuste kabjamüdinas; see valjeneb vihmavalanguna, mattes kellade kurba kaja. Punerdavad klaasid tulekahjude ehas. Löövad hirmunult uksed lahti, kust printsid ning printsessid jooksurutus, järele surmalennus nendele nooled, kui juhtides luigeparve, ja langevad hingetult hõbekuubedes maha lindudena ammutud, poetades kaelakudrustest helmeid valgele põrandale pisaratena veerma. Haardakse mõõgad kuninga kaitseks, painduvad piidad, — tormavad ratsanikud võidukisas, põlvini veretavail hobustel.

Langevad kaitsjad, surmanoolilt tabatud. Saal noolte vuhinas; kalgis keelekisas kõik kohad, tõugatud ümber kristallist karikad, mõõgapäradest purustatud, hingeldavad klaasikildude keskel kalad sabasid väändes, maigutades suid vee järele, põgenemas härjapõlvikud vaaskestades, komistades põrandale nukujalul, purustades sügisvilja taolist kesta.

Langevad nooltest tabatud viimsed kaitsjad, üksi puutumata nooltelennust kuningas troonil. Tardunult vaatleb Ju Lai, nimetatud Üli Targaks ning Selleks Viimseks, — et ta viimne ja äravõitmatu valitseja sellest kuningasoost. Liginevad vaenlased troonile, kandes enesega kuldset ahelat, et vangistada kuningat, kõneldes karmi keelt, tõstes jalga trooni lilleastmele, kui tõstab Ju Lai opaalides käe, neid peatades, kui tahaks ta midagi ütelda, kuid käsi vajub rõhudes toolipidemele ning jahmatavad vangistajad:

On seismas Surm elevandiluust kondikerena kuninga selja taga ja kummardab oma eel istuva kuninga üle, ta luised lõualuud kõverduvad kui kõnele, kui kutsele, mispeale heidavad kondised käed ristamisi kuninga rindadele, kui selle kaitseks; käed sulguvad rindade rõhudes kokku, paindudes kumeraks rindade survest, langeb elutult kuninga käsi toolipidemelt, vajuvad surnu rindadelt Surma käsivarred ja vajub Surm surnu varju.

Kuningas on võitmatu oma troonil, sest selle valitsejasoo viimne vapper kaitsja, Surm, kõigile võitmatu.

Sütitatud kuninga auks loitma tulekeeled, millest põlema puhkevad kuud, tähed ta trooni üle ja leegitsema löövad mändide ladvad, mis hüppavates oravates.

Kuid esivanemate haudade poolt, kaugelt kostab kellade helin. Need on viisid, mis ära lauldud, kelladest, mis hääletuks saanud, helistades viimset kord viisi, mis enam ei kordu.

A. Tassa.

KUPERJANOV JA TEMA PATALJON.

akslased hakkasid sügisel 1918 meie kodumaalt lahkuma. Eesti iseseisvus kuulutati välja. Kuid juba liginesid Narva ja Pihkva poolt Vene röövikud, et hävitada meid põhjalikult. Tallinna valitsus tegi ööd ja päevad tööd, et luua korda ja vastupanekut pealetungivale vaenlasele. Päevakäsk järgnes päevakäsule, korraldus korraldusele. Kuid korratus pärast sakslaste „korda“ oli kogu rahva seas ääretu suur, hirm enamlaste ees segas meeli, lootusetus tulevikku riisus kõigilt energia, vähesed uskusid Eesti iseseisvusse ja sõja kordaminekusse enamlaste vastu. Päris avalikult tunnistati siin ja seal, iseäranis aga rahva laiemates hulkades, et asjata on katsudagi end kaitsta enamlaste vastu, — suurt Venemaad ei jõudvat meie võita jne.

Kesk seda ääretut jõuetuse- ja asjatusetunnet tegi meie sõjaväevalitsus kramplikke katseid luua sõjaväge, saada sõjariistu, muretseda varustust. Kuid sel kõigel oli vähe tagajärgi. Viru väerinnal edenes asi vähegi, sest seal oli Tallinna selja taga ja enamlased Tallinnast kaugel. Kuid Tartul olid ju enamlased ligidal; Võru ja Valk olid nende käes ja kogu Tartu ja ta ümbrus oli täis hirmu ja lootusetust.

Ses raskes õhkkonnas olid kaks sõjaväelist tegurit, kes katsusid teha, mis võisid, et luua vastujõudu pealetungivale vaenlasele: üks nendest oli 2. Eesti jalaväepolgu staap polkovnik Unt'iga eesotsas ja teine Tartu maakonna kaitseliit, keda juhtis leitnant Julius Kuperjanov.

Tõsi, Tartut kaitsta ei suutnud ei Kuperjanov ei ka 2. jalaväepolk. Selleks olid meie jõud kõik kokku veel nõrgad, kuna rahvas ja sõjavägi oli ääretu loid ja usuvaene, sest et mehed laiali jooksid ja enamlaste poole üle läksid, sest et meil õigeid sõjariistu ei olnud ja Vene valgekaart meid ära andis. Kuid mis teha võidi, seda tegid Kuperjanov ja 2. jalaväepolk.

Ning Tartust taganedes algasid need kaks tegurit Aidu

Ülemleitnant
JULIUS KUPERJANOV.

Sünd. 29. sept. 1894.
Surn. 2. veebr. 1919.

ümbruses oma vastupaneku-tööd. 2. jalaväepolk ei taganenud enam ühte sammu pärast seda, kui ta nimetatud küla juures oma seisukohad oli võtnud; ta otsustas ennem surra. Ja Kuperjanov, kes Tartust kümne truuks jäänud kaitseliitlasega Puurmanni mõisa taganes, pani siin oma partisanide-pataljonile aluse, kelle teod meie sõja ajaloos on kirjutatud vere, kuulsuse ja vahvusega. Oma meestega asus Kuperjanov ühes 2. polgu osadega vaenlasele Põltsamaa raioonis vastu — ja selle tegevuse esialgseks tagajärjeks oli, et enamlaste edasitungimine seisma jäi.

Uuest aastast 1919 hakkasime meie kuulma partisanide vägitegudest, mis meie vastaseid alatasa hirmul ja ärevil hoidsid.

Äkilised ilmumised vaenlase selja taha, kaelamurdvalt kardetavad maakuulamiskäigud, mille juures kõigest mõnemehelised salgad suuri vaenlase rühmi taganema lõid, vangi võtsid ja maha nottisid, igasugused vägiteod sügaval vaenlase piirkonnas, mis viimaseid arusaamatuse ja kohutusega täitsid, — see oli Kuperjanov'i partisanide tegevus, seni kui meie veel end kaitsime ja venelased peale tungisid. Vaenlase närveerimine, kohutamine ja eemalehirmutamine, mis igas kaitsesõjas tähtis, viidi läbi Kuperjanov'i meeste poolt ainult neile omase meisterlikkusega, ja ikka ja igal pool eesotsas oli juht ise.

Kuperjanov, noor leitnant, omandas meie sõja alguses juba üksi sellega suure tähtsuse, et ta oli üks sõjaväelistest organisaatoritest, üks neist vähestest, kes Eesti vabadussõja segastel aegadel selge pea ja külma mõistusega korraldusi suutis teha. Hea korraldus maksis siis palju.

Nende korralduste tagajärjel sündis pööre enamlaste edasitungimises. Leitnant Kuperjanov oli üks meestest, kes mõjuvalt aitas kinni panna enamlaste vetevoo tammi abil, mille ta ise lõi. Sündis suur ajalooline sündmus Eesti sõjas: Tartust ülespoole tungides jäid enamlased tammi ees seisma, peeti kinni ja löödi tagasi. Ning selle väga tähtsa ajaloolise sündmusega on ligidalt seotud leitnant Kuperjanov'i nimi. Ja see on ta teine ülemaaline teenus.

Kuid tal oli veel teisi suuremaid teenuseid. Ta lõi väeosa, kellel kogu meie sõja kohta otsustav tähtsus on olnud. Rääkimata, et ühe säärase väeosa loomine, kokkuliitmine, kogu ta ellukutsumine juba üksi väga suur teenus on isamaa ees, peame meie meeles pidama, kunas see sündis, ja ka seda, mis see väeosa korda saatnud. Praegusel ajal on meil paljud tublid väeosad ja nende loomine ei ole enam väga raske. Kuid vaenlase silma all, ainult ühe inimese energiaga liita kokku mehed — see on märksa teine asi, kui seda teha ametlikkude päevakäskude läbi korraliku riigimehhanismi juures. Ja sinna juurde peame meie arvama teadmise, et kui seda väeosa ei oleks loodud, et kui selle väeosa loojat ei oleks olnud, siis meie sõja ajalugu märksa teisiti oleks kujunenud.

Iseäranis viimane asjaolu annab meile aimu sest ääretu suurest tähtsusest, mis oli noorel leitnandil Kuperjanov'il Eesti riigi ja rahva elus. Selle mehe töö on otsustava saatusliku tähendusega meie sõjaõnne pöördes.

Soomusrongidega ühes oli Kuperjanov oma meestega see, kes vabastas Tartu, kes lõi rea hiilgavaid lahinguid, tungides üles Valga poole, kuna ta pataljoni vastas seisis mõnikord mitukümmend korda suurem vaenlaste ülekaal. Kodumaa puhastamises vaenlastest etendas Kuperjanov'i pataljon suurt osa, ja veelkord peame küsima, kas ei oleks meie sõjas siis vast kõik teisiti olnud, kui see vahva kangelane, kes lõi selle väeosa, Eesti vabadussõja alguses oleks puudunud.

Rea veriste ja hiilgavate lahingute järele jõudis Kuperjanov oma pataljoniga jaanuari lõpul 1919 Valga külje all Paju mõisa juurde, kus vaenlane end kõvasti oli kindlustanud. 31. jaanuaril oli mõisa all otsustav lahing. Kuperjanov viis isiklikult oma mehed tulle. Võitlus oli äge, mõisa võeti, kuid Kuperjanov'i tabas vaenlase surmav kuul.

Kuul tungis pahemast käest läbi küljesse ja vigastas kopsu ning neeru. Kuperjanov toodi Tartu haigemajasse, kus ta 2. veebruaril kell $^1/_2 6$ hommikul suri.

Need, kes Kuperjanov'iga isiklikult kokku pole puutunud, ei saa ehk eemalt vaadates aru sellest suurest lugupidamisest, mida tema vastu tunti. Kuid teda pidi just isiklikult tundma, sest Kuperjanov'i isiku kui sõjamehe mõju tema kaasvõitlejaisse oli üllatavalt suur. Igas ettevõttes, igas lahingus oli Kuperjanov ise eesotsas ja teisiti oleks see ühe vahvama väeosa loojal võimatu olnudki. Ta mehed jumaldasid teda ja iga ta käsk, ka kõige kardetavam, täideti täpipealt, sest teati, et Kuperjanov iialgi valesti ei korralda. Missugune lugupidamine tast isegi Vene sõjavões oli, sellest annab tunnistust see, et talle Vene revolutsiooni ajal, kus Vene sõjavägi juba lagunema hakkas, soldatite nõudmisel soldati Georgi rist annetati.

Kuperjanov'i sõjakusel, isiklikul vahvusel ja julgusel, mis pealikust kõigi meeste peale üle kees ja mis lõi selle vahva väeosa põhivaimu, sel ühe inimese energial, mis sütitas teisi, on ehk meie sõja ajaloos seegi tähtsus, et ta oli nagu leek, millest lõid põlema teistegi meeste südamed. Kuperjanov'i pataljoni ja ta juhi vahvus ja julgus meie sõja esimestel päevadel aitas palju tõsta meie rahva ja vägede tookordist meeleolu.

Kes ei mäleta, kui vaimustusvastaselt, usuta ja peaaegu vastu tahtmist meie sõdima hakkasime, kuid kes ei tea ka, kui suur

sõjavaimustus, mehisus, kindlus ja usk meie võitmatusse on nüüd meie väes.

Ses usu, julguse ja sõjakuse õhutamises olid sõja alul leitnant Kuperjanov ja ta pataljon meie vägedele suureks eeskujuks — ja see on Kuperjanov'il veel üks teenus meie sõja ajaloos. Kuperjanov on Eesti ajaloosse kirjutanud oma nime kui üks suurematest Eesti riigi loojatest, kui üks suurematest rahvakangelastest.

Richard Roht.

SOO ILMSI JA UNES.

o, kuidas kihiseb ja koriseb soo! Seal all keedavad soovaimud suppi määratuis katlais. Aur, niiske ja külm nagu härmatis, heljub soo pinnal. Kaugemal eksivad viirastuslikud varjud. Kelle varjud te olete, eksivad mehikesed? Või ei olegi teid; olete ainult minus endas? Jah, aga kelle läkastav kurk see on, kes seal praegu röginaga ümbrust täidab? Mis? Kõik minus endas?

Kardan? — Mida siis?

Olen sohu eksinud. Õhtu. Pikne on möödas, aga ilm seab end pikale sajule. Pime. Iga silmapilk on oodata, et miski, mis lõpmata suur, soo tühjust täidab. Vilkuvad tuled. Aga teie juurde on võimatu pääseda, mülkad matavad tee kinni. Õõtsub . . . Soo õõtsub mitme sammu kaugusel. Üle ühe minuti ei tohi ühel kohal seista, muidu rebeneb õhuke rohukelme mu all ja ma langen — põrgu. Sel kohal on enne järv olnud. Olen kinnikasvanud järve pinnal. Parem, kui ta kinni ei oleks kasvanud — see järv, siis ujuksin siit välja.

Põrgu! Olen samal kohal, kust viie minuti eest läksin. Ohoo! see on üllatus teile seal all, kui ma korraga teie katlasse langen... kahe näljase pardipojaga . . . Olgu, ma seisan siin ja vaatan, mis saab. Ma ei lähe siit, kui ka kaelani sisse peaksin vajuma.

Ja, juba põlvini. Mind rebib ju keegi jalust... allapoole. Kihiseb, koriseb, veab mind jalust ja paitab nägu oma külma hingeauruga. Surm?

Lollus!

Elab ja loob inimene, tuleb maalt, kus õhkki juba võidetud, satub millegi pärast sohu ja sureb. Nii pöörane rumal ei ole ometi mu saatus. See on naeruväärt, kui ma praegu siia kõngen. Aga algupärane. Jälge ei jää järele, kuhu see mees kadus.

Mis see siis on? Nii selgel kujul — viirastus? Siis on küll ots. Aga — see on ju inimene. Ja hõikab.

„Siia, siia!“

Ahhaa, kaht korda pole sul seda vaja öelda. Ongi kindlam maa. Imelik, seda mõnd sammu ei osanud ma ise astuda. —

Laman soomajakese lakas värsketel heintel. Mu kõrval on laetud püss. Ristikheintes sabistavad nägematud loomakesed. Katusel padiseb vihm. Missugune väsimus kontides! Mingi hinna eest ei tõuseks siit praegu. Hammustagu mind ristikheina elanikud niipalju kui tahavad, pugegu mulle kõrvu, ninna, silmi — ma ei tagane siit. Ka siis, kui soomajake põlema läheks, ei roniks ma siit enne maha kui tuli on ümberringi. Nii väsinud pole ma aastate kaupa olnud. Tundub, nagu ei jõuaks ma lamadagi, nagu vajuksin kuhugi alla mõõtmatusse sügavusse. Vahel justkui oleksin määramatus kõrguses ja lendaksin pilvedel...

* *
*

Soo... Kuidas, kas siis jälle soos olen? Tulin ju ära soost. Ei, ma olen tõesti jälle soos. Haisvad mudaloigud ja mülkad on mu ümber. Vajun. Keegi tõmbab mind jalust allapoole. Mis? Aa, juba olengi vajunud põhja, ja see seal pole keegi muu kui soovaim. Oo, missugune abitu, suure kõhuga loom! Pidi ju heljuv ja läbipaistev olema, nagu udu, mis soost kerkib. Naise arvasin ta olevat! Igavesel iluduse otsimisel oleksin tahtnud temas imetleda jumalikke kehavorme.

Ja see? Jõuab ta end liigutada? Suure karvase rusikaga peksab ta endale vastu punnis kõhtu, nagu trummi lüües. Kui rumalasti ta naerab. Ta on purjus. Hahaa, soovaim on enese purju joonud. Ta istub määratu vaskse katla juures ja rüübib pruuni, vänge lõhnaga vedelikku. Jätku leivale, magunik! Siis sinu sellikesed olidki, kes mind jalgupidi siia alla kiskusid. Tubli! Aga mis tahate minuga siin peale hakata?

Aa, nagu igal viisakal mehel on sinulgi perekond, soovaim. Ja need, kes sealt ringmängul lähenevad, on su tütred. Imelik ja arusaamatu! Sinul nii ilusad tütred!

Mis? Mind tahate ringi keskele võtta, ilusad neitsid? Lõpmatu rõõmuga! Oodake, ma viskan oma märja jahitasku kahe nälginud pardipojaga kõrvale, panen püssi käest, siis tantsime koiduni. Tantsime kaua, kuni nõrkeme. Oo, kuidas teie läbipaistvad loorid kahisevad nagu siid. Kuidas teie sirged jalad rütmiliselt tõusevad ja teie liigutustest muusika hoovab. Tõesti, kes mängib seal kaasa?

Vanamees, sookoll, sa ajad juttu, mis kusagilt pärit ei ole. Ära mängi püssiga, ta on laetud. Ei, ei, see pole piip, see on nõndanimetatud püss. See sülitab tuld. Mingit liiku ei osta ma sulle, oled isegi täis. Heida magama!

Missugune laul! On siin all ka luuletajaid? Või sepitsete ise neid laulukesi, jumalikud neitsid? Missuguse lahkhelina kõlab teie isa joobnud jorutamine nende viiside sekka, mis on nagu hõbekellukeste helin.

Kaunis ehaneitsi läks kõndima. Kastepiisad kõdistasid ta jalgu hõbepärlidena. Lillekesed avasid unised silmakesed ja naeratasid imeilusale rändajale järele. Üle lõhnavate nurmede läks teekond... Kuldselt taevaviirult vabanes jumalik noormees ja ruttas sulle vastu, ehaneitsi. Oo, kuidas sa naeratasid, oma kallimat silmates. Nii naeratavad lillekesed hommikul, kui nad tõusva päikese poole vaatavad... Sùudlus — ja te sulasite jumalate hingeauruna oma õnne sisse. Säärane õnn ei kordugi, ta peab teiega ühes ikka uuesti sündima.

Niisuguseid laule laulate, kallid soovaimu tütred! Lubate, et teiega veelkord ringmängu mängiksin? Tohin ma tulla? Oi, võtke mind alati ringi keskele, laulge mulle, tantsige mu ümber — ma olen vaeslaps! Seal ülal ollakse mulle kuri, teie olete esimesed, kes mind kunagi hellitanud. Lubage, et alati, kui mulle ülal liiga tehakse, siia tulen teiega tantsima ja laulma. Kas lubate, et teie seltsi jään igaveseks ajaks?

Mis sa norskad, soovaim? Nüüd tean, miks soo koriseb — siis magad sina oma rahutut viinauinakut. Sookailudest ja koerapöörirohust keedad sa endale uimastavat jooki ja seda lõrbid sisse hommikust õhtuni. Su õrnad tütred kardavad sind, sookoll. Vaata, nad lähevad ära. Lähete ära, ilusad sooneitsid? Aga te tulete

tuleval ööl jälle ja mängite minuga ringmängu. Te tulete, tulete. Ma tean, et tulete — olen ju vaeslaps. . .

Ärkan unest. Muidugi ainult unes võis see olla, mis praegu nägin. Ja, aga kus ma siis õieti olen? Haa, olen ju soomajakeses ja laman värskeil ristikheintel. Mis on siis praegu? Kas juba päev? Ei, alles öö. Tuul vuhiseb ulualustes. Külm on ja pilkane pimedus ümberringi.

O. Luts.

HILISSUVI.

Need hilissuve kuldsed pealelõunad!
Mu üle tuleb lahkumise lein,
kui hellal meelel aiateedel käin
ja näen, kuis puudelt kukkumas on õunad.

Mustsõstra põõsas mõni kirju leht —
neist tõstvad tuuled nagu küpse lõhna,
ning päevaroosi suur ja vägev täht
nüüd ehib tervet peenart, juba õiekõhna.

Veel punab mõne lapse suvekleit
Kui mooniõied läbi põõsa varju,
kus pruunid käed vist leidnud viimseid marju,
ja kelmi suhu sulab maitsev leid.

Puu, põõsa igatsus on täide läinud,
kuid päike paistmast siiski veel ei väsi,
ehk aeg küll taltsamakski tema teinud:
ta paistus silitab kui pehme emakäsi.

Marie Under.

JÕE ÄÄRES.

Siin istun mähituna päikse roosalooris,
mul juustes pajuõite ebemed.
All pronksilises vees kuldkiirte sädemed,
neis vilksatavad hõbekalad vooris.

Veeroosid kollased kui väiksed kroonid,
mis peadelt pillanud on näkineitsid,
kes koidu tulekul end vette peitsid,
kus nende riik ja valitsusetroonid.

Veeliblikad kui peenest siidiniidist
On värisemas üle voogude:
Kui klaas neil tiivad, kehad pehmest siidist,
nii sätendavad üle roogude.

Kui hilja pimedus ju piilub läbi lehte,
siis virgalt tikib hõbedane öö
vee musta sametises tuhat kuldset tähte,
et säraks ta kui kalliskivist vöö.

M. Under.

TEEKOND EESTI ÜRGMETSADESSE.

Teekond viis meid otsesihis Rakke jaamast üle Simuna Paasvere ja Muuga vahelistesse ürgmetsadesse. Päike paistis heledasti sinisest augustikuu taevast, kui kergel sõiduriistal Rakke jaamast looklevat maanteed mööda välja sõitsime, valkjashalle tolmupilvi selja taha jättes.

Ikka kõrgemale viis meid roosaõielise lillpajuga raamitud liivane maantee. Hobused pingutasid jõudu, et meid mäest üles viia, mille nõlval asuvate põldude rohelised ja kollased värvitoonid sünnitasid sügava taevasinaga vastolu. Jõudsime pea mäeturjale, kus senini kitsas vaatepiir nagu nõiaväel muutus üliavaraks ja pilk ulatas üle põldude ja niitude, võsade ja talude Paasvere-Muuga põliste metsadeni. Hiiglasuure tumerohelise võruna piiras ta meie ees ning paremat kätt asuvat, kaugele ulatavat vaatevälja. Pea jõudsime Paasvere mõisa, kus meile sai lahke vastuvõtt osaks ja lubati öömaja. Vara hommikul sammusime kohaliku metsaülema saatel rõõmsal meelel üle selgeveelise Venevere oja, sest et tumesinine taevas tõotas head ilma. Lugematute juveelidena sätendasid peened kastetilgad ädalheina longus vartel.

Tee viis meid üle niidu, kus ädallilled valendasid ja lehelinnuke vilistas hommikulaulu. Pea muutus hall savine teerada süsi-

mustaks rabamullaks, mille konarustes vesi läikis ja läbipääsmist raskendas. Meile näidati sirbikujulist kinku, mis asus kesk niisket sood ja mille sammaldunud raudkivid kõnelesid meile kaugetest jääaegadest. Me jõudsime suurde soometsa, kus mänd, kask, haab ja kuusk valitsesid ning tihaste hõbekellalised hääled meid tervitasid. Edasi pääsime ainult sügava kraavi veeru mööda, mille mustjaspruunis vees heljusid haruldased veetaimed. Läbipäästamatust laanest kajas imeline häälitsus, mis osalt kanakulli, osalt emahirve meelde tuletas ja millega seltsis erilaseviu hele kisa.

Lihavad mustikapõõsad katsid varjurikast metsaalust ning nende mahlakad marjad olid meile suuremaks kiusatuseks. Tuultest murtud valgetohulised kasetüved puhkasid nagu pärgadest ümbritsetud surnukehad tumerohelisel metsapinnal ja kollakad sääseparved laulsid neile kurvatooniliselt surmalaulu.

Jõudsime välja naeratavale metsaniidule, mis asus helerohelise vööna padriku veerul ning mille taga pidid olema saladusliku ürgmetsa esimesed saarekesed. Siin leidsime lookleva oja, mis oma hõbeselget vett ränikivilisel põhjal veeretas Venevere jõe poole. Siin kuulsime hiireviu kaeblikku vilistamist ja nägime teda tiirlevat kõrgel oma pea kohal majesteetlikkudes ringides. Selgelt helendasid ta võimsate tiibade valged ja pruunid värvitoonid tumesinisel taevavõlvil ning ta kurblik hüüd kajas kaugele üle nurme ja metsa.

Päike kõrvetas armutult ja me hingasime kergemini, kui metsa jahedasse varju jõudsime. Leidsime end kirjus puude labürindis, mis koosnes põlistest kuuskedest ja jämedatest haabadest. Ühed neist tõstsid oma hiiglakroone uhkelt taeva poole, teised toetusid kõige imelisemates seisandites oma tugevamatele kaaslastele või lamasid abitult rohupuhmaga kaetud metsapinnal. Nad olid kas vanaduse nõrkuse kätte surnud või kõige paremas elueas marutuulest murtud. Meie tähelepanu äratas iseäranis see, et peaaegu kõikide püstiseisvate ja längusviibivate metsahiiglaste juurtepärad maapinnast välja ulatasid ja vägevad tüved asusid imeliselt haralistel jalgadel. Nähtust seletati sellega, et metsapind, mis oli vanasti kõrgem ja soone, aegade jooksul kuivaks tahenedes madalamaks vajus. Surmlikku rahu, mis siin valitses, rikkus ainus pasknääri karm häälitsus ja kuivanud okste ja raagude ragin rändaja sammude all.

See oli esimene ja mõjuv tutvus Eesti põlise metsaga. Kuid ta oli üürike, sest et me pea välja jõudsime palule, kus valkjaspunakal turbasamblal jooksid pisukesed mustad sisalikud ja kas-

vasid haruldased lillavärvilised seenekobarad kõdunevatel kändudel. Siin leidsime üllatuseks rohkesti harakakuljuseid — põhjamaa lilli, mis meie maal haruldased. Nende valgevärvilised lõhnavad õied ja peened varred kaunistasid pruuni sammalvaipa, mis kattis punaseid ja halle raudkive. Siin nägime kodumaa taimestikku ta vormikülluses ja värvirohkuses. Veripunased metsmaasika lehed ja lillepajude roosad õiekobarad ülendasid pruunide, kollaste ning hele- ja tumeroheliste värvide ilu.

Heledasti kädistas nobe käblik kuivanud kuuseokste rägas, kui kindlalt palupinnalt lahkusime, et üle kinnikasvanud mädajärve pääseda ürglaane metsikumasse osasse. Kartlikult astusime kõikuvale pinnale, kus ubaleht, soopihl ja vesiputk kasvas, ning sammusime, tihedaid pilliroopuhmaid kõrvale tõrjudes, põlvini tumepruunis sulisevas vees. Veeaurudega läbijoodetud õhk, lõunapäikese palavus ja verejanuliste sääskede ning pistvate parmude parved väsitasid meeli ja me olime õnnelikud, kui jälle jõudsime kindlamale pinnale ja astusime ürgmetsa videvikulisse võlvistikku.

Ürgmets avaldas meisse vägevat mõju, kuid mitte sellega, et ta liiga palju elu, vaid surma sisaldas. Hiiglasuurte kuuskede, jämetüveliste haabade ja tüsedate kaskede tihedad võrad moodustasid tihtipeale katuse, millest päikesekiired ei suutnud läbi tungida ja mille tõttu siin paiguti valitses videvikuline hämar valgus. Kuid ka siis, kui metsa alla päike oleks paistnud, oleks võimatu olnud metsapinda näha. Sest siin lasus mitu kihti puutüvesid igasuguses seisandis ja suuruses. Kõige sügavamal puhkas kõige vanem ning rohkem kõdunenud kiht, kuna kõrgemal asusid hilisemad puudekooljad. Tumma imestusega vaatlesime neid omapäraseid surnukehade lademeid, mida kattis osalt paks sammalvaip, osalt tihe mustikapõõsastik. Kui palju puudepõlvi pidi siin viimist und puhkama ja kui palju eluta ainet pidi siin pikkade aegade vältusel eluliseks ja elulisest uuesti elutuks olema muutunud! Siin võitlesid puud — vanad ja noored valguse ning ruumi pärast. Nägime seal, et mitte igal puul õnne polnud priskelt ja sirgelt päikese valgusele vastu kasvada. Siin oli küllalt kõveraid ja küürakaid, kahvatuid ja kuivanud puid, millelt vana saja-aastane metsahiiglane elustava valguse oma tiheda oksastikuga ära võtnud ja neile juba noorelt surmamärgi peale surunud.

Kuid kui metsahiiglasi — saja-aastasi — lähemalt tähele panime, siis nägime, et kõike purev ajahammas nad seest tihtipeale puruks poetanud, ja et nende väline tugevus oli näiline ja pet-

lik. Oleksid tol päeval, kui viibisime ürgmetsas, vägevad marutuuled kõigutanud metsahiiglaste võimsaid kroone, oleksime vististi kuulnud, kuidas mõni igivana metsavalitseja tumeda mürinaga murdus puruks. Võib olla, oleksime näinud, kuidas ta maha langedes nõrgemad naaberpuud purustas või elusalt enda alla mattis.

Nägime ka säherdusi võimsatest tuultest ümberpaisatud puid, mille juurestik mulla ja saviga maast üles oli kistud ja sirutus pooleteise sülla kõrguse haralise müürina ülespoole. Paigad, mis langenud puude tõttu avanesid vabale päikesepaistele, olid ürgmetsas muutunud kibeda võitluse alaks. Siin heitlesid omavahel ruumi ja valguse pärast niihästi õed ja vennad kui ka sugulased ja võhivõõrad. Võitjaiks jäid need, kes olid tugevamad ning oma võimsad võrad üle kõrgemate kaaslaste vaba õhu ja valguse järele sirutasid.

Üllatavat pilti pakkusid ürgmetsas noored puud, mis viibisid mitmesugustes arenemisjärkudes ning mille hälliks olid kõdunenud tüved, kuhu nad kord seemnena sattunud. See asjaolu seletas meile nähtust, miks suurem osa põlise laane puudest maapinnast välja kõrgele ulatavate juurepäradega olid varustatud, ehk siin küll igas paigas juttu ei võinud olla metsapinna vajumisest. Ürgmets pakkus meile tõetruud pilti suurest sündimisest ja suremisest, alalisest tekkimisest ja kadumisest, vahetpidamata tulemisest ja minemisest. Teaduslikul uurimisel saadud andmeile toetudes peame oletama, et seesugune puutumata neitsiline mets iidsetel — igivanadel aegadel kattis kogu Eestit. Ta kadumise põhjuseks kodumaa lagendikkudel ja kinkudel tuleb pidada inimest ning ta kultuuri. Meil on kindel põhjus karta, et Eesti edenev kultuur hakkab ähvardama ka Paasvere-Muuga põliste laante algupärasust ja puutumatust. Päev, mil see sünniks, oleks kahtlemata üks kurvematest meie rahva ajaloos. Sest ta hävitaks jäädavaks ajaks kõige suurema ja omapärasema mälestuse, mis meile senini õnnelikul viisil kodumaa ürgloodusest alale jäänud.

Raske, hädaohtlik ja osalt isegi võimatu oli põlislaanes otsejoones edasi liikuda. Seepärast olime sunnitud liikumisteeks tarvitama valendusi ehk sihte, mis omal ajal maa-ala mõõtmiseks metsadest läbi aetud. Kuid ka siin tuli meil alatasa ronida üle juhuslikult lamavate tüvetõkete. Õudse raginaga rusunesid tihtipeale need seestpoolt kõdunenud, kuid pealtnäha terved, sambla ning marjapõõsastikuga kaetud tüved meie sammude raskuse all.

Panime tähele teravat vahet, mis valitses videvikulise metsaaluse ja päikesepaistelise valenduse taimestiku vahel. Ürgmetsa hämarate võlvide all, kuhu päikese kiir ei ulatanud, valitses sammalde, sammalpoolikute, seente ja sõnajalgade riik. Sihil aga, kuhu päikese elustav valgus ligi pääsis, olid esindatud kõik taimikud, millest mets kui taimestik koosnes. Siin kasvas sammal ja sammalpoolik, mis kattis elava vaibana kõdunevaid tüvesid, kände ja maapinda. Siin haljendasid sõnajalad, kõikusid heinkasvude nõtkuvad kõrred, õitsid kirjuvärvilised rohud ja puhmad ja haljendasid, kõrgemat taimestikukihti moodustades, kõige mitmekesisemad põõsastaimed.

Pühalikku vaikust, mis üldiselt valitses Eesti ürgmetsas, segasid ainult rähnide helid ning tihaste ja põialpoiste peened häälitsused tihedates puuvõrades. Valendusel aga kõlasid mitmesuguste laululindude hüüded, oli kuulda rohutirtsude siristamist ja mesilaste suminat, keda siia meelitanud õite kirjud värvid, magusad lõhnad ja soe päikesepaiste.

Kuivemale kingule jõudes võtsime aset sammaldunud metsapinnal ja pehkinud kändudel, et puhata vaevarikkast rändamisest ning vahetada mõtteid saadud muljete üle. Pikad kastevarred ja õitsevad heinputked ümbritsesid meid halja müürina, kuna sõnajalgade meri hallide puutüvede vahel pakkus rahustavat pilti silmale. Meie juht teadis jutustada, et suurematest imetajatest loomadest siinses ürgmetsas elutseb karusid, hunte, ilveseid, nugiseid, mäkri, naaritsaid, rebaseid, hirvi, valgeid jäneseid ja oravaid. Põdrad rännanud ilmasõja algusel siit mujale. Ka metsiste, tetrede, laanepüüde, korbitsate, kanakullide ja raudkullide poolest peab ürgmets olema rikas. Isegi mustad toonekured ja kotkad, mis muidu nii haruldased, ei pidavat siin puuduma.

Tihedad sääskede parved, keda suitsuga püüdsime peletada, ei andnud rahu paigal püsida. Jälle rändasime tihedas ürgmetsa padrikus, mis aegamööda muutus hõredamaks ja lõpuks esines iseloomuliku parkmaastikuna. Viibisime võrdlemisi hõredas metsas, kus valitsevad kuusk, kask ja haab, mille kroonide vahelt päikesekiired heleda joana läbi pääsid ja langesid niine-, pähkla-, saare- ja vahtravõsale. Vabad paigad maaslamavate sammaldunud tüvede vahel olid paradiisiks rikkalikule taimestikule. Sinilill, kopsurohi, hundinui ja leseleht kasvasid siin sõbralikult üksteise kõrval. Mille üle aga iseäralist rõõmu tundsime, oli kuldking ja lõhnav varjulill, mida me mujal Eestis pole leidnud.

Päike viibis juba õhtutaevas, kui metsast jõudsime rohelisele niidule, kus valgetüvelise kasesalu tagant nägime tõusvat sinist suitsujuga taeva poole. Pea seisime päikesepaistelise metsatalu õues, kus leidsime kehakinnitust ja kogusime jõudu uueks teekonnaks.

J. Piiper.

MERI JA INIMESE ELU.

Laine veereb laine jälil,
vetevoode veeretusel,
kiigel kalda kalju vastu,
lõhkeb vahus vastu kallast,
tuisatelles vetetolmu,
märga auru kallastele;
aga ei too sõnumida,
kostust iial küsijale.

Laine veereb laine jälil,
vetevoode veeretusel,
kiigel kalda kalju vastu,
lõhkeb vahus vastu kallast.

Meie elulainekesed
veeretavad õhtuvilul
kõikudelles kalmukünka,
mättamuru vaiba alla.
Tähesilmad vaatvad taevast,
kuu vaatab kõrge'elta,
päike paistab rõõmupalgel
lahkujaida, magajaida.
Aga keelt ei ole kalmul,
sõna iial tähte suussa,
kuu ei oska kõneleda
ega päike pajatada,
küsijale vastust anda.

Fr. R. Kreutzwald.

TUHKJA MÄRDI VASTLASÕIT.

Oli õhtune hämarus üle külmunud maa ja valge taeva, kust juba hommikust saadik tuli hääletult pehmet, tihedat ja värsket lund kui laiast kotisuust, mis kogu päevaks ülal valla unustatud. See langev lumimüür oli nii paks ja ääretu, et tuulgi oli sumbunud sellesse kui umbsesse ja tumma sulgkotti. Ümberringi oli vaid lumi ja lumi, ülal ja all, ainult tumedad metsade viirud olid aimata selles valges meres läbi tiheneva hämaruse. Ja näis, kui kaoksid needki pikkamisi ja vähehaaval kerge ja jaheda lumikoorma alla, mis kõike mattis. Oli nii vaikne, et ükski hääl kõrvalehte ei puutunud, ainult vahetevahel kuuldus kusagil metsade taga mehine hõige, helises kurin peru sälu kaelas, kes vastlasõitu kihutas ja hirnus, kuid siis kaugenes see ruttu, kantud eemale uhke täku erksatest kapjadest ja mattus nagu kõik muugi langevasse lumemerre.

Metsatee harule ilmus hall jänes ja kükitas maha. Ta pehmed okkad olid täis lumehelbeid, mis oli niisama pehme kui ta hall villgi. Äkki ajas jänes pikad kõrvad püsti ja jäi kuulama. Eemalt kaugelt lähenes maanteed mööda aisakella kõlin. Jänes töllas paar sammu, pistis nina lumme ja jäi uuesti kuulama. Kell lähenes ja helin kasvas järjest lähenedes ja pööris maanteelt üksiku metsatee harule. Hall jänes kargas teelt ja jooksis vilgates metsa.

„Hoo hoii! Jänes!“ karjus kaikuv mehehääl saanist ja sõitja käsi laskis heleda piitsaplaksu õhku.

See oli Tuhkja talu noor, uhke, kolmeaastane täkk, kes tegi esimest vastlasõitu ja saanis istus noor, uhke, kahekümneviieaastane perepoeg, tulevane Tuhkja peremees ja valitseja. Tugevate ja karmide kätega hoidis ta ohje, nii et perul täkul vaht suust lemmendas ja suurauad hobusele kurku tungisid. Ta kõrval istus vana sulane, kes niihästi peru täku kui peru noormehe üle oma habemesse muheles. Sulane oli juba ammu lastega naisemees ja oli täna perepojaga ainult toreda vastlasõidu pärast ühes tulnud. Ja võib olla, võis teda perepojal hädapärast vajagi minna, sest nende tee viis just praegu Härma tallu, kus noor, kaheksateistkümneaastane peretütar ammugi kosilasi ootas. Kuid ärge jälle arvake, et nad just seda noort peretütart läksid ära tooma, ei, nad olid niisama nalja pärast täku tallist toonud, uued riistad talle ümber pannud, vastse saani vehmrite vahele rakendanud ja niisama poolkogemata Härma talu teele sattunud. Ja kui juba kord oled teel, ega's siis enam maksa tagasi pöörma hakata, võib ju Härmal äragi käia vastlapäeva õhtul, paar sõna juttu ajada ja tagasi tulla, nagu ikka. Kuid mis sinna teha, et tee just Härma

tallu viib, võiks ju mujalegi sõita, aga näe, peru hobune pööris ise, nagu teades perepoja salajat tahtmist. Teie ütlete, ohjad olid ju perepoja käes, eks ta võinud ju harupidi teisale käända. Aga vaadake, selles see asi just seisabki, et mõnikord käsi nagu ei tahagi tõmmata teist ohjaharu, nagu iseenesest ja tahtmata jätab selle tõmbamata. Ja kui noor ja peru sälg just ise kipub nii valusa sammuga ikka edasi ja edasi värskelumelist teed vastlapäeva õhtul, miks siis teda keelda jooksmast? Ennem hirmuta veel piitsaplaksuga kiiremale jooksule!

Kuid täna oli juhtunud perepojaga midagi veel imelikumat. Noor täkk oli nad viinud teeharule, mis tallu viib, kus suviõhtuti laulab noor peretütar, noh, hobune tahab teeharust mööda sõita, kuid perepoeg tahab täku hoopis vastupidisele teeharule juhtida ja kui seal teeharu teisale poleks viinudki, siis kas või vastupoolsesse maantee sügavasse kraavi ajada, kui seal üht silda ja rumpi ei olekski. Hea küll, perepoeg tõmbab oma arust ikka nagu vasakut ohjaharu, aga hobune sai kentsakal kombel aru, nagu juhitaks teda just paremale poole metsatee harule, kuhu perepojal mõttesegi ei tulnud sõita. Ja mees märganud oma eksitust alles siis, kui hulk maad metsa mööda juba ära sõidetud. Perepoeg oli imestama jäänud, vihaselt sulasele kraesse kinni haarnud ja öelnud:

„Kuule, Jaak, kas sina panid ohjad hobuse seljale risti?“

Kuid sulane vastanud, salaja habemesse muheldes:

„Parem küsi, peremees, kes su südame risti pani!“

Perepoeg polnud siis midagi vastanud, ainult sangutanud ägedasti ohjaharusid ja valanud ühe niisuguse tulise täku sapsudele, et kartus tõusnud, kas see peru loom pillama ei hakka ja saani ära ei lõhu, kui nii hullupööra nelja Härma talu poole kihutab.

Ning sulane oli jälle naernud habemesse Tuhkja noore täku ja noore perepoja üle. Eks tal eneselgi olnud ükskord ohjad hobuse seljal risti, kui Krõõdale vanamäraga kosja sõitis.

Kuid mis siin nüüd kosjadest kõnelda, kui perepoeg ainult vastlasõitu tegi. Ta sõitis küll Härma poole, kuid ta on ennemgi sinna sõitnud ja kas siis igakord minnakse naist võtma, kui täkk ette rakendatakse, kell aisa külge seotakse ja paar viinapudelit saani istme alla pannakse. Eih, see viinatilk kulub ära meestele enestelegi, kui saanis istumisest külm hakkab.

Ning sulane Jaak päris perepojalt, kes hobusega ametis:

„Kas peremehel külm ei ole juba? Hulk teed ära sõidetud.“

Kuid perepojal polnud täna külmast aimugi, ainult nõretas ja higistas näost nagu kuumal jaanikuul „Roosteniidus“ heina uhtudes. Aga sulasel oli külm ja uuesti alustas ta juttu pakasest:

„Puuh, luini lõikab, ei pannud kodus ka kampsunit alla!“

Kuid perepoeg ei saanud täna sulase jutust imelikul kombel aru, ainult kihutas hobust ega tuletanud viina meeldegi. Ja asjata piilus sulane saani istme alla, kus viin luksus ja mulksus pudelis. Nii hea oleks olnud sealt pudelikõrist lasta tuline kärakas külma-

nud kurku, kus ta pikkamisi kõhus ja peas mahedat soojust oleks sünnitanud.

„Kui aga lumine metsatee ikka edenes noore sälu ehtsate kapjade all, mis alles esimesi raudu kandsid, ja viinapudel ikka ja ikka jäi joomata saani istme alla mulksuma ja sulase janus kõri talvise külma kätte kuivama, tekkis sulases imelik aimus perepoja tänase vastlasõidu kohta.

Aga lumi langes kui pehme jänesevill hämaras tuuletuses, kuulda oli ainult aisakella helisev trall metsas ja aegajalt täku hirnumine noorest kurgust, mis selle vaskse helina mattis ivakeseks ajaks oma heledasse rõkkamisse. Ning kui veel nimetada hobuse kapjade naksumist üksteise vastu, siis oli see kõik, mis võis kuulda, isegi hobuse raske samm kustus sügavasse lumme nagu jahukotti.

Perepoeg Märt kihutas hobust, et lumi kapjade alt käis saanis istujaile vastu silmi, sulane Jaak aga istus enda ette ta kõrval, põletas piipu ja temas kasvas järjest see salajane aimus, mis temas juba ivakene aega tagasi oli tekkinud. Ja sest aimusest vallatuna ei teinud ta enam viinast juttu, sest nüüd teadis ta kindlasti, et pudelikorki enne Härma talu ei avata. Ning sulane Jaak kiskus küüntega sasis habemest jääpurikaid, mis hingeaurust tekkisid, aga silmad riivasid nagu tahtmata saani istealust.

Viina peale mõtlemine tõmbas ta suu äkki magusale veele ja siis otsis ta kasuka taskust seapõiest tubakakoti ja hakkas piipu laadima. Ent kui ta parajasti selle tobitäit läks tuld pihus hoides põlema süütama, lendas suur kamakas lund täku tagumise kabja alt talle vastu nägu ja piip oli suust lumme löödud. Ta äigas korra käega üle näo, kuid mida suus enam ei olnud, see oli piip.

„Tpruu! Pea kinni, piip kukkus maha!“ Aga ennekui Märt peru täku sai peatada, olid nad juba tüki maad edasi sõitnud. Mine võta veel kinni suurtest hangedest ja pehmest lumest! Ent vanamees otsis piipu nagu oma hinge, nagu mõnd suurt varandust.

Perepoeg jõudis vaevalt noort hobust taltsutada, kes kuidagi paigal ei tahtnud püsida, ja hõikas, kui vanamees juba tükk aega asjata oli hangedes summinud:

„Las ta näru olla, ega sa teda enam leia!“

„Kussa sellega, kus ma's ilma piibuta...“

Ja vanamees hakkas uuesti ja hoolsamini otsima. Sest piip oli ju vanasti 20 kopikat maksnud ja see oli sulase terve päeva palk. Kuid mida ta ei leidnud, oli jällegi piip. Ja millest ta aga ei väsinud, oli piibu otsimine.

Kuid perepoeg ei läbenud oodata ja hõikas uuesti kärsitult:

„Ega sa leia ju, istu peale!“

Ent sulane ei kuulnudki ja vastas:

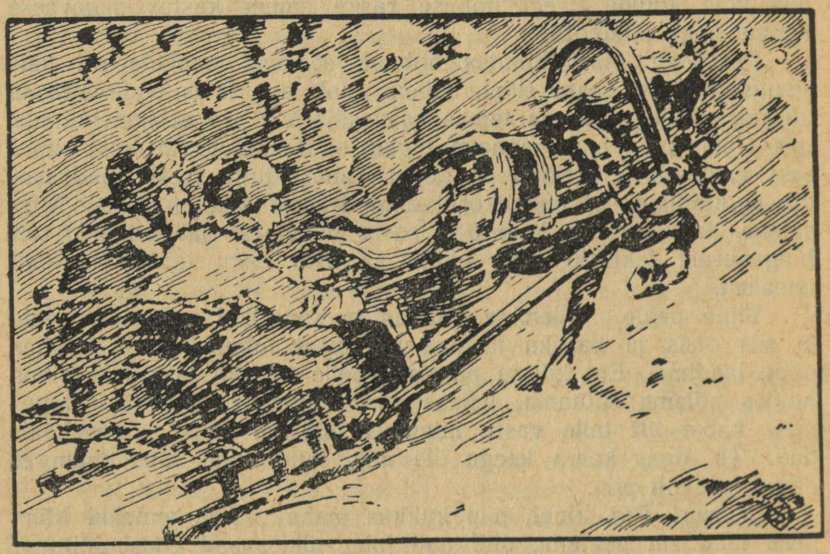
„Sul küll hea ütelda, aga mul pole 20 kopikat maha visata.“

Kuid noor täkk ei püsinud enam, suure vaevaga sai Märt ta pidama, et aga perepojal täna just tee Härmale oli saani jalaste all, hõikas ta uuesti sulasele:

„Las ta mädaneda, istu peale, ma annan sulle oma piibu!“

Noor peremees oli täna heldem kui muidu, sest kui ta harilikult sulase Jaagule oma salvedest mõõtis palgavilja, ega ta sealt ühte tera rohkem külimitule peale pannud, ent täna kinkis koguni piibu!

Ja heas meeles nohisedes perepoja heldusest, istus Jaak saani ning sõit läks endiselt edasi kella helinal ja kapjade naksudes vastu raudu.

Ja lundki tuli endiselt ülalt kui pehmet jänese villa, mis Märdi vurrudesse, Jaagu habemesse ja hobuse lakajõhvidesse pudenes nagu Jumala külmunud hingeaur valgest taevast ja pilvedest. Aisakell helises lumme, ja näis kui oleks see langev ja värske vastlalumi ümberringi ülal ja all helisenud nagu vask, või näis pigemini, nagu oleksid laiad lumehelbed olnud hääled kuljusest, mis sadas hangedeks kraavidesse, metsateele ja kuuseokstele.

Isesugune imelik tunne valdas Märti, kui sõit ikka edasi kestis, ja seda imelikumaks see sai, kui talle Härma ainuke talutütar meelde tuli. Ega's sellepärast, et nad Annaga oleksid võõrad olnud, ei, omad inimesed olid nad ammugi juba. See tütarlaps polnud talle otsast lõpuni enam uudis, imelik tunne tuli täna ainult sellest, et tänane vastlasõit võis koguni ju kogemata kosjadekski kujuneda. Märt polnud selle peale küll kin-

del, aga juhtuda võis see siiski, kas või kogemata jutu sees. Aga see võis ka juhtumata jääda, nimelt sel korral, kui jutt vahest ladusasti ei lähe. Aga kentsakas oli tänane minek siiski, sest ta oli ju küll ja küll Tuhkja ja Härma vahet sõitnud, kuid säärase pehme südame ega tujuga polnud tal see kunagi olnud. Kord oli temas kindel teadmine, et päris tõesti ikka kosja läheb, kuid sealsamas naeratas ta selle naljaka mõtte üle ja kõik paistiski veider ja imelik.

Ent sealsamas käänis tee kuusikust välja, ja kui nad lagedale jõudsid, paistsid üsna lähedal Härma talu tuled. Märt teadis, et need tuled siit kuusikuservast enam kuigi kaugel ei ole, kuid täna paistsid nad imeväikestena ja vilkuvatena lumesajus kesk põldude ja viljade lagedust, mis kõik kuulusid, niikaugele kui inimese silm seletas ühest metsast teise, Härma talu krunti. Suur oli see Härma, niisama kui Tuhkjagi, kui mitte veel mõni tessatiin kõlbmata raba ja soomaad rohkem. Ning see varandus kuulus kõik pärast vana peremehe surma Annale. Ja täna vaatas Märt hoopis teise pilguga Härma talu ja seda ümbritsevat krunti kui kunagi enne. See lahmakas varandust valdas teda iseäranis ja äkki torgatas talle pähe, kus ta silmad enne olid olnud, kui suvel siin viljad lükkisid ja õitetolmus voogasid kui suur ääretu meri? Või sügisel peksumasin ulus ja terakoormad aida uste ette mürinal ja kolinal veersid. Eks olnud see kõik Anna varandus, mis siin hoolsasti kokku aeti, ja veimevakk kasvas mitte aastate, vaid päevade jooksul? Siiamaani polnud ta seda kõike näinudki, tal ei tulnud seda hoopis meelde, kui ta selle tüdrukuga kudrutas. Jah, ta oli Härma talutütrega ainult ajaviiteks ja niisama enese lõbu pärast jännanud. Nad olid armastanud teineteist lihtsalt kui kaks noort inimest ning sellest oli nii Märdile kui Annalegi küllalt olnud. Ja nüüd äkki hakkas Märdil kahju, et ta seda rikast tütarlast tugevama sõnagagi või lubadusega endaga ei olnud sidunud. Ning mis siis, kui tüdruk seda niisama nagu temagi naljaks oli võtnud? Ja Märt tundis eneses esimest ärevuse pistet. Ning sellest aetuna valas ta täkule piitsaga tulise napsu. Aisakell hakkas ägedamalt helisema, täkk puristas korraks lund ninast ning maa edenes kui söödud, ja tuled tulid eespool ikka lähemale ja lähemale.

Ühtlasi oli aga Märt endas kindla otsuse teinud: mida varem, seda parem. Talu kui mõis ja tütar ainus, kas siis niisuguse peale ümbruskonnas hambaihkujaid vähe! Ning Märt tegi endale kibedaid etteheiteid, et ta seda juba aasta varem polnud teinud, võib olla puhusid nüüd ehk äkki juba Anna südames tuuled teisest kaarest, pea see siis kõik ei või sündida.

Ning teine tuline piitsanaps lendas täku erksatele sapsudele. „Ära, pime, ikka hobust lõhki aja!“ ühmas sulane saaninurgas. Talle paistis see kõik ootamata. Siiamaale oli Märt ikka parast vastlasõitu lasknud, kuid nüüd äkki ei andnud hobusele enam armu.

Ja kolmas tuline lendas täku sapsudele.

„Anna ikka aega, anna ikka aega, egas tütar kuhugi enam eest jookse, kui ta enne pole joosnud," lausus sulane ja võttis suure hirmuga piibu suust. Pea ta siis ka seesugusel kihutusel suust ära ei või kaduda.

Märt vaatas kord sulasele üleõla otsa, kuid kihutas endiselt.

Ühel hoobil lendas saan Härma õue. Kuid käänak oli väravas nii järsk ja äkiline, et sõiduriist prahvatades vastu väravaposti lõi ja sulane kui kera üle peakaela pehmesse hange kukkus. Ta vähkres ja puristas seal tüki aega, kuid haiget sai ta vähe, sest lumi oli sügav ja pehme kui jahu. Vandudes tõusis ta viimaks maast:

„Sind oma rutuga, ei läbe ka sugugi!"

Aga kui ta saani juurde jõudis, kukkus ta suure häälega naerma, sest saani teist tiiba polnud olemaski! Ent oleks see Jaagu enese saan olnud, poleks ta näole naeru kübetki siginenud, aga noh, Tuhkja mõisa saan, rikka mehe asi, ning ta süda oli tõesti rõõmus selle õnnetuse üle.

Kuid Märt sidus hobuse rõngasse ja tal polnud täna saaniga tegugi. Oleks see mõni teinekord juhtunud, seda sõimamist, mis siis oleks olnud! Aga nüüd naeris ta isegi selle juhtumise üle. Ja miks mitte! Kui küsimus seisab suure Härma talu saamises, mis maksis siis saaninäru selle kõrval, kuigi ta oli alles tuliuus.

Ent viinapudeleid saani istme alt võtma minnes, ei leidnud ta neid sealt enam. Ta koplas külmast kangunud sõrmedega kõik nurgad läbi, aga mis ära, see ära. See oli talle suurem hoop kui saani tiiva murdumine vastu väravaposti.

„Noh, võib olla, et sa ei pannudki neid siia, jäid koju," arvas sulane.

„Miks ma siis ei pannud, oli kaks pooletoobilist! Näed, teel välja kukkunud!"

Ja Märt sülgas vihaselt lumme, sest ilma viinata kosja minna, see on ju natuke imelik. Ta sammus värava juurde, ja kui seal ühtki pudelit ei näinud, ütles sulasele:

„Mine, otsi üles, aga tee ruttu, kui võid!"

„Ma võtan hobuse, saab ennem!"

„Ei, kussa siis hobusega võid, astub peale ja ilma!"

Ning sulane läks jala viinapudeleid otsima. Märt pani hobusele märsi ette, aga kui ta parajasti majauksest sisse tahtis astuda, pistis sealt Härma peremees pea välja ja piilus tulijat.

„Ennäe, Tuhkja Märt, mina mõtlesin, et ei tea, kes niisuguse suure mürinaga peaks sõitma!"

„Jah, täna oma väravapostide kõvadust, et nad sul veel püsti jäid, aga saani lõhkusid nad mul sodiks."

„Mis? Meh?“

„Ei midagi. Saani ajasin vastu posti puruks.“

„Vaata imet, päris puru jeh,“ imestas peremees saani vaadates, „ega enam suurt asja saa sest tiivast.“

„Ah tühja!“ lõi Märt käega ja mehed astusid sisse.

Majas oli täieline vastlaõhtu. Eestoas oli paar kubu õlgi sidemeist lahti köidetud ja põrandale laotatud, kus sulased, töömehed ja talutüdrukud pikali maas olid, sest suurtel pühadel on talus õlgedel lamamine moes. Siis magavad kõik segamini kogu öö hommikuni ainult õlgedel, kuna sänge sel korral ei tarvitatagi. Seajalad olid veel söömata ja keesid porisedes pajas ning vurriluudki olid tõmbamata karjapoisil, Tuhkja sulase Jaagu ühel pojal, kes siingi õlgedel sirakil lamas.

Hullamine oli täies hoos olnud, kuid kuuldes uhket täkku kelladega õue sõitvat, olid kõik end põrandale istukile ajanud ja kiskusid sisseastujat külalist vahtides silmad pärani. Perenaisel tekkis kohe imelik aimus, kui Tuhkja Märti silmas. Eks ta ole, kes siis niisama jumalamuidu oma lõbu pärast kelladega ja uues riides tallu sõidab. Ta oli tumm kahklevas heasmeeles, et vaevalt märkas Märdi pakutud kätt vastu võtta oma perenaise mehelikku pihku.

„Astu aga tahapoole, Anna on seal tagakambris,“ sai ta viimaks suust ja avas ukse, kuhu Märt astuski. Aga perenaine jooksis kohe kööki ning varsti oli kogu maja peale endise kapsa lõhna kõrbenud või ja searasva ning munapudru lehki täis, mis magusasti kõditas kogu pere ninasõõrmeid ja suu tõmbas veele. Ja kes siis niisugust külalist nagu Tuhkja Märti võib lasta pooliku kõhuga, kus ainult kapsad ja seajalad sees oleksid olnud, tagasi sõita. Ja mõni teab, mis tal täna juhtub mõttes olevat, kes neid noori võib uskuda! Ei, Härma perenaisel on küllalt mune, rasva ja võid ning saiajahugi, kas või valmista sedamaid kosjatoidud lauale.

Aga Märt istus peremehega ja peretütrega tagakambris ning ajas juttu värskest lumest ja ühest ja teisest, nagu ikka. Kuid ta südames oli isesugune kibelus ja ärevus. Mitte katkise saani pärast, vaid niisama, ta ei teadnud isegi, millest just. Aga kui ta Annale otsa vaatas ja see näost roosatas, siis nagu tundus selle kibeluse ja ärevuse vähenemist. Tas tekkis ja suurenes ikka järjest lootus, et Anna ta tänased kosjaviinad vastu võtab. Jah, viinad, hea mõtelda, ütelda, viinad, aga kus nad on siis, need viinad? Kusagil kraavis lumes, ja kas sulane jõuabki nendega õigeks ajaks tagasi? See tegi Märdile muret. Kus selle häbi ots, Tuhkja Märt tuleb ilma viinapudelita kosja!

Kuid seal tõusis vana peremees kesk juttu üles ja ütles, et tal hobused veel ööks söötmata, ja läks välja ning Märt ja peretütar jäid kahekesi. Nad ei leidnud kuidagi esimest jutulõnga. Ennem alati oli neil juttu küllalt olnud ja Anna oli ikka alati

selle alustaja, kuid täna oli kentsakal kombel vastu harilikku kõik hoopis teisiti. Või aimas Annagi Märdi vastlasõidu põhjust? Ent siis leidsid nad jälle endid ja hakkasid naljatama ning Märt küsis viimaks:

„Mis sa arvad, miks ma täna siia sõitsin?“

„Kus mina's seda võin teada?“

„Tahtsin lihtsalt sind näha,“ lausus Märt.

„Või veel!“

„Ei no tõsi, ma sõitsin sulle kosja.“

See oli küll öeldud naljatoonil, kuid Annasse mõjus see siiski imelikult ja kiskus tahtmata kõrvalestad õhetama. Ta ei saanud veel midagi vastatagi, kui Märt uuesti päris:

„Kas sa mulle's ikka tuleksid, kui ma tahaksin?“

Aga nüüd sai Anna jälle enda tagasi ja vaatas Märdile kavalalt otsa ja naeris:

„Ei tuleks jälle, maa peal ei tuleks!“

Seegi oli vallatades ja naljatoonil öeldud, kuid Märt tundis, kuidas teda miski torkas ja tahtmata lõi ta nägu tõsiseks. Siis seisis ta tüki aega vait ja näis mõtlevat. Et temas teel juba see kartus hakkas pesitsema, siis seda suuremat hoogu sai ta nüüd. Tähendab, ta ongi juba hiljaks jäänud, keegi ninamees on temast ette jõudnud. Ning kibedusega jäi ta endas seda arutama.

Kuid siis küsis Anna jälle, kuid juba tõsiselt:

„Kas sul siis ikka on tõsi taga?“

Nüüd vaatas Märt peretütrele pikalt otsa ning ühelhoobil oli kõik kibedus kadunud, ja kui Anna kordas:

„Kas sa siis naljast aru ei saa?“

Siis teadis Märt kindlasti: Härma talu on tema!

„Kas sa siis ikka tuled?“

Kuid talle polnud vastust vajagi, kõik oli juba iseenesest vastatud ja selge.

Ning kui vana peremees uuesti sisse astus, küsis Märt:

„Kuule, peremees, ma sõitsin täna su tütre järele.“

„Tohoo reo!“ imestas peremees.

„Ei no, päris õige ikka, kas annad ta mulle ära?“

„Ega minul midagi, kui aga tütar ise...“

„Jah, kui aga tütar ise,“ nii öeldi ainult sellepärast, et kosilane oli rikas Tuhkja Märt, oleks ta aga saunamehe seisusest olnud, siis poleks tütre enda tahtmine midagi maksnud!

Ning Märdiga oleks kõik korras olnud, aga viinad! Hulk aega oli juba möödas, aga nagu kiuste ei ilmunud veel vana Jaak nendega. Aga kui veel aega kulus ja perenaine juba köögist hakkas taldrikuid ja tasse tahakambri lauale kandma ning Jaak ikkagi veel tagasi polnud jõudnud, tekkis temas aimus, et neid ei tulegi. Siis alustas Märt juttu:

„Imelik päev on täna, saani ajasin puruks, aga ütelge, mis mul veel juhtus?“

„Ei tea, mis seal võis olla?“ ühmas peremees.

„Jah, oma kosjaviinad kaotasin saanist ära.“

Peremehele tegi see lõpmata nalja, ta kukkus suure häälega naerma. Naeris Märtki, kuid ta naer oli sunnitud ja tehtud, ta naeris vägisi.

„Imeke, ega's sellest midagi,“ venitas peremees, „Härma talus leidub ka viinu.“

Ja leiduski. Pooletoobiline tekkis nagu iseenesest valgele laudlinale, kesk munaputru ja seajalgu, mida oli kaussides niisugused kuhjad, et aja kümne kiriku rahvas sööma ja siiski jääb üle. Perenaise heldusel polnud täna lõppu näha! Ühtlasi oli aga see lauasistumine parim osa tänasest kosjakäigust. Ning Märt tundis, et on päris hea viina rüübata, seajalga peale närida ja noort peretütart piiluda, kes nüüd ühes Härma taluga on sinu. Tänane päev oli tõesti imelik, imelikum kui imelik!

Ning kui Märt hakkas kodu poole tagasi asutama, ei olnud sulane Jaak ikkagi viinadega Härmale jõudnud. Ta ei mõistnud arvatagi hobuse ohje võttes ja saani istudes, kuhu ta nendega nii kauaks jäi! Aga kui ta nüüd üle samade põldude ja väljade tagasi sõitis, valdas teda suur rõõm. Viinaaurust kimelevad silmad ei näinud läbi öise hämaruse talu teist äärtki, aga kas nad siis seda heledal keskpäevalgi oleksid selge peaga seletanud! Nii suur ja lai oli Härma talu ulatus metsast metsa.

Ning Märdis tõusis imelik tahtmine räusata ja hõisata. Tahtis katsuda, kas tugev mehehääl ulatab üle väljade kaugele metsa, kus oli ta uue omanduse piir. Ja lauldes ja hõisates kihutas ta täkku Tuhkja poole. Lund tuli endiselt kui villa, kuid Märt ei tundnud ega näinud, kuidas see ta vurrudesse ja kinnastesse kinni hakkas.

Metsatee käänu taha jõudes kargas äkki hobune vehmrite vahel lortsudes ja norsates püsti ning Märt jõudis ta vaevalt pidada, et mitte tükis saaniga kraavi lennata.

Ta tuli saanist maha ja nägi mingi kogu kraavis pikali lumes. Ning lähemale astudes tundis ta selles oma sulase Jaagu. Mees oli sügavas lumes kummuli ja sügavas unes. Ta kõrval vedeles tühjaksjoodud viinapudel, põhi püsti.

Märt torkas magajale piitsavarrega külge, kuid Jaak põõnas rahulikult edasi. Siis hakkas ta teda kõigest jõust raputama, mispeale magaja silmad viimaks avas ja hirmsasti vanduma kukkus.

Kuid Märt ei jätnud ja karjus talle kõrvu:

„Istu peale, sõidame koju, külm võtab su siia ära!“

Suure vaevaga sai ta viimaks Jaagu saani ning siis sõitsid nad mõlemad lauldes ning hõisates Tuhkja poole.

A. Kivikas.

KODUMAA LAUL.

aarahva, talupoege vaba maa
Jää vabaks sa!
Sa künna vanemate püha maad,
Maast sellest oma leiva saad.
Jää vabaks sa, jää seisma sa!

Tööliste, merimeeste vaba maa,
Jää vabaks sa! Jää seisma sa!
Su rikkus see, mis luuaks' vaevaga.
Või randa tuuaks' laevaga.
Jää vabaks sa! Jää seisma sa!

Töö, mure, laulu vaba kodumaa
Jää vabaks sa!
Nii tõesti, kui maa me jalge all
Ning taevas pea peal üleval.
Jää vabaks sa! Jää seisma sa!

H. Visnapuu.

Lisa.

Kirjanduse-õpetuse kokkuvõtteid.

IDÜLL.

Ilusas kirjutises „Kodus“ kirjeldab Anna Haava laupäevaõhtu rahu ja ülevat meeleolu oma isatalus, vaikses perekonnaringis. Isa on pühapäeva-riides, mängib viiulit ja laulab, ema hoiab tütrekest Annat süles, laulab tasakesi kaasa, sulased ning tüdrukud jätavad jutuvestmise, vanaisa võtab piibu suust ja kuulatab ristis käsi, lauluraamatut põlvedel hoides.

Kristjan Jaak Peterson kujutab laulus „Jaak ja Jüri — karjapoisid“ rahulikku elu järgmiselt: Karjased istuvad pärast päikese veeru metsas ojakaldal, vaiksel veepinnal peegeldub kuu. Linnud magavad metsas, ka karjaste vana isa kodus on uinunud ja kuu paistab ta halli pead. Pojad soovivad isale head und ja jäävad koiduni ojakaldale istuma, vaatlevad tähtede peegeldust vees ja möödaveervaid ojalaineid.

Seesuguseid kirjeldusi ja laule, mille kitsastes raamides kujutatakse vagusat, õnnelikku elu perekonnaliikmete, naabrite ja sõprade keskel või vaikses loodusesüles, maitstes segamatult meelerahu, kutsutakse idülliks ehk pildikeseks. Selles esinevad heasüdamlikud, vähenõudlikud isikud, kes oma lihtsast elust rõõmu tunnevad, käekäiguga rahul on ja sellepärast tarvidust ei tunne julgete sammude astumiseks ega suure õnne püüdmiseks. Need on enamasti kas külarahvas, lapsed, või jälle seesugused õpetlased, kes armastavad vaikust ja rahu. Kuna lugulaulus elumerel lained üles-alla käivad ja tegelastele võitlusi toovad, valitseb idüllis segamatu rahu ja ülev meeleolu. Lugulaul jutustab sündmusi, idüll sellevastu kujutab ja kirjeldab olekuid. Idüllid on näiteks: Anna Haava „Järv leegib ehapaistel“, Marie Under'i „Kui tulnud õied“ ja „Suveõhtu maal“. (Eesti lug. 3. jagu.)

ROMAAN.

Juhan Liivi pikema ulatusega proosateoses „Vari“ ja Elisabeth Aspe jutustuses „Ennosaare Ain“ esitatakse meile peategelaste Villu ja Aini elulood nii laias raamis, et me tutvume nende terve elusaatusega õrnast lapseeast alates kuni mehepõlveni, nimelt selle eani, mil nende vaimline areng jõuab teatava lõpupunktini. Villu valmistub küpsuseksamile, leiab sealjuures mõisa noorhärras endale sõbra ja toetaja, kuid kui teomeestele vitsanuhtlust jagatakse ja Villu vahele astub, laseb äkiline mõisnik talle endale ka 60 vitsahoopi anda, mille tagajärjel Villu hinge langeb nõdrameelsuse vari. Aini elulugu on pikem, algab lapseea kujutusega ja lõpeb seega, et võõrsilt kodumaale tulles pärast pikema-ajalist oma rahva salgamist jälle Eesti meheks muutub ning uuesti Eesti nimegi hakkab kandma.

Esitatud välises raamis tutvustatakse meid tähendatud peategelastega ka sisemiselt, kujutatakse nende püüdeid ja huvisid, lastakse neid oma mõtteid ja tundeid avaldada. Rõõmutu ja üksik lapsepõlve elu kõige mustemas viletsuses teeb Villu kehaliselt enneaegu vanaks, ta vaim ärkab liiga vara, poisikesena avaldab ta suurt julgust, oma rahva armastust, elavat õiguse- ning autundmust. Õiguse- ja autundmusest aetud julgeb ta mõisahärra korraldustele vastu töötada ja see otsustabki Villu saatuse. Ennosaare Ain kasvab üles lahedamates oludes, on samuti auhimuline, kuid sakslase kasvandikuks saades pöörab ta oma vennale ja sugurahvale selja, hindab hõlpsat edasisaamise võimalust ja head sissetulekut kõrgemalt kui venda ja kodurahvast. Alles vanas eas saab ta oma eksimusest aru. Vaade nende tegelaste hingeellu süveneb veel rohkem, kui meid ka nende südamehuvidega tutvustatakse. Villu on õnnelik, kui märkab, et mõisaomaniku sugulane preili Helene temast on huvitatud. Nad austavad teineteist, kuid kare elusaatus ei vii neid ühte. Ain peab nende tundmuste pärast, mis ta mõisapreili Hildegardi vastu südames kandis, häbi ja alandust kannatama; ta on halb inimestetundja, sellepärast ei suuda ta Olga sisemisi väärtusi hinnata, ennekui küpses mehe-eas tal silmad avanevad ja ta alles vanas põlves saab armastuseõnne osaliseks. Nii õpime tundma mõlema jutukangelase muresid ja rõõmu, häid ja halbu elupäevi, näeme neid sisemiselt arenevat ja täienevat, ühtlasi aga hakkame märkama, kuidas ümbrus ja olud tegelaste arenemist juhivad ning kuidas see, mis tegelastele lõpuks saab osaks, teataval mõõdul ta nende karaktriomadustest oleneb. Kõrvalisi tegelasi tutvustatakse meile ka, kuid vähemal mõõdul.

Edasi saame teateid neist teostest ka veel selle aja ühiskonna ja olude kohta, mille keskel jutukangelased teotsevad. Mõlemad jutud valgustavad Eesti rahva kodust elu ja teoorjust mõisaväljal läinud aastasaja keskel. „Varjus“ on ilusasti maalitud pilt Kuku-

linna vaestekülast ja sellest armetust viletsusest, milles seal elati. Samuti elavates kujutustes esitatakse ka mõisa teomeeste mured ja vähesed rõõmud. „Ennosaare Ainis“ tutvume tähendatud ajajärguga Eesti minevikust veel laiemalt: näeme rahvast teotsevat mõisapõllul, pidutsevat kiige all ja kõrtsis, pidavat kodus mardipäeva ja pulmi, käivat kiriku- ja kooliteed. Mõlemas teoses avaneb pilk ka selleaegsesse mõisasakste seltskonda ja oludesse, mis neid ümbritseb. „Varjus“ on Murumõisa vanahärra kõiksuguste uuenduste vastane mõisamajapidamise alal, samuti on ta teoorjade vastu tige ja ülekohtune. Ta poeg Hugo püüab oma

Elisabeth Aspe.

laiema silmaringi tõttu edu poole niihästi tulunduslikus kui ka ühiskondlikus elus. Tema'p see on, kes Kukulinnast pärit oleva vaese jututegelase Villu eluteed tasandab ja tema koguni endale sõbraks valib. Samuti kohtlevad „Ennosaare Ainis“ esitatud saksa seltskonna liikmed talurahvast ja teoorje kahel viisil. Siit leiame vanameelseid ja vabameelseid sakslasi. Nii õpime tähendatud teostest selleaegset ühiskonda, inimeste kombeid ja vaateid tundma. Seesuguseid jutustusi, milles ülaltähendatud tunnused esinevad, nimelt milles ühe või mitme isiku elukäik lapsepõlvest peale jutustatakse, nende eraelu, töid ja püüdeid valgustatakse, kusjuures teateid saame ühiskonna elust ja kommetest, mille keskel jututegelased liiguvad, kutsutakse romaaniks.

Huvitava romaani „Ennosaare Aini“ kirjutaja Elisabeth Aspe sündis Vana-Pärnus 15. detsembril 1860 möldri tütrena. Selle naiskirjaniku vanemate majas valitses rahvuslik vaim ja lootusrikas armastus kõige vastu, mis sugurahva vaimuval-

gustuseks sündis. Aspe isa oli Pärnus töötava J. W. Jannsen'i sõber ja võttis isamaalistest püüetest elavalt osa. Ehk Elisabeth Aspe küll saksa kõrgemas tütarlaste koolis õppis, kus sel ajal eesti rahva võsusid sakslasteks ümber kasvatati, jäi ta siiski meelsuse poolest eestlaseks. Juba lapsena tutvus ta paremate Eesti kirjanduse toodetega ja vanema venna eeskujul, kes „Kulla võimuse" eestistanud, asus temagi kirjanduse alale tööle. Oma tähtsamad jutustused, nagu „Kasuõde" ja „Ennosaare Ain" ning hulga õpetlikke kirjatöid avaldas ta selleaegses ajalehes „Olevikus".

„Vari" ja „Ennosaare Ain" on küll väikesed romaanid, kuid täidavad kõiki eelpool esitatud nõudeid, mispärast nende varal on hõlpus romaani iseloomustada. Pikem romaan on näiteks E. Wilde „Mahtra sõda", mille kolm esimest peatükki on lugemikku paigutatud.

NOVELL.

A. Kitzberg'i „Püve Peetri riugastes" ja J. Pärna jutustuses „Oma tuba, oma luba" esitatakse samal viisil tegelasi nagu romaanides. Niihästi Püve Peeter kui Lahvardi Kristjan ajavad isiklikke kasusid taga, võitlevad keeruliste elujuhtumustega, kuni viimaks tegevusesõlm laheneb ja võitlus tegelastele häid tagajärgi annab.

Lahvardi Kristjan peab oma elu lähemaks eesmärgiks renditalu ostmise pärisomanduseks, Püve Peetril on küll talu juba oma nimele kirjutatud, kuid tal tuleb selle üle pead murda, kuidas kolm tütart mehele panna ja sellest ühest talust igale tütrele kaasavara muretseda ning nad pealegi ühte talusse elama asutada. Mõlemad jõuavad oma püüetega rahuldavale lõpule. Kuid neis jutustustes ei esitata peategelaste elukäiku mitte lapsepõlvest peale, vaid lõigatakse sealt välja lühike, huvitav järguke. Kuna romaanides sündmustik mitmest järgust koosneb ja aegamööda areneb, näeme ülaltähendatud jutustustes teda ühejärgulise tervikuna kiiresti edasi rühkivat, teatava uudisena ehk ennekuulmata sündmusena esinevat. Seesugust lühikest, kitsasse raami seatud elupilti kutsutakse novelliks ehk uudisjutuks.

Novellide hulka kuuluvad näiteks veel Peterson'i „Härja elulugu" ja Tuglase „Inimese vari". Nagu väikesi romaane olemas, nii on ka lühikesi uudisjutte ehk novellette, mille hulgast nimetame Juhan Liivi „Käkimäe kägu" ja Wilde „Lina Mai".

Pärna „Oma tuba, oma luba" kuulub Eesti vanemate novellide hulka; ta omandas ruttu laialise rahvakuulsuse, kuna Koidula algupärased novellid, nagu „Enne ukse lukustamist" ja „Ainuke", ehk küll umbes kümme aastat varemini kirjutatud, unustusse sattusid, sest et ajalehes olid avaldatud.

Jakob Pärn sündis 1843 Torma külas Lahvardil. Aasta pärast asus perekond Metsa talusse, kus meie pärastine kirjanik metsa õhu ja lillede lõhna kosutusel veetis oma lapsepõlve. Kooliõpetust sai Pärn esmalt Torma kihelkonnakoolis, siis Tartu kreiskoolis ja õpetajate seminaris, kus ta 1869 õpetajakutse omandas. Pärn töötas algkooliõpetajana paar aastat Lihulas ja leidis seal koolimehena suurt lugupidamist. Siin on ta ka suurema osa oma novellidest kirja pannud. Hiljem pidas Pärn Otepääs 25 aastat kihelkonnakooliõpetaja ametit ja oli elulõpul mõned aastad seminari-õpetaja Volmaris. Ta suri 1916.

DRAAMA EHK NÄIDEND.

Sõna „draama“ on kreeka keelest pärit ja tähendab tegevust. Romaanides, novellides ja lugulauludes esineb ka tegevus, kuid me ei näe seda tegevust, vaid meile jutustatakse seal sündmustest kui asjust, mis meist aja ja ruumi poolest kaugel. Neid vaatama meie silm ei ulata. Hoopis teisiti on lugu selle tegevusega, mis käimas näiteks Koidula „Säärases mulgis“ ja Kunder'i „Kroonu onus“. Neis esitatakse sündmustik nii, et ta pealtvaataja silma all algab, edasi areneb ja lõpule jõuab. Nii näeme „Säärases mulgis“, kuidas Peeter Pint suures kasuahnuses ja veidras eksimuses kõik oma odratagavara ja ka veel hulga võlgu ostetud otri teeb tangudeks, siis sellele kaubale ostjaid ei leia ja nii naeru alla satub. Sellest kitsikusest aitab vihatud mulk, Männiku Märt, ta sel teel välja, et tangud sõjaväele kaupleb ja nii Peetri võla aitab tasuda. Seega pääseb noor mulk ka isiklikule sihile ja saab ihaldatud Maie, Peetri tütre, naiseks. Lugu, mis minevikus mõeldav, teostub siin meie ees olevikus, kuid esinevate isikute tegevust meile ei jutustata, nagu see romaanis sünnib, vaid need isikud teotsevad ise näitelaval. Peategelased püüavad mingile sihile, tahavad teostada oma südame palavamaid soove. Peeter Pint tahab tangudega hangeldades raha teenida, tütart Maie aga pisut napakale Erastu Ennule naiseks anda. Kuid siinjuures põrkab ta kokku tõsiste takistustega. Nii suurt tarvidust tangude järele pole Pärnus olemas, ja Peetri suurt tanguvoori nähes pistavad kaupmehed naerma. Peetri tütar aga armastab arukat noort mulki, ei taha Erastu Ennust midagi teada. Seesuguste vastastikku käivate püüete kokkupõrkest tekib võitlus, millest areneb sündmusrikas tegevus, kusjuures kõrvalised tegelased toetavad kas ühte või teist võitlejaist. Asjaolu, mis võitlust tekitab, kutsutakse tegevuse sõlmeks, võitluse lõppu aga sõlme lahenduseks ja kogu luuleteost, mis seda tegevust algusest lõpuni kujutab, draamaks ehk näidendiks. Järelikult on draama sündmuste kujutus seesuguse tegevuse teel, mis jätab mulje, nagu sünniks kõik see meie juuresolekul; ta kisub meid kaasa ja toob meile elamusi.

Dramaatiline tegevus koondatakse lahendatava sõlme ümber, arendatakse teda järjekindlalt ja pidevalt, nii et ta alati kestab ja tähelepanu pinevil hoiab. Ilma areneva ja mingile lõpule jõudva tegevuseta, ilma võitluseta ei saa õiget dramaatilist luuleteost luua. Näidendi tegelaste iseloomud ei paista alul mitte täiel kujul meie silma, vaid iseloomude jooned selguvad sel määral, kuidas sündmustik areneb, ja just teod ongi, mis tähtsal mõõdul tegelasi iseloomustavad. Dramaatilise luuletöö peamine väljendusvorm on kahekõne ehk dialoog, kuid see kahekõne pole lihtne veste, vaid oluline osa tegevusest. Kahekõnes väljendavad tegelased oma tahteid ja tundeid, mõtteid ja unistusi. Sellepärast kujunevad iga tegelase sõnad ta iseloomu järele ja me kuuleme iga tegelase isesugust keelt kõnelevat.

On olemas 1- — 5-järgulisi näidendeid. Sisu laadi järele tehakse vahet n a l j a m ä n g u ehk komöödia, t õ e m ä n g u ehk draama sõna kitsamas mõttes ja k u r b m ä n g u ehk tragöödia vahel. „Säärane mulk“ ja „Kroonu onu“ on naljamängud, sest et nende peategelased väiklast elu elavad, tühiseid asju taga ajavad ja sealjuures teevad suuri lollusi, mis meile sünnitab lõbu. Niihästi Peeter Pint kui ka Metsa-Priidu on harimata isikud, kes rahakorjamist seavad oma elu ülimaks eesmärgiks. Oma kerglasi lootusi kavatsevad nad naljakate plaanide abil täide saata, ja kui need tühja lähevad, peavad nad kandma õnnetust ja häbi. Tegelaste nõrkustega ja puudustega lepitab meid naer, mis näidendi vaatajale peale tuleb tahtmatult.

SATIIR EHK PILKELUGU.

Luuletises „H i i d l a s e d“ laseb Lipp joodikuid mehi reisima minna ja purjus päi teel magama jääda. Naised lähevad mehi otsima, saavad Pärnus neile jälile ja ajavad nad une pealt kotti, sest et joobnud mehi muidu tülikas koju viia. Wöhrmann'i luuletises „V a i m u k a d m e h e d“ esinevad väikesed karjapoisid tuliste isamaalastena, kes selle üle hooplevad oma julgusega ja vaprusega, kuidas nad kõik eesti rahva vaenlased pakku ajavad. Kuid sealjuures unustavad nad oma karjasekohused ja lasevad elajad paha peale minna. Kui aga isa neid vaatama läheb ja hooletust nähes äkki — „Punu kaeras!“ hüüab, on kangelastel kuraas kadunud. Eelpool-nimetatud luuletajad märkavad ühiselu varjukülgi, need äratavad neis rahulolematust ja meelekibedust, mis esile kutsub terava naljaheitmise ehk pilke. Joodikud mehed ning hooletud karjapoisid asetatakse olukorda, milles nende üle naerdakse, sest et nad rumalusi teinud. Seesugust luuletist kutsutakse s a t i i r i k s ehk pilkelooks. Pilkega püütakse neid parandada, kellesse heaga ei suudeta mõjuda. Pilkelugudes paljastatakse inimeste ja ühiselu puudusi ja vigu, tuuakse esile pahesid, mis

ühiskonnas levinud. Seesuguste luuletööde sisu eritlus ja hindamine nõuab lugejalt juba elu- ja inimeste-tundmist, üldse teatavat vaimuküpsust.

Eesti rahvaluules leidub pilkesisulisi tooteid rohkesti. Muinasjuttudest on satiirilised näiteks elajatejutud ja lood „Kavalast Hansust ning vanapaganast". Neis algab ühiskondlikkude vahekordade ja olude arvustus. Teadlikuks saades, et üksikute seltskonna liikmete huvid kokku põrkavad, et eriti tugevamad nõrgemaid rõhuvad ja aineliselt ära kasutavad, otsivad nõrgemad luulest lohutust näiteosade vahetuse teel. Lastakse neid, kes kehalt tugevad, luules lollikestena esineda ja nõrgemaile alla jääda, tehes neid siinjuures muidugi veel naeruvääriliseks. Seesugune pilkeline sisu on niihästi elajatejuttudel kui ka „Kavala Hansu" lugudel. Rebane näiteks on tõelikult nõrgem loom kui hunt ja karu, kuid muinasjutus teeb ta nendega, mis ise tahab. Ühes muinasjutus meelitab ta hundi pakasel talvel jõele jääaugu juurde, käsib saba vette pista ja oodata, kuni igatsetud kalad otsa hakkavad. Kui juba saba jäässe kinni külmunud, haugutab ta hunti ahnuse pärast ja kutsub külast talumehi vihatud võistlejale valu andma. Teises muinasjutus sõidab rebane pekstud hundi seljas, ise pilkab veel: „Tõbine kannab tervet!" (Vaata Eesti lugemik 1. jagu.)

Tõlgitud ja ümbertehtud rahvapärased pilkelood on näiteks Kreutzwald'i „Reinuvader-rebane" ja „Kilplased". Reinuvader-rebane nõjatub otseteel elajajuttudele, on neist arendatud. Siin esitatakse elajate kujul inimeste seltskonna liikmeid, kes oma iseloomu ja kõlbliste vaadete ning tegude poolest väga mitmesugused. On nõrku ja vaguraid, on vägevaid ja aru poolest piiratuid, on õiglasi ja ausaid, kuid ka kavalaid ja kelme, kes ülekohtu- ja vägivalla-tükke toime panevad, ent osavalt ja targalt kõneldes ning teotsedes siiski jäävad karistamata ja tõusevad koguni üldiselt lugupeetud „aumeeste" hulka. Reinuvaderi kavalused on sagedasti nii veetlevalt kujutatud, et nõrku iseloomusid järeletegemisele ahvatlevad.

Kuid saavutatud ladusaid elupäevi maitstes puudub seesugustel tarkadel ja kavalatel kangelastel sisemine eluõnn, südametunnistus ei anna neile rahu: rebane tunneb, et isegi võidumehena ta julgeolek pole tagatud, sellepärast hakkab oma Kurjasünnituse mõisa kindlustama. „Kilplastes" piitsutatakse põikpäid ja lollikesi, liiga mahajäänud või jälle uuenduste tuhinas liiga ettetükkinud ilmaparandajaid, kes oma mõistmatute tegudega teevad ühiskonnale ja enestele kahju ning annavad kaasinimestele naeruks põhjust. Purulollid Kilpla kodanikud ei taipa näiteks seda, et palke järsust mäest ei tarvitse alla kanda, vaid et neid sealt võib kergesti alla veeretada. Ja kui kilplastel viimne palk kogemata poolelt teelt alla on veernud, veavad nad suurte jõupingutustega kõik palgid veelkord mäe otsa, et neid sealt uuesti alla veeretada. Kilpla nõukogu maja ehitavad nad kolmenurgelise ja teevad värava-

suuruse ukse ühte seina, kuid aknaid ei teegi ja imestavad siis väravat sulgedes, et nõukojas valitseb pilkane pimedus. Hiljem hakkavad nad päikese valgust õuest kinni püüdma ja kottidega ning anumatega nõukotta vedama, kuna üks neist päikese kiirte püüdmiseks koguni hiirelõksu tarvitab. Sääraseid lollusi teevad nad igal sammul, tahavad aga ise targad olla. Muidugi on see pilkeloos kõik äärmiselt liialdatud, et rumalused hästi silma torkaksid.

Uuema aja luuletöödes peidetakse pilgatavad isikud ja olud sagedasti mõistukujude taha, nagu seda nähtud elajatejuttudes ja „Reinuvader-rebases". Seesugune pilge muutub mõistukujuliseks ehk allegooriliseks. Neis väljendatakse mõtteid piltide ja võrdkujude varal, lastakse pealtnäha lihtsate sündmuste taga sügavamaid ja tähtsamaid asju aimata. Nii kujutab Piirikivi luuletises „Ma nägin täna halba und" Eesti rahvuslikke püüdeid masendavat venestuse survet läinud aastasaja viimsel veerandil, kuna Jakob Liiv luuletises „Rästas" need lõpusihid meile esitab, mille poole esmalt sakslased ja siis venelased meie rahva saatust juhtisid: täielikule eestlaste ümberrahvustusele. Ühiselu tabav, terav pilge on sisuks muude seas ka seesugustel allegoorilistel jutustustel, nagu A. H. Tammsaare „Kärbes, prussakas ja ämblik" ning F. Tuglase „Popi ja Huhuu".

Sõnaseletisi.

aeva = üsna.
agul, -li = eeslinn.
aouni = koiduuni.
barbar, -ri = metslane.
diplom = kutsetunnistus.
elamus, -se = läbielamine.
eri = toimetus, asi ajada.
eritlus = osadeks lahutamine.
haalama = kaldast vette tõukama.
haavuma = end haavatuna tundma.
heituma, -tun = araks kohkuma, end heitma.
hellatama = õrnalt, hellalt kõnetama.
hergama, -rgan = kumama, paistma.
härmeliin, -ni, = valge nirk, lahits.
hoolama = voolima.
hoovama = ettepoole sõudma, vinnama, voolama.
huumama = kumama, tumedasti valutama.
hääbuma = kaduma, kustuma.
iidne, -dse = põline, igavene.
igivana = põline vana.
iil, -li = kange hoog, puhang.
jahmuma = äkki kohkuma.
joom, -me = vesisäng, jõelamemik.
julm, -ma = vali, halastamatu, metsik.
juveel, -li = kalliskivi.
kahur, -ri = suurtükk.
kakker, kakert = kost, külalise kingitus.
kale = ahel.
kalits, -sa = tasku.
kaljas, -se = väike laev.
kari, -i, karisse = vali järelevalve.
keskenduma = end keskpaika koguma.
kibelema = püüdma rutata.
kihkuma = ägedaks saama.
kilama = heledat häält tegema.
kilter = alamkubjas, töö, ülevaataja.
kirg, -re = kange iha, himu.
kiinduma = kellegi poole hoidma.
kohmima = nokitsema
koba = katsumise, kobamise riist.
kohtlema = ümber käima.
kontuur = äärjoon.
koolduma = kõverat kuju omandama.
koosnema = koos seisma.
korjus — surnukeha.
korp, -bi = saiaküpsis, kohupiimaga ja võiga kaetud.
korvama = tasuma, aset täitma.
kriitik, -ku = arvustaja.
kummuma = kumeraks tõmbuma.
kunskoppi küsima = kavalasti, kaudsel teel.
kuraas, -si = julgus.
kääbas, -pa = hauaküngas.
käbe, -da = nobe, elav.
käsitlus = viis, kuidas asju esile tuuakse.
laudis, laudse = laudadest tehtud raam, lava.
lauge = libamisi viltune, vähe veerjas.
lentsima, -ntsin = laisalt edasitagasi käima.
levitama = laiali laotama.
levima = laiali lagunema.
linuma = paluma.
lohutus = troost.
loetlema = üles lugema.
loobuma = lahti ütlema.
loomuldasa = loomu poolest.
looming, -gu = loodud kunstiteos.
luga, loa = niiskust armastav taim, luda.
lõõmama = kangesti tuliselt leegitsedes põlema.

lünk, -ga = tühi koht kahe asja vahel.
masendama = maha rõhuma.
menu = kisa, asja ilus edenemine, hea tagajärg.
modulatsioon = ettevalmistatud üleminek ühest helitõust teise.
napakas = natuke peast puudu.
nikker, nikri =osav, nupukas, nikerdaja.
Noa laev = pikad rööbastikku jooksvad pilveribad.
ogar, -a = jabur, loll, peast segane.
ohe, ohke, ohet = ohkamine.
oletus = mõeldav eeltingimus.
paatos, -se = ülev, pidulik ja kirglik väljendusviis kõnes ja luules.
paklane = takune.
peamine = peaasjalik.
pessimist = inimene, kes üliinukralt, tumedalt ilma peale vaatab.
pidev = jätkuv, ühtlane.
pii = hammas kammis ja kangasoas.
pigem = ennemini, paremini.
piiluma = luurama.
primitiivne = algeliselt lihtne.
puju = koirohu sarnane taim, kõrge varrega ja ahtakeste lehtedega.
põgus, -sa = põgenev, ruttu kaduv.
päi, purjus päi = purjus peadega (mitmuse määrava käände jäänus).
rinnu = rindadega vastamisi (mitmuse määrava käände jäänus).
ristis käsi = ristis kätega (mitmuse määrava käände jäänus).
riugas, -ka = kaval võte, nupumehe poolt tehtud tükk.
simman = küla pidu, millel ringmängu mängitakse.
skelett = luukere.
somp, -mbu = segane kuju.
sonne, -nde = põua-aur.
stoiline = külmavereliselt rahulik.
sulgema = kinni panema.
sõlg, -le = rinnapannal, prees.
sünk, -nga = kohutav tume, õudnetume.
süüvima = sügavusse tungima.
taanduma, -ndun = tagasi minema.
tagama = pandiks andmisega midagi vastutama.
Talmud = juutide ususeaduste kogu.
tarnima = paksuks viltima.
teos, -se = kirjatöö.
teostuma = teoks saama.
tulvima = üle voolama.
turrutav = niiskusest paisuma panev, sitke, vastupidav.
tõlv = kurik.
undama, unnata = tumedasti uluma.
uure, -rde = äärsoon, ka põhilauast allapoole ulatav serv.
valdama, -llata = võimust võtma.
varustama = kaasa andma, tarviliste asjadega ehtima.
varuks = tagavaraks, seks juhtumuseks, kui vaja peaks olema.
veetlema = poole meelitama, ahvatlema.
veetma, -dan = mööda saatma.
viires, -se = meripääsuke, tiirutaja.
võpatama = kohkumise puhul järsku värisema, tuksatama.
võra = puukroon.
ädal, -la, = pärast niitmist uuesti kasvav hein.
äsja = natukese aja eest, hiljuti.
ümmardama = teenriks olema.

A
6169
182247 i

Hind 2 kr. 25 s.

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 01049427 8